

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
МҰХТАР ӘУЕЗОВ АТЫНДАҒЫ ОҒТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН УНИВЕРСИТЕТІ
МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН
ЮЖНО-КАЗАХСТАНСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ ИМЕНИ МУХТАРА АУЭЗОВА

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ТӘУЕЛСІЗДІГІНІҢ 30 ЖЫЛДЫҒЫНА АРНАЛҒАН
ТӘУЕЛСІЗДІКТІҢ ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ЖОЛЫ:
ЖАСАМПАЗДЫҚТЫҢ 30 ЖЫЛЫ
ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҒЫЛЫМИ-ТӘЖІРИБЕЛІК КОНФЕРЕНЦИЯНЫҢ
ЕҢБЕКТЕРІ
ТРУДЫ**

**МЕЖДУНАРОДНОЙ НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКОЙ КОНФЕРЕНЦИИ
ПРИУРОЧЕННОЙ 30-ЛЕТИЮ НЕЗАВИСИМОСТИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН
КАЗАХСТАНСКИЙ ПУТЬ НЕЗАВИСИМОСТИ:
30 ЛЕТ СОЗИДАНИЯ**

II ТОМ

3.12.2021

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
МҰХТАР ӘУЕЗОВ АТЫНДАҒЫ ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН УНИВЕРСИТЕТІ

МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН
ЮЖНО – КАЗАХСТАНСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ ИМЕНИ МУХТАРА АУЭЗОВА

2021 жылы 3 желтоқсан

Қазақстан Республикасы
Тәуелсіздігінің 30 жылдығына арналған
**«ТӘУЕЛСІЗДІКТІҢ ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ЖОЛЫ:
ЖАСАМПАЗДЫҚТЫҢ 30 ЖЫЛЫ»**
халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференцияның
ЕҢБЕКТЕРІ

ТРУДЫ

международной научно-практической конференции
**«КАЗАХСТАНСКИЙ ПУТЬ НЕЗАВИСИМОСТИ:
30 ЛЕТ СОЗИДАНИЯ»**
приуроченной 30 летию Независимости
Республики Казахстан и

3 декабря 2021 года

II - ТОМ

ШЫМКЕНТ, 03.12.2021

УДК 94:316.75(574)(062)
ББК 74.58
Қ 18

2021 жылы 3 желтоқсан
Қазақстан Республикасы Тәуелсіздігінің 30 жылдығына арналған
«ТӘУЕЛСІЗДІктің ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ЖОЛЫ: ЖАСАМПАЗДЫҚТЫҢ 30 ЖЫЛЫ» атты
халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференцияның
ЕҢБЕКТЕРІ

ТРУДЫ

Международной научно-практической конференции
«КАЗАХСТАНСКИЙ ПУТЬ НЕЗАВИСИМОСТИ: 30 ЛЕТ СОЗИДАНИЯ»
приуроченной 30 летию Независимости Республики Казахстан
3 декабря 2021 года

II – ТОМ

ISBN 978-9965-03-811-2

РЕДАКЦИЯ АЛҚАСЫНЫҢ ҚҰРАМЫ:

Бас редактор:

Қожамжарова Д.П. - М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университетінің Басқарма – төрағасы, ректор, тарих ғалымдарының докторы, профессор, Қазақстан Республикасы Ұлттық Ғылым Академиясының академигі

Редакция алқасының құрамы:

Нұрманбетов Қ.Ә. – заң ғылымдарының кандидаты, М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университетінің бірінші проректоры;
Сүлейменов Ұ.С. - техника ғылымдарының докторы, профессор, М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университетінің «Ғылыми жұмыс және инновациялар» жөніндегі проректоры; Бейсенбаев С.Қ. - педагогика ғылымдарының докторы, профессор. М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университетінің «Қоғаммен байланыс және мәдениет» жөніндегі проректоры; Абшенов Х.А. - техника ғылымдарының кандидаты, доцент, М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университетінің «Ғылыми зерттеулер» департаментінің директоры; Назарбек Ұ.Б. - PhD доктор, М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университетінің «Академиялық ғылымдар» департаментінің директоры; Боранбаев С.Р. - филология ғылымдарының докторы, М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университетінің «Әлеуметтік-гуманитарлық ғылымдар» ғылыми-зерттеу институтының директоры;
Торғаутова Ш.А. - тарих магистрі, М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университетінің «Әлеуметтік-гуманитарлық ғылымдар» ғылыми-зерттеу институтының «Тарих және этнология» ғылыми орталығының басшысы; Жунусбаев С.М. - тарих ғылымдарының кандидаты, доцент. М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университетінің «Қазақстан тарихы» кафедраның меңгерушісі, «Тарих және этнология» ғылыми орталығының аға ғылыми қызметкері. Жолдыбаев Ж.Т. - тарих ғылымдарының кандидаты, М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университетінің «Қазақстан тарихы» кафедраның доценті, «Тарих және этнология» ғылыми орталығының аға ғылыми қызметкері.

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

Главный редактор: Кожамжарова Д.П. - Председатель-правления, ректор Южно-Казахстанского университета имени М.Ауэзова, доктор исторических наук, профессор, академик Национальной Академии Наук Республики Казахстан

Члены редакционной коллегии:

Нурманбетов К.Ә. – кандидат юридических наук, доцент, первый проректор Южно-Казахстанского университета имени М.Ауэзова;
Сүлейменов У.С. – доктор технических наук, профессор, проректор по «Научной и инновационной работе» Южно-Казахстанского университета имени М.Ауэзова;
Бейсенбаев С.К. – доктор педагогических наук, профессор, проректор по «Общественным связям и культуре» Южно-Казахстанского университета имени М.Ауэзова;
Абшенов Х.А. – кандидат технических наук, доцент, директор департамента «Академические исследования» Южно-Казахстанского университета имени М.Ауэзова; Назарбек У.Б. – доктор PhD, директор департамента «Академические науки» Южно-Казахстанского университета имени М.Ауэзова; Боранбаев С.Р. – доктор филологических наук, директор Научно-исследовательского института «Социально-гуманитарные науки» Южно-Казахстанского университета имени М.Ауэзова;
Торғаутова Ш.А. – магистр истории, начальник научного центра «История и этнология» Южно-Казахстанского университета имени М.Ауэзова;
Жунусбаев С.М. – кандидат исторических наук, доцент, заведующий кафедрой «История Казахстана», старший научный сотрудник научного центра «История и этнология» Южно-Казахстанского университета имени М.Ауэзова; Жолдыбаев Ж.Т. - кандидат исторических наук, доцент, доцент кафедры «История Казахстана», старший научный сотрудник научного центра «История и этнология» Южно-Казахстанского университета имени М.Ауэзова

УДК 94:316.75(574) (062)
ББК 74.58

ISBN 978-9965-03-811-2

@Южно-Казахстанский государственный университет им.М.Ауэзова, 2021

4. СЕКЦИЯ

ЕЛБАСЫ - ТӘУЕЛСІЗДІГІМІЗДІҢ МӘНГІ СИМВОЛЫ

ЕЛБАСЫ - СИМВОЛ НЕЗАВИСИМОСТИ

ӘОЖ: 514.18

Бибулова М.А., Насриддинов Б.П.

магистр, оқытушы, «Абайтану» ғылыми орталығының қызметкері,
М.Әуезов атындағы ОҚУ, Шымкент, Қазақстан
магистр, аға оқытушы, «Абайтану» ғылыми орталығының қызметкері,
М.Әуезов атындағы ОҚУ, Шымкент, Қазақстан

ЕЛБАСЫ - ТӘУЕЛСІЗДІГІМІЗДІҢ МӘНГІ СИМВОЛЫ

Түйін: Ширек ғасыр ауқымындағы еліміздегі орасан өзгерістер мен қол жеткізген табыстардың табиғатына зер салсақ, бір нәрсеге анық көз жеткізер едік. Тәуелсіз мемлекеттің жетістіктері мен табыстарының қайнар бастауында Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті – Елбасы Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаевтың қайраткерлік тұлғасы тұр, қайталанбайтын қолтаңбасы жатыр. Тәуелсіздік пен Елбасының ажырамас егіз ұғым болуы да осы себепті.

Кілт сөздер: Тәуелсіздік, Елбасы, Қазақстан, Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаев, мемлекет, халық, тарих.

Тәуелсіздік - халықтың, елдің тойы. Алты алаш туған күн. «Қаз тұрып, қадам басқан тәуелсіздік сәбилік тұсауын өміршең уақытқа кестірген кезден бастап, осынау 15 жылдың бедерінде айшылық жерді алты рет аттаған алып секілді, дәуір жалынын мығым ұстап, тізгінін бекем қаға білді» - деп, Елбасымыз айтқандай, алғашқы күндерден бастап егемен Қазақ елін барша әлем таныды. Отанымыз демократиялық өрениетті даму жолына түсті. Үш ғасырға созылған ата-бабамыздың асқақ арманының жүзеге асқаны, оған өзімнің куәгер болғаным – мен үшін шексіз қуаныш, мақтаныш.

«Тәуелсіздік - тәтті ұғым таңдайдағы, Тәуелсіздік - бақ бүгін маңдайдағы. Нұрлы күннің осынау сыйқы кетсе, Тірлігімнің қалады қандай мәні?» -деп ақындар жырлаған ақындар сөздері бүгінгі ұрпақтың санасында өшпестей жаңғырып тұрады.

Тәуелсіздік - ең алдымен Қазақ халқының бостандыққа ұмтылған асқақ армандары мен қайсар рухының жемісі.

Бізді бұл күнге дейін жеткізген ұмытылмас оқиғалар - ел қорғау соғыстары, ұлт-азаттық көтерілістері, қандай ауыртпалықты да көтере білген, жасымайтын асқақ жігері, рухы қайтпайтын табандылықты, өшпес өнеге, өлмес мұра ретінде сақталуы тиіс.

Бұл - еркіндік сүйгіш, патриоттық дәстүр 16-желтоқсан оқиғаларына дейін жалғасты. Осылайша бұл тәуелсіздік күнінің оңайлықпен келмегенін білеміз. Елбасымыз өткен дәуірдегі қаһармандық оқиғалардың тізбегін таяудағы Махамбет Өтемісұлының 200 жылдығына арнаған сөзінде: «Ұлы далада бірінен соң бірі толас таппай жүріп жатқан 200-ге тарта көтерілістер эстафетасы, біздің бүгінгі тәуелсіздігіміздің бастау көздері» деп бағалаған болатын.

Бүгінде қазақ елі өз тәуелсіздік ғасырының отыз жылын толтырды. Бұл мерзім адам өмірімен есептегенде де, тарихи тұрғыдан алып қарағанда да көп уақыт емес. Бірақ осы бір қысқа мерзімге қарамастан тәуелсіздіктің алғашқы жылдарындағы экономикалық-әлеуметтік және саяси қиыншылықтарды еңсере білген қазақ елі әлем мойындаған мемлекеттер қатарына қосылды. Еліміздің саяси өмірі жаңартылып, түбегейлі өзгерістер жасалды. Мемлекеттіліктің барлық институттары құрылып, экономикамыз нарықтық жолға түсті. Халықтың әл-ауқаты жаңа деңгейге көтерілді, әлеуметтік салада жаңа асулар бағындырылды. Мемлекеттік шекарамыз айқындалып, елдің тұтастығы, жердің бүтіндігі

қамтамасыз етілді. Елбасының көрегендігі мен ерік-жігерінің нәтижесінде Қазақстан әлемде тұңғыш рет ядролық қарудан бас тартып, Семей сынақ полигонын жабуы бүкіл дүниежүзінің назарын өзіне еріксіз аударған болатын. Осы бір батыл қадамның нәтижесінде мемлекетіміздің тәуелсіздігінің қауіпсіздігіне әлемнің іргелі мемлекеттері кепілдік берді. Әлем елдерімен терезесі тең тәуелсіз мемлекет құрып, ата-бабаларымыздың ғасырлар бойғы ұлы арманы мен мақсаты орындалды.

Қазақ елі тәуелсіздігінің көк байрағын өз қолымен тұңғыш көтеріп, тәуелсіз Қазақстан мемлекетін құрған - Елбасымыздың аз жылдың аясында туған елін әлемдік қауымдастыққа танытқандығына, өзгелермен бірге өзіміз де қайран қалып, тамсанамыз, мақтан тұтамыз. Тарихтың қилы бір кезеңдерінде елге Нұрсұлтан Назарбаевтай Көшбасшының табылуын халқымыздың бағы деп те түсінеміз. Биылғы жыл және де ел тәуелсіздігінің отыз жылдығы ғана емес, Елбасы Нұрсұлтан Назарбаевтың бүкіл халықтық сайлауда айқын жеңіске жетіп, ел тізгінін өз қолына алғанына да отыз жыл толады. 1991 жылы 1 желтоқсанда қазақстандықтар өздерінің Тұңғыш Президентін сайлап, сенім артты, ел тәуелсіздігін аманат етті, жауапкершілік жүгін арқалатты, Халық өздері таңдаған Көшбасшысының не істеу керектігін білетіндігіне, елді адастырмайтынына, тура жолға бастайтынына сенді. Еліміз бен халқымыздың сол сенімін Елбасының толық ақтап отырғандығына да осы күндері көзіміз анық жетіп отыр.

Бәрі де есімізде. Қазақстан Республикасы Президентінің қызметіне кірісуге арналған салтанат сол жылдың, яғни 1991 жылдың 10 желтоқсанында болған-ды. Президенттің қызметіне кірісу және ант беру салтанаты ежелгі халықтық дәстүр мен қазіргі өркениет үлгілерінің айшықталған жағдайында өтті. Президент ежелгі дәстүр бойынша ақ киіздің үстіне көтеріліп, қолын Конституцияға қойып, ант берді. Ел ағалары Дмитрий Снегин, Құдыс Қожамияров, Эдуард Айрих, Ыбырайымжан Қожахметов Сарай төрінде бүкіл халық қолдаған Елбасыға ерекше сән салтанатты шапан жапты, президенттік айырым белгілерін тапсырды. Жасы тоқсаннан асқан халық ақыны Шәкір Әбенев бата берсе, көрнекті жазушы, публицист, Жоғарғы Кеңес депутаты Әбіш Кекілбаев ақ жол тілегін білдірді.

Ант беру рәсімінен кейін тебірене сөйлеген Елбасы Нұрсұлтан Назарбаев: –Бүгінгі күн – қазақ елінің шежіресіне мәңгі енетін күн. Тарихтың талай бұралаң белесінен өтіп, бұл күнге де жетіп отырмыз. Бәрін де көрген халықпыз, бәріне көнген халықпыз. Ежелден еркіндікті аңсап, азаттықты көксеп келе жатқан еліміздің басына талай рет бақ та орнап, бағы да тайып, сағы да сынған, қилы кезең, зар заманға да талай ұшыраған. Айқайлап жүріп, ашаршылыққа ұрынып, ұрандап жүріп ұлт мүддесін ұмытқанамыз да ақиқат. Шүкір, кештеу болса да ес жиып, еңсе көтеріп, егеменді елдің туын да тіге бастадық. Қазақ Республикасының Президентін бүкіл халық сайлағаны – осы жолдағы ең биік белестің бірі. Елдің қамын ойлайды, намысын жібермейді деп бір ауыздан сенім артқандарыңыз үшін шын жүректен алғысымды айтамын. Елім үшін, халқым үшін, Қазақстаным үшін тарихтың қай сынағына да тәуекел деп бас тігуге дайынмын. Бұл жолда ең алдымен дана халқыма, дарқан еліме, ата-бабамның аруағына сүйенемін,—деп тебірене ағынан жарылды.

Тарихтың сол бір бұлтарысты кезеңінде қазақстандықтар өз Көшбасшысын дұрыс таңдай білді және де халық өздері сенім артқан Нұрсұлтан Назарбаевтың тәуелсіздіктің алғашқы күндерінен бастап, елді адастырмай, дұрыс бағытпен алып келе жатқандығына да осы күндері көздері анық жетіп те отыр. Халықтың қателеспей сол бір кездегі дұрыс таңдау жасай білгендігіне осы күндері шүкіршілік те етеміз.

1991 жылдың 16-желтоқсанынан бастап тар жол, тайғақ кешулі қасиетті сапары, азаттықтың арпалысқа толы ақ жолы басталып еді. Елбасы өзінің туған халқына деген сеніммен тәуекел деп тәуелсіз елдің іргетасын қалауды, оны нығайтуды қолға алған болатын.

Бүгінгі таңда Қазақстан – әлемдік қоғамдастықтың толық құқықты мүшесі,

экономикасы мықты, қуатты халқы және болашаққа үлкен жоспарлары бар іргелі мемлекет. Біз тарихымыз бен бастапқы жағдайымыз ұқсас болып келген көптеген елдердің азап шегіп жатқан әлеуметтік және саяси күйзелістерінен құтылды. Бұл елдер – бұрынғы КСРО республикалары. Елбасымыздың «Алдымен - экономика, содан кейін - саясат» деген формуласы арқасында біздің еліміз көптеген жетістіктерге жетіп, «Қазақстанның даму үлгісі» сияқты ұғым кеңінен таралды және ол терең ойластырылған стратегияға негізделген оңай жолмен алға жылжуды білдіреді.

Қысқа мерзім ішінде Қазақстан дербес, саяси және экономикалық тәуелсіз мемлекетке айналды. Тұңғыш елбасымыздың бойында қандай да бір жетістіктерге ұмтылу, үлкен мақсаттарға жету қасиеті бар. Ол болашаққа сеніммен қарап, түбегейлі шешімдердің көпшілігін уақтылы қабылдау арқылы алға бағыттайтын және бұл мемлекет басшысының жыл сайынғы Қазақстан халқына арналған жолдауында көрініс тапты. Біз ТМД елдері ішінде бірінші болып жеке меншікке, еркін бәсекелестікке және ашықтық қағидаларына негізделген нарықтық экономиканың заманауи үлгісін жасадық. Н. Назарбаевтың ақылға салынған және парасатты саясатының арқасында Қазақстан өзін төзімді, зайырлы, заманауи мемлекет ретінде көрсетті. Дүниежүзілік тарих үшін 30 жыл бұл қысқа мерзім, бірақ қазіргі заманғы қарқынды өзгеріп жатқан әлемнің масштабында әрбір жыл біздің еліміз үшін сәтті және мазмұнды болғаны рас. Тұңғыш президентіміздің мемлекеттің дамуына қосқан үлесі - баға жетпес мұра.

Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың Тәуелсіздіктің 30 жылдығына байланысты "Тәуелсіздік бәрінен қымбат" деп аталатын мақаласында ел президенті егемендіктің 30 жылдығына қорытынды жасап, болашаққа бағдарды айқындап берді. Биыл қастерлі Тәуелсіздігімізге 30 жыл толады. Бұл – қайта жаңғырған қазақ мемлекеттігінің, ата-бабаларымыз аңсаған азаттықтың тұғыры нығая түскенін әйгілейтін маңызды белес. Тарих тұрғысынан алғанда, отыз жыл – көзді ашып жұмғандай қас-қағым сәт. Дегенмен, бұл көптеген халықтар үшін қиындығы мен қуанышы, дағдарысы мен дамуы алмасқан тұтас дәуір деуге болады. Біз де осындай жолдан өтіп келеміз. Тәуелсіздіктің отыз жылын шартты түрде үш онжылдық белеске бөліп қарастыруға болады. Оның әрқайсысы атқарған миссиясы тұрғысынан ғасырдың жүгін арқалап тұр. Мен азаттықтың алғашқы онжылдығын жаңа Қазақстанның іргетасын қалау кезеңі деп атар едім. Осы уақытта Елбасының басшылығымен мемлекетіміздің нышандары белгіленіп, билік жүйесі қалыптасты. Ұлттық валютамыз айналымға енді. Қарулы Күштеріміз құрылды. Ата заңымыз қабылданды. Шетелдермен дипломатиялық қатынас орнатылды. Еліміз беделді халықаралық ұйымдарға мүше болды. «Қазақстан – 2030» стратегиясын қабылдадық. Шығыстағы көршімізбен шекарамызды бекіттік. Басқа да іргелес мемлекеттермен шекара жөніндегі келіссөздер қарқынды жүргізіле бастады. Ел аумағын ядролық қарудан толық тазарттық. Елордамызды Арқа төсіне көшірдік. Нарықтық экономикаға өтіп, жекеменшік институтын берік орнықтырдық. Отандық бизнестің негізін қаладық. Жастар әлемнің маңдайалды оқу орындарында білім ала бастады. Түрлі дағдарыстардан аман өтуге мүмкіндік берген Ұлттық қорымыз құрылды. Дүние жүзіне тарыдай шашылған қазақ баласын атажұртқа шақырып, Ұлы көшке жол аштық. Соның нәтижесінде ел еңсесі тіктеліп, ұлттық рухымыз көтерілді.

Екінші онжылдық – Қазақ елінің керегесін кеңейту кезеңі. Осы жылдарда мемлекетіміздің тұғыры нығайып, экономикалық әлеуетіміз арта түсті. Құрлықтағы барлық шекарамызды айқындап, заң жүзінде бекіттік. «Мәдени мұра» бағдарламасын жүзеге асырып, тарихымызды түгендедік. Солтүстік Аралды құтқарып, қашқан теңізді қайтардық. Әлемдік және дәстүрлі діндер көшбасшыларының съездерін, Еуропадағы қауіпсіздік және ынтымақтастық ұйымының, Азиядағы өзара іс-қимыл және сенім шаралары кеңесінің саммиттерін өткізуге және басқада бірқатар маңызды халықаралық жобаларға бастамашы болдық. Елімізге шетелден қомақты инвестиция тарттық. Есідің жағасында бой көтерген еңселі елордамыз ұлттық идеямызға айналды. «Батыс Еуропа –

Батыс Қытай» халықаралық дәлізі сияқты ірі инфрақұрылымдық жобалар қолға алынды. Тұрғын-үй құрылысында бұрын-соңды болмаған қарқынмен дамыды.

Үшінші онжылдықта шаңырағымыз биіктеп, өсіп-өркендеп, мерейлі мемлекетке айналдық. Шекара мәселесін бір жола шештік. «Қазақстан – 2050» стратегиясын қабылдап, озық дамыған отызелдің қатарына қосылуды межеледік. Әр бағыт бойынша «Үдемелі индустриялық-инновациялық даму», «Нұрлыжол», «100 нақтықадам» сияқты ауқымды бағдарламалар жүзеге асырылды. Саяси және экономикалық реформалармен қатар рухани жаңғыруға баса мәнбердік. Осынау толағай табыстардың бәріне Елбасының дара көшбасшылығының, халқымыздың даналығы мен парасатының, бірлігі мен ынтымағының, отандастарымыздың қажырлы еңбегінің арқасында қол жеткіздік. Сондықтан, Елбасы Тәуелсіздігіміздің мәңгі символына айналды десек, ақиқатты айтқан болар едік.

Бұл күн жас мемлекетіміз үшін – біртұтас елдіктің, ынтымақтастық пен татулықтың, сонымен қатар өткенге деген тағзымды салауатпен болашаққа деген сенімді үміттің мерекесі болып табылады. Ата - бабаларымыздың алдында тәуелсіздік үшін күресу мақсаты тұрған, біздің алдымызда нығайта түсу міндеті тұр. Алда көптеген мақсаттар, атқарылатын істер бар. Тәуелсіз Қазақстанның бағындырар белестері де алда.

Әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Тәуелсіздік күні // <http://kk.wikipedia.org/wiki>
2. Аяған Б.Ғ., Әбжанов Х.М., Махат Д.А. Қазіргі Қазақстан тарихы. Алматы: Раритет, 2010. 448 б.
3. Абрахманов С. Тәуелсіздік шежіресі. Алматы: Атамұра, 2006. 392 б.
4. Назарбаев Н.Ә. Нұр Отанның дамуында жаңа белес басталды. Мемлекет басшысы Н.Ә. Назарбаевтің «Нұр Отан» партиясы Саяси кеңесінің кеңейтілген отырысында сөйлеген сөзі // Егемен Қазақстан. № 21, 18.01.2008.
5. Назарбаев айтқан сөздері. Қазақстан Республикасының Президенті ресми сайтындағы Н.Назарбаевтың жеке парақшасы. 8 қыркүйек 2012.
6. Қарағанды. Қарағанды облысы: Энциклопедия. Алматы: Атамұра, 2006. 3. Атабаев Қ.М. Тарихқа бойлау деректанудан басталады // Қазақ әдебиеті, 18 сәуір, 2003, 10-11б

УДК: 247.36

Далдекеева А.Б.

учитель русского языка и литературы
школы-гимназии №65 им.Б.Алтынсарина Шымкент, Казахстан
ЕЛБАСЫ-СИМВОЛ НЕЗАВИСИМОГО КАЗАХСТАНА

Аннотация: В научной статье я дала определение «Идея борьбы за независимость в Республике Казахстан: ее исторические аспекты, генезис, трансформация, проблемы и перспективы». Основная цель работы - обратиться к истокам казахской идеи национальной независимости, ее политической подоплеке, проследить развитие становления казахской национальной государственности и проанализировать обстоятельства ее возникновения. Идея борьбы за независимость Казахстана, ее развитие и повторение в истории нашей страны.

Ключевые слова: Елбасы, Независимость, президент, модель, стратегия, реформа, ассамблея.

День Независимости - самый почитаемый и священный праздник для нашего народа и народа. Это также время проанализировать прошлое и настоящее, оценить будущее, подвести итоги прошлого.

Если мы посмотрим на природу великих изменений и достижений нашей страны за четверть века, мы ясно увидим одно. Источником достижений и успехов независимого государства является личность Первого Президента Республики Казахстан - Президента Нурсултана Назарбаева, его уникальная подпись.

Поэтому независимость и президент - неразлучные близнецы.

30 лет назад вышла в свет программная работа Н.А. Назарбаева «Стратегия становления и развития Казахстана как суверенного государства». С сегодняшней точки зрения, мы должны рассматривать эту программу как исторический документ, заложивший концептуальную основу будущего развития нашей независимой страны.

При этом Президент теоретически обосновал важность и необходимость политических, экономических, социальных реформ, модернизации и обновления в жизни страны.

За годы независимости проведена масштабная планомерная модернизация всех сфер общественной жизни. В корне изменились и модернизировались экономические и политические конструкции в государственном строительстве.

Через 30 лет после провозглашения независимости Казахстана мы видим плоды этих изменений. Процесс модернизации в Казахстане прошел смело, уникально и прагматично. В период государственного строительства возведение велось эволюционным путем, в соответствии с нашими конкретными целями.

Конечно, есть много аналитических работ о неприкосновенной, особой роли Нурсултана Назарбаева в истории независимого государства и его становления. Однако я думаю, что глубокое влияние и влияние руководства президента на процесс модернизации еще предстоит изучить.

На мой взгляд, реформы, проводимые под руководством Президента, начинаются с двух столпов: приоритета принципа эволюционных движений и постоянной опоры на инновации. Национальная стратегия развития формируется на пересечении этих двух источников. Это «Назарбаевская модель» развития и модернизации.

Какие ценности лежат в основе этой модели? В основе этой модели - неразрывная связь между народом и государством - страной и президентом, непоколебимое доверие, общий выбор и общие интересы.

Усилия и дальновидность Президента показали народу наиболее оптимальное и

правильное направление развития. Известно, что одним из основополагающих принципов модернизации государства и общества был принцип «сначала экономика, потом политика». Сегодня мы глубже понимаем, насколько верен этот принцип. Укрепление основ рыночной экономики, появление среднего класса, повышение благосостояния населения в целом открывают путь сегодняшнему политическому и духовному обновлению.

Н. Назарбаев писал в программной работе «Стратегия становления и развития Казахстана как суверенного государства», которую мы цитировали выше: Эта прагматическая позиция президента стала основой модернизации и модернизации независимого государства.

Политика модернизации была основана на конкретных целях и задачах. Успешно проведены экономические реформы, создана новая социальная инфраструктура. Выросла политическая и правовая культура населения. Радикализм и социальное ожирение были предотвращены. В результате был заложен вышеупомянутый фундамент стабильности и обновления.

Казахстанская модель развития стала символом нашей независимости не только для использования во внутренней политике, но и на международной арене. Короче говоря, это был совершенно новый метод реформ, положивший начало экономической, политической и духовной модернизации.

Из истории известно, что реформы во многих развитых странах претерпели различные изменения и повторялись два-три раза. Не заходя слишком далеко, достаточно взять пример реформ в Азии, в том числе в Юго-Восточной Азии.

Реформы в независимом Казахстане начались с новой страницы, точнее, «из ниоткуда». В первые годы независимости экономика Казахстана была советской экономикой, которая не выдерживала никакой конкуренции. Экономика, общество и общество всегда находились под влиянием советской политической системы и идеологии.

В такое непростое время Главе государства пришлось провести смелую и быструю модернизацию. Это принесло свои плоды. Природа обновления в те годы была новаторской и мобилизующей. Для этого, с одной стороны, использовались западные технологии и экономические инновации, с другой стороны, необходимо было быстро адаптировать и мобилизовать потенциал социальных и культурных традиций.

Решение о переносе столицы из Алматы в Акмолу было принято Верховным Советом Республики Казахстан 6 июля 1994 года. Официальный переезд Астаны состоялся 10 декабря 1997 года. Указом Президента от 6 мая 1998 года Акмола была переименована в Астану.

Для Президента Нурсултана Назарбаева, который провел свое детство в одной деревне с балкарскими, турецкими, чешскими и немецкими детьми и начал свою карьеру в многонациональном штате Карметкомбината, важность межнационального согласия, то есть не разделения других этнических групп, одной из факторы.

В то время, в середине девяностых, мало кто верил, что эта идея осуществится, и были те, кто считал, что «на строительство нового города и его популяризацию потребуются много лет». Но они ошибались. Астана была построена в короткие сроки и стала символом развития страны.

10 июня 1998 года состоялась международная презентация новой столицы независимого Казахстана. Это историческое событие стало началом реализации Стратегии развития Казахстана до 2030 года.

Перенос столицы стал серьезным решением по геополитическим, экологическим, логистическим и многим другим параметрам. Теперь этот город - символ дружбы, межнационального и межконфессионального согласия. Президент Касым-Жомарт Кемелұлы Токаев мудро продолжает стратегический проект Президента.

Мы наблюдаем большие перемены в истории столицы. В своей инаугурационной

речи 20 марта 2019 года новый Президент Казахстана Касым-Жомарт Токаев отметил заслуги Нурсултана Назарбаева перед государством и предложил назвать столицу в честь Первого Президента Нурсултана Назарбаева. Его инициативу поддержал парламент.

Изменение названия столицы на «Нур-Султан» было мудрым решением. Это знак признательности за труд Первого Президента. Это решение полностью поддержали и депутаты Ассамблеи народа Казахстана.

Расположение столицы на перекрестке дорог из Европы в Азию очень удобно. Потому что это географическое положение - главная гарантия того, что он станет политическим, экономическим, культурным и духовным центром.

Новая столица, основанная по идее Первого Президента Казахстана, за короткий срок обрела статус национальной идеи, стала символом независимости и глобального успеха молодого государства.

Сегодня Нур-Султан стал центром евразийского пространства, где проходят различные форумы, съезды и другие мероприятия международного значения. В столице регулярно проходят съезды лидеров мировых и традиционных религий, Астанинский экономический форум и другие важные международные мероприятия. В Астане прошли исторический саммит Организации по безопасности и сотрудничеству в Европе (ОБСЕ), юбилейные саммиты Шанхайской организации сотрудничества (ШОС) и Организации исламского сотрудничества (ОИС). В начале 2011 года столица республики принимала участников и гостей VII зимних Азиатских игр, международная выставка «ЭКСПО-2017» прошла успешно.

Учитывая тот факт, что Нур-Султан - это город, который процветает каждый день, мы все гордимся тем, что за короткий промежуток времени он вырос и стал прекрасным городом, который вписывается в интерьер, расправляет крылья и завораживает, как иностранцев, так и гостей.

В этот день поздравляю каждого гражданина Казахстана с Днем Независимости и желаю мира, благополучия, процветания и новых свершений на благо нашей Родины - Республики Казахстан!

Список литературы:

1. Обращение к народу «Казахстанский путь - 2050: одна цель, один интерес, одно будущее». Газета Егемен Казахстан, 17 января 2014 года. [1]
2. Сатай Сыздықов. «Вечная Страна» Это сочетание идеи из древней истории с новой эпохой, «Егемен Казахстан» 4 декабря 2014 г.
3. Амангельды Айталы. «Исторические корни идеи «Вечной страны», «Егемен Казахстан», 26 февраля 2014 г. с сайта Tarbie.org Ценности и сущность национальной идеи «Вечной страны».

5. СЕКЦИЯ

ЦИФРЫ КАЗАҚСТАН: БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМНЫҢ ДАМУ СЕРПІНІ, ҚОҒАМДЫҚ САНАНЫҢ ЖАҢҒЫРТУ ҮДЕРІСІ ЦИФРОВОЙ КАЗАХСТАН: ДИНАМИКА РАЗВИТИЯ ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ, ПРОЦЕСС МОДЕРНИЗАЦИИ ОБЩЕСТВЕННОГО СОЗНАНИЯ

УДК: 159.9.37.032

Искакова М.С., Сахиева Ф.А.

д.психол.н., профессор ЮКУ им.М.Ауезова. Шымкент, Казахстан

доктор PhD, доцент ЮКУ им.Ауезова. Шымкент, Казахстан

СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ И ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ЛИЧНОСТНЫЙ РОСТ

Аннотация: В статье рассматривается профессиональная компетенция и ее формирование не только как совокупности знаний и умений в профессии, но и как качественное изменение и адаптация личности к изменяющимся социальным и экономическим преобразованиям. Социально-психологическая компетентность рассматривается как способность эффективно взаимодействовать и ее необходимо формировать в ходе образовательного процесса. Раскрываются основные индикаторы, формирующие совершенствование социально-психологических компетенций. И как эти индикаторы могут изменять мышление и личность в нашей цифровой действительности.

Ключевые слова: компетентность, миропонимание, индикаторы, когнитивная сфера, рефлексия, эмоциональный интеллект, саморазвитие, психологические знания, коммуникация, мотивация, способность, макроуровень.

Качество образования во многом определяется компетентностью и уровнем профессиональной деятельности преподавателя. В современных условиях профессионального образования необходимость материально-адекватной образовательной среды для обучающихся бесспорно. Понятие «компетентность» применительно к характеристике уровня профессиональной подготовки используется довольно широко, а, иногда и узко к правомочным правам специалиста. Под компетентностью всегда понималась полноправность и использует её в основном в юридической сфере: «Компетентный судья, кто может и вправе судить о ком, о чём или кого-либо... судья полноправный»(1). В современном понимании компетенция рассматривается следующим образом :

- ✓ обладающий компетенцией;
- ✓ обладание знаниями, позволяющими судить о чём-либо.

Содержание понятия «компетентный» таково :

- ✓ обладающий компетентностью, правомочный;
- ✓ знающий, сведущий в определённой области.

Компетентный человек, не обладающий правомочиями (компетенцией), не может в полной мере и в социально значимых аспектах её реализовать. На этой основе у специалиста развиваются предпосылки к возникновению ролевого конфликта, что создает конфликтные ситуации в группе и коллективе. Сейчас компетентность является основным качественным показателем образовательного процесса в ВУЗе и, следовательно, её достижение можно считать педагогической целью. Под компетентностью понимается «овладение знаниями и умениями, позволяющими высказывать профессионально грамотные суждения, оценки, мнения»(2,3). Профессиональная компетенция как совокупность профессиональных знаний и умений, а также способы выполнения профессиональной деятельности тоже имеет место..

В словаре психолога социально-психологическая(СП) компетентность определяется как «способность индивида эффективно взаимодействовать с окружающими людьми в системе межличностных отношений». Компетентность формируется в ходе освоения человеком систем общения и включения в совместную деятельность. В состав компетентности входят такие качества личности, как умение ориентироваться в социальных ситуациях, умение правильно определять личностные особенности и эмоциональные состояния других людей, умение выбирать адекватные способы общения с людьми и реализовывать их в процессе взаимодействия, умение поставить себя на место другого. Ключевым компонентом компетенции являются умения.

Компетентность – это уровень умений личности, позволяющий действовать конструктивно в изменяющихся социальных условиях. Профессиональная компетентность специалиста состоит из духовно-нравственного, познавательно-творческого, институционального, коммуникативного компонентов(4).

Морально-нравственный компонент профессиональной компетентности включает такие моральные категории:

- категория собственного морального сознания (моральный принцип, моральная норма, этическая категория, моральное убеждение, нравственная цель, моральный выбор и т. д.);
- нравственные отношения (нравственное взаимодействие, нравственный конфликт, моральный авторитет, моральная репутация и др.);
- категории моральной практики или функционально-поведенческие. В них находят выражение процесс реализации личностью тех или иных нравственных качеств на практике, в обыденном, повседневном поведении (моральный-аморальный поступок, моральное воздаяние, моральные последствия и санкции).

Причины возникновения нравственной деформации, Г. В. Дубов разделяет на внутренние и внешние(5,6). К внутренним причинам нравственной деформации относятся следующие:

- негативный пример руководства; перегруженность работой;
- наличие «потолка» (предельного звания по должности); низкая нравственная воспитанность коллектива; низкая правовая культура коллектива;
- правовой нигилизм;
- низкий уровень воспитательной работы; негативное «воспитательное» воздействие преступной среды; негативное воздействие семьи;
- изолированность;
- ограниченность общения с культурной средой; определённая «кастовость» органов;
- неудовлетворённость материальной оплатой и другими формами материального стимулирования труда; неудовлетворённость условиями труда»;
- несоответствие уровня квалификации занимаемой должности;
- конспиративность служебной деятельности (отсутствие общественного контроля).

К внешним причинам нравственной деформации относит:

- соц. нестабильность,
- кризис социальных, идейных и нравственных идеалов,
- коррумпированность чиновников, сотрудников управленческого аппарата,
- правовой беспредел в обществе,
- война законов: расхождение в толковании законов, неисполнение законов, низкая социально-правовая защищённость сотрудников правоохранительных органов в СМИ и в произведениях литературы и искусства, выполнение сотрудниками органов несвойственных им функций.

В настоящее время педагог для достижения профессиональной компетентности должен:

- уметь рефлексировать личностную аксеологическую систему;
- уметь диагностировать систему ценностных ориентиров группы и вырабатывать индивидуальную траекторию духовно-нравственного поведения;
- уметь анализировать общекультурную и профессиональную составляющие социальной среды;
- уметь проводить морально-правовую оценку событиям и влияниям социальной действительности.

Познавательный-творческий компонент профессиональной компетентности должен отражать уровень умений в получении знаний и степень развития автодидактических способностей обучающихся. Динамизм происходящих социально-экономических процессов выводит на первый план не самообразование, как способ получения знаний, а автодидактику, как составляющую миропонимания человека: «я учусь, потому что не могу не учиться»(7).

Критериями профессионального творчества могут быть такие индикаторы:

- мировоззренческая позиция,
- содержание и уровень мотивации, профессиональная направленность личности на творчество, установка личности, самооценка в системе отношений к различным сторонам деятельности, уровень развития творческого профессионального мышления, воображения и способностей к классификации и систематизации, подготовленность к профессиональной деятельности, умение использовать методы творческого мышления в процессе профессиональной деятельности);
- стремление к творческому профессионализму, саморазвитие и самосовершенствование, профессионально-нравственная активность.

Коммуникативный компонент профессиональной компетентности включает умения:

- коммуникативные навыки, умение работать в команде,
- вырабатывать стратегию, технику и тактику взаимодействия с людьми, организовывать их совместную деятельность для достижения определённых социально-значимых целей;
- идентифицировать себя с собеседником, понимать его, умение слушать.

Компетентность, это знания в какой-либо области. Компетентный человек – это знающий, хорошо осведомлённый о чём-либо человек, т. е. компетентность, как правило, связывают с квалификацией специалиста.(8-10).

Компетентность личности по своему содержанию напоминает социальную адаптацию. Она позволяет личности ориентироваться в любой ситуации, принимать решения и достигать поставленных целей.

Антикомпетентность - это некомпетентность, неграмотность, невежество, суеверие, мистика, оторванная от жизни фантазия. Компетентность в области взаимодействия сводится к знаниям о природе социальных влияний. Особое значение для СП компетентности имеет эмпатия, оказывающая влияние на когнитивную сферу, глубину проникновения в ситуацию, идентификацию. При этом соц.-псих. компетентность проявляется на разных уровнях: макроуровне (политика, деятельность верхних эшелонов власти); среднем уровне (соц. институты и общности); микроуровне (межличностное общение).

Список литературы:

1. Демин В. А. Профессиональная компетентность специалиста: понятие и виды. /В. А. Демин //Стандарты и мониторинг в образовании// – 2000 г. - №4 – с. 34-42.

2. Компетентность учителя: инструментарий оценки и самооценки /Т. Казарицкая, И. Голованова, Л. Канлич и др. // Директор школы – 2002г. №: с.16-24.

3. Иванова Л. Ф. Инновационные условия развития профессиональной компетентности учителя. /Л. Ф. Иванова //Инновации в образовании. – 2003г. - №4 с.69-80.

4. Сибиль Е., Гришина И. «От неосознанной некомпетентности» к «неосознанной компетентности» (Сибиль Е., Гришина И. //Директор школы – 1997 г. – Спецвыпуск (№25) – с. 12-20.

5. <https://www.dissercat.com/content/razvitie-kommunikativno-upravlencheskoi-kompetentnosti-rukovoditelei-v-usloviyakh-treningovo>

6. Социальная психология: Учебное пособие для студентов высших учебных заведений /А. Н. Сухов, А. А. Бодалёв, В. Н. Казанцев и др.; Под ред. А. Н. Сухова, А. А. Деркача. – М.: Издательский центр «Академия», 2021 г. -600

7. Баженов В.Г., Баженова В.П. Психологические механизмы коррекции девиантного поведения школьников. 2007.<https://vocabulary.ru/slovari/glossarii-psihologicheskie-mehanizmy-korrekcii-deviantnogo-povedeniya-shkolnikov.html>

8. <https://vocabulary.ru/slovari/slovar-konfliktologa.html>

9. Кононенко И.М.Ролевая игра и развитие социально-психологической компетентности студентов. ISSN 1812-9498. Вестник АГТУ. 2006.No5 (34).

<https://vocabulary.ru/termin/kompetentnost-socialno-psihologicheskaja.html>

Голубев В.Г., Садырбаева А.С.

техн.ғ.д., профессор, М.,Әуезов атындағы ОҚУ, Шымкент, Қазақстан

техн.ғ.к., доцент, М.,Әуезов атындағы ОҚУ, Шымкент, Қазақстан

**ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ҒАЛЫМ –
ОРАЗАЛЫ САТИМБЕКОВИЧ БАЛАБЕКОВТЫҢ ҮЛЕСІ**

Аннотация. Ұсынылып отырған мақалада «Рухани жаңғыру» бағдарламасы аясында Балабеков Оразалы Сатимбековичтің, отандық ғылымның дамуына баға жетпес үлесін қосқан, кеңестік және қазақстандық ғалымның ғұмырнамасы келтірілген. Осы жылы 14 қазанда ол 80 жасқа толатын еді. Ұстаз, Қазақстандағы ғылыми мектептің негізін қалаушы, зиялы тұлға – көптеген адамдардың тағдырына үлкен ықпал еткен және олардың есінде жарқын естелік ретінде сақталады.

Кілт сөздер: ғалым, ғұмырнама, ғылым, диссертация, ұстаз, зерттеулер, процесстер мен аппараттар, технология.

Балабеков Оразалы Сатимбекович – химиялық технологиялар мен өнеркәсіптік экология саласында кеңестік және қазақстандық ғалым, 1985 жылдан бері техника ғылымдарының докторы, 1986 жылдан бері профессор, 2003 жылдан бері Қазақстан Республикасының ұлттық ғылым академиясының академигі. Ғалым Жамбыл облысының бұрынғы Жетібай ауылында қазіргі Байзақ ауданында 14.10.1941 жылы туылған. 1963 жылы Мәскеу химиялық машина жасау институтын тәмамдап, 1968 жылы Ленсовет атындағы Ленинград технологиялық институтының аспирантура бөлімін аяқтаған. 1970 жылы «Аспалы шарлы саптамалы аппараттарда гидродинамика және шаң ұстау процесстерін зерттеу» тақырыбында кандидаттық диссертациясын қорғаған.

Балабеков О.С. өзінің ғылыми еңбек қызметін Қазақ-химия технологиялық институтында 1963-1992 жж. аралығында ассистент, аға оқытушы, доцент, профессор ретінде бастаған. Содан соң 1992 жылдан 1994 жылға дейін Шымкент қаласының химиялық технология және өнеркәсіптік экология ҒЗИ директор қызметін атқарған. Ал 1994 – 1997 жылдар аралығында «Қазхимжобалау ғылыми-зерттеу институты» АҚ президенті болған. 1998 жылдан бастап «Ғылыми-Инженерлік-Технологиялық институт» АҚ бас директоры қызметінде жұмыс атқарған. 1992 жылдан бастап Қазақстанның ғылым Академиясының Оңтүстік Қазақстан бөлімінің Академик-хатшысы болған. Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық институтының ғылыми-инновациялық жобалар бойынша Кеңесшісі. 2002 жылдан бастап Х.А.Яссауи атындағы ХҚТУ президентінің кеңесшісі болған. Ғалымның басшылығымен КСРО химиялық өнеркәсіп Министрлігінің және КСРО Тыңайтқыштар Министрлігінің «Фосфор және минерал тыңайтқыштар өндірісінің өнеркәсіптік қалдықтарын тазалау және жою» салалық ғылыми-зерттеу зертханасы ұйымдастырылған, сонымен қатар жылу масса алмасуды қарқындету бойынша екі мәселелік зертхана ұйымдастырылып, онда химиялық технология және өнеркәсіптік экология ҒЗИ құрылған.

О.С. Балабеков жетекшілігімен 21 докторлық және 58 кандидаттық диссертациялар қорғалған. Оныңқол астынан шыққан шәкірттер біздің елімізде, сонымен бірге бірқатар шетел мемлекеттерінде жоғары мектеп кадрларын дайындауда және өнеркәсіптерде, өз білімдері мен тәжірибелерін табысты таратуда.

1 суретте О.С.Балабековтың ғылыми мектебі келтірілген.

1 сурет – Химиялық технологияның процестері мен аппараттары бойынша ғылыми мектеп

Оның қызығушылық саласы химиялық технология және өнеркәсіптік экология болып табылады. Ғалым химия өнеркәсібінде газды тазалау мәселелерімен, «Адам-өндіріс-табиғат» кешенімен, газ ағынын бірқалыпты беру есебінен аппараттардың (массаалмасу, шаңдұстау) тиімділігін арттыру, процестерді жеке-жеке жүргізу есебінен жартылай периодты синфазалық режимде аппараттардың тиімділігін арттырумен, жылу-массаалмасу процесін қарқындатумен, өзара әрекеттесуші фазалардың жанасу беттерін арттыру есебінен ылғал шаңдұстаумен, газдарды күкірт диоксидінен тазалау үшін абсорбент ретінде өндіріс қалдықтарын қолданумен, газ (бу) – сұйық жүйесінде массаалмасу процестерін жүргізу үшін аппараттарды әзірлеумен, сонымен қатар аэрозоль ағынын шаңсыздандыру процесін жүргізу үшін заттарды бөлуге және тазалауға арналған кристаллизаторларды әзірлеумен, материалдарды кептіруге арналған техникамен, абсорбция, конденсация, экстракция және шаңдұстау процестерін жүргізуге арналған жанасу құрылғыларын әзірлеумен, көпфазалы ортаның энергетикалық температуралық сепарациясымен, кері сумен жабдықтау жүйесінде циркуляциялық суды суыту үшін желдеткіш суытқыштармен, массаалмасу аппараттарының құрылғыларымен, оның ішінде

газ (бу) – сұйық жүйесінде абсорбция, ректификация және хемосорбция процестері үшін төгу құрылғыларымен, қоспаларды адсорбциялау және бөлу процестерінде қолданыла алатын ұнтақ тәрізді белсендендірілген көмірді алумен, химия, мұнай химиясы, мұнай өңдеу, тамақ, металлургия, тау-кен, целлюлоза-қағаз және басқа да өнеркәсіптерде қолданылатын жылу-массаалмасу және шаң ұстағыш аппараттарды әзірлеумен байланысты сұрақтармен қажымай айналысқан [1-12].

Балабеков Оразалы Сатимбекович «Белгілі ғалымдар» энциклопедиясының қатысушысы және 400-ден аса ғылыми жарияланымдар, оның ішінде 16 монография, 82 авторлық куәлік және өнертабысқа патенттердің авторы болып табылады. Сонымен қатар, екі ғылыми жаңалықтардың №144, № 269 және №20-Н ғылыми болжамның бірлескен авторы. Балабеков Оразалы Сатимбекович – Мәскеу архитектуралық құрылыс институтының (МАҚИ) академигі, МАҚИ вице-президенті, Қазақстан Республикасының МАҚИ орталығының председателі, Қазақстан Республикасының Ұлттық Ғылым Академиясының академигі, Қазақстан Республикасының Инженерлік Академиясының және Халықаралық Инженерлік Академиясының академигі, «КСРО құрметті химигі» және «Ғылыми мектеп негізін қалаушы» атақтарына ие. Ғалым Капица төс белгісімен және Рентген атындағы Еуропалық төсбелгімен (ЮНЕСКО төс белгісі) марапатталған [1].

Әдебиеттер тізімі:

1. «Қазақстан»: Ұлттық энциклопедия / Бас редактор Ә. Нысанбаев. Алматы: «Қазақ энциклопедиясы» Бас редакциясы, 1998, II том.
2. НАН РК. Энциклопедический справочник. Алматы, 2016. 186 с.
3. Очистка газов в химической промышленности: Процессы и аппараты / Балабеков О.С., Балтабаев Л. Ш. М.: Химия, 1991. 250с.
4. Человек - производство - природа / Балабеков О.С., Балтабаев Л.Ш., Серманизов С.С. – Алма-Ата: Кайнар, 1988. 239с.
5. Балабеков О.С. Проблемы охраны природы в производстве-фосфора и удобрений. Л.: Изд-во ЛенНИИГИПРОХИМА, 1978. 227с.
6. Балабеков О.С., Романков П.Г., Михалев М.Ф., Тарат Э.Я. О гидродинамике аппаратов с орошаемой взвешенной шаровой насадкой. Секция инженерной химической техники. 1968. 185с.
7. Тарат Э.Я., Балабеков О.С., Болгов Н.П., Буркат В.С., Вальдберг А.Ю., Михалев М.Ф., Туболкин А.Ф., Фиалков Ю.Г. Исследования аппаратов с орошаемой взвешенной насадкой выполнены в ЛТИ им. Ленсовета, Казахском химико-технологическом институте (КазХТИ) и во Всесоюзном алюминиево-магниево-институте (ВАМИ).
8. Балабеков О. С. Гидродинамика, массообмен и пылеулавливание при противоточных и прямоточных двухфазных капельных и пленочных течениях в слое подвижной насадки Дис. ... д-ра техн. наук. М., 1985. 295 с.
9. <https://kazpatent.kz/images/bulleten/2016/gazette/ru201604/html/u0016579>
10. Балабеков О.С. Исследование процессов гидродинамики и пылеулавливания в аппаратах со взвешенной шаровой насадкой. Автореф. канд. дис. Ленингр. технол. ин-т им. Ленсовета, 1970. 177 с.
11. Экологические проблемы химического предприятия / Воробьев О.Г., Балабеков О.С., Молдабеков Ш.М. и др. А.: Казахстан, 1984. 172 с.
12. Абсорбция и пылеулавливание в производстве минеральных удобрений / Ковалев О.С., Балабеков О.С. и др. М.: Химия, 1987. 208 с.

УДК: 384

Сырманова К.К., Дауренбек Н.М.

д.техн.н., профессор, ЮКУ имени М.Ауэзова, Шымкент Казахстан
к.техн.н., доцент, зав.кафедрой «Нефтепереработка и нефтехимия»,
ЮКУ имени М.Ауэзова, Шымкент Казахстан

КАЧЕСТВЕННОЕ ОБРАЗОВАНИЕ- БУДУЩЕЕ НАЦИИ

Аннотация: Наше прошлое - часть нас самих. Это наш опыт, наше развитие, наши знания. Но самое главное: наше прошлое может стать бесценным ресурсом для будущего поколения. Мудрость наших предков позволяла жить и развиваться, используя накопленный веками опыт.

В статье приведена история становления и развития кафедры «Нефтепереработка и нефтехимия» ЮКУ имени М. Ауэзова, роль центральных вузов в подготовке педагогических кадров для КазХТИ, достижения профессорско-преподавательского состава в учебно-методической, воспитательной и научной деятельности. Перспективы кафедры по подготовке высококвалифицированных и конкурентоспособных специалистов

Ключевые слова: образование, наука, история кафедры. научные школы, великие учителя, педагогический опыт. достижения, студент. подготовка кадров. международные связи. международный рейтинг, конкурентоспособность,

Как известно, нефтехимическая промышленность Казахстана наряду с энергетикой входят в число приоритетных направлений страны. Казахстан является страной с большими запасами природных ресурсов и входит в двадцатку мировых лидеров по запасам углеводородного сырья имеет все шансы не только производить продукты нефтехимии для покрытия собственных нужд, но и экспортировать их на внешние рынки. Такие показатели, как растущий потребительский спрос и высокая производительность труда определяют перспективное будущее нефтехимической отрасли.

Казахстанская химическая наука, неразрывно сочетающая теорию с практикой, по праву занимает видное место в мировой науке. В условиях разветвляющегося научно-технического прогресса она оказывает огромное влияние на подъем производительных сил, на развитие производств, особенно в создании материалов, которые не может дать природа, и разрабатывает принципиально новые методы воздействия на природные вещества для преобразования их в продукты, необходимые человечеству.

"В этом году исполняется 30 лет нашей независимости. Это важная дата в укреплении возрожденной казахской государственности, свободы, к которой стремились наши предки. В истории 30 лет – это мгновение ока. Однако для многих народов это целая эпоха трудностей и радостей, кризисов и развития. Мы идём по тому же пути", – в своей статье "Независимость дороже всего" Президент Казахстана Касым-Жомарт Токаев перечисляя достижения Казахстана за три десятилетия

Листая страницы истории университета, узнаешь, что в связи с необходимостью в специалистах по производству полимеров, переработке пластмасс, нефти и газа в 1964 году в Казахском химико-технологическом институте (КазХТИ) была открыта кафедра «Технология пластических масс» (кафедрой заведовал д.х.н., профессор Мирфаизов Х.М.), а в 1968 году кафедра «Технология переработки нефти и газа» (1968-1976 гг. кафедрой заведовал д.х.н., академик НАН РК Надиров Н.К.). Именно в те годы сформировалась Надировская научная школа нефтепереработчиков.

В конце 60-х и начале 70-х годов в Западном Казахстане было начато освоение Жетыбайской, Узеньской и других новых месторождений нефти и газа, и Атырауский нефтеперерабатывающий завод (НПЗ) начал перерабатывать местное сырье. В строй

действующих предприятий вступили первые заводы: г. Гурьев - завод по производству полиэтилена и полипропилена, в г. Шевченко - завод по производству полистирола и различных сополимеров, которые являлись флагманами индустрии пластических масс в Республике.

По запросам производства на кафедре под научным руководством Надирова Н.К. начались исследования по направлениям: "Каталитический крекинг керосино-газойлевых фракций Мангышлакских нефтей", "Разработка буровых растворов для нефтяных скважин", "Регенерация отхода сернокислотного алкилирования". Этот период явился началом плодотворной работы кафедры не только в учебно-воспитательном, но и в научном плане. В это время научные исследования начали активно проводить аспиранты, сотрудники, ППС кафедры, появились первые научные публикации по нефтепереработке, переработке полимеров.

В те годы была огромной нехватка преподавательских кадров. Лучших выпускников института стали направлять в аспирантуры Москвы, в частности, в Московский химико-технологический институт имени Менделеева, Новосибирска, Томска. Именно они потом составляли костяк профессорско-преподавательского состава вуза. Благодаря ему вуз вскоре получил много молодых талантливых преподавателей, которые создавали свои школы.

В 1997 году в связи с реорганизацией структуры университета кафедры "Технология переработки пластмасс" и "Технология переработки нефти и газа" были объединены в одну кафедру "Технология нефти, газа и полимеров".

В начале своего пути развития с 1970 годов кафедра в соответствии с запросами нефтеперерабатывающих предприятий Республики Казахстан расширила тематику исследований и начала заниматься комплексным исследованием новых нефтей Западного Казахстана. В результате таких широкомасштабных исследований в этот период аспиранты, научные сотрудники и преподаватели под научным руководством д.х.н., профессоров Надирова Н.К., Омаралиева Т.О. и Мирфаизова Х.М. защитили кандидатские диссертации: Пусурманова Г.Ж., Калдыгозов Е.К., Мадыханова К.С., Джалилов К.А., Керимбеков С.К., Евдокимов Ю.В., Палачев В.Н., Галеев Р.Г., Белоусов А.Н., Еркебаева Г.Ш., Абубакиров Р.Ш., Шалбаев Б.Б., Танашев С.Т., Хлебова С.В., Долгополова В.А., Даутбаев М.Т., Сулейменов Т.С., Сырманова К.К., Бейсебаев М.Ж., Яковлева Е.И., Ривкина Т.В., Абзалова Д.А., Сакибаева С.А. продолживших трудовую деятельность в ведущих университетах и производственных объединениях Казахстана и других стран

Коллектив кафедры «Нефтепереработка и нефтехимия» ЮКУ им.М.Ауэзова

В дальнейшем обобщая свои теоретические и практические научные исследования защитили докторские диссертации в ведущих университетах Москвы, Ленинграда, Алматы, Ташкента: Мирфаизов Х.М., Омаралиев Т.О., Калдыгзов Е.К., Сырманова К.К., Галеев Р.Г., Айтымбетов Н.Ш., Кедельбаев Б.Ш.; кандидатские диссертации - Алимбаев К.Р., Махашов Е.Ж., Дауренбек Н.М., Туребекова Г.З, Тауасаров Ш.У., Бимбетова Г.Ж., Идрисов М.Дж., Надилова Ж.К., Суйгенбаева А.Ж., Орынбасаров А.К., Тортбаева Д.Р.

Результаты научно-исследовательских работ были внедрены на нефтеперерабатывающих заводах Атырау, Павлодара, Куйбышева, Красноводска, "Шымкентский шинный завод", завод "Электроаппарат".

Профессорско-преподавательским составом кафедры "Технология нефти, газа и полимеров" опубликованы более 1000 научных трудов, получено более 50 авторских свидетельств и патентов СССР и РК, выпущены монографии, учебники и учебные пособия.

Наше прошлое - часть нас самих. Это наш опыт, наше развитие, наши знания, чувства. Но самое главное вот что: наше прошлое может стать бесценным ресурсом. Великий ученый М.В. Ломоносов утверждал, что «народ, не знающий своего прошлого, не имеет будущего». Простая и точная мудрость наших предков, которая позволяла жить и развиваться, используя накопленный веками опыт.

Повсеместный призыв к инновациям, который можно услышать из каждой передачи новостей, сводится к тому, что нужно в нашу страну привозить новые технологии и разрабатывать ноу-хау. Мне кажется, это правильные примеры, которыми мы можем гордиться и на которые должны равняться.

Мы очень хотим, чтобы наши студенты изучали работы наших ученых, проникались тем бережным и духовным отношением, с которым они вели свои исследования. Смотрели на их лица на потемневших портретах и помнили, что каждый из них был велик тем, что думал сначала о своей стране, а потом о себе. Чувствовали, что раньше государство уважало, было заинтересованно и гордилось такими людьми! Такое

прошлое важно и нужно помнить, если мы хотим построить правильное будущее. Смогли же эти выдающиеся люди открыть специальности, готовить будущих инженеров-руководителей нефтяной и полимерной отраслей, вести научные исследования. внести свой вклад, чтобы сделать Казахстан развитой и культурной страной – значит, и мы сможем!

Студенты проводят научно-исследовательскую работу.
Научный руководитель-профессор Сырманова К.К

Сегодня кафедра "Нефтепереработка и нефтехимия" ведет подготовку бакалавров, магистров и докторов PhD по образовательным программам: Химическая технология органических веществ, Нефтехимия, Технология переработки нефти и газа «Технология производства и переработки полимеров», «Технология фармацевтических и парфюмерно-косметических средств». За последние пять на кафедре подготовлено более 100 магистрантов и 12 докторов PhD.

На кафедре функционируют: курсы повышения квалификации для преподавателей колледжей, вузов, инженерно-технических работников предприятий и организаций; научно-исследовательский центр «Нефтехимия, органический синтез и катализ»; УНПК на базах: ТОО «Экошина», ТОО «ПетроКазахстанОйлПродуктс», ТОО «Hill- corporation»; филиал кафедры на базе ТОО «Hill-corporation»; летняя школа нефтяного инжиниринга, секция Республиканского учебно-методического совета (РУМС) МОН РК «Химическая инженерия и процессы».

В 2019 году образовательные программы «Химическая технология органических веществ» (ХТОВ) бакалавриата и магистратуры прошли реаккредитацию в международном аккредитационном агентстве ASIIN (Германия). Образовательные программы ХТОВ (докторантура), Нефтехимия (магистратура) реаккредитованы в НАОКО. Одним из показателей эффективности работы кафедры является место в рейтинге образовательных программ. По результатам рейтинга среди ВУЗов Казахстана образовательные программы кафедры занимают лидирующие позиции.

Профессорско – преподавательский состав является главным ресурсом обеспечения учебного процесса, передачи полноценных знаний, умений и навыков обучающимся. 7 преподавателей кафедры являются обладателями звания «Лучший преподаватель вуза» МОН РК.

Учебная и научно-исследовательская работа подчинена главной задаче-обеспечению тесной связи с промышленными предприятиями нефтегазового комплекса, отраслевой наукой РК. На кафедре созданы все необходимые условия для проведения фундаментальных, прикладных, научно-исследовательских, опытно-конструкторских работ, а также для инновационной деятельности. Материально-техническая база кафедры «Нефтепереработка и нефтехимия» включает 7 профильных лабораторий кафедры оснащенных современным оборудованием и приборами.

Приоритетными темами научных изысканий, проводимых на кафедре, являются исследования в области нефтепереработки и нефтехимии. В настоящее время на кафедре выполняется 4 госбюджетных НИР и выполнены 5 научных проектов в рамках грантового финансирования и 1 работа в рамках программно-целевого финансирования МОН РК. Результаты НИР внедряются в производство и учебный процесс, оформляют в виде статей, докладов и т.д.

. Студенты кафедры являются победителями конкурсов и конференций международного, республиканского и регионального значений: Республиканской предметной олимпиады по специальности «Химическая технология органических веществ» республиканского конкурса дипломных работ и проектов, конкурса НИРС МОН РК и т.д.

Постоянно расширяется инновационная учебно-научно-производственная деятельность на базе предприятий и организаций. Так, на базах УНПК ТОО «ЛКОП», ТОО «ЭКО-Шина» и филиала кафедры на ТОО «Hill- corporation» проводятся занятия по профилирующим дисциплинам.

Производственная практика студентов и научная стажировка магистрантов, докторантов проводится на базе нефтеперерабатывающих и нефтехимических предприятий и вузов РК и СНГ: ТОО «ПетроКазахстанОйлПродактс»; ТОО «Атырауский нефтеперерабатывающий завод»; ТОО «Kazakhstan Petrochemical Industries Inc.»; ТОО «Шымкентский завод полипропиленовых изделий», ТОО «Экошина», ТОО «Триумф», ТОО «Нефтехимстрой-Юг»; ТОО «Hillcorporation»; РГУ нефти и газа им.И.М. Губкина; ГУП Институт нефтехимпереработки; Казанский национальный исследовательский технологический университет; Международный государственный экологический институт им.А.Д.Сахарова; Самарский государственный технический университет.

. В рамках Сетевого Университета СНГ о ведется совместная подготовка магистров по направлению «Химическая технология органических веществ» по магистерской программе «Технология переработки нефти» с Российским государственным университетом нефти и газа им. И.М.Губкина, Самарским государственным техническим университетом и Кубанским государственным технологическим университетом.

Кафедра большое внимание уделяет работе по укреплению международной связи и академической мобильности студентов. На кафедре «Нефтепереработка и нефтехимия» функционирует Летняя школа нефтяного инжиниринга. Образовательная программа в Летней школе осуществляется профессорско-преподавательским составом кафедры, приглашаются специалисты из СНГ и стран дальнего зарубежья, включая руководителей из ведущих компаний нефтегазовой сферы Казахстана.

Обсуждение диссертационной работы докторанта Алипбековой Ж.К. на расширенном заседании кафедры «Нефтепереработка и нефтехимия»

Отрадным является то, что профессорско-преподавательский состав кафедры внес свой вклад во всемирное достижение Южно-Казахстанского университета им. М.Ауэзова, достойно вошедшего в топ-500 ежегодного мирового рейтинга университетов QS WorldUniversity Rankings2021/2022.

Действительно, когда наука достигает какой-либо вершины, с нее открывается обширная перспектива дальнейшего пути к новым вершинам, открываются новые дороги, по которым наука пойдет дальше.(С.И. Вавилов).

На современном этапе жизни развитие современной науки научный подход к миру приобрели новую остроту и актуальность. Прежде всего, они касаются того положения, в котором находится нынешнее общество. Сегодня в мире наступил информационный этап развития. Всеобщая компьютеризация дала возможность использовать цифровые технологии во многих сферах жизни. Их применение требует новых знаний, навыков и умений, приобретение которых и должна обеспечить современная наука. Невозможно переоценить роль науки в современном обществе, ведь сегодня она оказывает огромное влияние на многие сферы жизни и деятельности людей. Не вызывает сомнений и то, что от степени развития науки зависят все показатели развития общества -экономические, культурные, образовательные.

Наука развивает не только человека, который ей занимается, но и служит просвещением для всего общества. Именно она помогает нам сотрудничать между собой. Именно благодаря науке человек пытается создать, идеальное и самое главное, человеческое общество. «Задача предстоящего четвёртого десятилетия – стать могучей страной и зрелой нацией. Попутно нам необходимо продолжить процесс политических и экономических реформ и модернизации сознания, сформировать новую идентичность нации, адаптированную к современным требованиям», – отметил Президент Республики Казахстан.

Прошлый век принес технологические, экономические и социальные изменения в жизнь людей. В условиях развертывающегося научно-технического прогресса она

оказывает огромное влияние на подъем производительных сил, на развитие народного хозяйства, особенно в создании материалов, которые не может дать природа, и разрабатывает принципиально новые методы воздействия на природные вещества для преобразования их в продукты, необходимые человечеству.

Химическая наука в нашей стране по-прежнему сильна и стоит на передовых позициях. А это значит, что молодежь может уверенно сделать свой выбор и идти с наукой в ногу. Ориентируясь на мировые процессы глобализации, молодое прогрессивное поколение Казахстана испытывает потребность в получении глубоких научно - интегрированных знаний, т.к. современный рынок труда требует высокой конкурентоспособной образовательной квалификации специалистов, умений вести научно обоснованную профессиональную работу на промышленных предприятиях.

Поэтому подготовка высококвалифицированных специалистов для нефтехимической отрасли востребованных в мировом пространстве, является первостепенной и насущной задачей всего коллектива кафедры «Нефтепереработка и нефтехимия» Южно-Казахстанского университета им.М.Ауэзова.

ӨОЖ 37.091.3:004

¹Калкабаев А.М., ²Калкабаева С.А.

¹Шымкент қаласының туризм және сыртқы байланыстар басқармасы туризм саласын дамыту бөлімінің басшысы, экономика ғылымдарының магистрі, Шымкент, Қазақстан

²медицина ғ.д., профессор, М.Ауезов атындағы ОҚУ, Шымкент, Қазақстан

БІЛІМ БЕРУДІ ЖАҢҒЫРТУДА ЦИФРЛЫҚ ПЕДАГОГИКАНЫҢ ЖАҢА ДАМУ БАҒЫТЫ

Түйін: Бұл мақалада педагогиканың трансформациясының өзекті мәселелері қарастырылып, қоғамның цифрлық экономикаға көшу жағдайында қазіргі білім берудегі өзгерістердің ерекшеліктері қарастырылып, цифрлық педагогиканың мәні нақты айқындалған. Цифрлық түрлендіру құралын пайдалану бойынша зерттеу нәтижелері интерактивті дәріс мысалында берілген, мұнда онлайн-прокторинг жүйесіне, білімді бағалау және студенттердің сабаққа қатысуын бақылау құралдарына ерекше көңіл бөлінеді.

Кілт сөздер: білім беруді цифрландыру, рефлексия, прокторинг, цифрлық педагогика, транспаренттік, интерактивті дәріс, педагогиканың трансформациясы, модернизация.

Елбасының Қазақстан халқына арнаған 2012 жылғы «Қазақстан – 2050 стратегиясы» –қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» жолдауында «Білім мен кәсіби машық – заманауи білім беру, кадрларды даярлау мен қайта даярлау жүйесінің негізгі бағдарларын» атап өтті [1].

Аталған міндеттерді жүзеге асыруда Қазақстанда болашақ мамандарды кәсіби даярлаудың қазіргі кезеңдегі жай-күйіне талдау жасауда жоғары оқу орындарының алдына әлеуметтік этикалық, экономикалық және ұйымдастыру-басқарушылық, кәсіби құзіретті, сауатты мамандарды даярлау міндеті қойылып отырғандығы анықталды.

Педагог мамандардың кәсіби іс-әрекетінің өзіндік ерекшеліктері бар. Мұның өзі оларды жаңа ғылыми педагогикалық идеяларды шығармашылықпен қабылдай алатын, оқыту теориясы мен әдістемесін игерген кәсіби-педагогикалық құзіреттіліктің жоғары деңгейін меңгерген маман ретінде даярлау мәселесін шешу көзделуде. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңында: «Білім беру жүйесінің басты міндеті - ұлттық және жалпы адамзаттық құндылықтар, ғылым мен практика жетістіктері негізінде жеке адамды қалыптастыруға және кәсіби шыңдауға бағытталған білім алу үшін қажетті жағдайлар жасау, оқытудың жаңа технологиясы мен инновациялық әдіс-тәсілдерді енгізу,

білім беруді ақпараттандыру, халықаралық ғаламдық коммуникациялық желілерге шығу», - деп білім беру жүйесін одан әрі дамыту міндеттері атап көрсетілген [2].

Аталған міндеттерді жүзеге асыру үшін оқытудың заманауи технологияларын енгізу арқылы және оларды тиімді пайдалану секілді мәселелерді анықтап алу, білім беру жүйесіндегі басты ұстаным ретінде әркімнің өзінің білім алуға деген жеке әлеуетін қоғамда барынша пайдалануға көмектесетін оқыту жүйесін дамытуды қамтамасыз етуді көздейді.

Қазақстанда білім беруді жаңғырту - бүгінгі заманның талабы. Қазіргі таңда жаңа технологиялармен оқыту жүйелі түрде жолға қойылып келеді. Оған мамандарды қайта оқыту, заманауи білім беру, түрлі жаңа технологиялық тәсілдер арқылы оқуға деген қолжетімділікті арттыру сынды мысалдарды айтуға болады. Еліміздегі білім беру жүйесін жетілдірудің басты мақсаты - еліміздегі білімнің сапасын және бәсекеге қабілеттілігін арттыру болып табылады. Білім мен ғылымның дамуы - адамзат өркениетінің өлшемі. Білім саласы үнемі жетіліп, жаңарып отыруды қажет етеді [3].

Біз өмір сүріп отырған қазіргі кезең - бұл жаңа дәуір, жаңа көзқарасты, жаңашылдықты талап ететін кезең. Соның ішінде, білім саласында болып жатқан жаңа өзгерістердің мәні мен маңызы зор. Сондықтан бүгінгі таңда педагогтардың алдында білім беруде түйінді құзыреттілікті меңгеру қажеттілігі туындап отыр. Екінші жағынан, еліміздің халықаралық экономикалық қауымдастыққа енуі білім беру саласындағы өзгерістерге байланысты жаңа жағдайда жұмыс істеуге қабілетті педагог қызметкерлердің кәсіби құзыреттіліктерін дамытуға бағытталған.

XXI ғасыр - технологиялар ғасыры. Мобильдік құрылғылар, интернет желілері өмір сүрудің қарапайым күнделікті дағдысына айналып, ақпараттық технология адам өмірінің маңызды бөлшегі болып кірігіп кетті. Сандық қоғам, сандық орта қалыптасты. Дамыған мемлекеттер технологияларды адам игілігіне пайдалану мүмкіндіктерін мейлінше арттырып жатыр. Интернет желілері адамның әр түрлі бағытта дамуына мол мүмкіндік береді. Адам үйде отырып- ақ, кәсіпкерлікпен де, ғылыми-зерттеу жұмыстарымен де, шығармашылықпен де айналыса алады. Әлеуметтік желілер арқылы адамның өзінің барлық мүмкіндіктерін жүзеге асыруына жол ашылды. Ақпараттық қоғамда адамның өзіндік ойлауы, әрекетке шығармашылық тұрғыдан қарап, ыңғайлы жол таба білуі маңызды болып табылады. Соның нәтижесінде интеллектуалды экономика қалыптасып, технологияның қарқынды дамуына мүмкіндік туады.

Бұл өзгерістер алдымен, білім саласына тікелей байланысты. Соған орай білім берудің жаңа философиясы қалыптасып, модернизация қарқынды жүріп келеді. Заманауи технологияларды пайдалану педагогикалық процестің ажырамас атрибуты болып отыр [4].

Заманауи тез өзгертін орта бізді қоршап тұрған барлық нәрсеге түбегейлі жаңа көзқараспен қарауды талап етеді. Өзгеріс пен реформа ұғымының өзі қалыптасқанды трансформациялау немесе қайта құру ретінде жаңа мағынаға ие болады.

Барлық елдер оқытудың жаңа мазмұнына, жаңа формалары мен әдістеріне шығармашылық ізденіс үстінде. Бұл ізденіс әртүрлі елдердің пионерлері жүзеге асырған эксперименттер мен инновациялық білім беру жобаларында көрінеді.

Олар бірге заманауи білім берудің даму тенденцияларын қалыптастырады.

Біз оларды біліп, түсініп, жұмысымызда ескеруіміз керек. Жалпы, мынадай әлемдік білім беру тенденцияларын бөліп көрсетуге болады:

Пәнаралық. Тақырыпты әртүрлі пәндік салалар тұрғысынан зерделеу тереңірек және тұтас түсінуді қамтамасыз етеді, сыни ойлауды дамытады және ғылымның жаңа көкжиектерін ашады.

Оқытудың белсенді әдістері. Заманауи мұғалімнің негізгі қызметі – тек білім беру емес, білім алуға жағдай жасау және бағыт-бағдар көрсету. Сонымен қатар, профессорлық-оқытушылық құрамның кәсіби деңгейіне қойылатын талаптар да артып келеді.

Еркіндік пен жауапкершілік. Жаһандық білім беру үрдісі- студенттерге қандай пәндерді және қалай оқығысы келетінін таңдау мүмкіндігін беру әрекеті болып табылады. Студенттер өздерін қызықтыратын пәндердің комбинациясын және олардың әрқайсысын терең ұғыну дәрежесін таңдай отырып, жеке траектория бойынша қозғалуға мүмкіндік алады.

Диджитализация (цифрландыру) өміріміздің барлық саласы ұстануға тиісті үрдіс. Цифрландырудың мәні – ақпараттық технологияларды қолдану арқылы өміріміздің әртүрлі процестерін жақсарту.

Оффлайн сабақтарды толықтыру үшін онлайн платформаларды пайдалану процесті жеңілдетеді және мұғалімдерге түсетін жүктемені азайтады.

Аралас білім беру. Студенттер платформада теорияны өз бетінше оқып, сабақ уақыты тікелей пікір алмасуға, тәжірибеге, топтық жұмысқа, шығармашылық ізденіске және адамдардың өзара әрекеттестігіне арналған кезде, әлемде көбірек университеттер аралас білім беру форматтарына ауысуда.

Геймификация – ойыннан тыс мақсаттарға жету үшін ойын элементтері мен механикасын қолдану. Ойын техникасы әсіресе қашықтықтан оқытуда танымал.

Сонымен, цифрлық және технологиялық мүмкіндіктер әлемінде технологияны пайдалана білу жеткіліксіз, технология сіздің жұмысыңызды жақсы орындауға қалай көмектесетінін түсіну маңызды. Бұл білімді қажет етеді.

Цифрлық білім беру үдерісінің ретсіз болмауы және ғылыми-әдістемелік негізде жүзеге асырылуы өте маңызды, ол цифрлық педагогика.

Цифрлық педагогика – сандық білім берудің мәні мен заңдылықтарын ашатын педагогика ғылымының саласы. Сандық педагогиканың қазіргі көзқарасы әдістемелік тұрғыдан дайын болуы керек мұғалімнің маңызды рөлін қамтиды.

Пандемия дәстүрлі білім беру технологиялары бұрынғыдай тиімді жұмыс істемейтінін көрсетті. Ал цифрлық технологиялар әлі біз қалағандай тиімді жұмыс істеп тұрған жоқ.

Заманауи технологияларды пайдалану педагогикалық процестің ажырамас атрибутына айналғанда, оқушыларды қалай тарту керек, олардың зейінін қалай ұстау керек, қашықтықтан өзара әрекеттесу процесін қалай тиімді, пайдалы және қызықты ету керек деген тағы бір өзекті мәселе туындайды.

Цифрлық педагогиканың міндеті – мұғалімдерді жаңа техникалық құралдармен қамтамасыз ету және онымен жұмыс істеу дағдыларын қалыптастыру. Дегенмен, цифрлық педагогика жоғары білімнің мақсаттары мен міндеттеріне әсер етпеуі керек [5]. Цифрлық педагогика феномені білімді интеграциялау, білім беру стандарттарын модернизациялау, оқыту мен бақылау әдістерін әзірлеу, құзыреттіліктерді жаңартудың жаңа мүмкіндіктері арқылы талданады.

Сандық педагогиканың ерекшелігін анықтау қажет. Осы мақсатта біз онлайн-проктинг жүйесіне, білімді бағалау құралдарына және студенттердің сабаққа қатысуын бақылауға ерекше назар аударылатын интерактивті дәріс мысалында цифрлық түрлендіру құралын қолдану бойынша зерттеу нәтижелерін назарларыңызға ұсынамыз.

Біз зерттеуіміз үшін АҚШ-тағы ең кең тараған дәріс түрін таңдадық: Zoom бағдарламасында студенттер тест тапсырмаларын шеше алатын және чатта немесе дауыстап сұрақтар қоя алатын тікелей дәріс. Google Forms қосымшасы қолданылды. Интерактивті дәрістің құрылымы мыналардан тұрады: теориялық бөлім; дәріс тақырыбы бойынша 5 тест сұрақтарын шешу арқылы студенттермен кері байланыс; шығу картасы (рефлексия). Маңыздысы визуалды логика, материалды беру ырғағын, мөлшерлеу және

қарым-қатынас стилін ұстану.

Интерактивті дәрісте пайдаланатын дайын құралдардың бірі фреймворк болып табылады, ол студенттердің сабаққа қатысуын бақылауға және кері байланыс арқылы білімін бағалауға жақсы көмектеседі.

Мысалы, дәрістің теориялық бөлімін аяқтағаннан кейін студентке чат арқылы сілтемені жібереміз, онда ол ұсынылған 5 тест сұрағын ашып және бірден шешеді, алған ұпайларының нәтижесімен танысады, содан кейін «жіберу» түймесін басу арқылы оны лекторға қайтарады.

Оқытушы қадамдық жүйе арқылы толық ашық түрде өңделген әрбір тест сұрағының нәтижелерін зерттейді және сабаққа қатысқандарды уақыты, тегі, топтары, ұпайлары бойынша «Қатысудың жиынтық статистикасы» кестесінен көре алады. Одан кейін лектор диаграммалар түрінде берілген әрбір тест сұрағы бойынша дұрыс жауаптарды талдай алады.

Бұл ақпараттық ашықтықты, ақпараттың қолжетімділігіне негізделген айқындылығын көрсетеді.

Дәріс соңында университет диспетчеріне «қатысудың жиынтық статистикасы» түріндегі қорытынды кесте жіберіледі.

Бұл ретте сканерленген көшірмелер, скриншоттар, фотосуреттер және сабаққа қатысуды бақылау түрінде тексеру үшін орындалған тапсырмаларды міндетті түрде жүктеп салу қажеттілігі жойылады.

Келесі кезекте шығу картасы (рефлексия) арқылы ынтымақтастық технологиясын пысықтау. Рефлексия оқушыларды шығармашылыққа, сыни тұрғыдан ойлауға, топпен жұмыс жасай отырып, шешімін таппаған мәселелерді шешуге, оқытуды ұйымдастырудың тиімді және кемшіліктерін көруге, нәтижені бағалауға үйретеді.

Осы зерттеу нәтижесінде цифрлық педагогиканың ерекшелігі білім беру қызметінің сапасын арттырудың негізгі факторларының бірі ретінде анықталды.

Ол, біріншіден, білім беру қызметі сапасының негізгі көрсеткіштерін құрайтын әртүрлі аспектілерді тарту арқылы бүкіл оқу процесіне абсолютті әсер етуден тұрды.

Екіншіден, цифрлық мұғалім ішінара өзі үйренуші болып табылады, өйткені ол үнемі жаңа білімді игереді, бұл осы тәсілді қолданудың прогрессивтілігін көрсетеді.

Ал үшіншіден, педагогиканың бұл түрі жабық мәліметтер базасы арқылы ақпараттық қауіпсіздікті қамтамасыз етеді.

Жоғары оқу орнында қашықтықтан оқытуды жетілдірудің негізгі бағыты интерактивті білім беру технологияларын іздестіру және енгізу болып табылады: кейстер, проблемалық және ситуациялық тапсырмалар, семинарлар, оларды жүзеге асыру барысында оқытушы мен студенттің өзара әрекеті ғана емес, сонымен қатар студенттік топ ішінде де.

Оқытушы мен студенттердің бір-бірімен кері байланысын біріктіретін қашықтықтан оқыту курстары аясында тапсырмаларды әзірлеу стандартты емес кәсіби мәселелердің шешімін іздеу кезінде өте пайдалы және нәтижелі.

Осылайша, цифрлық білім беру педагогика мен оқу процесін кеңейтуге, түрлендіруге жағдай жасайды, сонымен қатар мұғалімнің мүмкіндіктерін кеңейтетін, бірақ оны алмастырмайтын ыңғайлы құрал ғана болып қала береді. Цифрландыру жағдайында жаңа технологиялық платформаларды, мұғалімнің жаңа рөлін және білім беру дизайнын қамтитын жаңа білім беру экожүйесі қалыптасады [6].

Қорыта келе, қазіргі талаптың басты міндеті - педагог мамандардың кәсіби құзырлығын қалыптастыру мен біліктілігін үздіксіз арттыруды, ғылыми- әдістемелік қызметтің жаңашылдығын, түрлері мен әдістерін іздестіруді қамтамасыз ету, оны үйлестіре білу болып отыр. Сондықтан қазіргі заманауи білім беруде әр оқушының қабілетіне қарай білім беруді, оны дербестікке, ізденімпаздыққа, шығармашылыққа

тәрбиелеуді жүзеге асыратын жаңартылған педагогикалық технологияны меңгеруге үлкен бетбұрыс жасалуда. Өйткені, мемлекеттік білім стандарты деңгейінде оқу үрдісін ұйымдастыру жаңа педагогикалық технологияны ендіруді міндеттейді.

Адамның жақсы білім алуын, табысты оқуын, ақыл-ойының дамуын жоғары дәрежеде ұйымдастыру егеменді елімізді одан әрі дамытатын азаматтарды тәрбиелеуде маңызды қадам болып табылады.

Әдебиеттер тізімі

1. Назарбаев Н.А. «Қазақстан – 2050 стратегиясы». – Астана, 2012.
2. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы 2007ж.
3. Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы. – Астана, 2011ж.
4. Тұрғынбаева Б.А. «Мұғалімнің шығармашылық әлеуетін біліктілікті арттыру жағдайында дамыту: теория және тәжірибе». – Алматы, 2005.
5. Калкабаева С. А., Сейдахмет Г., Дауленов О. Оқытудың интерактивті әдістемесін оқу үрдісінде тиімді қолдану IV International Scientific and Practical Conference «Science and education in the modern world: challenges of the XXI century» Nur-Sultan, 2019 –83-85 pp.
6. Калкабаева С.А., Алшынбаев О.А., Джамбаева Л.С. Білім саласындағы рухани жаңғыру мәселелері аясында жаңа педагогикалық технологияларды қолдану үлгісі. Республикалық «ДАМУ» педагогикалық-психологиялық дамыту орталығы «Жаңа әлем дамуындағы инновациялық технологиялардың рөлі» атты III дәстүрлі Халықаралық ғылыми - тәжірибелік конференциясының материалдары. I бөлім/Алматы, 2019. – 21-25 бет.

ӘОЖ 37.091.3

¹Адырбекова Г.М., ¹Кулбаева А.О., ²Әбдіғали П.Қ.

¹химия ғ.к., доцент, М. Әуезов атындағы ОҚУ, Шымкент қ., Қазақстан

¹МЕР -20-4нр тобының магистранты, ОҚУ, Шымкент қ., Қазақстан

²химия пәнінің мұғалімі, физ.-мат.бағытындағы Назарбаев Зияткерлік мектебі, Шымкент, Қазақстан

БІЛІМ БЕРУ ДЕҢГЕЙЛЕРІ БОЙЫНША ОҚУ БАҒДАРЛАМАЛАРЫНЫҢ САБАҚТАСТЫҒЫ

Түйін: Мақалада авторлар орта білім мазмұнын жаңартудың алғышарттары мен себептеріне талдау жасады. Жаңартылған білім беру мазмұны аясында "Химия" пәнінің оқу бағдарламасының ерекшеліктері қарастырылды: пән мазмұнының спиральды қағидаты; таным заңдылықтарына негізделген және пәндік операциялардың неғұрлым маңызды түрлері бойынша жіктелетін оқыту мақсаттарының иерархиясы; пәннің ішкі пәндік байланыстарын ескере отырып, білім беру деңгейлері бойынша және бүкіл оқу курсы бойы пәнді Мұқият мақсатты тұжырымдау.

Кілттік сөздер: орта білім берудің жаңартылған мазмұны, сабақтастық, химия

XX ғасырдың соңғы ширегі және XXI ғасыр ғылым мен техника жетістіктері негізіндегі адамзат қызметінің барлық салаларының қарқынды дамуымен сипатталады. Адамзат ақпараттық қоғамға енді, экологиялық талаптар мен энергия шығындарын үнемдеуді ескере отырып, қолданыстағы технологиялар мен технологиялар тез өзгеруде. Бұл жағдайлар адамнан ізгілендіруге, ақпараттандыруға, экологияландыруға негізделген терең жан-жақты білімді талап етеді. Өзгермелі жағдайларға тез бейімделу үшін білімге, дағдыларға және шеберліктерге ие болып, қосымша кәсіби қызметте де сәтті бола білу

қажет. Білім алушыларды сапалы біліммен қамтамасыз етудің іргетасы - білім берудің әртүрлі деңгейлеріндегі оқыту сабақтастығын сақтау болып табылады. Үздіксіз білім алу, яғни "өмір бойы білім алу" тұжырымдамасын іске асыру барған сайын өзекті бола түсуде [1].

Оқытудағы сабақтастық оқу материалының реттілігінің бірізділігі мен жүйелілігін, білім беру деңгейлері мен оқу-тәрбие қызметі кезеңдерінің байланысы мен үйлесімділігін білдіреді. Сабақтастықтың мәні - алдыңғы білім деңгейінде алған білімді сақтай отырып, оларды білім берудің келесі деңгейлерінде біртіндеп арттыру және тереңдету болып табылады [2].

Сабақтастық мәселелерін зерттеу білім беру саласындағы зерттеулердің өзекті бағыты болып табылады, көптеген танымал ғалымдардың ғылыми еңбектері осы мәселеге арналған: Базылева Н.В.[3], Окулова Л.П.[4] және т. б.

Практикалық тұрғыдан алғанда, сабақтастық әдістемелік құралдар жүйесін қолданумен, оқулықтардың, оқу құралдары мен бағдарламалардың мазмұнымен, оқу материалдарын қарапайымнан күрделендіре отырып жүйелі түрде ұсынумен, оқушылардың өзіндік жұмысын ұйымдастырумен қамтамасыз етіледі. Оқытудағы сабақтастықты қамтамасыз ету білім алушылардың даму аймақтарының заңды және бірқалыпты ауысуын қамтамасыз ететін сандық өзгерістердің (ақпараттың) сапалық (психикалық дамуға) үздіксіз ауысуын болжайды, бұл оқу міндеттерінің дәйекті күрделенуінен және білім берудің әрбір деңгейінің іс-шарасының мақсатты өзгеруінен көрінеді. Сонымен қатар, осы аймақтардың өзгеруі жеке даму кезеңдерінің өзгеруі болып табылады және оны келесі деңгейдегі педагогикалық процеске белсенді қосудың алғышарты болып табылады [5].

Орта білім беру мазмұнын жаңарту барысында оқу бағдарламаларының сабақтастығын қамтамасыз ету кезінде педагогикалық корпусының кәсіптік-педагогикалық даярлығына негізделген, осы өзгерістерге дайындығы маңызды орын алады. Мектептегі білім берудің сабақтастығын жүзеге асыруға дайындық, бұл - білім беру қызметінің субъектісімен, яғни, білім алушымен өзара әрекеттесудің әртүрлі деңгейлерінде жұмыс істейтін, мұғалімнің жеке басының жалпы бағытын, оның ішкі ұстанымы негізінде көрсететін, мұғалімнің тұлғалық қасиеттерінің жиынтығын көрсететін күрделі интегративті динамикалық жүйелік білім беру [7]. ҚР"Білім туралы" Заңына сәйкес білім беретін оқу бағдарламаларының үздіксіздігі мен сабақтастығы қағидаты негізінде білім беру жүйесі жеті деңгейді қамтиды: мектепке дейінгі тәрбие мен оқыту; бастауыш білім беру; негізгі орта білім беру; орта білім беру (Жалпы орта білім беру, техникалық және кәсіптік білім беру); орта білімнен кейінгі білім беру; жоғары білім беру; жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру [7].

Білім беру мазмұны мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарттары негізінде әзірленетін оқу бағдарламаларымен айқындалады. Оқу бағдарламалары мазмұны мен бағытына (мақсатына) байланысты жалпы білім беретін (үлгілік, жұмыс); кәсіптік (үлгілік, жұмыс) және қосымша[8,9] болып бөлінеді.

Жаңартылған мазмұндағы оқу бағдарламасы қазіргі ұрпақтың қажеттіліктерін қанағаттандыруға бағытталған, ол оқу материалының белгілі бір көлемін беруге ғана емес, сонымен бірге күтілетін нәтижелер жүйесіне де бағытталған. Жаңартылған білім беру мазмұны аясында жаратылыстану пәндерінің оқу пәндері, оның ішінде "Химия" пәні 7 сыныптан бастап оқытыла бастайды. Білім беру мазмұнын жаңарту жағдайында химияны оқыту қазіргі заманғы материалдар, полимерлер, қорытпалар, дәрі-дәрмектер, жабдықтар алынатын химиялық заттардың алуан түрлілігін түсінуге және оқушылардың эксперименттік және практикалық дағдыларды дамыта отырып, химиялық заңдарға негізделген химиялық реакциялардың себептері мен салдарын игеруіне, оларды күнделікті өмірде қауіпсіз қолдана алу шеберлігін үйретуге бағытталған.

Жаңартылған білім беру мазмұны аясында "Химия" пәнінің оқу бағдарламасының

ерекшеліктері: пән мазмұнының спиралды қағидасы; таным заңдылықтарына негізделген және пәндік операциялардың неғұрлым маңызды түрлері бойынша жіктелетін оқыту мақсаттарының иерархиясы (нәтижелердің өлшенуі, репродуктивті қызметтен шығармашылыққа дейін оқу қызметінің барлық түрлерін есепке алу); пәннің білім беру деңгейлері және бүкіл оқу курсы бойынша мұқият мақсат қою, бұл пәнішілік байланыстарды барынша нақты ескеруге мүмкіндік береді; пәндердің бөлімдері мен тақырыптар мазмұнының заманауи сәйкестігі, әлеуметтендіру дағдыларын қалыптастыруға ден қою [10].

Химиялық ұғымдар мен терминдер туралы бастапқы білімді оқушылар бастауыш сыныптарда алады және "жаратылыстану" пәнін (сурет) оқу кезінде 5-6 сыныптарда тереңдетеді. "Жаратылыстану" пәні - бұл негізгі мектептегі "Биология", "География", "Химия", "Физика" пәндерін оқытудың сабақтастығына, алынған білімді күнделікті өмірде (үйде, мектепте, табиғатта) байқалатын табиғи құбылыстар мен процестерді түсіндіру, сипаттау, болжау үшін қолдану білігін дамытуға бағытталған пропедевтикалық курс. "Жаратылыстану" пәнін оқытудың мақсаты білім алушыларда жаратылыстану-ғылыми білімді, табиғат пен қоғамның өзара байланысы, заңдылықтары туралы ұғымдар мен тұтас түсінікті қалыптастыру болып табылады. "Жаратылыстану" және "химия" пәндерінің сабақтастығы төменде "су" тақырыбының мысалында көрсетілген.

Бұл ретте, 2-ден 11-сыныпқа дейін әрбір келесі сыныпта "жаратылыстану" және "химия" пәндерін оқытудың бүкіл курсы бойында білім мен дағдыларды дәйекті дамыту және тереңдету қамтамасыз етіледі, сабақтастық және тереңдету қағидаты сақталады (1-сызба).

1-сызба. Жаңартылған білім беру мазмұны аясында білім беру деңгейлері бойынша "Химия" пәнінің оқу бағдарламасының сабақтастығы.

Бастауыш сыныптарда білім алушылар "Заттардың құрылысы мен қасиеттері",

"Заттардың жіктелуі", "Заттардың пайда болуы және алынуы", "Жансыз табиғаттағы процестер", "Тірі табиғаттағы процестер" деген алғашқы ұғымдармен танысады, білім алушыларда табиғаттағы және зертханадағы химиялық құбылыстарды бақылау әдістерінің бастапқы дағдылары және химиялық эксперименттің қарапайым әдістерін қолдану дағдылары қалыптасады [10].

"Жаратылыстану" (5-6 сыныптар) оқу пәнінде келесі бөлімдер оқытылады: "Заттар мен материалдар", "Тірі және жансыз табиғаттағы процестер". "Жаратылыстану" оқу пәнін оқыған кездегі алынған білім химияның кіріспе курсына 7-сыныпта тереңдетіліп, 8-9-сыныптарда бекітіледі. Оқу пәнінің мазмұны 5 бөлімнен тұрады: зат бөлшектері, химиялық реакциялар заңдылықтары, химиядағы энергетика, айналамыздағы химия, химия және өмір [10].

"Адам ағзасындағы химиялық элементтер мен қосылыстар" жаңа тарауында: қоректік заттар, адам ағзасындағы химиялық элементтер (O, C, H, N, Ca, P, K), тірі және жансыз табиғаттағы химиялық элементтердің таралуы, адам ағзасындағы микро-макроэлементтердің биологиялық рөлі, тыныс алу процесі, тамақтану балансы зерттеледі. Осы жаңа бөлімнің негізгі танымдық міндеттері студенттерді нақты өмірдегі кейбір маңызды биологиялық процестердің химиялық жағымен таныстыру болып табылады. Алдыңғы биология курсынан алынған білімді қолдана отырып, оқушылар адам ағзасының химиялық құрамын зерттейді.

«Геологиялық химиялық қосылыстар» жаңа тарауында: пайдалы геологиялық химиялық қосылыстар, табиғи ресурстар, кен орындары, кен құрамы, минералдар, табиғи ресурстарды өндіру, Қазақстанның пайдалы қазбалары, минералдарды өндірудің экологиялық аспектілері зерделенеді.

Білім алушылар "Жаратылыстану" және "География" курстарынан Қазақстан бай минералдық ресурстар мен жанармай қорлары туралы өз білімдерін жинақтауға мүмкіндік алады. Жер қыртысының химиялық құрамы, рудадан металдарды өндіру негіздері қарастырылады. Бұл тақырыпты игеру жансыз табиғатта болып жатқан процестер туралы білімді тереңдетуге, сондай-ақ патриоттық сезімдерді тәрбиелеуге ықпал етеді [11].

8-сыныптың оқу бағдарламасына "Химиялық реакциялардағы энергиямен танысу" атты жаңа бөлім енгізілді. Тиісінше, отынның жануы және энергияның шығуы, экзотермиялық және эндотермиялық реакциялар, термохимиялық реакциялар, бөлшектердің кинетикалық теориясы тұрғысынан энергияның өзгеруі сияқты жаңа ұғымдар зерттелуде. Жаңартылған бағдарламада білім алушылардың практикалық іс-әрекет дағдыларын қалыптастыру едәуір дәрежеде көзделген. Бұл орайда практикалық және зертханалық жұмыстар ерекше рөл атқарады. 8-сыныпта 3 жаңа зертханалық тәжірибе бар: "Реакцияға түсетін заттар массаларының арақатынасы"; "Энергияның өзгеруімен бірге жүретін химиялық реакциялар"; "Судың қаттылығын анықтау" [1].

Жаратылыстану пәндерін оқыту кезінде қазіргі орта мектепте, сондай-ақ университет қабырғасында білім алушылардың оқу-зерттеу қызметін ұйымдастыру маңызды орын алады, бұл олардың тұрақты танымдық қызығушылығын қалыптастыруға бағытталған.

10-11 сыныптарда жаңартылған бағдарлама бойынша "Химия" курсына оқуға бөлінген сағат көлемі екі есеге артты. Жаңа бағдарламада бейорганикалық және органикалық химия бөлімдері қолданыстағы бағдарламадағыдай емес, бірыңғай жүйеде зерттеледі. Бұл білім алушылардың тірі және жансыз табиғатта болып жатқан процестердің мәні туралы тұжырымдамалық түсінігін қалыптастыруға мүмкіндік береді [1].

Мысалы, химиялық байланыс → алкандар → термодинамикаға кіріспе → алкендер → тотығу функциялары → спирттер → аналитикалық әдістер.

Бағдарламада Блум таксономиясында қарастырылған барлық дағдыларды дамыту қарастырылған. Таксономиялық тәсілге сәйкес дағдылардың қарапайымнан күрделіге

қарай дамуы оқыту мақсаттарының өзін тұжырымдаумен көзделген және білім алушылардың сабақтағы қызметі арқылы іске асырылады [12]. "Химиялық байланыс" тарауынан мысал: коваленттік байланыстың қасиеттерін сипаттау; металл байланысының табиғатын және оның металдардың физикалық қасиеттеріне әсерін түсіндіру; әртүрлі байланыс түрлерімен және кристалдық тор түрлерімен қосылыстардың қасиеттерін болжау.

Химиялық экспериментке оқу бағдарламасының мазмұнынан маңызды орын беріледі. Білім алушылар практикалық жұмыс арқылы жаңа білім алып, дағдыларын қалыптастырады. Сонымен қатар, оқу бағдарламасына "Бейтараптандыру реакциясының жылу әсерін анықтау"; "Әр түрлі отын түрлерінің тиімділігін салыстыру"; "Металл кернеулерінің электрохимиялық қатарын құру"; "Қағаз хроматографиясы"; "Ауыз су мен көкөністердегі нитраттарды анықтау"; "Металл заттардың гальваникалық жабыны" сияқты қызықты зертханалық және практикалық жұмыстар енгізілген. Химияны оқу барысында білім алушылар алынған мәліметтер негізінде жаңалық ашады, табиғаттағы құбылыстар мен процестердің заңдылықтарын өз бетінше табады [11].

Орта мектептің жоғары сыныптарындағы бейіндік оқу пәндерінің сабақтастығы білім алушыларға жоғары оқу орындарында жаратылыстану және техникалық бағыттар бойынша оқуға дайындалуға мүмкіндік береді. Сондықтан оқыту процесі тек пәндік білімді қалыптастыруға ғана емес, сонымен бірге білім алушылардың білімді дамыту процесін, оның логикасы мен құрылымын, метабілімдерді ғылыми дүниетанымның негізі ретінде қалыптастыруға бағытталуы керек.

Әдебиеттер тізімі:

1. Шуиншина Ш.М. Альпеисов Е.А. Ахметова Б.С. Туяков Е.А. Адамова М.Е. Преемственность учебных программ по уровням образования // Международный журнал экспериментального образования. 2019. № 2. С. 23-28.
2. Близначенко А.В. Реализация преемственности обучения на этапах преподавания физики в общеобразовательном учебном заведении. [Электронный ресурс]. URL: <https://kopilkaurokov.ru/fizika/>
3. Базылева Н.В. Преемственность общего среднего и высшего образования на этапе школа – вуз: материалы II Международной научно-практической конференции (Минск, 22–23 февраля 2018 г.). Минск: БНТУ, 2018. С. 22–24.
4. Окулова Л.П. Согласованность образовательных программ как условие преемственности образовательных стандартов в системе «школа – вуз»: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Ижевск, 2006. 212 с.
5. Сманцер А.П. Теория и практика реализации преемственности в обучении школьников и студентов. [Электронный ресурс]. URL: <http://www.dissercat.com/content/teoriya-i-praktika-realizatsii-preemstvennosti-v-obuchenii-shkolnikov-i-studentov#ixzz>
6. Горчакова А.Ю. К вопросу о значении научно-исследовательской деятельности в педагогическом вузе в подготовке будущих учителей // Современные проблемы науки и образования. 2015. № 5. [Электронный ресурс]. URL: <https://science-education.ru/ru/article/viewid=27775>
7. Закон Республики Казахстан «Об образовании» от 27 июля 2007 года № 319-III (с изменениями и дополнениями по состоянию на 01.01.2019 г.) [Электронный ресурс]. URL: https://online.zakon.kz/Document/doc_id=30118747#pos=4;-243
8. Шуиншина Ш.М., Альпеисов Е.А., Бурунбетова К.К., Жакупов А.А. Преемственность содержания учебных программ при изучении естественнонаучных дисциплин // Всероссийский научный журнал «Профессиональное образование в современном мире». 2018. Т. 8. № 4. С. 2265–2275.,
9. Shuinshina Sh., Tuyakov Y., Alpeissov Y., Zhanseitova L., Ardabayeva A. Modernization of the system of continuous natural science education in the Republic of Kazakhstan AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research. Czech Republic. 2018. Vol. 8. Issue 1. Special Issue IV. P. 86–92.

10.Об утверждении типовых учебных программ по общеобразовательным предметам, курсам по выбору и факультативам для общеобразовательных организаций Приказ МОН РК №51 от 05.02.2020г.

11.Білім беру мазмұны жаңартылған оқу бағдарламасымен «Химия» оқу пәнін (10-11-сыныптарда) оқыту бойынша әдістемелік ұсынымдар. Әдістемелік ұсынымдар. Нұр-Сұлтан: Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы,2020. 120б.

12.Таксономия Блума в ДОУ. Методические рекомендации. Казань, Информационно-методический отдел Управления образования ИКМО г.Казани, 2019, С.102.

ӘОЖ: 37.026.8

Адырбекова Г.М., Мамасалиева Б.А., Жұрқабаева Л.Ә.

химия ғ.к., доцент, М.Әуезов атындағы ОҚУ, Шымкент, Қазақстан

МЕР -20-4нр тобының магистранты, М.Әуезов атындағы ОҚУ, Шымкент, Қазақстан

ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЗЕРТТЕУЛЕРДЕГІ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ӘМБЕБАП ОҚУ ІС-ӘРЕКЕТІ

Түйін: Мақалада авторлар «оқу іс-әрекеті» ұғымын анықтау бойынша педагогикалық және психологиялық әдебиеттерге талдау жасап, оқу іс-әрекеті шеберлік арқылы дағдыға айналатынын анықтаған. Жұмыста химия пәні бойынша зияткерлік және пәндік-ерекшелік дағдылар берілген. Әмбебап оқу іс-әрекеттерін қалыптастыру кезеңдеріне тоқталып, оны жүзеге асыру алгоритмі оқу іс-әрекетінің индикативті негізі болып табылатыны туралы айтылған.

Кілт сөздер: әмбебап оқу іс-әрекеті, химия, шеберлік, дағды.

Қазақстандық білім беруді жаңғырту білім алушылардың білім нәтижелерін анықтауда қайта бағдарлану ұғымын алып келді. Орта білім берудің жаңартылған бағдарламасы оқушылардың жеке, әлеуметтік, танымдық және коммуникативтік қабілеттерін қалыптастырудан тұрады. Бұл қабілеттер оқу қабілеті дағдыларын қамтамасыз етеді. Оқу дағдысын дамыту - оқу іс-әрекеті мәселелерінің бірі болып табылады, ал «оқи білу» дегеніміз - оқу іс-әрекетін өз бетінше тиімді жүзеге асыру.

«Оқу іс-әрекеті» ұғымы бірнеше түсіндірмелерде берілген, демек, «оқу» дегеніміздің не екенін түсіну тәсілдері де бар. Педагогикалық ғылым тұрғысынан оқу дегеніміз - оқу процесінде білім беру мекемесі көздеген барлық нәрсені орындау [1].

Д.Б.Элькониннің көзқарасы бойынша «оқу қызметі - бұл ғылыми ұғымдар саласындағы жалпыланған іс-қимыл тәсілдерін игерумен бағытталған қызмет. Оқу қызметінің нәтижесі болып, өту барысында ғылыми ұғымдар игерілетін оқушының өзгеруі және дамуы болып табылады...» [2]. Демек, оқу қызметі - бұл білім алу, тиісті шеберліктер мен дағдыларды игеру, білім алу тәсілдері, белгілі бір жеке қасиеттерді қалыптастыру болып табылатын мақсатты жүзеге асыратын субъектінің қызметі.

Қазіргі жағдайда «оқи білу» деген тіркес «өз оқу түрін таңдай білу, өз жұмысын белгілі бір уақыт кезеңіне жоспарлай алу, ақпарат алудың түрлі құралдарын пайдалана алу, өз пікірін қалыптастыра алу және оны дәлелдей алу» дегенді білдіреді [3].

А.Н.Леонтьева [4] қызмет - бұл оқу қажеттілігінен туындаған белсенділіктің бір түрі деп санайды. Оқу қызметінің мотивациядан, әдістері мен тәсілдерінен, мақсаттары мен нәтижелерінен тұратын өзіндік құрылымы бар. Психологияда мотивация адам өмірінің күрделі көп деңгейлі реттеушісі, оның мінез-құлқы, адамды бір нәрсе жасауға мәжбүр ететін ішкі ынталандыру күштері ретінде қарастырылады. [5]. Қызметтің әдістері мен тәсілдері - бұл адамның мақсатына жету жолындағы жасайтын іс-әрекеттері. Мақсат - адам үшін маңызды объектілер, құбылыстар, міндеттер, оларға қол жеткізу адам

қызметінің мәні болып табылады. Нәтиже - бұл адамның қызмет барысында қол жеткізетін дүниелері [4].

Оқу міндеттерін шешуге бағытталған оқу іс-әрекеттері ерекше қызығушылық тудырады. И. Е. Сюсюкинаның еңбектерінде оқу іс-әрекеті «саналы, мақсатты, нәтижелі аяқталған танымдық акт, оқу тапсырмаларын орындау барысында оқу материалын түрлендірудің нақты тәсілі» деп берілген [6]. Оқу іс-әрекетінің өз мақсаты бар және іс-әрекет барысымен сәкес келеді. Осылайша, іс-әрекет шешілетін оқу міндеттерінің мазмұнымен байланысты.

Ақыл-ой әрекеттерін кезең-кезеңмен қалыптастыру теориясы тұрғысынан дағдыларды қалыптастыру мәселелерімен айналысатын зерттеушілердің еңбектерінде «дағды» және «іс-әрекет» ұғымдары анықталған. Сонымен, В.В. Давыдов өз еңбектерінде, дағдыны «қандай да бір ережеге (білімге) негізделген іс-әрекеттің жаңа тәсілдерін игерудің аралық кезеңі» ретінде қарастырады [7]. П.И.Пидкасистый дағдыны «іс-әрекеттегі білім, іс-әрекет тәсілін меңгеру, білімді қолдану қабілеті» деп түсінеді [8]. М.А.Данилов, М.Н.Скаткин және т. б. дағдыларды әртүрлі іс-әрекет әдістерінің жинақталған тәжірибесі ретінде қарастырады, қорытындысында бұл тәжірибені құрайды [9]. Егер оқушы оқу процесінде қандай-да бір іс-әрекетті орындауға қабілеттілік танытса, ең алдымен оқушыда шеберліктер қалыптасып, осыдан кейін ол дағдыға айналады. Осылайша, дағды дегеніміз - белгілі бір іс-әрекеттерді, операцияларды қайталау және жаттықтыру нәтижесінде жетілдірілген шеберлік деп айтуға болады [10].

Әдебиеттерді талдау кезінде [4,11,12] біз дағдылардың бірнеше классификациясын анықтадық: практикалық сипаттағы дағдылар (өлшеу, есептеу және т.б.); танымдық сипаттағы дағдылар (байқау, тәжірибе, әдебиетпен жұмыс), ал қолдану сипаты бойынша жеке және жалпы дағдылар. Күрделілік дәрежесі бойынша дағдыларды жіктеу де бар. Осы айтылған классификацияға сәйкес, педагогикада барынша көп таралған дағдылар екі үлкен топқа бөлінеді: бастапқы немесе қарапайым дағдылар және жоғары деңгейлі немесе күрделі және жалпыланған дағдылар. Бірінші топ орындаушылық әрекеттермен, екіншісі – зерттеу әрекеттерімен байланысты [11,13].

Осылайша, дағдының барлық түрін қалыптастыру, оқушылардың түрлі оқу іс-әрекетінде мұғалімнің жүзеге асыратын арнайы жұмысын талап етеді.

Енді біз оқу барысында қалыптасқан оқу дағдыларына талдау жасаймыз. Оқу дағдылары дегеніміз - пәндерді оқу процесінде қалыптасатын және оларды сәтті игеру үшін қажет дағдылар. Оқушы қоршаған әлемді тануда оқу дағдыларын дамытады. Сондықтан олар оқу іс-әрекетінде жетекші рөлге ие.

Көп жағдайда оқу дағдылары жалпы (жалпы білім беру) және арнайы (пәндік) болып бөлінеді (Ю.К.Бабанский, И.Я.Лернер, Н.И.Лопшарева, Т.И.Шамова және т. б.) [11, 14, 15].

Е.Я.Аршанскийдің пікірінше, жоғары сынып оқушыларының химияны оқу барысында жалпы зияткерлік және пәнге тән (химиялық) дағдылар қалыптасады [16].

Жалпы зияткерлік дағдыларына жататындар:

- өз ойын логикалық реттілікпен және ықшам жеткізу;
- білімді біріктіру;
- пәнаралық санаттармен жұмыс істеу және білім беруді жүзеге асыру;
- фактілерді түсіндіру және қорытындыларды негіздеу үшін білімді қолдану [16].

Химияның өзіндік дағдыларына жататындар:

пәндік-ұйымдастырушылық - зертханада жұмыс орнын дайындай білу, химия бойынша түрлі тапсырмаларға дайындалу және орындау;

зияткерлік-мазмұндық – химия ғылымының өзіндік әдістерін қолдану дағдысы, химиялық заңдар мен теорияларды пайдалану;

ақпараттық-коммуникативтік – формулаларды, сызбаларды, мәтіндердерді оқу

кезінде химиялық ақпаратты ала білу, химия ғылымы тілінде сөлесе алу, ақпаратты химия тіліне қайта кодтау;

химиялық-эксперименттік - химиялық экспериментті жоспарлау және орындау, химиялық құрылғыларды жинау және бөлшектеу, заттарды алу және олардың бар екенін дәлелдеу, химиялық эксперименттің салдарын жоя білу;

есептеушілік - есептеу техникасын пайдалана отырып, әртүрлі тәсілдермен сапалы және есептік химиялық есептерді шеше білу;

бағалаушылық - қоршаған әлем объектілеріне және оларды пайдалану салдарларына химия тұрғысынан баға бере білу;

бейнелеу-графикалық - түрлі формулаларды, сызбаларды, ұқсас нұсқаларын, кестелерді және басқа да суреттерді пайдалана отырып, химиялық объектілерді және олар туралы білімді көрсете білу;

конструктивтік-модельдеушілік - химиялық объектілердің жаңа аспаптарын, аппараттарын, қондырғыларын, модельдерін, макеттерін жасай білу;

өздігінен білім алушылық - өзінің «химиялық» қорын толтыру үшін өз бетінше және үздіксіз жұмыс істей білу, кітапханадағы әдебиет көздері бойынша және Internet желісінде химиялық ақпаратты іздеуді жүзеге асыру, үйде химиялық эксперимент жүргізу, әлемнің аса көрнекті химиктерінің өмірі мен ғылыми қызметі туралы оқу) [16].

Сонымен қатар, А.В.Усова «жалпы оқу дағдылар» (жалпы білім беретін оқу біліктері) және «жалпыланған оқу дағдылары» (жалпы оқу біліктері) ұғымдарын сәйкестендірмейді. Жалпы дағдылар туралы айтатын болсақ, барлық оқу пәндеріне тән сөйлеу, оқу және жазу, өлшеу, есептеу және графикалық, байқау дағдыларын айтамыз немесе белгілі бір пәндер тізімі үшін, мысалы, табиғи цикл пәндеріне арналған жалпы дағдылар - тәжірибелер қоюды айтамыз [11].

Жалпыланған оқу дағдысының ерекшелігі - кең тасымалданғыш қасиеті. Кез-келген оқу пәнінің нақты материалында қалыптасқан жалпыланған шеберлікті басқа оқу пәндерін оқытуда қолдануға болады. Бұл дағдыларға өзін-өзі ұйымдастыру, жоспарлау, рефлексия, өзін-өзі бағалау және т.б. жатады. [17]. Жалпы білім беру дағдылары оқушыларға үйрету қажет ғылыми негіздер мен іс-әрекеттің құрылымын түсіну негізінде қалыптасқан жағдайда ғана пайда болады.

Педагогика ғылымы мен білім беру практикасында жалпы білім беру біліктері мен дағдыларын қалыптастыру проблемасы көптеген жылдар бойы өзекті болып келеді.

Алғаш рет Д.Б.Эльконин оқушылардың жалпы білім беру дағдыларын қалыптастыру бағдарламасын ұсынды. Одан кейін бағдарламаны В.В.Давыдов, В.В.Репкин және басқалар жетелдірді. Жалпы білім беру дағдыларының белгілі бір білім саласына тән пәндік дағдылардан айырмашылығы мынада. Олар өз кезегінде жалпы ғылыми сипатқа ие және білім алу мен білімді қолданудың әмбебап тәсілдері болып табылады [11,15].

Жалпы білім беру дағдыларының әмбебаптығы, нақты мазмұнына қарамастан кез-келген оқу міндеттерін шешу үшін оларды әртүрлі қызмет салаларында кеңінен қолдану мүмкіндігінде көрінеді. «Жалпы білім беру дағдылары» және «әмбебап оқу іс-әрекеттері» терминдерін синоним терминдер деп санауға болады.

Сондықтан, біз өз зерттеуімізде оқушылардың әмбебап оқу іс-әрекеттерін оқушылардың жаңа білім мен дағдыларды өз бетінше игеруге, өзін-өзі дамытуға және өзін-өзі жетілдіруге қабілеттілігін қамтамасыз ететін іс-әрекет тәсілдеріне байланысты оқу жұмысы тәсілдерінің жиынтығы ретінде қарастырамыз [6].

Оқу іс-әрекеттерінің әмбебаптығы төменде берілгендермен сипатталады:

- 1) метапәндік сипатқа ие;
- 2) білім берудің барлық сатыларының сабақтастығын қамтамасыз етеді;
- 3) нақты пәндік мазмұнына қарамастан, оқушының кез келген іс-әрекетінің негізінде болады;

4) оқушылардың оқу мазмұнын меңгеруіне және психологиялық қабілеттерін қалыптастыру кезеңдеріне жауап береді;

5) тұлғаның жалпы мәдени, тұлғалық және танымдық дамуының, өзін-өзі дамытуы мен өзін-өзі жетілдіруінің тұтастығын қамтамасыз етеді.

Әмбебап білім беру іс-әрекеттері жүйесін шешуші құзыреттермен анықтауға болады, өйткені ол өзін-өзі дамыту қабілетін қамтамасыз етеді. Жұмыста [18] автор негізгі құзіреттілікті «жеке-саналы, субъективті тәжірибеге енген, әмбебап маңызы бар білім, білік, дағды сияқты өз алдына дара мағынада, яғни көптеген өмірлік маңызды мәселелерді шешу кезіндегі әртүрлі қызмет түрінде қолданылуы мүмкін» деп анықтайды. Шешуші құзіреттер - бұл оқушының жеке мақсаттары және білім игеруінің өзіне тән жеке мәні.

Сонымен, білім беру жүйесіндегі тұлғаның дамуы оқу процесінің инвариантты негізінде көрінетін әмбебап оқу әрекеттерін қалыптастыру арқылы қамтамасыз етіледі. Оқушылардың оқу жетістіктері көп жағдайда әмбебап оқу іс-әрекеттерін меңгеру сапасына байланысты болады. Егер мақсатты дайындық және арнайы ұйымдастырылған қызметтер болмаса, білім алушылардың әмбебап оқу іс-әрекеттері қалыптаспайды. Әмбебап оқу іс-әрекеттерін қалыптастыру үшін 1 суретте көрсетілген бірнеше кезеңнен өту қажет[11].

Осылайша, оқушылардың әмбебап оқу әрекеттерін қалыптастырудың әдіснамалық негізі А.Н.Леонтьевтің қызмет теориясы П.Я.Халпериннің ақыл-ой әрекеттерін кезең-кезеңмен қалыптастыру туралы ілімінің негізі болып табылады. Осы ілімге сәйкес, белгілі бір міндеттерді шешу жолдары ретінде түсінілетін іс-әрекеттер қалыптасу тақырыбына айналады [19]. Ол үшін оқушыны дұрыс, қажетті түрде және белгіленген көрсеткіштермен әрекет етуге «мәжбүрлейтін» шарттар жүйесін құру қажет [20]. Бұл жүйе келесі компоненттерден тұрады: оқушының жаңа іс-қимыл режимін дұрыс орындауын қамтамасыз ететін жағдайлар; қажетті қасиеттерді тәрбиелеуді қамтамасыз ететін жағдайлар; іс-әрекеттерді орындауды сыртқы пәндік формада саналы жоспарлы формаға ауыстыруға мүмкіндік беретін жағдайлар [20].

Ақыл-ой әрекеттерін кезең-кезеңмен қалыптастыру туралы оқу ережелеріне сүйене отырып, мектеп оқушыларының әмбебап оқу әрекеттерін тиімді қалыптастыру іс-әрекеттің болжамды негізін құру және пайдалану жағдайында жүзеге асырылатынын атап өтуге болады. Бұл негізді құру үшін оқылатын материалдың ерекшеліктерін, тапсырманың сипатын, қызметтің жағдайына тәуелсіз іс-әрекеттің тірек сәттерін бөліп көрсету керек [21].

Басқаша айтсақ, қызметтің индикативті негізі, оның орындалу алгоритмі болып табылады. Жоғарыда аты аталған, педагогтар мен психологтардың зерттеулеріне сүйене отырып, біз әмбебап оқу іс-әрекетінің түрлі құрылымдық компоненттері қызметтің тірек нүктелері бола алады деп санаймыз: әмбебап оқу іс-әрекетінің әрбірінде қандай компоненттер және қандай ретпен игерілуі керек [6]. Бұл іс-әрекеттердің белгілі бір

дәйектілігі қызметтің жалпы бағдарланған негізі (алгоритмі) болады. Осылайша, алгоритмді индикативті негіз ретінде пайдалану мүмкіндігі оқушылардың әмбебап оқу іс-әрекеттерін қалыптастыруды қамтамасыз етеді.

Әдебиеттер тізімі:

1. Педагогика: учеб. Пособие/ В.А.Сластенин, А.И.Мещенко, Е.Н.Шиянов. М.: Школа–Пресс,1998. 512с.
2. Эльконин Д.Б. Психология обучения младших школьников//Избранные психологические труды. М.:Педагогика,1989. 560с.
3. Царева С.Е.Учебная деятельность и умение учиться//Начальная школа. 2007. №9. с.50-57.
4. Леонтьев А.А. Психологическая теория деятельности: вчера, сегодня, завтра– М.: Смысл,2006. 389с.
5. Зимняя И. А. «Педагогическая технология». М, 2000г.
6. Сюсюкина И.Е. Формирование универсальных учебных действий младших школьников во ценочной деятельности [Текст]:автор.дисс....канд.пед.наук/ Сюсюкина Ирина Егоровна.-Магнитогорск,2010.-23с.
7. Давыдов В.В. Формирование учебной деятельности школьников– М.:Педагогика,1982.–216с.
8. ПидкасистыйП.И.Самостоятельнаяпознавательнаядеятельностьшкольниковвобучении–М.:Педагогика,1980.–240с.
9. Близнюк С.А. Психолого-педагогические аспекты оценки знаний//Народное образование. 1980. №8. с.48-50.
- 10.Лернер И.Я. Качества знаний учащихся: какими они должны быть? М.:Знание,1978.–64с.
- 11.Усова А.В. Формирование у учащихся учебных умений. М.:Знание,1987.–80с.
- 12.Богоявленский Д.Н. Психология усвоения знаний в школе. М.: Изд-во АПН СССР, 1959. –335с.
- 13.Степанов П. Старшеклассники//Нар.Образование.2006.№9 с.217-221.
- 14.Бабанский Ю.К. Рациональная организация учебной деятельности. М.:Знание,1981.–96с.
- 15.Лернер И.Я., Журавлев И.К. Современная дидактика: теория - практике М.: Изд. ИТПиМИОРАО,1993. 288с.
- 16.Аршанский Е.Я. Методика обучения химии в классах гуманитарногопрофиля.– М.:Вентана-Граф,2003. 176с.
- 17.Краевский В.В., Хуторской А.В. Предметное и общепредметное в образовательных стандартах//Педагогика. 2003. №2. с.3-10
- 18.Бондаревская Е.В. Гуманистическая парадигмаличностно-ориентированного образования//Педагогика. 1997. №4.С.11-17.
- 19.Гальперин П.Я. Методы обучения и умственное развитие ребенка. М.:Изд-во МГУ,1985.–45с.
- 20.Беликов В.А. Философия образования личности: деятельностный аспект: монография –М.:ВЛАДОС,2004. 357с.

ӘОЖ 371.13:371.381.

Бакирова Г.А.

педагогика ғ.к., доцент, М.Әуезов атындағы ОҚУ, Шымкент, Қазақстан
**КӘСІПКЕ БАУЛУДА ЭЛЕКТРОНДЫ ОҚУЛЫҚТАРДЫ ҚОЛДАНУ
МҮМКІНДІКТЕРІ**

Түйін: Мақалада кәсіпке баулуда электронды оқулықтарды қолдану мүмкіндіктері қарастырылады. Электрондық оқулықтар жасаудың педагогикалық технологиясының құрылымы оқыту үрдісінің заңдылықтарына негізделіп, бір-бірімен байланысты төрт бөліктен тұрады: мотивациялық-мақсатты, мазмұндық, операциялық және бағалы-нәтижелік. *Электрондық оқулықтың мотивациялық мақсатты бөлігі модульдер мен шағын модульдерді құрастырудан тұрады.* Модуль-пән салаларындағы жүйелік және қызметтік білімнің жиынтығы. Ол электрондық оқулық арқылы оқытуды ұйымдастырудың «қызметтік түйіні» болып табылады.

Кілт сөздер: кәсіпке баулу, педагогикалық технология, электронды оқулық, модуль, гипер текст, қазақтың ұлттық киімі.

Электрондық оқулықтар ғылыми негізде дайындалған педагогикалық ақпараттық өнім. Электрондық оқулық дайындаудың түбегейлі негізі модульдік оқытудың педагогикалық теориясы болып табылады. Сонымен қатар электрондық оқулық дайындаудың педагогикалық принциптер жүйесі оқытудың дидактикалық жүйесіне сәйкес келеді.

Электрондық оқулықтар жасаудың педагогикалық технологиясының құрылымы оқыту үрдісінің заңдылықтарына негізделіп, бір-бірімен байланысты төрт бөліктен тұрады: мотивациялық-мақсатты, мазмұндық, операциялық және бағалы-нәтижелік.

Электрондық оқулықтың мотивациялық мақсатты бөлігі модульдер мен шағын модульдерді құрастырудан тұрады. Модуль-пән салаларындағы жүйелік және қызметтік білімнің жиынтығы. Ол электрондық оқулық арқылы оқытуды ұйымдастырудың «қызметтік түйіні» болып табылады.

Электрондық оқулықтың мазмұндық бөлігі гипермәтін арқылы жүзеге асады. Бұл мәліметтер жиынтығы ретіндегі ақпараттық оқу ортасы. Ол білім беру міндетті білім деңгейі талаптарына сай электрондық оқулықты жасаушы автордың көзқарасымен іріктеледі. Гипермәтіндер сол пән саласы бойынша бейнематериалдармен толықтырылған. Мәтін қазақ, орыс және кейбір кітаптарды ағылшын тілінде дыбысталған.

Электрондық оқулықтың операциялық бөлігі интерактивті режимдегі тапсырмаларды орындауға негізделген. Бұл әдістің жүзеге асуы, негізінен, оқыту әдістемесіндегі педагогикалық мәселенің дайындалу деңгейіне және сонымен қатар қашықтықтан оқыту әдістемесіне байланысты. «Электронды оқулық» деген не және оның кәдімгі оқулықтан қандай айырмашылығы бар? Көбіне электронды оқулықтың құрамына білім беретін, тексеретін, моделдейтін және басқа бағдарламалар кіреді, ПЭВМ дисктерінде, оқу пәндерінің негізгі мазмұны көрсетіледі. Электронды оқулық көбінесе кәдімгі оқулықты толықтырады, әсіресе мынадай жағдайларда тиімді:

- Кері байланысты тез қамтамасыз етеді;
- Керекті информацияны тез табуға көмектеседі, ал кәдімгі оқулықта бұл қиын;
- Уақытты үнемдейді;
- Қысқа мәтінмен қатар көрсетеді, әңгімелейді, моделдейді және т. б. (осы жерде мультимедия-технологиясының мүмкіндіктері мен артықшылығы байқалады) жеке адамды белгілі бір бөлім бойынша білімін тексеруге мүмкіндік жасайды.

Электронды оқулықтың 3 негізгі жұмыс тәртібін көрсетуге болады:

- тексерусіз оқу;

- тексерумен оқу, әр тақырыптың (параграфтың) соңында оқушыға бірнеше сұрақтар қойылады, бұл сұрақтар материалдың игерілу деңгейін анықтайды;
- тестілеу арқылы бақылау.

Оқулықтың электронды варианты бақылау құралдарын да қамтиды, себебі, білімді бақылау оқытудың негізгі проблемаларының бірі. Отандық оқыту жүйесінде көп уақыт білім тексеру, ережеге сәйкес, ауызша формада өтті. Қазіргі кезеңде тестілеудің түрлі әдістері қолданылуды. Көп адамдар, әрине, бұл көзқарасты, олардың ойынша, тестілер қажетті дағдыларды, мысалы, анализ жасау, салыстыру және т. б. қалыптастырмайды. Жаңа ақпараттық технологияларды қолдану оқудың тиімділігін көтереді, сонымен қатар, оқушының бірден-бір өз бетімен жұмыс істеу құралы болып табылады. Белгілі бір пәнді игеру үшін, теорияны ғана емес, практикалық дағдыларды, яғни тапсырманы орындау практикалық дағдыларды жинақтау керек екендігі белгілі. Бұл үшін оқытылып жатқан процестер мен құбылыстардың математикалық моделдерін құрып үйрену керек, шешімнің алгоритмін жобалап және бағдарлама түрінде жүзеге асыру керек. Бұл мақсатқа жету үшін электронды оқулық құрамына модельдік бағдарламалардың сериясы енгізілді, бұл моделді бағдарламалар структуралардың графикалық иллюстрациясын және алгоритмдердің жұмысын қамтамасыз етеді.

Бұл студенттердің түсіну деңгейін көтеріп қана қоймай студенттің ойлау және сезу қызметін дамытуға септігін тигізеді.

Қазіргі заманда электрондық оқулықтар өте үлкен сұранысқа сай және соған байланысты, мұғалімдер мен оқушылардың да ақпараттық кезінде қабылдау мүмкіншілігі жоғары болады. Қазіргі кезеңде мамандарды кәсіптік дайындаудың мәніне көп көңіл бөлінуде. Жаңа қоғам құру, әлемдік білім беру кеңістігіне ену үрдісі ұлттық білім беру жүйесін қайта құру міндетін алға қойып отыр.

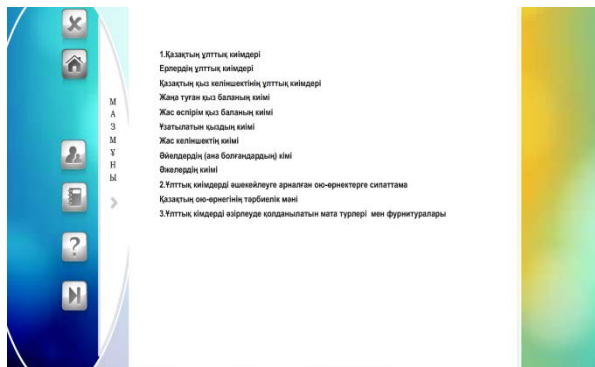
Электронды оқулықты жасау төрт сатыдан тұрады:

- Негізгі жобалау. Бұл сатыда электронды оқулықтың негіздемесі қалыптасады, оның негізгі функциялары анықталады, мазмұнды бағыты мен архитектурасы құрастырылады, дидактикалық және программалы-техникалық шешімдер қабылданады;
- Бөлшектеп жобалау. Саты қолданушы интерфейсін және ақпараттық базаның құрылымын құрумен, ақпараттық компоненттердің шаблондарын жасаумен байланысты. Қажетті жағдайда электронды оқулықтардың прототипі мен алгоритмін құру да қолға алынады;
- Жүзеге асыру. Саты электронды оқулықтың программалық жабдықтауын программалық жүзеге асыруды қарастырады;
- Өнімді тарлымға дайындау. Бұл сатыда құрылған электронды оқулық коммерциялық интеллектуалды өнім ретінде рәсімделеді.

Біз кәсіпке баулуда студенттерді тігін ісіне, ұлттық нақыштағы киімдерді дайындауда қолдануға арналған «Қазақтың ұлттық киімдері» тақырыбында электронды оқулық жасадық.

Электронды оқулық мазмұныны үш бөлімнен тұрады. Бірінші бөлімде қазақтың ұлттық киімдері туралы сипатталады. Атап айтсақ қазақтың ерлерінің ұлттық киімдері, қыз келіншектерінің ұлттық киімдері, жаңа туған қыз баланың киімі, жас өспірім қыз баланың киімі, бойжеткеннің киімі, ұзатылатын қыздың киімі, жас келіншектің киімі, әйелдердің (ана болғандардың) киімі және әжелердің киімі туралы сипатталып иллюстративті суреттермен көрсетілген. Сондай-ақ ұлттық киімдердің бүгінгі күнде қолданылып жүрген заманауи үлгілері сипатталған.

Сонымен қатар ұлттық киімдерді әшекейлеуде қолданылатын ою-өрнектерге сипаттама бере отырып, ою-өрнектің түрлері және жасалу жолдары, сондай-ақ қазақтың

ою-өрнегінің тәрбиелік мәні түсіндірілген.

Ұлттық кімдерді әзірлеуде қолданылатын мата түрлері мен фурнитуралары; ұлттық нақыштағы қалыңдық көйлегінің заманауи үлгілері суреттеледі.

Сонымен қатар бақылау сұрақтары мен тест сұрақтары берілген.

Кроссвордтар мен сөзжұмбақтар шешуге берілген

Электрондық оқулықты қолдану саласы өте кең: электрондық - оқыту жүйесі кәсіпке баулу, өздігімен ізденіс барысында жалпы білімге деген талпыныс бар оқушыларға өте тиімді. Қазіргі заман талабына сай мүмкіндігін көп дербес компьютерлерді өңдей отырып, тарау бойынша студенттердің дағдыларды қалыптастыру, білім бақылау жұмыстарын бағалауға мүмкіндік береді. Осы арқылы компьютерлік технологияның дамуының тереңдетілуі білім сапасын жоғарылата отырып, мұғалімнің жұмысын жеңілдетеді түседі.

Әдебиеттер тізімі

1. Камалов Ю.Н. Кәсіптік оқыту әдістемесі: Оқу құралы. Алматы: 2014. 216 бет.
2. Жолдасбекова С.А., Ұзахова А.С., Байбатшаева А.Е. Кәсіптік оқыту әдістемесі. ЖОО-ның пед.маманд. студ. арналған оқу құралы-«Әлем»: Шымкент, 2016-204 бет.
3. Жолдасбекова С.А. Киім композициясы. Оқу құралы. Шымкент. М. Әуезов атындағы ОҚМУ 2007-205б.
4. Узахова А.С. Тігін өндірісінің техникасы мен технологиясы. Шымкент, М.Әуезов атындағы ОҚМУ 2002ж. 47 б.

ӘОЖ 316.344.6

Дарибаева Р.Д., Ақылбаева А.Т.

педагогика ғ.к., доцент, М. Әуезов атындағы ОҚУ, Шымкент, Қазақстан
аға оқытушы, М. Әуезов атындағы ОҚУ, Шымкент, Қазақстан

ЖЕКЕ ТҰЛҒАНЫҢ САЛАУАТТЫ ӨМІР САЛТЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ - ӘЛЕУМЕТТІК МӘДЕНИ ФЕНОМЕН РЕТІНДЕ

Түйін: Денсаулық сақтау және әлеуметтік жұмыс анықтамалары экзистенциалды-феноменологиялық көзқарастың дамуына байланысты әлеуметтік және психологиялық ғылымдарда берік орныққан әл-ауқат тұжырымдамасын «қайталайды». Оның мәні тұлғаның өткендегі, қазіргі және болашақтағы белгілі бір жалпыланған тәжірибесінде, оның ішкі құрылымының үш компонентінің бірлігінде: физикалық «Мен», әлеуметтік «Мен» және рухани «Мен» (У. Джеймс). Сонымен қатар, нормативтік модель шеңберінде әл-ауқат «ізгілікті, дұрыс» өмір сияқты сыртқы критерийлермен анықталады, ал оның шарты белгілі бір уақытта бар құндылықтар мен нормалар жүйесіне сәйкестілік болып табылады. Егер адам әлеуметтік жағымды қасиеттерге ие болса және нормативті канонға жақын болса, адам өзін жақсы сезінеді. Субъективті мағынадағы әл-ауқаттың анықтамасы «өмірден қанағаттану» ұғымына дейін азаяды және тұлғаның жақсы өмір туралы идеяларымен байланысты. Тілектер мен тілектердің үйлесімді қанағаттануы-әл-ауқат. Салауаттылықтың эвдемоникалық анықтамасы оны бақыт ұғымымен жағымды эмоциялардың жағымсыз эмоциялардан басымдығы ретінде анықтайды.

Кілт сөздер: әлеуметтік, рухани, физикалық, әлеуметтік модель, салауатты стиль, мәдени феномен, парадигмалар, жеке тұлға, психодинамика, бихевиористік, жүйе, сыни, коммуникативтік.

Денсаулық, салауатты стиль және өмір салтының көпқырлы проблемасында әр ғылыми саланың және практикалық қызмет саласының проблемалық өрісін, пәні мен кәсіби басымдықтарын бекіту маңызды. Қазіргі уақытта зерттеу парадигмаларының психологиялық-педагогикалық, валеологиялық, медициналық аспектілері мен денсаулық феноменологиясы мен салауатты өмір салтын түсіндірудің арасындағы айырмашылық жасалды. Алайда, бұл әлеуметтік жұмыстың әлеуеті мен миссиясын ескермей «әлеуметтік бейімделуді және жеке адам мен топтың субъективтілігін әлеуметтік нормалар мен құндылықтарға сәйкес жүзеге асырудың тәсілдері мен әдістерін зерттейтін теория» әр түрлі кеңістіктік және уақыттық жағдайлардағы қоғамның» [1, б.34] және «үйлесімділікке бағытталған іс-шаралар; әлеуметтік қызметте қиындықтарға тап болған адамдарға, топтарға және қауымдастықтарға көмек көрсету арқылы жеке және әлеуметтік қатынастар» [2, б.20].

Әлеуметтік жұмыс әлеуметтік өмірдің құбылысы ретінде толық түсінілмеген. Осы білім саласын институттандырудың қазіргі кезеңі; әдіснамалық плюрализммен сипатталады, ол басқалармен бірге мәні, мақсаттары мен категорияларын анықтауға әр түрлі тәсілдерді қамтиды және қоғамдық жұмыс.

Жалпы алғанда, әлеуметтік жұмыстың мақсаты «лайықты индивидтің өмір сүруінің гуманитарлық стандарттарын олардың әлеуметтік қызмет ету жағдайларының бейнесіне проекциясы» ретінде анықталады [3, б.20-21]. Отандық авторлар «әлеуметтік жұмыс практикалық қызмет ретінде, ең бастысы, адамның өмірлік күштерін бірлікте сипаттайтын жеке және әлеуметтік субъективтілікті сақтауға, дамытуға және қалпына келтіруге бағытталған», - деп атап көрсетеді. өмірлік күштер мен жеке тұлғаның әлеуметтік субъективтілігін іске асыру теріктерін оңтайландыру болып табылады». Кәсіби қызмет ретіндегі әлеуметтік жұмыстың мақсаты «қиын өмірлік жағдайдағы адамдардың әлеуметтік бейімделуіне ықпал ету және олардың қоғамға енуін қамтамасыз ететін

жағдайлар жасау» да көрінеді [3].

Ең егжей-тегжейлі - әлеуметтік жұмыстың мақсаты; оған сілтеме жасай отырып, Рамон Ш. мен Шанин Т. тұжырымдады; келесі:

а) клиенттердің тәуелсіздік дәрежесін, олардың өз өмірін басқаруға және туындаған мәселелерді тиімді шешуге қабілеттілігін арттыру;

б) тұтынушылар барынша көбейте алатын жағдайлар жасау; өз мүмкіндіктерін көрсетіп, заң бойынша оларға тиесілі барлық нәрсені дәрежесінде;

в) адамдардың қоғамға бейімделуі және қайта бейімделуі және т.б.». [4, б.34-40].

Швед зерттеушілерінің еңбектерінде әлеуметтік жұмыс - бұл адамның өмір сүру жағдайлары мен тәсілдерін өзгертуге бағытталған қызмет, оның түпкі мақсаты клиентті «босату» болып табылатындығы баса айтылған. [5, б.30].

Американдық зерттеушілер М.Саппс пен К.Уэллс келесі анықтаманы береді: «әлеуметтік жұмыс дегеніміз - бұл адамдардың өмірлік функцияларды орындауға, ұмтылыстар мен құндылықтарды іске асыруға, күйзелісті жеңілдетуге, ыңғайсыздықты жоюға әсер ететін адал адамдар кәсібі» [6, б.10].

Шетелдік зерттеушілер әлеуметтік жұмыстың мақсаттары ретінде: «клиенттің қызметін жақсарту және оның әлеуметтік орта жағдайына жақсы бейімделуі», «клиенттің өміріне қолайлы өзгерістер енгізу», «клиенттің ішкі ресурстарын ретке келтіру өмірлік мәселелерді шешу», «өзін-өзі дамытуды нығайту».

Жоғарыда аталған бірнеше тәсілдерді біріктіру әрекеті Н.П.Клушинаның анықтамасында көрінеді: «әлеуметтік жұмыс дегеніміз - жеке тұлғаның әлеуметтік мәселелерін шешуге бағытталған, жеке адамдарды қоғамға оңалтуға, белсенді бейімделуге және интеграциялануға бағытталған көпфункционалды кәсіби қызмет оның жеке өмірлік күштерін өзектендіру арқылы қоғамның жеке құндылық бағдары мен нормативті құндылықтарын үйлестіру болып табылады [7, б.117].

Көріп отырғаныңыздай, қазіргі кездегі әлеуметтік жұмыстың мақсаттарын анықтайтын диапазон өте кең: «өмірлік қиын жағдайды шешуге көмектесу» сияқты минималистік тұжырымдардан бастап субъективтілікті қолдаумен, өзін-өзі жүзеге асырумен және өзін-өзі дамытумен байланысты максималды міндеттемелерге. Тәсілдердің айырмашылығы заңды, өйткені әлеуметтік жұмыстың өзі әлеуметтік құбылыс ретінде және оның миссиясы нақты тарихи кезеңге, мемлекеттегі ұлттық-мәдени, қоғамдық-саяси, әлеуметтік-экономикалық жағдайдың ерекшеліктеріне, теориялық тұрғыдан байланысты әлеуметтік жұмыс тәжірибесін негіздеу модельдері.

Практикалық әлеуметтік жұмысты дамыту жолдарын негіздеуге және анықтауға арналған әр түрлі теориялық құрылымдар бар. Бұл психодинамикалық, бихевиористік, жүйелік, сыни, коммуникативтік, танымдық және басқа модельдер мен перспективалар. Біздің зерттеу тұрғысынан олардың кейбіреулері үлкен қызығушылық тудырады.

Әлеуметтік жұмыстың гуманистік моделі төрт қағидаға негізделген: жеке тұлғаның тұтастығы, адам табиғатының позитивтілігі, даму және белсенділік қағидалары. Әлеуметтік жұмыс мүмкіндіктер мен қажеттіліктерді жүзеге асыру үшін кең еркін таңдауды қамтамасыз ететін ортаны құру қажеттілігінен туындайды, өйткені тек интенционалдылық, жеке тұлғаның еркін таңдауы негізінде дамудың өзін-өзі қозғаушы күштері оянуы мүмкін, жеке, жеке субъективтілік қалыптасады.

Өмірлік бағдарланған модель барлық тіршілік иелерінің алуан түрлілігі арасында адамды түсінудің іргелі жалпы ғылыми негіздеріне негізделген. Модель шеңберінде адамды биоәлеуметтік болмыс ретінде объективті шындықты креативті түрде көрсете алатын және оны идеалды модельдерге сәйкес құраалатын, әлеуметтік-мәдени белгілердің жүйелеріне сүйене отырып, биофизиологиялық негіздердің іргелі маңыздылығын сақтай отырып түсіндірудің маңызы зор. адам өмірі туралы айтылады. Белгілі бір тіршілік кеңістігінің (оның әр түрлі деңгейлері: жеке, отбасылық, топтық,

аймақтық-мемлекеттік; материалдық, заттық-материалдық және рухани-мәдени орта) және адамның өміршеңдігінің (соның ішінде экстрасенсорлық қабілеттің) бірге өмір сүруі мен өзара әрекеттесуі үдерісінде баса назар аударылады, биоэнергетикалық алмасуға қабылдау және қатысу) нақты тарихи жағдайларда өмір сүру. Адамның өмірлік күштерінің қалыптасуы мен іске асырылуы адамның тіршілік әрекеті мен белсенді тіршілігін қолдау қажеттіліктерін қанағаттандыру үдерісінде жүзеге асырылады.

Эвохомологиялық модель, адам өмірін рационализациялаудың ғылыми жүйесі шеңберінде жеке жауапкершілікті, өзін-өзі басқаруды, өзін-өзі басқаруды және өзін-өзі дамытуды негізге ала отырып, жеке тұлғаның өмірін өзін-өзі тәрбиелеу арқылы жақсарту туралы айтып отырмыз. Сонымен бірге әлеуметтік қызметкер клиенттің жеке тұлға деңгейінде де, қоғам деңгейінде де әлеуметтік тапсырысты жүзеге асыруда тиімді болуына көмектеседі.

Әлеуметтік жұмыстың әлеуметтік-педагогикалық моделі дамуды ынталандыру үшін қоғамның жиынтық педагогикалық әлеуетін пайдалануға, өмірді жүзеге асырудың субъектісі ретінде әрбір жеке тұлғаның жеке мүмкіндіктерін іске асыруға негізделген. Белсенділік тәсіліне сөзсіз артықшылық бере отырып, модель жеке тұлғаның әлеуметтік қалыптасуы мен әлеуметтік қорғалуы үйлесімді, құзыретті өмір қабілеттерін дамыту негізінде жеке іс-әрекетте пайда болады, ал әлеуметтік жұмыс құралы, қайнар көзі ретінде қызмет етеді деп тұжырымдайды. Тұлғаны қалыптастыратын қатынастардың құрылуы мен қызмет етуі.

Көріп отырғаныңыздай, денсаулық пен әлеуметтік жұмыс мәні қиылысатын орталықтардың бірі - «негізгі функцияларды толығымен орындау мүмкіндігі». Осы денсаулық атрибутының элементтері денсаулық пен салауатты өмір салтының көптеген анықтамаларында кездеседі. Соңғысы адамның денсаулығы мен дамуы үшін оңтайлы жағдайда адамның кәсіби, әлеуметтік және тұрмыстық функцияларын орындауға ықпал ететін барлық нәрсені біріктіреді (Давиденко Д.Н., Глушков Ю.Ю., 1996). Адам физикалық және рухани, табиғи және әлеуметтік, тұқымқуалаушылық және сатып алынған қағидаларға негізделген тірі жүйе екенін ескере отырып, денсаулық оның атрибутивті сипаттамасы ретінде адам ағзасының негізгі функцияларын орындауды (іске асыруды) қамтиды рефлексивтік бағдарламаның генетикалық кондициясының, инстинктивтік белсенділіктің, генеративтік функцияның, ақыл-оймен алынған әрекеттің) [8, б.7-18] және тұлғаның функциялары (әлеуметтік функциялар).

«Әлеуметтік функциялар» ұғымын әртүрлі контексте кеңінен қолданғанымен, ол бірегей анықталмаған. Анықтамалық және энциклопедиялық әдебиеттердегі «әлеуметтік функция» ұғымының жеке ескертулерінде оның бірнеше мағыналары атап көрсетілген:

1) белгілі бір қатынастар жүйесіндегі объект қасиеттерінің сыртқы көрінісі (функция-қасиет),

2) әлеуметтік институттың немесе субъектінің бүтіндікке қатысты рөлі (функция-рөл),

3) бөлшектердің бүтінмен байланысы, олардың өзара байланысы (функция-байланыс) Р.Мертон осы терминнің келесі семантикалық сериясын ұсынады:

1) нақты орындаушыға жүктелген қоғамдық тапсырма;

2) жеке тұлғаның тұрақты қызмет көзін құрайтын мамандандырылған кәсіп;

3) құрылымдық бөлімшелер арасындағы жүйені құрайтын байланыс қағидасы ретінде қызмет ету;

4) әлеуметтік жүйенің бейімделуіне және әлеуметтік интеграцияға қол жеткізуге қолайлы объективті нәтиже ретінде қызмет етеді. В.В.Сериков келесі түсініктеме береді: «жеке функциялар - бұл сипаттамалық қасиеттер емес, адамның «тұлға болу» әлеуметтік тапсырысын орындайтын көріністері [9, б.16-22]. Ең өкілетті жеке функцияларды, оның пікірінше, мыналарға жатқызуға болады: таңдамалылық (құндылықтарды, іс-әрекеттерді таңдау мүмкіндігі); рефлексивтілік (интроспекция, өзіндік «Мен» имиджін құру

мүмкіндігі); мағына жасау (өмірлік мағыналар жүйесін анықтау); ниет (күнделікті және экзистенциалды байланысты қамтамасыз ету); шығармашылық (кез-келген жеке маңызды қызметтің шығармашылық сипатын қамтамасыз ету); өзін-өзі жүзеге асыру [10, 3-12].

Әр түрлі көзқарастарды салыстыру және жалпылау жеке тұлғаның әлеуметтік функциясын оның мақсаты, сыртқы және ішкі байланыстарының көрінісі, атқарған рөлдері мен қоғамға тигізетін пайдасы туралы түсінуге негіз береді. Бұл жағдайда жеке тұлғаның әлеуметтік функциялары кең сипаттамаларды қамтиды: белсенділік пен қарым-қатынас, кәсіби, әлеуметтік-демографиялық, тұлғааралық, институционалдық және гендерлік рөлдер, өзін-өзі тәрбиелеу, өзін-өзі дамыту, өзін-өзі реттеу, шығармашылық және т.б.

Әлеуметтік функциялар адам қызметінің түрлерімен де, өмір салаларымен де, жеке және әлеуметтік қажеттіліктерімен де байланысты. Адам іс-әрекеті құрылымының негізгі компоненттерін ескере отырып, Н.М.Таланчук бойынша тұлғаның келесі функцияларын ажыратуға болады: отбасылық, кәсіптік және еңбек, азаматтық, мәдени және бос уақыт, валеологиялық, эгофералық, рухани-адамгершілік, коммуникативті [11, б.10]. Кез-келген қызметтің қайнар көзі, қажеттіліктер болып табылады, адамдар әр түрлі қызмет түрлерін жүзеге асырады, олардың нәтижелеріне мұқтаж. Осыған байланысты жеке қажеттіліктерді қанағаттандырумен байланысты функцияларды: қорғаныс және қорғаныс функциясын, эмоционалды қолдау функциясын, позитивті қатынастар мен әлеуметтік қатысуды қалыптастыру, өзін-өзі растау және жеке өсу функциясын, когнитивті және түрлендіруші функция, рухани, адамгершілік және эстетикалық функция, ішкі қабілеттің өзектілігі; сонымен қатар қоғамның қажеттіліктерін қанағаттандыратын функциялар: экономикалық, репродуктивті, азаматтық және т.б.

Толыққанды әлеуметтік жұмыс барлық аталған функцияларды толық және сапалы орындауды білдіреді. Бұл функцияларды оңтайлы орындау үшін көптеген жағдайлар қажет екені анық, дегенмен денсаулық ықпалы жүйелік түсінік бойынша сәттілік пен сәтсіздікті анықтайды. Демек, оңтайлы әлеуметтік қызметті қалпына келтіруге байланысты әлеуметтік жұмыс мақсатына жету анықтаушы ықпалы ретінде денсаулық әлеуетін дамытумен байланысты. Сонымен қатар, денсаулық сақтау компоненттерінің әрқайсысы (физикалық, психикалық, психологиялық, рухани, әлеуметтік және т.б.) аталған функцияларды орындау үшін бірдей маңызды. Сонымен бірге, салауатты өмір салты әлеуметтік қызметті оңтайландыратын өмірді ұйымдастырудың жеке тәсілі ретінде әрекет етеді.

Сонымен, адамның әл-ауқаты - бұл жүзеге асырылуы әлеуметтенудің барлық шарттарымен алдын-ала анықталған әлеуметтік-нормативтік құндылық қатынастарды қамтитын ажырамас әлеуметтік-психологиялық білім; субъективті қажеттіліктерді әлеуметтік контекстпен қанағаттандыру; сонымен қатар өзінің өмірі туралы жеке және жалпыланған идеяларды және ондағы өзін-өзі жүзеге асыруды әлеуметтену үдерісінде сіңірілген сілтеме идеяларымен корреляциялау негізінде өзінің өмір сүруін жаһандық бағалау; еркін шығармашылық өмір мен мәдени өсуді жүзеге асыру үшін барабар әлеуметтік, құқықтық және экономикалық жағдайлар.

Өмір салты жеке тұлғаның өзін гүлденген тіршілік туралы, рухани, адамгершілік және физикалық жоспарда қызықты толыққанды өмір туралы өзінің идеяларына сәйкес өзін тұлға ретінде құру қабілетін көрсетеді. Демек, салауатты өмір салты, нормативтілік қасиеттерін иемдене отырып, әлеуметтік жұмыс үшін адамның әл-ауқатына жетудің жеке-дара іске асырылатын жүйесі ретінде құнды (субъективті және нормативтік мағынада).

Денсаулықтың адаптивті тұжырымдамасы Л.А.Брусиловскийдің (1959), И.А.Аршавскийдің (1976), Ф.З.Мейерсонның (1988) және басқаларының еңбектерінде, салауатты өмір салтының тұжырымдамаларында (А.Д. Степанов, Д.А. Изуткин, 1981) дамыды. Әлеуметтік жұмыста әлеуметтік бейімделу күрделі әлеуметтік құбылыс, жалпы технология және қызметтің мақсаты ретінде қарастырылады.

Бейімделу үдерісінің мәні табиғи және әлеуметтік ортаүдерістеріне жеке адам ағзасының потенциалдарын бейімдеу арқылы адамның тіршілік ету проблемасы болып табылады.

Дж.Энгель денсаулықтың биопсихосоциалдық моделін ұсынды, ол жеке тұлғаның биологиялық қана емес, сонымен қатар жеке-психологиялық және әлеуметтік-психологиялық деңгейдегі жұмысына жүйелік қатынасты қолдану болып табылады, мұнда адамдармен әлеуметтік байланыстар жүзеге асырылады тікелей әлеуметтік орта, сонымен қатар жеке тұлға тұтастай алғанда қоғамның әртүрлі институттарына енетін әлеуметтік деңгейде. Дж.Энгельдің биопсихосоциалды моделі стрессті аударудың басталуының негізгі детерминанты деп санайды. Стрестің патогендік әсерішкі және өте кең түсінілген сыртқы ортадағы сәйкессіздікпен байланысты [12, б.44].

Бүгінгі күні, сарапшылар атап өткендей, адамның қоршаған ортамен және өзімен өзара әрекеттесу жүйесін жақсартуға бағытталған іздеу іс-әрекетіндегі айырмашылықтарды көрсететін жеке бейімделу стратегиясының кең спектрін байқауға болады. Егер біз «пассивтілік-белсенділік» континуумының шеткі нүктелерін ескеретін болсақ, онда бейімделудің екі түбегейлі стратегиясын бөліп алу заңды.

Қорыта келгенде, бір жағдайда адам сыртқы пассивті стратегияны қолдана отырып өмір сүреді, оның мәні өзін-өзі, өзінің әдеттегі өмір салтын, өзінің жеке басы мен мәртебесін сақтау, әлеуметтік институттармен, айналасындағы адамдармен өзара әрекеттесудің белгілі әдістері мен стереотиптерін пайдалану болып табылады. Сонымен қатар, ол міндетті түрде мазасыздыққа, мазасыздыққа, күйзеліске, депрессияға ұшырайды, болашақтың белгісіздігін және тағдырдың әділетсіздігін сезінеді. Өзін-өзі дамыту әлеуеті нашар іске асады, ал бейімделу мүмкіндіктері оған әрі әлсірейді.

Адамдардың табиғатпен, қоғаммен өзара әрекеттесуінің жаңа формалары пайда болған жағдайда белсенді бейімделу стратегиясын адамның өзі жасаған интрапсоналды және тұлғасыз әлеуметтік қайта құруларға, мінез-құлық стереотиптеріне, қиындықтарды жеңуге және қанағаттанарлықсыз қатынастарды жою. Белсенді бейімделу стратегиясы өмірге деген шынайы көзқарасқа, болып жатқан оқиғаның күрделілігі мен анық еместігін түсінуге, тек жағымсызды ғана емес, позитивті микробтарды да көре білуге негізделген. Сонымен қатар, адам, ең алдымен, өзінің ішкі резервтерін басшылыққа алады, ал мінез-құлықты жеңу жағымды эмоционалды тәжірибелермен бірге жүреді. Зерттеушілердің пікірінше, белсенді бейімделу стратегиясы қазіргі уақытта айқын кәсіпкерлік әлеуеті бар адамдарда айқын көрінеді, ал әлеуметтік жұмыс клиенттері көбінесе пассивті бейімделу стратегияларының бірін жүзеге асырады [13; 26, б.48].

Маңызды физикалық, психикалық және эмоционалды стресстерге және шамадан тыс жүктемелерге қарсы тұру қабілеті - бұл қазіргі заманғы адамның әлеуметтік маңызды сапасы. Ал белсенді позициямен байланысты әлеуметтік жетістік денсаулыққа тікелей байланысты болып шығады: бір жағынан, жақсы әлеуметтік бейімделу аясында денсаулыққа зиянды стресстік ықпалдары аз, екінші жағынан, денсаулық жеке тұлғаның іс-әрекетін жүзеге асыруға және қоршаған ортамен неғұрлым өнімді өзара әрекеттесуге ықпал етеді.

Әдебиеттер тізімі

1 Әлеуметтік жұмыстың негіздері // Жуманкулова Е.Н., Ксембаева С.К. Павлодар, 2011.- 180 с.

2 Энциклопедия социальной работы: в 3 т. / пер. с англ. — М.: Центр общечеловеческих ценностей. Т.3. 1993. - 286 с.

3 Основы социальной работы: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / под ред. Н.Ф. Басова. - М.: «Академия», 2004. – 288 с.

4 Рамон Ш. Милосердие и умение: социальный работник как профессионал / Ш. Рамон, Т. Шанин // Вестник высшей школы. - 1991. - №11. - С. 34-40.

5 Социальная работа в зарубежных странах // Бюллетень РГСИ: - 1992. №3. - 135с.

6 Саппс, М. Опыт социальной работы. Введение в профессию / пер. с англ. М. Саппс, К. Уэллс. – М.: S. 1994. - 144 с.

7 Клушина Н.П. Теоретико-методическое обеспечение профессиональной подготовки специалистов социальной работы: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01; 13.00.08 / Н.П. Клушина. - Ставрополь, 2002. - 405с.

8 Теория социальной работы: учеб. пособие / М.В. Ромм [и др.]; под ред. М.В. Рома. - Новосибирск: Изд-во НГТУ. Ч.2. 2000. – 112 с.

9 Социология: энциклопедия / сост. А.А. Грицанов и [др.]. - Мн.: Книжный Дом, 2003.-1312с.

10 Сериков В.В. Личностно ориентированное образование / В.В. Сериков // Педагогика. - 1994. - №5. с.16-22.

11 Сериков В.В. Личностно развивающее образование: мифы и реальность / В.В. Сериков // Педагогика. - 2007. - №10. - С. 3-12.

12 Энгель Дж. Потребность в новой медицинской модели / Дж. Энгель // Наука. - 1977. -; Вып. 196.- II, с.42-86

13 Шустер О.С. Психология здорового образа жизни и средства массовой информации : дис. ... д-ра псих. наук: 19.00.13 / О.С. Шустер. - Санкт- Петербург, 2005. - 395с.

ӘОЖ 316.6

Дарибаева Р.Д., Мекенбай Ә.А.

педагогика ғ.к., доцент, М. Әуезов атындағы ОҚУ, Шымкент, Қазақстан

магистрант, М. Әуезов атындағы ОҚУ, Шымкент, Қазақстан

ОТБАСЫНДАҒЫ ЗОРЛЫҚ-ЗОМБЫЛЫҚҚА ҰШЫРАҒАН БАЛАЛАРМЕН ЖҮРГІЗІЛЕТІН ӘЛЕУМЕТТІК ЖҰМЫСТЫҢ ӨЗЕКТІЛІГІ

Түйін: Қазіргі қоғам көптеген мәселелер мен бетпе-бет келіп отыр: нашақорлық, ВИЧ инфекциясы, қылмыс, демографиялық дағдарыс және 2020 жылдан бастап пандемия қосылды. Осыған орай, отбасылық зорлық-зомбылық тақырыбы ең өткір және өзекті болып көрінбейді. Бірақ іс жүзінде бұл проблема өте күрделі және өзекті болып табылады. Отбасыда кез-келген адам қауіпсіз баспанадағыдай, әр дайым мазасыз әлемнің стресстері мен ауыртпалықтарынан жасыра алады, біз жақын қарым-қатынас орнатқан адамдарға деген сүйіспеншілігінде қорғаныш пен қолдау табады. Алайда, көптеген адамдар үшін отбасылық тыныштықты табуға деген ұмтылыс мүмкін емес, өйткені олардың жақындары сенімділік пен қауіпсіздіктен гөрі қауіптің көзі болып табылады. Біздің елімізде адамдар жақында тұрмыстық зорлық-зомбылық проблемасы туралы айта бастады. Қазақстандағы әлеуметтік желілерде сіз балаларды ұрып-соғу, балаларға жыныстық зорлық-зомбылық жасау, тіпті жаңа туған нәрестелерді өлтіру жағдайлары туралы таңқаларлық видеоларды көре аласыз. Ерлі-зайыптыларға қатысты зорлық-зомбылық немесе балаларға қатысты зорлық-зомбылық туралы арнайы ғылыми зерттеулер іс жүзінде жоқ. Зорлық-зомбылық тек әлеуметтік жағынан аз қамтылған отбасыларда болады деген идеяны қазіргі зерттеушілер қоғамдық сананың қол жетпейтін мифі деп санайды. Тұрмыстық зорлық-зомбылық таптық, нәсілдік, мәдени, діни әлеуметтік-экономикалық аспектілеріне қарамастан, халықтың барлық қабаттары мен санаттарында болады.

Кілт сөздер: отбасы, балалар, зорлық-зомбылық, құрбаны, этимология, сексуалды, физикалық, инцест, психикалық, эмоционалды, тұрмыстық, жыныстық

Зорлық-зомбылық - күрделі және көп қырлы құбылыс. Зорлық-зомбылықтың әртүрлі аспектілерін зерттеуге әр түрлі ғылымдар қызығушылық танытады: философия, тарих, әлеуметтану, құқық, психология және т.б.

Зорлық-зомбылық құбылысын түсіну кезінде екі тәсілді ажыратуға болады - кең және тар, олардың әрқайсысының өзіндік артықшылықтары мен кемшіліктері бар.

Кең мағынада зорлық-зомбылық дегеніміз адамды оның барлық түрлері мен түрлерінде - тек тікелей емес, сонымен қатар жанама, физикалық қана емес, сонымен қатар экономикалық, саяси және психологиялық, тар мағынада зорлық-зомбылық, әдетте, адамдардың бір-біріне тигізетін физикалық және экономикалық зияндылығына байланысты болады және бұл дене жарақаттары, кісі өлтіру, тонау, өртеу және т.б. болып бөлінеді.

Зорлық-зомбылық түсінігі айтарлықтай нақты және қатаң мазмұнға ие, оны мәжбүрлеудің кез-келген түрімен теңестіруге болмайды.

Зорлық-зомбылықтың механизмі, технологиясы адамдардың белгілі бір әрекеттерді жасауға мәжбүр болатындығынан немесе көбінесе тікелей физикалық әсер етудің көмегімен белгілі бір әрекеттерден тыйылатындығынан тұрады.

Біреулердің ерік-жігерін басқаларға жүктеу бола отырып, зорлық-зомбылық үстемдік, күш қатынастарының бір түрі ретінде түсіндірілуі мүмкін. Билік дегеніміз - бір ерік-жігердің екінші бір еркектің үстемдігі; адамдар арасындағы қатынастарға байланысты оны басқаларға шешім қабылдау деп анықтауға болады.

Міне, осылайша атақты орыс философы А.А. Гусейнов өзінің «Зорлық-зомбылық ұғымы» атты мақаласында: «... зорлық-зомбылық, сөздің этимологиясынан көрініп тұрғандай, күш қолдану, күшке сүйену, күштің көмегімен әрекет ету» зорлық-зомбылық тек өзара қатынастарда пайда болады адамдар, өйткені олардың еркі бар [1]. Зорлық-зомбылық процесінде кейбір адамдар өздерін, өз мақсаттары мен нормаларын басқаларға жүктейді, оларды өздеріне бағындыруға тырысады.

Зорлық-зомбылық - бұл жекелеген адамдар немесе адамдар тобы басқаларын бағындыратын, олардың ерік-жігерін басып алатын адамның, әлеуметтік қатынастардың түрі. Зорлық-зомбылықпен ол немесе басқа тәсілмен физикалық әсер ету дегенді білдіреді, бірақ көпшілік қателік жібермеуі керек - адам тек дене болмысы ғана емес, ол баланың немесе баланың рухани және психологиялық құралы екенін ұмытып кету керек. ересек адамды, физикалық зорлық-зомбылықтан аз емес азаптауға болады[2].

Балаларға қатысты зорлық-зомбылық және олардың мүдделерін ескермеу әр түрлі нысандарда және формаларда болуы мүмкін, бірақ олардың салдары әрқашан: баланың денсаулығына, дамуына және әлеуметтенуіне елеулі зиян келтіру, сирек емес - оның өміріне немесе тіпті өліміне қауіп төндіреді. Физикалық зорлық-зомбылық - ата-аналардың немесе оларды алмастыратын адамдардың, тәрбиешілердің немесе кез келген басқа адамдардың дене жарақатын салуы. Бұл баланың денсаулығына зиян келтіреді, оның дамуын бұзады және өмірден айырады. Көбінесе физикалық зорлық-зомбылық балаларға қарсы қолданылады, дегенмен ересек балалар басқа отбасы мүшелерін ұрып тастайтын жағдайлар бар[3].

Физикалық зорлық-зомбылыққа баланы есірткі, алкогольді ішімдіктерді қабылдауға тарту, оған уландырғыш заттар немесе улануды тудыратын «дәрі-дәрмектер» беру жатады (мысалы, дәрігер тағайындамаған ұйықтататын дәрі). Балаларға қатысты 100 физикалық зорлық-зомбылықтың шамамен 1-2-і зорлық-зомбылық құрбаны өлімімен аяқталады. Физикалық зорлық-зомбылықтың салдары көгерулер, жарақаттар, сынықтар, ішкі органдардың зақымдануы: бауырдың, көкбауырдың, бүйректің және т.б. ұрып-соғудан зардап шеккен баланың.

Инцест - бұл жақын туыстар арасындағы инцест, жыныстық қатынас. Көбінесе бұл әкелер немесе өгей әкелер қыздарын, ал аналары - кәмелетке толмаған ұлдарды жыныстық қатынастың әртүрлі формаларына мәжбүрлейтін жағдайлар. Бұл құбылыс одан да қорқынышты, өйткені басқа туыстары балаларға сенуден бас тартады және не болып жатқанына үндемейді[4].

Сексуалдық сыбайластыққа сонымен қатар баланы жезөкшелікке, порнографияға тарту, баланың алдында жыныс мүшелері мен бөкселерін ашу, егер ол күдіктенбесе, оны тыңдаумен айналысады: шешіну кезінде табиғи қажеттіліктерді басқару[5].

Психикалық зорлық-зомбылық жағдайында зорлықшы өзінің құрбанын тамақтан, ұйқыдан, галстуктен айыра алады, кішкентай немесе қараңғы бөлмеге қамауға алады. Осындай іс-әрекеттердің нәтижесінде адам өзінің өмірін, өз еркіне бақылауды жоғалтады және басқа адамға бағынышты болады және баланың өмірі мен денсаулығына қауіпті басқа салдарларға ұшырайды[6].

Балаларға қатысты психикалық зорлық-зомбылық баланың тұрақты немесе мезгіл-мезгіл ауызша қорлауы, қадір-қасиетін қорқыту, оған кінәлі емес нәрсені айыптау, баланы ұнатпау, ұнатпау көрінісі ретінде көрінеді. Зорлық-зомбылықтың бұл түріне үнемі өтірік айту, баланы алдау (соның салдарынан ол ересектерге деген сенімділік жоғалады), сондай-ақ балаға оның жас ерекшеліктеріне сәйкес келмейтін талаптар жатады. Баланың мүдделері мен қажеттіліктеріне немқұрайлы қарау - объективті себептерге байланысты (кедейлік) баланың негізгі қажеттіліктері мен қажеттіліктерін тамақтануға, киімге, тұрғын үйге, тәрбиеге, білімге, ата-аналардың немесе оларды алмастыратын адамдардың медициналық көмегіне тиісті түрде қамтамасыз етілмеуі, психикалық ауру, тәжірибесіздік) және онсыз. Балаларды қараусыз қалдырудың типтік мысалы - оларды қараусыз қалдыру, бұл апаттар мен улануларға әкеледі[7].

Балаларға қатысты зорлық-зомбылықтың көріністерінің бірі - әйелдің балаға әлі құрсағында болған кезде, яғни қалаусыз жүктіліктен балаға деген сүйіспеншілігінің болмауы. Ол әлі өзін ешқандай жолмен көрсете алмады, олар енді оны жақсы көрмейді, ойламайды және оған мән бермейді[8]. Мұндай балалар эмоционалды түрде қабылданбаған, тіпті туылғанға дейін, олар қалаған жүктіліктегі балалармен салыстырғанда мерзімінен бұрын екі есе жиі туылады, олар дене салмағының төмен болуымен және өмірдің алғашқы айларында ауырып қалуы мүмкін. Нашар дамып келеді.

Эмоционалды, ауызша. Зорлық-зомбылықтың бұл түрі өмірде кеңінен таралған және оны көбінесе зорлық-зомбылық деп атауға болмайды, бірақ бәрі содан басталады. Сондықтан біз зорлық-зомбылықтың осы түрінің негізгі көріну формаларын толығырақ қарастырамыз.

Эмоционалды - сөзбен қорлауды келесі түрде білдіруге болады:

1) қадір-қасиетті қорлағанда, мысалы, қадір-қасиетті түсіретін сөздерді қолданғанда. Көшеде біз ананың балаға өзінің орташа мінезді екенін немесе кемпірлердің шулы жасөспірімдерге түрмеде отыру керектігін айтқанын жиі естиміз. Басқа адамға айқайлау қарым-қатынастың кең таралған түрлерінің біріне айналды және мұның бәрі адамға күш көрсету;

2) қажеттіліктерді елемейді. Адамдардың қажеттіліктерін елемейді - зорлық-зомбылықтың түрі, ол басқалардан кем емес маңызды және кең таралған. Отбасы мүшелері арасындағы эмоционалды сүйіспеншілік, қолдау және эмоционалды жылы қарым-қатынас адамның өмірі үшін өте маңызды. Қазіргі экономикалық жағдайларда ата-аналар көбінесе өте көп жұмыс істеуге мәжбүр болады және, тиісінше, шаршайды, сондықтан үйге келгенде олар бір-бірімен, тіпті одан да көп баламен сөйлесуге күші жетпейді. Бірақ ата-анасының шаршағандығына бала кінәлі емес. Оған ата-анасы оны тыңдағаны керек, онымен ойнағаны, құшақтағаны, мақтағаны. Керісінше, ол естиді - «кедергі болма», «мазалама» және т.б., сондықтан олар оның қажеттіліктерін елемейді. Әрине, осылайша балалардың қажеттіліктері ғана емес, ересек отбасы мүшелерінің де

қажеттіліктері ескерілмейді және бұл өз кезегінде отбасы мүшелерінің иеліктен шығуына және қарым-қатынас шиеленісінің күшеюіне алып келеді, ал бұл өз кезегінде жанжалды жағдайларға алып келеді, жанжалдар, ажырасулар. Егер ересек адам отбасынан тыс жерде эмоционалды қолдау таба алса, онда балаға мұны істеу әлдеқайда қиын;

3) басқа отбасы мүшелерінен оқшауланған жағдайда. Әрине, зорлық-зомбылықтың бұл түрі балаларға, әсіресе, ажырасқан ата-аналары бар балаларға қатысты жиі кездеседі. Ажырасқан аналар көбінесе әкелерімен кездесуге немесе оларды шабыттандыруға мүмкіндік бермейді. Олардың әкелері жаман және оларды көрудің қажеті жоқ. Бірақ ата-анасының ажырасуы қазірдің өзінде бала үшін өте ауыр және әдетте, екі ата-ана да оған қажет болып қала береді. Сондықтан, ата-анасының немесе әжесінің біреуін көруге тыйым салу немесе көре алмау - бұл балаға қатысты зорлық-зомбылық;

4) күш қолдану қатері. «Жылауды қой - әйтпесе одан да жаман болады», «егер сен тағы екі алсаң, онда мен сені ұрамын», «тағы бір сөз айтсаң – меннен таяқ жейсін». Өміріңізде осындай тұжырымдардың қаншалықты мысалдарын ести аласыз? Бұл мәлімдемелердің барлығы адамды қорқытуға бағытталған, өйткені басқа адамды басқарудың ең оңай жолы - ол қорыққанда. Өзіңізді жауапкершілікті сезінудің ең оңай жолы - қорыққан кезде[9]. Тұрмыстық зорлық-зомбылық, кез-келген басқа зорлық-зомбылық сияқты, қорқынышқа, басқалардың қорқынышына негізделген. Үнсіздіктен қорқыныш пайда болады. Ал үнсіздік жаңа қорқынышты тудырады.

Отбасындағы зорлық-зомбылықтың ерекшеліктері мен проблемасы. «Менің үйім - менің қамалым» дейді белгілі сөз. Ең дұрысы, үй, отбасы - бұл қоршаған әлемнің кез-келген қауіп-қатерінен жасыра алатын, әрқашан көмек пен қолдау ала алатын орын. Өкінішке орай, шындық - сіздің үйіңіз кейде көшеден гөрі қауіпті болуы мүмкін. Қазіргі кезде адамның психикалық және физикалық денсаулығына ғана емес, оның өміріне де қауіп төнетін орынға айналды. Бұл тұрмыстық зорлық-зомбылық деп аталатын құбылысқа байланысты.

Тұрмыстық зорлық-зомбылық (көбінесе ерлі-зайыптылардың зорлық-зомбылығы немесе ұрып-соғу синдромы деп аталады) жәбірленушімен (адамдармен) жақын қарым-қатынаста болған немесе онымен бірге тұратын немесе бола алмайтын адамның қасақана зорлық-зомбылық немесе бақылау әрекеті ретінде анықталуы мүмкін). Тұрмыстық зорлық-зомбылық - бұл тұрмыстық зорлық-зомбылықтың бір түрі. Отбасындағы зорлық-зомбылыққа үлкендерге қатысты зорлық-зомбылық, балаларға қатысты зорлық-зомбылық және балалардың қараусыздығы жатады. Тұрмыстық зорлық-зомбылыққа зорлық-зомбылық мінез-құлық синдромы кіреді, оған мыналар кіруі мүмкін, бірақ олармен шектелмейді.

Денеге зиян келтіру немесе қауіп төндіру.

- жыныстық шабуыл.

- психологиялық қатыгездік (қорқыту, қорқыту, жәбірленушіге күш көрсету).

- экономикалық тәуелділік.

- прогрессивті әлеуметтік оқшаулану

Өкінішке орай, бүгінде ұлттық және аймақтық деңгейде тұрмыстық зорлық-зомбылық проблемасы туралы сенімді статистика жоқ. Бірақ тұрмыстық зорлық-зомбылық мәселесіне арналған зерттеулерде келтірілген мәліметтер де осы құбылыстың орасан зор ауқымын бағалауға мүмкіндік береді:

- барлық кісі өлтірудің 30% -ы бүгінде отбасында жасалады;

- жыл сайын 2 мың бала суицидке барады;

- жылына 50 мыңнан астам бала отбасыларынан кетеді[10].

Жоғарыда келтірілген статистика тұрмыстық зорлық-зомбылықтың аз ғана бөлігін жазатыны анық; оның физикалық, психикалық, экономикалық ықпал ету формаларымен ұсынылған үлкен бөлігі үйдегі «бекініс қабырғасының» артында қалады[11].

Бұрын отбасылық зорлық-зомбылық сирек кездесетін құбылыс деп саналатын, бұл

кейде отбасының жеке мәселесі болатын. Бірақ бұл мәселені зерттеу мұндай құбылыстың кең таралғанын және ауыр зардаптарын көрсетті. Жәбірленуші үшін зорлық-зомбылық деструктивті болып табылады: өзін-өзі төмен бағалау, өзінің төмендігіне сену, депрессия, өзіне-өзі қол жұмсауға тырысу. Балалардың бойында жеке және мінез-құлық ерекшеліктері бар, олар оларды тартымсыз етеді, тіпті қоғамға қауіпті етеді.

Бір уақытта пайда болатын әлеуметтік салдардың екі жағы бар: жәбірленушіге және қоғамға зиян.

Зорлық-зомбылықтың кез-келген түрін бастан кешіріп жатқан балалар әлеуметтенуде қиындықтарға тап болады: олар ересектермен байланысты үзген, құрдастарымен тиісті коммуникативтік дағдыларды меңгермеген, мектепте беделге ие болу үшін жеткілікті білімі мен эрудициясы жоқ және т.б. қылмыстық, қоғамдық ортада жиі кездесетін зорлық-зомбылық құрбандары болып табылады және бұл көбінесе олардың алкогольге, есірткіге тәуелділігінің қалыптасуымен байланысты, олар ұрлай бастайды және басқа қылмыстық жазаланатын әрекеттерді жасай бастайды.

Жоғарыда айтылғандай, зорлық-зомбылықтың кез-келген түрі балалар мен жасөспірімдерде осындай жеке және мінез-құлық ерекшеліктерін қалыптастырады, бұл оларды жағымсыз және тіпті қоғамға қауіпті етеді.

Балаларға қатысты зорлық-зомбылықтың әлеуметтік шығындары қандай? Бұл, ең алдымен, балалар мен жасөспірімдерді өлтіру немесе олардың өзін-өзі өлтіруі нәтижесінде адам өмірін жоғалту, бұл олардың психикалық және физикалық денсаулығының бұзылуынан қоғамның өнімді мүшелерінің адамдағы жоғалуы, төмен білім беру және кәсіби деңгейі, және қылмыстық мінез-құлық. Бұл физикалық және моральдық жағынан сау балаларды тәрбиелей алатын ата-аналардың алдында жоғалту. Ақыр соңында, бұл қоғамдағы зорлық-зомбылықтың көбеюі, өйткені бұрынғы құрбандар өздері зорлаушыларға айналады.

Отбасында сіңірілген зорлық-зомбылық моделі әлеуметтік институттарда: мектепте, армияда, отбасыда, мемлекетте жаңғыртылады. Бұл мәселені мұғалімдердің, ата-аналардың, барлық ересектердің балалар тәрбиесі үшін қандай-да бір жолмен жауап беретін бірлескен жұмысының арқасында ғана шешуге болады.

Әдебиеттер тізімі

1. Холостова Е.И. Справочник: Семья и социальная работа. М.; Тула, 2006 ж.
2. Біз Монтессоримен бірге дамимыз («Балалар» журналы №6 (16) 2004 ж.) 15 -20б.
3. <http://eadaily.com/ru/news/2019/11/19/v-kazahstane-uchastilis-fakty-nasiliya-nad-detmi>
4. Жестокое обращение с детьми / Т.Я. Сафонова, Е.И. Цымбал, Л.Я. Олиференко и другие. - Москва. 1993 г.-85с.
5. Как бороться с домашним насилием. Методическое пособие / Нестерова Ю.С., Родионова С.С., Саклакова С.С., Середа Н.С., Сковоронская Л.Г., Шитова Е.Н. Барнаул, 2004. С.23.
6. <http://365info.kz/2020/02/alyans-zhenskih-sil-predlagaet-kriminalizirovat-bytovoe-nasilie-v-kazahstane>
7. Шайхова М. Жастардың әлеуметтік-психологиялық бейімделу мәселелері // Ұлағат. 2004. № 1. 49-51 б.
8. Ананьева Г. Где тонко, там и рвется // Социальная защита. 2000. №5.С. 65-79.
9. Абрамова Г.С. Возрастная психология: Учеб.пос. для студ. Вузов.М.:Академия, 1999. - 672 с.
10. Агафанов А.Н., Менлибаев К.Н. Социальная работа с молодежью: Учебное пособие. Караганда: Издательство КарГУ, 2003. 121 с.
11. <http://www.caravan.kz/gazeta/shnur-remen-kulak-otchego-v-kazahstane-nad-detmi-izdevayutsya-vse-chashhe-484239/>

ӘОЖ 37.013.77

Дарибаева Р.Д., Туткабаева М.А.

педагогика ғ.к., доцент, М. Әуезов атындағы ОҚУ, Шымкент, Қазақстан
магистр, аға оқытушы, М. Әуезов атындағы ОҚУ, Шымкент, Қазақстан

**ӘЛЕУМЕТТІК ЖОБАЛАРДАҒЫ АҚЫЛ – ЕСІНДЕ КЕМІСТІГІ БАР
БАЛАЛАРДЫ ТҮЗЕТУ –
ТӘРБИЕЛЕУ ПРОЦЕСІНДЕГІ ДИДАКТИКАЛЫҚ ОЙЫНДАРДЫҢ
МАҢЫЗЫ**

Түйін: Ақыл – есінде кемістігі бар балаларға арналған дидактикалық ойындарды таңдау кезінде түзету жұмыстарының мақсаты көзделеді және балалардың жасы мен мінезінің ерекшеліктері назарға алынады. Ақыл – есінде кемістігі бар бала үнемі отбасында өмір сүрмейтінін айтып өтсек, белгілі бір уақыт пен жағдайлар анық болғаннан кейін ата – ана баласын арнайы мекемеге жіберуге мәжбүр болады, арнайы мекемеге түскен бала ересектермен, құрдастарымен қарым – қатынас жасауда қиындықтарға тап болады. Егер қалыпты дамып өсіп келе жатқан бала ересектерге еліктеу арқылы, үлгіге қарап, қарапайым сөздік нұсқаулар арқылы іс - әрекеттерді орындай білсе, ақыл – есінде кемістігі бар баланы осы әрекеттерге үйрету қажет. Ақыл – есінде кемістігі бар баланы ата – аналарға балаларын тәрбиелеуде, оларға күтім жасауда қолдау көрсететін әлеуметтік жобаларға дидактикалық ойындар арнайы іріктеп алынады. Ол ойындар ересектермен ынтымақтастықты дамытуға бағытталған.

Кілт сөздер: әлеуметтік жоба, дидактика, ойын, тәрбие, әлеуметтік топ, ақыл – есі кеміс, қоғам, ережелер, оқыту, тапсырма, психомоторика, даму.

Дамуында ерекшелік болғандықтан ақыл – есінде кемістігі бар балалар мақсатты түрде үлкендердің ықпал етуіне тәуелді. Ол қоғамдық тәжірибені өз бетінше мүлдем игере алмайды. Ақыл – есінде кемістігі бар баланы тәрбиелеу үшін оның қоршаған ортаға деген қызығушылығын ояту қажет, ал ақыл – есінде кемістігі бар балалардың қызығушылығы өте төмен. Бұл жерде дидактикалық ойындардың орны ерекше, ол балалардың назарын аударады және қызықтырады. Ата – аналар, ересектер үнемі баланың бойында іс - әрекетке деген жағымды эмоционалдық қатынас орнатып отыруы керек. Ақыл – есінде кемістігі бар бала қоршаған ортада бағдар алуда, заттар мен әрекеттердің мағынасын түсінуде денісау құрдастарына қарағанда көп күш жұмсап, көп қайталауына тура келеді. Дидактикалық ойындар мен түзету жұмыстарының басты міндеті балалардың бойында бағдар қабілетін қалыптастыру, заттар мен құбылыстарға қызығушылығын ояту болып табылады. Ақыл – есінде кемістігі бар балалар мен олардың ата – аналарына арналған әлеуметтік жобалардың өзекті бағыттарының бірі ретінде дидактикалық ойындарды алуымызға осы жоғарыда аталған жағдайлар себеп болды.

Дидактикалық ойындар жүйесін алғашқы рет (Ф.Фребель, М. Монтессори) мектепке дейінгі тәрбие жұмыстары үшін құрастырылған болатын. Отандық педагогика тәжірибесінде 1945-1950 жылдары дидактикалық ойындар мектепке дейінгі тәрбие жұмысының басым формасы ретінде қарастырылды; 1960 - 1970 жылдары оқу процессін белсендіру үшін ойын тәжірибесін тек бастауыш емес орта сыныптарда да пайдалана бастады; 1970-1980 жылдары дидактикалық ойындар оқу – тәрбие процессінде енгізілді; 1980 жылдары еңбек – әрекет ойындары кеңінен таралды. [1, 5б.]. Дидактикалық ойындарды қарапайым балалар ойынынан ажырата білу керек. Дидактикалық ойындардың ерекше сипаттамасы, олар алдын – ала жоспарланған, ұйымдасқан, оқыту мақсаты мен күтілетін нәтижесінің болуы. Дидактикалық ойындар әдетте уақытпен шектелген. Көптеген жағдайда ойын әрекеті ережелермен белгіленген, (бірақ арнайы ақыл – ой,

сенсорлық қабілеттерді дамытуға бағытталған ойындарға ерекшелік қарастырылған) олардың педагогикалық нәтижесі оқу – ойын әрекеті барысында ойын материалдарын жасап шығраумен тығыз байланысты. Дидактикалық ойындар шеңбері негізінде ойын тапсырмасын орындау арқылы оқыту мақсаты орындалады. Дидактикалық ойындардың дамытушылық әсері өте маңызды: қозғалыс аппаратын дамыту, психомоторика, ережеге сай әрекет дағдыларын дамыту, жағдайға байланысты бағдар ала білу қабілетін дамыту, жоспарлай білу қабілетін қалыптастыру. Сондықтан балаларды ойын әрекеті барысында мақсатты оқыту маңызды болып табылады, оның ережелерін, мазмұнын, әрекет ету тәсілдерін ұғындыру. Дидактикалық ойын балалардың ақыл – ой белсенділігін дамытуда таптырмас тәсіл болып табылады, ол балалардың таным процесіне қызығушылығын оятады және психикалық процессті белсендіреді. Балалар қиындықтарды өткеріп, ерік – жігерін шындайды, қабілеті мен біліктілігін дамытады.

Ойынның маңыздылығын жоғары бағалап В.А. Сухомлинсий былай деп жазды «Ойынсыз ақыл – ой дамуы толыққанды болмаған және болмайды да. Ойын – бұл шуақты терезе ол арқылы баланың рухани әлеміне қоршаған орта жайында пікір мен көзқарастың шынайы толқыны енеді. Ойын – бұл ұшқын, ол құмарлық пен қызығушылық отын тұтатады».[2, 120б.].

Балаға ықпал етудің негізгі формасы ұйымдасқан іс - әрекет, сабақ болып табылады, бұл жерде маңызды орынды ересектер алады. Сабақтарды мұғалім – дефектолог, тәрбиешілер, яғни педагогикалық ұжымды құрайтын топ жүргізеді. Бұл әрине арнай мекемелерде жүргізілетін іс – шаралар мүмкіншілігі шектеулі балалардың барлық тобына арналған. Сол топтың ішінен ақыл – есінде кемістігі бар балаларға ықпал етудің бірден – бір формасы ол ойын. Әдетте, ақыл – есінде кемістігі бар балалар тұйық, жігерсіз болады. Сондықтан, әрбір баланы қызықтыратын, назарын аударатын методикалық тәсілдер қажет. Ақыл – есінде кемістігі бар балалар заттар мен ойыншықтармен белсенді түрде ойнауға ықылас білдірмейді. Ересектер іс - әрекетке баланың қызығушылығын үнемі оятып отыруы қажет. Дидактикалық ойындар осы мақсатты көздейді.

Дидактикалық ойындар – ересектердің балаға ықпал етуінің бір формасы. Сонымен қатар, ойын балалар іс - әрекетінің негізгі түрі. Осы себептен дидактикалық ойындар екі мақсатты көздейді: бірінші үйретуші, бұл ересек адамның мақсаты, екінші – ойын, бала осы үшін әрекет етеді. Аталған екі мақсат бір – бірін толықтырып тұруы өте маңызды, сол кезде ғана баланың болмысына өзгеріс енгізуге болады. Дидактикалық ойындар – оқыту тәсілі болып табылады, сондықтан ол кез – келген бағдарламаны меңгеруде қолданылады және мұғалім – дефектологтың және басқа да ересектердің көмегімен жүргізіледі. Дидактикалық ойындарда әрбір баланың арнайы жағдайда өз бетінше әрекет етуіне, заттарды анықтап танып білуіне арнайы жағдайлар жасалынады, балалар әрекет ету арқылы сезім тәжірибесін жинақтайды. Бұл заттар мен құбылыстарға қатысты тәжірибесі төмен, жинақы емес ақыл – есінде кемістігі бар балалар үшін өте маңызды. Дидактикалық ойындар ақыл – есінде кемістігі бар балаларға заттар мен құбылыстарға, қоршаған ортаға деген жағымда эмоционалды қатынас орнатуға қажетті қайталау әрекеттерімен қамтамасыз етеді.

Ақыл – есінде кемістігі бар балалардың көп бөлігінің ұсақ моторикасы мен қимыл координациясы дамымай қалған немесе ақауы болады. Қол қимылдары ебедейсіз, келісілмеген болады. Балалар кейде екі қолымен бір мезгілде әрекет етуге қабілетсіз болады. Мысалы, бір қолымен бір затты ұстап тұрып екіншісімен басқа затты орнынан көтеріп ала алмайды. Көру бағдарының бұзылғаны балалардың затты алуына кедергі келтіреді, себебі бағытын дұрыс анықтай алмайды, өз қолдарының қимылын көзімен бақылай алмайды.

Мектепке дейінгі жас бұл қоршаған ортаны сезім арқылы тану жасы болып табылады. осы кезеңде балаларда қабылдаудың барлық түрлері қалыптасады, көз, есту, тактильді – қимыл арқылы қабылдау, заттар мен қоршаған ортадағы құбылыстар жайында

пікір қалыптасады. Сезімдік тәжірибені балалар кең көлемдегі ізденіс – бағдарлау әрекеті процессі кезінде жинақтайды. Мектеп жасына дейінгі бала қоршаған ортаны танып білу кезінде бағдарлаудың ізденіс тәсілін қолданады, ал одан ерте даму кезеңінде сынап көру, қателесу тәсілдерін қолданады ол тәжірибелер көру – бағдарлауға ауысады. Сынақ әдісі ізденіс тәсілі ретінде баланың дұрыс әрекеттерді белгілеп, қате нұсқаларды шегеріп тастауға үйретуге негізделеді [3].

Ақыл – есінде кемістігі бар балаларда арнайы түзету жұмыстарынсыз сезім, таным түйсігі баяу дамиды. Ол негізгі әрекет деңгейіне жетпейді. Бала қандай да бір тапсырманы орындау барысында оның шарттарын қалай меңгеруді, заттың қандай қасиеттеріне назар аудау керек екенін білмейді, сондықтан да, тиісті нәтижеге қол жеткізе алмайды. Ақыл – есінде кемістігі бар балаларда қабылдау мен танымның дамуына кедергі келтіретін жағдай, олар іздестіру мен бағдар қабілетіне ие емес. Олар заттардың қасиетін есепке алмай әрекет етеді, нәтижеге күшпен жеткісі келеді немесе бар назарын үйреніп қалған ойыншығына және тұрмыстық жағдайға аударады, жаңа ойыншыққа, тұрмыстық жағдайға өз әрекеті мен назарын аудармайды. Кейде ақыл – есінде кемістігі бар бала сынақ тәсілін қолданып жатқандай көрінуі мүмкін, бірақ ол жай ғана нұсқалардың орнын ауыстыру болып табылады. Себебі, ізденіс тәжірибесі кезінде бала сәтсіз нұсқаларды шегеріп, нәтижесіз нұсқаларға қайта айналып келмейді. Ол сәтті нәтижелерді есте сақтап оны қайталауға тырысады. Жалпы алғанда сынақ – бұл оң нәтижеге қол жеткізуге бағытталған мақсатты іс - әрекет. Ақыл – есінде кемістігі бар балаларда жиі кездесетін жағдай нұсқалардың орнын ауыстыру бұл мақсатты сипатқа емес кездейсоқтық сипатқа ие және бала тәжірибесінде сақталып қалмайды. Бала көзбен бағдарлай алмайды, мысалы бала шеңберлерді жинастыру кезінде оларды көлемі бойынша жинамайды жай ғана оларды бірінен кейін бірін жинай береді. Жіберген қателігін түзетуге ол қабілетсіз. Сондықтан, күнделікті дидактикалық ойыншықтармен жатталып қалынған әрекеттер ақыл – есінде кемістігі бар баланы дамытпайды, оның ойы мен қабылдау қабілеті дамымайды [4].

Ақыл – есінде кемістігі бар баланы ата – аналар дидактикалық ойындарды тәрбие процесінде пайдаланудағы негізгі мақсаты баланың бойында ізденіс пен тапсырманы орындау барысындағы бағдар қабілетін қалыптастыру. Балалар қатысатын ойындар мен жаттығулар баланың бойында сынап көру, байқап көру тәсілдері арқылы заттар мен құбылыстарға назар аударуды үйретеді. Уақыт өте келе бұл көз арқылы қабылдау қабілетіне ұласады. Затты толық қабылдау баланың ойын, еңбек, ізденіс әрекеттерінің нешінде қалыптасады және баланың қоршаған ортада дұрыс бағдар ала білуінің негізгі шарты болып табылады. Ақыл – есінде кемістігі бар балалардың қабылдау сезімі олар қашан қоршаған ортаны бөлшектеп, жорамалдап емес, толығымен, көлемі мен үлгісіне қарай және заттың негізгі қасиетін анықтай алатын жағдайға жеткен кезде қалыптасады. Сондықтан, заттарды тани білу қабілеті мен оларды қабылдау қабілетімен шатастыруға болмайды, себебі заттарды тану оны толық қабылдауға жасалған алғашқы қадам. Денісау қалыпты дамып жатқан балаларда заттарды толық қабылдау ерте жастан бастап дамып жіті дамиды, ал мектеп жасындағы балалар ересектердің ықпалынсыз – ақ ойын және еңбек әрекеттерін өз бетінше орындай алатын және өзіне - өзі қызмет көрсете алатын деңгейге жетеді. Сонымен қатар олар заттардың бейнесін суреттей алады. Ақыл – есінде кемістігі бар балаларда қабылдау сезімі өте кеш дамиды тіпті арнайы түзету жұмыстарынсыз қалыптаспайды. Бұл өз кезегінде өзіне - өзі қызмет көрсету қабілеті мен ойын және еңбек әрекеттерінің кеш қалыптасуына, ауытқуына ықпал етеді.

Ойын толық қабылдау қасиетінің қалыптасуына үлкен ықпал етеді. Ақыл – есінде кемістігі бар балалардың толық қабылдау қабілетін дамытуға арналған дидактикалық ойындарды шартты түрде екі кезеңге бөлуге болады: бірінші – тану, бұл кезеңде ақыл – есінде кемістігі бар балалар қиындықтарға кезігеді; екінші – заттың барлық қасиеттерін ескеретін толық бейнені қалыптастыру (көлем, түс, үлгі) [5, 186.].

Баланың психикалық дамуы толық жүруі үшін оны қоршаған ортаны дұрыс

қабылдауға үйрету аздық етеді. Дидактикалық ойын – күрделі құбылыс, бірақ онда ойынды оқыту формасы ретінде және ойын әрекеті ретінде көрсететін негізгі элементтер мен құрылымдар бар. Ойынның негізгі элементтерінің бірі – дидактикалық тапсырма. Ол тәрбиеге ықпал ету мен оқытудың мақсатын анықтайды. Ойынның құрылымдық элементі ойын тапсырмасы болып табылады, ол балалардың ойын әрекеті барысында орындалады. Екі тапсырма – дидактикалық және ойын – оқыту мен ойынның өзара байланысының көрінісі.

Дидактикалық ойындардың түрі қолданылатын материалдарға байланысты ерекшеленеді.

1. Заттармен ойнау. Бұл ойында дидактикалық ойыншықтар, қолданылады (мозайка, кубик) шынайы заттар, түрлі иабиғи материалдар (жапырақ, жеміс., т.б.) Ақыл – есінде кемістігі бар балаларда қоршаған ортамен таныстыру үшін сюжетті (қуыршақтар, тұрмыстық заттар, көкеністер және т.б.) және сюжетті емес (шар, цилиндр, пирамида және т.б.) дидактикалық материалдар қолданылады. Сюжетті және сюжетті емес дидактикалық ойыншықтарды қолдану балаларға заттардың қасиеті мен олардың міндетін ұғындырудың бірден – бір жолы. Ойын әрекетінде (бөлшектеу, қосу, құрастыру) балалар дидактикалық тапсырмаларды орындауға, шыдамдылыққа үйренеді. Табиғи материалдармен ойын серуен кезінде ұйымдастырылады. Ол табиғат жайында пікір қалыптастыруға, ойлау процессінің дамуы мен қалыптасуына ықпал етеді [6].

2. Баспа ойындары. Олар заттармен емес олардың бейнесімен әрекет етуді көздейді. Олар жиі ұқсас бейнелерді табуға, бөлшек суреттерді құрастыруға негізделеді. Осындай ойындардың негізінде балалар өз білімдері мен пікірлерін және назарын жүйелеп үйренеді.

3. Ауызша, ауызекі ойындар. Олар күрделі болып табылады, себебі балалар жоқ зат жайында ойлауға және оны елестетуге міндетті. Ауызша ойындар сөйлеу қабілетін дамытуға бағытталған, ондықтан ақыл – есінде кемістігі бар балаларға 4 жастан асқаннан кейін қолданылады себебі ондай балалар кеш сөйлейді [7, 120-125б.].

Ойындардың материал бойынша классификациялануы олардың оқытуға, таным әрекетіне бағытталғанын белгілейді. Сонымен қатар ол балалардың ойын әрекетінің ерекшелігін анықтайды. Ойын әрекеті – дидактикалық ойындардың негізін қалайды, ойын әрекетінсіз ойынның болуы мүмкін емес. Олар ойын сюжетінің бейнесі болып табылады. Ойын әрекеті қаншалықты мазмұнды болса ол балалар үшін соншалықты қызықты болады және таным мен ойын тапсырмалары сәтті шешімін табады. Ойын әрекетіне балаларды үйрету керек, осы жағдайда ғана ол балалар үшін үйретуші және мазмұнды сипатқа ие болады. Ойын әрекетіне үйрету тікелей жүрмейді, ол сынап көру және рөлге ену арқылы жүзеге асады. Ойын әрекеті кезінде оның мотиві мен алға қойылған ойын тапсырмасын шешуге бағытталған іс - әрекеттер анықталады. Күрделілігі жағынан олар әр түрлі және ойын тапсырмасы мен таным мазмұнының күрделілігіне негізделген [8].

Ойын әрекеті – бұл үнемі сыртқы тәжірибелік әрекет емес. Бұл күрделі ақыл – ой әрекеті, мақсатты түрде бағытталған қабылдау, бақылау, салыстыру, бұрын меңгерген қабілеттерді еске түсіру және ойлау процесінен көрінеді.

Дидактикалық ойындар өз бетінше ойын әрекеті ретінде осы процесстің саналы түрде жүруімен байланысты. Ол ақыл – есінде кемістігі бар балалар ойынға және оның ережелері мен әрекеттеріне қызығушылық танытқанда жүзеге асады, егер балалар үшін ережелер түсінікті болған жағдайда. Дидактикалық ойын ақыл – есінде кемістігі бар баланың тұлғалық дамуын жан – жақты дамыту құралы болып табылады:

1. Ақыл – ой тәрбиесі. Дидактикалық ойындардың құрылымы балалардың өмірге және табиғатқа, заттарға, қоршаған ортаға деген көзқарасын қалыптастырады, адамдар мен әрекеттер жайында білім қалыптастырып оларды жүйелейді. Ақыл – есінде кемістігі бар балаларға ықпал ету өте қиын, балаға ықпал етудің бірден – бір жолы ойын екенін жоғарыда айтып өттік, егер ата – аналар дидактикалық ойындар жайында оларды бала

тәрбиесінде қалай қолдану керек екенінен хабардар болса, бұл ақыл – есінде кемістігі бар балалы ата – аналарға үлкен көмек болатыны сөзсіз. Дидактикалық ойындар көмегімен балаларды өз бетінше ойлауға тәрбиелейді және алған білімдерін мақсатқа байланысты түрлі жағдайларда қолдануға үйретеді [9].

Көптеген дидактикалық ойындар ақыл – есінде кемістігі бар балалардың алдына ойлаумен тығыз байланысты бар білімдерін роционалды түрде қолданып шешуге тиісті міндеттерді қояды: қоршаған орта мен заттарға тәне қасиеттерді табу, нақты сипаты бойынша заттарды салыстыру, топтастыру, жүйелеу, дұрыс қортынды жасау және нақтылау. Сезіну және қабылдау процесстері ақыл – есінде кемістігі бар баланың қоршаған ортаны таным негізінде жатыр. Ақыл – есінде кемістігі бар балалардың заттың үлгі, түс, көлемімен танысуы сенсорлық тәрбиеге қажетті жаттығулар мен дидактикалық ойындар жүйесін құрастыруға мүмкіндік берді.

Әдебиеттер тізімі

1. Леонтьев А.Н. // Психологические основы развития ребенка и обучения. Москва. Смысл, 2019, 423 с.
2. Комплексная реабилитация инвалидов [Текст]: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Под ред. Т.В. Зозули. Москва, Издат. Центр «Академия», 2005,396 с
3. Дивицына, Н. Ф. Социальная работа с неблагополучными детьми и подростками [Текст]: Конспект лекций/ Н.Ф. Дивицина. – Ростов н/Д : «Феникс», 2005. 285с.
4. Гоноболин Ф. Н. Внимание и его воспитание. Москва, 1972. . 182с.
5. Обучение и воспитание детей во вспомогательной школе: Пособие для учителей и студентов дефектолог. ф-тов пед. ин-тов/ Под ред. В. В. Воронковой Москва, Школа-Пресс, 1994. 135с.
6. Специальная дошкольная педагогика и психология. /Под ред.В.И. Селиверстова. Москва. Владос, 2001.
7. Миронова Р.М. Игра в развитии активности детей: Кн. для учителя. Р.М.Миронова. Минск, Нар.асвета, 1989. 485с.
8. Финкельштейн И.И. Представления и понятия о времени у детей-олигофренов /Известия АПН РСФСР, 1961. вып. 114.
9. Дефектология. Республикалық педагогикалық – психологиялық журнал//.№3.2010. С.11-19 б.

¹Стыбаева А.Ш., ²Мадалиева С.Л.

¹к.педагог.н., доцент, Таразский РУ им.М.Х.Дулата, Тараз, Казахстан

²учитель высшей категории начальных классов, «педагог-зерттеуші»,
сш. №23, Шымкент, Казахстан

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ЦИФРОВЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ РЕСУРСОВ В ДЕТСКОМ САДУ

Аннотация. В статье рассматривается проблема практического применения цифровых технологий обучения в детском саду на примере образовательного ресурса «Основы грамоты». Авторами раскрыта актуальность данной проблемы, сделан анализ положительных сторон цифровых ресурсов в обучении дошкольников, а также условия их эффективного использования на практике. Выделены цель, задачи и ожидаемые результаты цифрового образовательного ресурса «Основы грамоты».

Ключевые слова: дошкольный возраст, цифровые образовательные ресурсы, обучение

На современном этапе без цифровых технологий уже невозможно представить образовательный процесс, отвечающий требованиям современного информационного общества. Цифровые образовательные ресурсы (ЦОР) – это важнейшая составляющая всех направлений деятельности современного педагога, способствующая оптимизации, а также интеграции учебной и воспитательной деятельности. У детей дошкольного и младшего школьного возраста преобладает наглядно-образное мышление, с чем очень действенно справляются ЦОР. С помощью них можно продемонстрировать большое многообразие видео материала, предметных и сюжетных картинок, а также последовательное выполнение практических действий. Звуковое сопровождение, анимации, смена видов деятельности и элементов игры помогут поддерживать интерес ребенка на протяжении всей учебной деятельности и избежать переутомления.

В настоящее время в Казахстане и во всем мире в связи с пандемией, идет становление новой системы образования, ориентированной на вхождение в мировое информационно-образовательное пространство и дистанционное обучение. Поэтому цифровой образовательный ресурс «Основы грамоты» для детей 5-6 лет является актуальным и способствует оптимизации образовательного процесса в детском саду. Этот процесс вносит определенные коррективы в содержание технологий обучения, что способствует существенному повышению уровня и качества восприятия учебного материала в учебно-воспитательном процессе.

ЦОР должны быть адаптированы к современным техническим возможностям и способствовать гармоничному вхождению ребёнка в информационное общество.

Цифровые издания учебного назначения не только обладают всеми достоинствами бумажных изданий, но при этом имеют ряд положительных отличий и преимуществ. В частности: компактность хранения в памяти компьютера или на флэшке, мобильность, тиражируемость, возможность оперативного внесения изменений и дополнений, сочетаемость и смена различных видов деятельности за короткий промежуток времени, динамическая подача материала, способность показать длительные процессы в течении нескольких минут, возможность использования большой картотеки мультимедийного и иллюстративного материала, удобство пересылки по электронной почте или мессенджерам Ватсап, Телеграм и т.д.

В качестве примера рассмотрим цифровой образовательный ресурс «Сауағашунегіздері. Основы грамоты», разработанный нами, для детей подготовительной группы детского сада. Цель создания данной цифровой разработки – оказание методической помощи педагогам подготовительной группы и класса предшкольной подготовки в

ознакомлении детей 5-6 лет с основами грамоты казахского и русского языков.

Задачи ресурса:

- познакомить детей с буквами казахского и русского алфавита и основами грамоты;
- способствовать расширению словарного запаса и связной речи, развитию фонематического слуха, зрительной и двигательной памяти;
- воспитывать уверенность в своих силах, коммуникативные способности и познавательный интерес к обучению.

Согласно Типовой учебной программе дошкольного воспитания и обучения, в рамках использования данного проекта у детей формируются следующие знания, умения и навыки:

- представления о терминах «буква», «звук», «слог», «слово»;
- различение гласных и согласных звуков;
- определение позиции звука и буквы в слове;
- правильное произношение звуков и слов;
- различение твердых и мягких согласных звуков;
- различение звонких и глухих звуков;
- дифференциация парных звуков;
- запоминание графического образа печатной буквы и ее написание;
- развитие мелкой моторики рук [1, 98].

Использование разработанного нами цифрового издания «Сауат ашу негіздері. Основы грамоты» не требует дополнительного обучения педагогов. К воспитателю предъявляются обычные профессиональные требования: образование по специальности, опыт работы с детьми, начальный уровень работы с персональным компьютером и творческий подход к составлению плана организованной учебной деятельности (ОУД). Педагог должен четко понимать на каком этапе ОУД следует применить ЦОР и с какой целью.

Новизна ресурса заключается в том, что использование цифрового формата позволяет компоновать учебный материал, используя различные методы и приемы, одновременно воздействовать на все анализаторы восприятия: слух, зрение и осязание, как для демонстрации изучаемого материала, так и для выполнения заданий по образцу со стороны воспитуемого. Во время использования педагогом ЦОР, воспитуемый не только визуализирует и знакомится с новой темой, но и повторяет пройденный материал, получает инструкции к выполнению новых заданий, а также может выполнять практические действия: отвечать на вопросы, произносить отдельные звуки, слоги, слова, прописывать образ буквы в воздухе.

Учебный материал запоминается лучше, если его восприятие проходит в непринужденной форме. Рекомендованное нами использование игрового момента в воспитательно-образовательном процессе создает условия, при которых память неосознанно фиксирует информацию в подсознании, таким образом увеличивая объем и качество воспринимаемого материала.

Цифровой образовательный ресурс «Сауат ашу негіздері. Основы грамоты» – это обучающая система, которая включает в себя дидактические, методические и информационно-справочные материалы по основам грамоты, которые позволяют комплексно использовать их как для получения новых знаний, так и для углубления и закрепления пройденного материала. Изучение материала построено в соответствии с дидактическими принципами и закономерностями обучения.

В основу ЦОР «Сауат ашу негіздері. Основы грамоты» положены такие педагогические принципы, как: научность, доступность, связь педагогического процесса с жизнью и практикой, последовательность, систематичность, преемственность, подача материала от простого к сложному. В ЦОР «Сауат ашу негіздері. Основы грамоты» учебный материал подается в игровой форме с опорой на знания, умения и навыки детей данного возраста, а также их возрастные и психологические способности. При его

разработке мы также использовали достижения современных педагогов-практиков, их рекомендации по использованию разнообразных методов и приемов.

Следует отметить, что представленный цифровой материал можно использовать в ходе изучения основ грамоты, казахского и русского языков, художественной литературы, развития речи и интегрированных занятий.

Не отрицая достоинств других цифровых ресурсов и бумажных изданий, мы предлагаем использовать в работе по обучению детей 5-6 лет цифровое издание «Сауат ашу негіздері. Основы грамоты», учебно-методические комплексы «Сиқырлы әріптер мен сөздер әлемінде» [2], «В мире волшебных звуков и слов» [3], выпущенные издательством «Shuğylakitap». Указанные учебно-методические комплексы выпущены на казахском и русском языках и включают в себя методические пособия, демонстрационные материалы и рабочие тетради.

Грамотное сочетание цифровых и бумажных дидактических материалов поможет построить обучающую деятельность увлекательно и результативно, а смена видов подачи материала и заданий позволит избежать переутомления детей. Комплексное использование учебного материала на бумажных и цифровых носителях поможет сформировать не только основы грамоты, но и развить воображение, логику, интеллект, память, концентрацию внимания, расширить кругозор и развить интерес воспитанников к обучению.

Применение словесной похвалы и звуковых эффектов способствует поддержанию интереса воспитанников к изучению алфавита и основ грамоты, а использование движущихся элементов способствует снятию зрительного напряжения.

Словесное описание, доступное пониманию ребенка, сопровождающееся видео образцом поможет запоминанию не только графического образа буквы, но и ее элементов с последовательностью написания.

Предоставленный объем информации за короткий промежуток времени помогает не только усвоить новый материал или закрепить пройденный, но и направляет, побуждает воспитанника к выполнению дальнейших действий. Это написание печатных букв по пунктирным линиям в тетради, закрашивание звуковых схем слов, рисование бордюров и написание элементов букв, выполнение штриховок, раскрашивание картинок, в названии которых встречается изучаемый звук, буква, определение позиции звука в слове и т.д.

Речь педагога, сопровождающая показ изучаемого материала, поможет детям усвоить правильное произношение звуков и слов, развить фонематическое восприятие и память.

Непродолжительные по времени видеоролики (6-7 минут) помогут воспитателю самостоятельно построить организованную учебную деятельность, продумать последовательность изложения материала, учитывая знания, умения и навыки воспитанников данной группы.

Игровые сюжеты, чистоговорки, художественное слово, дидактические игры, смена элементов оформления помогут избежать отвлекания от излагаемого материала и поддержке интереса к обучению у детей.

Обучающий материал дает не только узко специализированные знания по изучаемому предмету, но и способствует интегрированной взаимосвязи материала с другими дисциплинами. Уделяется внимание формированию интереса к художественному слову. Развивается речь посредством расширения словарного запаса с использованием заданий, способствующих развитию логического мышления: обобщающие слова, группировка и исключение, концентрация внимания, взаимосвязи, соответствие, аналогии, узнай и назови и т.д.

В процессе обучения с ЦОР «Сауат ашу негіздері. Основы грамоты» дети не остаются пассивными наблюдателями. Они слышат, видят, говорят и выполняют различные задания в тетрадях, т.е. являются непосредственными участниками учебно-воспитательного процесса. Доступность предоставленного материала, его разнообразие и

задания разной сложности с возможностью дальнейшего его углубленного изучения, а также похвала и мотивирование на успех способствуют формированию успешной, уверенной в своих силах личности, не смотря на различный уровень восприятия и подготовки детей.

Применение на практике цифрового образовательного ресурса «Сауат ашу негіздері. Основы грамоты» позволит получить следующий ожидаемый результат:

–ребенок будет знать графическое обозначение букв казахского и русского алфавитов;

–правильно произносить звуки;

–различать гласные и согласные звуки;

– определять позицию звуков в слове;

– подбирать слова на заданный звук.

Кроме этого, у ребенка будут развиваться фонематический слух и память; посредством чистоговорок, скороговорок и других заданий сформируется правильное произношение; для него будет создана комфортная развивающая среда. Увеличится активный и пассивный словарь детей. Под руководством взрослого они научатся отвечать на вопросы полными предложениями, строить предложения, помогать сверстникам и обращаться за помощью к взрослым. Овладеют навыками правильного держания карандаша и ручки, научатся различать и писать печатные буквы, а также их элементы, раскрашивать картинки, проявлять интерес и положительное отношение к процессу познания.

Применение на практике цифровых технологий обучения, в том числе и ЦОР «Основы грамоты», способствует повышению интеллектуальной активности детей, приучает детей к самостоятельному восприятию информации, выполнению действий по образцу и способность принимать творческие решения. Все это способствует повышению эффективности организованной учебной деятельности. Даже самые пассивные дети включаются в учебную деятельность с огромным желанием, у них наблюдается быстрое запоминание изучаемого материала, развитие навыков креативного мышления, творческого подхода к решаемым проблемам. Дополняя широкий спектр педагогических технологий, цифровые издания помогают решить вопрос формирования коммуникативных навыков, как условие успешной социализации воспитанников и их подготовки к обучению в школе.

Оформление и качество видеосъемки роликов «Сауаташунегіздері. Основы грамоты» включают в себя большое разнообразие яркого иллюстративного материала, который соответствует педагогическим требованиям: эстетичность, национальный колорит, связь презентуемого материала с жизнью (соответствие цвета, величины и форм реальным предметам), занимательность (встреча с игровыми персонажами и сказочными героями, игры), спокойное, доступное пониманию звуковое сопровождение, как эталон грамотного произношение лексических единиц языка. На протяжении всего цифрового образовательного ресурса речь и стиль преподавания материала создают атмосферу сотрудничества педагога и воспитанника.

Небольшой по времени (6-7 минут) объем видеоролика исключает переутомление детей и нагрузку на их зрение, а также предоставляет возможность лавировать место видеоролика на протяжении ОУД.

В заключении также следует отметить, что цифровые образовательные ресурсы и их применение в учебно-воспитательном процессе способствуют выполнению государственной программы «Цифровой Казахстан» [4]. С маленького возраста дети, под руководством взрослого, познают, что компьютер или любой другой электронный носитель – это не только игрушка, но и средство получения новых знаний.

Список литературы:

1. Государственный общеобязательный стандарт дошкольного воспитания и обучения, Приказ министра образования и науки Республики Казахстан от 5 мая 2020 года № 182.

2. Типовая учебная программа дошкольного воспитания и обучения от 6 марта 2020 года № 90.

3. Абдурахманова А.Т. Влияние онлайн-обучение на познавательную и психоэмоциональную сферу учащихся // Проблемы Науки, 2019. № 8 (141).

4. В мире волшебных звуков и слов. / Сост.: М. К. Абаева и др. Шымкент: Shuǵylakitap, 2017.

5. Полат В. Дистанционное обучение: идеи, технологии, проблемы и перспектива. М., 2005.

6. Сикырлыәріптер мен сөздерәлемінде. / Сост.: М.Сатимбекова и др. Шымкент: Shuǵylakitap, 2017.

ӘӨЖ: 821. 512. 122. «18»

Өмірзақов С.Ө., Насирдинов Б.

филология ғ.к., доцент, «Абайтану» ғылыми орталығының басшысы.

М.О.Әуезов атындағы ОҚУ. Шымкент, Қазақстан

магистр, «Абайтану» ғылыми орталығының аға ғылыми қызметкері

М.О.Әуезов атындағы ОҚУ. Шымкент, Қазақстан

ҚАЗЫҒҰРТ-ҚАРАТАУ АЙМАҚТЫҚ ӘДЕБИЕТ МЕКТЕБІНІҢ ҚАЛЫПТАСУ НЕГІЗДЕРІ

Түйін: Мақалада қазіргі Түркістан облысының солтүстігін көлбей жатқан Қаратау тауының етегі мен Қазығұрт тауының айналасын қоршай орналасқан аймақтағы шашырай орналасқан елдімекен тұрғындарынан шыққан ақын-жыраулар шығармашылығы Қазығұрт-Қаратау аймақтық әдебиет мектебін құрайтындығы тұңғыш рет арнайы қарастырылды. Қазірге дейін өлке мәдениетіне байланысты жазылған зерттеулер бар. Бірақ топтастыра зерттелиген. Мақала осы кемшіліктің түбірлі себебін анықтап, беймәлім он тоғыз ақынның әдеби мұраларын талдауға арналған. Ал мұралары шашыраңқы жатқан он бір ақынның, әлі күнге талдауға мүлдем алынбаған он алты ақынның мұраларын табуға, зерттеу нысанына алға бағыт сілтейтініне күмән жоқ. ХІХ ғасыр мен ХХ ғасыр басындағы Қазығұрт-Қаратау аймақтық мектебінен нәр алған ақын-жыраулар деп жүрген ақындар мен шайырларды өз дәуірінің бағамынан, сол кездегі тарихи оқиғалардан іздеуге және алдымен өмірі мен шығармашылық, қоғамдық қызметіне қарай анықтауға күш салынды.

Кілт сөздер: Қазығұрт-Қаратау, өмірбаяндары, шығармашылық қызметі, терме-толғау, арнаулары, дастандары, зерттеу жаңалығы, Шығыс әдебиеті, Балта ақын, мұраларының жариялануы.

Қазіргі Түркістан облысының солтүстігін көлбей жатқан Қаратау тауының сілемдері мен Шымкент-Ташкент тас жолының бойындағы киелі Қазығұрт тауының айналасын қоршай орналасқан аймақтағы және қазіргі Өзбекстан Республикасының шығыс аудандары (Бостандық, Шыршық т.б.)мен Алматы облысына дейінгі шашырай орналасқан ұланғайыр елдімекен тұрғындарынан шыққан ақын-жыраулар, би-шешендер шығармашылығы Қазығұрт-Қаратау аймақтық әдебиет мектебін құрайды. Осы күнге дейін өлке тарихына байланысты жекелеген ақындар (Мәделіқожа, Майлықожа, Байзақ т.б.) ақындар шығармашылығы зерттеу бағытына алынғанымен кешенді топтастыра зерттеу

мәселесі мүлдем қалып қойған. Бұған біздіңше негізгі себеп: Оңтүстік өлкесі «Ислам дініне жақын» деген желбуаз саясаттың кешегі кеңес дәуірінде қатты орын алып, қиссашылдық-дастаншылдық дәстүрдің мүлде зерттелмей қалуынан. Кеңестік құрылымды сол кез саясатын жырға қосып, бір-екі айтысқа қатысып немесе бірнеше арнау, өлең шығарған ақынмын дегендерді айға көтере бағалау саясаты да өз жемісін аз берген жоқ. Әрі ғылыми органың (әсіресе, қоғамдық ғылымдардың) танымал өкілдері өз елінен шыққан әдеби мұраларды барынша көтеріп, дәріштеп жатты. Әйтпесе, қазақтың әр өңірінде қалыптасқан әдебиет мектебі зерттелді де, күңгей өлкесінің әдеби мұраларын не үшін зерттеуге алмады деген ой желісін таратып, талдап отырып салыстырсақ, жоғарыда айтылған «діншілдік сарынның» алдымыздан тағы да шыға келетіні анық көрініп тұрады. Бұл үрдіс Тәуелсіздік алғанға дейін жалғасып келді. Әдебиет тарихының небір білгірлері, араб, парсы, шағатай тілін меңгерген мамандардың көпшілігі қайтыс болып кетті. Осыдан келіп, бұл мәселе «жылы» күйінде жабылды. Мәселен, Арқадан шыққан Абай мектебі, Сыр сүлейлері, Жетісу мектебі, Батыс ақындары мектебі деп топтастырылып, зерттеліп келсе, өкінішке орай Оңтүстік Қазақстанның әдеби мектебі (жекелеген ақындар шығармашылығын айтпағанда) кешенді түрде мүлдем зерттелмей қалды.

Академик Мұхтар Әуезовтің «...қазақ әдебиетінде 140 кітаби ақындар болған» деген пікірін ескерсек, соның жартысынан астамы осы оңтүстік өлкесінен табылып отыр. Мәселен, ары үнілмей-ақ XIX ғасыр мен XX ғасырдың басында дүниеге келіп, шығармашылық жолы қалыптасқан ақындар мұралары мүлдем атаусыз қалып кеткен. Әдебиет тарихынан ойып тұрып орын алар ең кемі шығармашылық мұрасы бір том болатын он тоғыз ақынның шығармашылығы, әдеби мұралары толық жиналып бітпеген он бір ақынның дүниесі, әлі күнге мүлдем зерттелмеген он бес ақынның әдеби мұраларын жинау, зерделеу, зерттеу, ғылыми айналымға түсіру – бұл үлкен бір ұжымның ұзақ жылдық еңбегі болары сөзсіз. Аттары аталып, кейбір зерттеулерге ілінді делініп жүрген Шәді Жәңгірұлы мен Нұралы Нысанбайұлының мұралары жиналып, Оңтүстік Қазақстан облысы әкімшілігінің қолдауымен жарық көрген «Оңтүстік Қазақстан облысының тарихи, рухани мұраларына арналған көптомдық» жобасы аясында Шәдінің 23 томы, Нұралының 20 томы жарияланды.

«Ақындар» кітабы мен Кеңес энциклопедиясындағы мәліметтерді басшылыққа алсақ, XIX ғасыр мен XX ғасыр басындағы Қазығұрт-Қаратау аймақтық мектебінен нәр алған ақын-жыраулар деп жүрген ақындар мен шайырларды өз дәуірінің бағамынан, сол кездегі тарихи оқиғаларға, өмірі мен шығармашылық, қоғамдық қызметіне қарай төрт топқа бөліп қарастыруға негіз болатыныны аңғарылады.

Бірінші топқа, ақындық қызметі XIX ғасырдың бірінші жартысында жарқырай көрінген: Жанкісі, Сүйінбай, Жәнкел, Ұлбике, Қылышбай, соқыр Құлман, Мәделіқожаны;

Екінші топқа шығармашылық қызметі XIX ғасырдың екінші жартысында шығармашылығы өрістеген Сүйіндік Тілегенұлы, Майлықожа Сұлтанқожаұлы, Құлыншақ Кемелұлы, Италмас Түнқатарұлы, молда Мұса Байзақұлы, Шәді Жәңгірұлы, Жүсіпбек Шайхисламұлы, Нұралы Нысанбайұлы, Жамбыл Жабайұлы т.б. ақындарды кіргізуге болады.

Үшінші топқа XIX ғасырдың соңғы кезі мен XX ғасырдың басында өмір сүрген Мырзабек Байжанұлы, Еркінбек Ақынбеков (1863-1918), молда Мәди Меркішұлы (1865-1924), Қазанғап Байболов (1889-1946), Елеусіз Байырбеков (1892-1944), Зұлпықар Балғабаев (1874-1941), Мұса Жұманазаров (1890-1963), Санбай Қалмағамбетұлы (1861-1922), Ысқақ Құлыншақұлы (1880-1919), Орынбай Тайманұлы (1884-1946), Сұлтанбек Аққожаев (1876-1965), Белгібай Бектұрғанов (1894-1967), Байбосын Күзембаев (1886-1930), Исабек Майлықожаұлы (1895-1938), Балтабай Тебейұлы (1892-1968), Ерғөбек Құттыбайұлы, Кенжеқожа, Сауытбек, Орақбай, Келімбет Серғазиев (1876-1968), Айтбай Белгібаев (1889-1961), Ақберді ақын (XX ғ.), молда Бекеш, Құлшат, Жүргенбай Ешмұхаммедов, Керімқұл Жүнісов, Мыңбай Сұлтанбеков т.б. секілді ақындарды

топтастырамыз.

Төртінші топқа ХХ ғасырдың басы мен кеңес дәуірі тұсында жасаған Әйтпенев Қайыназар (1900-1975), Қалдыбек Әлікұлов, Көпбай Әлімбетов, Әбдірайым Байтұрсынов, Әбіш Бибосынов (1908-1971), Желеу Жақыпов (1904-1970), Отызбай Жұмабеков, Орал Қалдыбаев, Өмірсерік Қалдыбаев, Шайқым Қасымбеков, Тұрды Маханбетов, Айнабек Нысанов(1909-1972), Көпбай Омаров, Әмзек Сейітбеков, Асан Тәжиев (1907-1976), Тасболат Тәжиев, Құлжабай Төлеуов, Нұралының көзін көрмесе де, шығармаларынан нәр алған Тұрлыбек Сұлтанбекұлы секілді ақындарды топтастыруға болады. Бұлай топтастыру шарттылық екендігін де ескертеміз.

«Ақындар» кітабында және «Қазақ кеңес энциклопедиясында» жарияланған деректер бойынша Оңтүстіктен шыққан елу үш ақынның тізімі, қысқа түрде еңбектері аталған [1.111, 2.224].

Ал кейінгі жылдары жүргізілген зерттеулер аймақ мектебі өкілдерінің бұл айтылған саннан әлде қайда көп екендігін және ақындық қайнары көне дәуірлерден суат тартатындығын тағы да бір дәлелдеп берді. Оған ғылыми негіз де бар. Б.з.д. дәуірлерді айтпағанның өзінде түркілік, ортағасырлық әдебиет әлемінде шайырлық пен ғылыми еңбектердің негізін ғылыми тұрғыдан кестелеп берген А.Иасауи, С.Бақырғани, Н.Рабғұзи, Кердери, Уафи, Сопы Аллаяр, Ахмет Иасауи шәкірттерінің хикметтері мен қисса жанрының қалыптасып дамуына өзек болған Құтып, С.Сарай, Харазми, Атай, А.Жүйнеки мен Шәрифидің хикмет, назымдарын, Шымыр-би Алты Бармақ, Бабыр, М.Х.Дулат, Шайх Таразидың, Бекасыл әулиенің ғылыми еңбектері мен дастандары Шығыс ғұламаларының еңбектеріне қоса өлке ақындары мектебінің қалыптасуына іргелі негіз болды. Тамырсыз ағаш көктемейтінін ескерсек, аймақ мектебі өкілдерінің ақындық іргетасының болмысы ғылыми-теологиялық, дидактикалық поэзиядан мол нәр алғанын аңғарамыз.

Оңтүстік аймақтық әдеби мектебі, қалыптасу, даму тарихы және оның өкілдері кім деген мәселеге тоқталып өту, бұрын белгісіз ақындар мұраларын «әдебиеттану ғылымының талаптарына сай қарастыра отырып, қайта айналып, қайырыла соғар мәселелер дейміз. Бұл ретте Жылқыбай ақын мұрасымен қатар Майкөт, Италмас, Сүйіндік, Кейкі, Кенжебай, Оңғарбай шешен, Ұлбике секілді белгілі, белгісіз ақындар мұраларын соны талаптар деңгейінде пайымдау жөн болмақ. Өйткені, ХІХ ғасырдағы Қоқан хандығыны тарапынан, жалпы қазақ жерінің үш аймақтық жүйе негізінде отарлануы ел әдебиетінің қалыптасуына қатты әсері болған. Осы негізде біз жүйелеп жүрген Қазығұрт-Қаратау аймақтық әдеби мектебінің өзіне тән үрдістері, дара бағыттары туғаны мәлім. Оңтүстік аймақтық мектебіне тән сондай бағыттың негізгісі – терме-жыршылық, қисса-дастаншылдықтың дара һәм биік көрінісін тудырған эпикалық дәстүр еді. Айтылған екі бағыттың да түпнегіз бастауларында Тәңірлік һәм Ислам қағидаттарына негізделген инсанияттың терең белгілері жатқаны анық. Майлықожа, Жылқыбай, Нұралы секілді ірі ақындардың өзіндік мектебі қалыптасқандығы кейінгі қолжазбалар, зерттеулер аясында айқындала түсуде. Осындай іргелі мектеп қалыптастырған ақындардың бірі – Сіргелі Жылқыбай ақын болатын. Оған әл-әзірге ақынның біздің қолымыздағы көлемді бірнеше толғауы, үш дастаны дәлел бола алады. Қандай әдеби мектеп болмасын оларға тән ортақ желі, ортақ тақырып болады. Күнгей ақындарына тән ортақ тақырыптарға: адамның туылғанынан қайту аралығындағы жас кезеңін суреттеу, ахлақ мәселелері, психотехникалық сезім, жақсы әйел мен жаман қатын, жақсылық пен жамандық, Иасауи іліміндегі «бенденің кәмалаттығы» яки кемелділікке жету жолдары, зарығып жүріп ұл көру т.б.

Осы ой желісінен және өлке ақындарының бүкіл шығармашылық мұраларын таразылап қарағанда аймақ мектебі өкілдерінің шығармашылық қызметін шартты түрде беске бөліп топтастыруға болады.

Біріншісі, күрескерлік әдебиет өкілдері: Жанкісі, Мәделікожа, Сүйінбай,

Екіншісі, эпикалық дәстүрдегі Жәнкел, Ұлбике, Жамбыл бастаған ақындар;

Үшінші, діни-ғибраттық поэзия өкілдері: Балта, Майлықожа бастаған ақындар легі;
Төртіншісі, Нұралы бастаған ағартушылық-дидактикалық сала болса,
Бесіншісі, «кітаби ақындық» дәстүріндегі Шәді бастаған ақындар.

Мұндай шығармашылық дәстүрдің қалыптасуына қазақ жерін отарлау идеологиясы бірден-бір себеп болған. XIX ғасырдағы Қоқан хандығының жиіркенішті басқыншылығы (1808-1964 ж.ж), 1860 жылдардан басталған патшалы Ресейдің Оңтүстікті отарлауы ақындардың негізгі жырлау объектісіне айналып еді.

Бұл туралы профессор М.Мырзахметұлы: «Шоқындырып, орыстандыру саясатының қазақ елінің тағдырына құрылған тұзақтары мен қақпандарын алдымен қазақ ақындары сезіне бастады. Сезіне бастауының елеулі бір көрінісі уды умен қайтару үшін қиссашыл кітаби ақындар ислам дінін насихаттауға ерекше мән беріп, араб, парсы тіліндегі діни тақырыптағы әңгіме, дастандарды аудару, не өзінше жырға қосу немесе нәзіралық жолмен жарыса жырлау тәсілдерін қолдану жолына түсті» – деп жазады [3,7].

Біз өлке ақындарының өмірі мен шығармашылық мұралары туралы бар деректерді пайдалана отырып, топтау әдіснамасы арқылы танымдық зерттеулерге ден қоямыз. Өйткені, әр ақынның шығармашылығы жеке-жеке зерттеулерге негіз болатындықтан біз бұл ақындардың өмір жолы мен шығармашылық мұраларын оқырманға таныстыру, кейінгі табылған ақындар мұраларымен байланыстыра отырып, жалпы шолу аясы негізінде ғана қалдыруға мәжбүр болдық. Мұның дәлелі 2010-2016 жылдар аралығында Оңтүстік Қазақстан облысы әкімдігінің қолдауымен «Түркістан» айдарымен әзірше жарық көрген «Қазыналы Оңтүстік» көптомдықтары. Қазірге дейін 311 том мұралар жарияланса, оның 242 томы бұрын-соңды қазақ әдебиетінде жарық көрмеген. Сол себепті енді ғана табылған деректер табиғатына ден қоя отырып, шығармашылық қызметі мен өмірбаяны белгізіздеу болып келе жатқан Балта ақынның өмірбаянына қысқа ғана тоқталамыз.

Балта ақын

«Қазығұрт» ғылыми-зерттеу орталығы қолжазбалар қорындағы мәліметтерге сүйенсек, Балта ақын 1758 жылы қазіргі Жамбыл облысында туылған. 1845 жылы Шымкентте қайтыс болған [4.6]. Балта ақын қазіргі Жамбыл облысы, Жамбыл ауданы, Билікөл деген жерде туып өсті. 87 жасында Шымкент қаласында қайтыс болды. Руы – Ұлы жүз, Дулат. Оның ішінде – Шымыр. Шымырдың ішінде – Құттық, оның ішінде – Бәйімбет. Балта ақынның өз әкесі – Дауылбай. Мұның әкесі – Қарақозы. Осы Қарақозы атты қазірде Бәйімбет елінің ішінде бір ру аты болып кеткен. Қарақозы заманында асқан батыр болған кісі. «Қобыланды батыр» жырында суреттелетін батыр осы Қарақозы болуы да кәт емес. Оның дәулеті көп емес, тек күн көріске лайық болған екен. Ал Дауылбайға дәулет бітіп, орташа бай болған. «Дауылбайдың төрт ұлы болыпты. Тұңғышы – Балта, екіншісі – Қаумен, үшіншісі – Дәукен, кенжесі – Мырзаш. Балта ақын өмірінде үш некелі болған. Бәйбішесі Шымыр елінің ішіндегі Бәйтеректен шыққан Қоқым деген батырдың қызы. Аты – Қаныкей. Қаныкейді жиырма бес жасында айттырып алған екен. Балта ақынның Қаныкейден көрген перзенттері: Тілеуқабыл, Дәрікыз, Жанқабыл, Алтай, Толғанай, Көрпе, Дәулетбақ, Қанкей. Кенже баласын алпыс екі жасында туыпты. Балта ақын ақындық жолға түсіп, «кімсің – Балта ақын» деген атаққа ілінгенде Дулаттың ішіндегі Жаныс елінен шыққан атақты Төле би әулетінен бір қыз алып, некелескен. Бұл әйелінен – Сатпақ, Бұрнақ екеуі туылған. Бұл екі арада інісі Мырзаш қайтыс болған соң Балта ақын жесір келінін әмеңгерлік жолымен қосылады. Одан – Тілеуберді, Жалқы туады. Балта ақын Дәрікыз деген қызын Шымырдың ішіндегі Жаңабай датқасы Бәйтеректің Базарбай деген баласына өз қолынан ұзатқан. Бәйтерек Балта ақынмен құрдас екен. Екеуі сыйлас, дос болған. Бәйтерек ертеректе жастау қайтыс болып кеткен соң «достың түбін құда қосар» деген қағидамен Балта Дәрікыз деген қызын Бәйтеректің ұлына берген. Дәрікыздың

Базарбайдан туғандары: Махамбет, Оспан, Омар және бір қыз. Базарбайдың осы қызы Шымырдың ішіндегі Сәмбет еліне келін болып түсіпті. Одан Бармақ ақын туған. Халық поэзиясының алыбы Жамбылмен және басқалармен араласқан. Бармақтың әулеті Жамбыл облысы, Көктерек ауылы, Хантауы деген жерде. Балта ақынның лақабы – «Бала ақын» [4.8]. Балта ақын өлеңді өте жас кезінен бастап айтатын болғандықтан халық оның өз атынан гөрі лақап атын көп айтады. Мұның ақындығы туралы ел ішінде мынадай аңыз бар. Балта ақын он төрт жасында бір тойда қыздармен айтысып жеңіліпті. Өз бетінше қаңғырып кетіп, бір жерде түнімен жылап жатыпты. Таң мезгілінде түсіне ақ есек мінген, ақ сәлде ораған, ақ сақалды қария кіріп: – Балта өлең аласың ба, көген аласың ба? – десе, Балта: – Өлең аламын, – деген. Ақындық Балтаға солай қонған. Балта ақын ешқандай молда алдын көрмеген. Сауаты жоқ болған. Ақындық өнерге де ешкім баулымаған. Анық он бес жасында топқа түсіп, тыңдаушысын ұйытып, толық баурап алуға шамасы келген. Балта ақын өзі естіген, тыңдағандарын дастан етіп шығаруды үйренген. Басқа ақындардың өлеңдерін жаттап айтпаған. Мұның өлеңдері өзі шығарған өлеңдері, термелері, нақыл сөздері, айтыстары мен дастандары болған. Әсіресе, кездейсоқ уақиғаларды жырлауға шебер болған. Суырып салмалық – Балта ақынның ақындық өнеріндегі дарындылық қасиетінің күші. Бірде бір құрдасы Балтаның сынамақ болып, басындағы тақиясын қағып жіберіп: – Осыны өлең етші, – дегенде:

Құдая мен болдым ба жек көргенің,

Осыншаның ішінде көп көргенің.

Бар сенгенім сен болсаң екі қолым,

Қанекей тап бергенде ап бергенің, – деп, еңкейіп тақиясын алған екен.

Жалайыр елінен шыққан Қабан ақын заманында алдына жан салмаған өрен жүйрік болған. Сол Қабан бір жиында Балта ақынмен өлең айтыспақшы болып келіпті. Қабан Балтаға:

Балта ақын, аманбысың көрмесек те, – дей бергенде, Балта ақын іліп алып:

.....

Қазақтың азаматы аман болсын,

Еш нәрсе алып, еш нәрсе бермесек те, – деген. Қабан ақын: – Мен жеңілдім. Енді айтыспаймын. Мен ақын едім, бұл кісі дүр екен. Мен өз басының ғана амандығын сұрап едім, бұл күллі қазақтың қамын жеп айтты, – депті [4.11]. Бұлар Балта ақынның өресі кең екендігін, өлеңді тез тапқыш екендігін дәлелдейтін мысалдар. «Балта ақын өз заманындағы қоғамдық және әлеуметтік қарым-қатынастардың елеулі оқиғаларын шығармаларына арқау, күзеу ете білген суреткер. Балта ақын заманы қазақ даласындағы патриархалдық-феодалдық қоғам құрылысының шарықтау шегіне жетіп тұрған кезі еді. Дәл осы кезең қазақтың дара билеуші хандарының дәуірі өтіңкіреп, Қазақтың Оңтүстік ауданы Қоқан хандығының қол астына бағынып қалған уақыт болатын» [4.14].

Балта ақын туралы Италмас Түнқатарұлы:

Ақындарды ағасы,

Қалың Шымыр ішінен,

Балта ақын өмір сүрген шақ.

Ол кісіге бітпеген,

Адамға біткен тіл мен жақ.

Сөйлеген сайын әр сөзі,

Шекеге тиген нақпа-нақ.

Қарақозы, Аққозы,

Қос батыр шапқан алтын шақ,
Хандарды тақтан түсірген,
Басынан тәжін ұшырған,
Алтын туы жалтылдап, – деп баға берген екен [5.18].

Бұрын мүлде атаусыз қалып кеткен ақын мұралары енді ғана «Қазығұрт» ғылыми-зерттеу орталығы ғалымдары тарапынан жиналып, жариялана бастады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Ақын-жыраулар. – Алматы: «Ғылым», 1979, 111 б;
2. Қазақ Совет энциклопедиясы. – Алматы: 7 том, 224 б;
3. Мырзахметұлы. М. Тараз. Ой-толғаныстар. – Түркістан: Қ.А.Ясауи атындағы ХҚТУ.2005, 7 б;
4. «Қазығұрт» ғылыми-зерттеу орталығының қолжазбалалар қоры, №12 дәптер. 6, 8, 11, 14 бб;
5. Италмас Түнқатарұлы. Шығармалары. «Қазыналы Оңтүстік» көптомдығы, – Алматы: «Нұрлы әлем», 2014 ж, 93 том, 18 б. (баспаға дайындаған С.Өмірзақов)

ӘОЖ: 37.013.88

Примбетова С.К., Турекулова Н.А.

п.ғ.к., доцент, М. Әуезов атындағы ОҚУ, Шымкент, Қазақстан
оқытушы, М. Әуезов атындағы ОҚУ, Шымкент, Қазақстан

**ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ
ПСИХИКАЛЫҚ ДАМУЫ ТЕЖЕЛГЕН БАЛАЛАРДЫҢ
ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ДАМУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ**

Түйін: Инклюзивті оқыту – ерекше мұқтаждықтары бар балалардың жалпы білім беретін мектептердегі оқыту үрдісін сипаттауда қолданылады. Инклюзивті оқыту негізінде балалардың қандай да бір дискриминациясын жоққа шығару, барлық адамдарға деген теңдік қатынасты қамтамасыз ету, сонымен бірге оқытудың ерекше қажеттілігі бар балаларға арнайы жағдай қалыптастыру идеологиясы жатыр. Тәжірибе көрсеткеніндей, қатаң білім беру жүйесінен балалардың бір бөлігі шығып қалады, өйткені қалыптасқан жүйе мұндай балалардың даралық қажеттілігін қанағаттандыра алмайды. Инклюзивті бағыт мұндай балаларды оқуда жетістікке жетуге ықпал етіп, жақсы өмір сүру мүмкіншілігін қалыптастырады.

Кілт сөздер: Инклюзивті білім ерекше қажеттіліктері, инклюзивті білім беру, ерекше қажеттіліктері бар балалар, психикалық дамуы тежелген балалар.

Инклюзивті оқытудың базалық құқық құжаты дамуында қандай да бір ауытқуы бар балаларға нәтижелі көмек құруға, оларды оқыту, тәрбиелеу, еңбекке және мамандыққа даярлау, бала мүгедектігін сауықтыруға бағытталған Қазақстан Республикасының мүмкіндіктері шектеулі балаларды «Әлеуметтік және медициналық-педагогикалық түзетімді қолдау» заңы болып отыр.

Қазақстанда және де басқа ТМД мемлекеттерінде бұл процестің құқықтық, ғылыми, оқу-әдістемелік, тәжірибелі мамандармен жетік қамтамасыз етілуі қарастырылмаған. Сондықтан, барлық балаларды жалпы білім беру процестеріне толық енгізу және әлеуметтік бейімделуге, жасына, жынысына, шығу тегіне, дініне, экономикалық статусына қарамай, балаларды айыратын кедергілерді жоюға; отбасыларын белсенді қатыстыру, баланың дұрыс дамуына педагогикалық және әлеуметтік қажеттіліктерін арнайы қолдау, баланың ғана емес, ортаның балалардың жеке ерекшелігіне және білімдік қажеттіліктеріне бейімделуі, яғни, жалпы білім беру сапасы сақталған тиімді оқытуға бағытталған мемлекеттік саясат[1].

Жалпы мұның мақсаты: мүмкіндігі шектеулі балалардың жалпы білім беру мектептерінде білім алуына жағдай жасай отырып, олардың дамуына саналы әрекет ұсына отырып, қол ұшын созу.

- жалпы білім беру мекемелерінде инклюзивті білім беру арқылы әлеуметтік-педагогикалық кәсіби қызметін дамытып, дарытуға мүмкіндік беретін болашақ мұғалімдердің құзыреттілігін қалыптастыру және дамыту.

- балалардың қандай да бір дискриминациясын жоққа шығару, барлық адамдарға деген теңдік қатынасты қамтамасыз ету, сонымен бірге оқытудың ерекше қажеттілігі бар балаларға арнайы жағдай қалыптастыру;

- арнайы қажеттілігі бар балалар үшін мектептерде, мекемелерде жағдай туғызып, оларды жалпы білім беру жүйесіне қосу.

Ал, психикалық дамуының негізгі бұзылыстары интеллектуалды даму деңгейі, яғни, зейіні, есте сақтауы, ойлауы, кеңістікті бағдарлауы төмен болып келеді. Осы себептерге байланысты психикасы дамуы тежелген (ПДТ) балалардың оқу үлгерімі төмен болады. Бұл балалардың оқуға үлгермеушілігі жеті-сегіз жастан анық байқалады. Ата-аналары көмекші не арнайы мектептер мен мектеп-интернаттарға, психологиялық-педагогикалық түзеу кабинеттері мен коррекциялық-түзету сыныптарына кемтар балаларын бергісі келмеген жағдайда жалпы білім алатын мектептерде ПМПК-ның ұсынысы бойынша жеңілдетілген бағдарламамен оқытуына толық құқылары бар. Жалпы білім беретін мектептер мен бала бақшалар ПМПК-ның қорытындысы бойынша көрсетілген, яғни, баланың деңгейіне қарай жеңілдетілген бағдарламамен кемтар балаларды тәрбиелеуге және инклюзивті оқытуға дайын болғандары жөн. Инклюзивті оқытуға жалпы мектептерде арнайы (психологы, әлеуметтік мұғалімі, олигофрено мұғалімі, логопед) мұғалімдер болмаған жағдайда, тәрбиешілерді, бастауыш сыныптың мұғалімдерін, қазақ тілі мұғалімдерін арнайы курстарға жіберіп оқытуға болады. Аудандық білім беру бөлімдері облыстық кадрлар біліктілігін арттыру және қайта даярлау институтының мамандарын шақыртып, келісім-шарт негізінде арнайы курстарды жергілікті жерде де ұйымдастыруларына болады. Егерде мектептерде кемтар балалар аз болған жағдайда, мұғалімге жұмыс жасаған сағатына қарай ақша төленеді. Бұл екінші жағынан тәрбиеші, бастауыш сыныптардың және қазақ тілі мұғалімдеріне уақытша болса да қосымша табыс табудың көзі ашылады. Егер бала көмекші бағдарламаны толық игерген болса, оған арнайы куәлік беріледі, ал игермесе, анықтама ғана алады. Егер ата-анасы баласын арнайы мектеп-интернатқа жібергісі келмесе, жергілікті жалпы мектепте мүмкіндігі шектеулі баланың мүмкіндігіне қарай, жеңілдетілген бағдарлама бойынша, инклюзивті оқытуға міндетті. Тоғыз класты бітірген соң арнайы куәлік беріліп, кәсіптік лицейлерге жіберіледі[2].

Мектепке дейінгі балалық шақ мектеп жасындағы балалардың шығармашылық қабілеттерін дамытудың белсенді кезеңі болып табылады.

Бастауыш сынып оқушыларының өмірлік маңызды мәселелерде құзыреттілігін арттыруға бағытталған білім беру мекемелерінің қызметі шығармашылық қабілеттерін дамытуды талап етеді, барлық оқушыларды, оның ішінде инклюзия жағдайында білім алушыларды қамтуы тиіс.

Қазіргі уақытта инклюзивті білім беру жағдайында балалардың шығармашылық қабілеттерін дамыту тұжырымдамасын әзірлеуге авторлары елеулі үлес қосқан белгілі бір зерттеулер саны бар. Алайда, бұл мәселені жеткілікті зерттелген деп санауға болмайды.

Шығармашылық қабілеттердің құрамдас бөліктері эмоциялық, когнитивті, қабылдау және тану процесіне қатысатын, өзіндік сана-сезімді қалыптастыруда шешуші рөл атқаратын, баланың өзінің әлеуметтік тәжірибесін тағайындау және қоғамға бейімделу үшін маңызы бар мінез-құлық болып табылады. Осылайша, шығармашылық қабілеттер адамның қоршаған ортамен өзара іс-қимылының нәтижесі болып табылады, аталған компоненттердің жеткіліксіз дамуы немесе олардың ең болмағанда біреуі баланың тұтас

дамуын бұзуы, баланың шығармашылық қабілеттерінің дамуына және әлеуметтенуге бейімделуіне кедергі келтіруі, оның дамуындағы ауытқушылықтардың тереңдеуіне ықпал етуі мүмкін.

Бұл мәселе даму бұзылуының жалпы құрылымындағы негізгі орындардың бірі болып табылатын, инклюзия жағдайында, когнитивті компоненттің кемшіліктері, танымдық қызмет деңгейінің төмендеуі кезінде мүмкіндіктері шектеулі балалардың шығармашылық қабілеттерін қалыптастыруды зерделеу кезінде ерекше өзектілікке ие болады[3].

Инклюзивті оқыту жағдайында психикалық дамуы тежелген бастауыш мектеп оқушыларының шығармашылық қабілеттерін дамыту мәселелерін теориялық және практикалық шешу қажеттілігі мен олардың жеткіліксіз әзірленуі арасындағы қарама-қайшылық зерттеу мәселелерін қарастырған жөн.

"Инклюзивті білім беру жүйесінде кіші мектеп жасындағы балалардың шығармашылық қабілеттерін қалыптастыру және дамыту бойынша түзету-педагогикалық жұмысының тиімділігін арттырудың педагогикалық шарттары қандай болуы тиіс"-деген мәселе туындап отыр.

"Инклюзивтік білім беру - жалпы білім беруді дамыту процесі, ол ерекше білім алу қажеттіліктері мен жеке мүмкіндіктерінің әртүрлілігін ескере отырып, барлық білім алушылар үшін білімге тең қолжетімділікті қамтамасыз етуді білдіреді".

Бірлесіп оқыту жағдайында денсаулық мүмкіндігі шектеулі балалар қоғам өміріне белсенді тартылады. Жүйені ұйымдастыру үшін барлық балаларға сапалы және қолжетімді білім алуға барлық мүмкін жағдайлар жасау талап етіледі.

Инклюзивті білім берудің сапалы моделін жүзеге асыру үшін инклюзивті білім берудің сегіз қағидаттарын сақтау қажет:

1. Адамның құндылығы оның қабілеттері мен жетістіктеріне байланысты емес;
2. Әрбір адам сезінуге және ойлауға қабілетті;
3. Әрбір адам сөйлесуге және естуге құқылы;
4. Барлық адамдар бір-біріне мұқтаж;
5. Шынайы білім нақты қарым-қатынас контекстінде ғана жүзеге асырылуы мүмкін;
6. Барлық адамдар құрдастардың қолдауын және достығын қажет етеді;
7. Барлық білім алушылар үшін прогреске қол жеткізу мүмкін емес;
8. Әртүрлілік адам өмірінің барлық жақтарын күшейтеді".

Инклюзивті оқытуды сапалы іске асыру үшін мыналарға назар аудару керек: оқыту мен құрдастарымен қарым-қатынаста қиындықтарды жеңуде уақтылы көмек көрсету; ұжымда алғашқы шыдамдылық және басқа қиындықтарды түсіну арқылы достастық пен ынтымақтастық атмосферасын құру. Әлеуметтік оң мінез-құлық тәсілдерін түсіне отырып және әлеуметтік маңызды құндылықтарды қабылдай отырып, қоғамда өмір сүру қабілеттерінің болуын болжайтын әлеуметтендіру үшін қосымша мүмкіндіктер жасау.

Осы қағидаттарға сүйене отырып, білім берудегі теңдік оқушылардың жеке сипаттамалары мен қажеттіліктерін мойындауға негізделуі тиіс, білім жалпыға бірдей қолжетімді болуы тиіс, бұл әрбір оқушының әлеуетін ашу үшін жеке жұмыс мүмкіндігі кезінде барлығының және әрқайсысының оқу-тәрбие процесіне қатысуын қамтамасыз етеді[4].

Шығармашылық қабілеттер-ең танымал зерттеу пәндерінің бірі. Бұл проблемамен отандық және шетелдік ғалымдар айналысуда. Бұл проблеманың дамуына біздің елімізде Б.М.Теплов, Б.Г. Ананьев, В.Д. Шадриков, В.Н. Дружинин, Д.Б. Богоявленская және басқалар ерекше үлес қосты. Шығармашылық қабілеттер-тұлғаның қасиеттерінің бірі екенін ұмытуға болмайды. Олар адам қызметінің әрбір саласында көрінеді. Бірақ, В.Д. Шадриков өз жұмысында атап өткендей: «Біз, әдетте, қабілеттің өзі емес, қабілеттердің жүзеге асырылуын бағалаймыз». Сондықтан да бұл жұмыста бастауыш сынып оқушыларының шығармашылық қабілеттерін дамыту әр ұрпақ өзінің ізбасарларынан

ерекшеленетінін назарға ала отырып, тұрақты дамуды және жыл сайынғы жетілдіруді талап ететін оқыту мен тәрбиелеу үдерісіндегі іргелі міндет ретінде қарастырылады[5]. Жоғарыда баяндалғанды ескере отырып, білім беру мекемелерінің қызметі дамуында ауытқусыз және денсаулығының мүмкіндіктері шектеулі бастауыш сынып оқушыларының біліктілігін тек академиялық білімде ғана емес, сонымен қатар шығармашылық қабілеттерін дамыту кезінде әлеуметтік-тұрмыстық мәселелерде де арттыруға бағытталуы тиіс.

Бастауыш сынып оқушыларының шығармашылық қабілеттерін дамытудың теориялық негіздерін меңгере отырып, қалыптастырушы экспериментті жүзеге асыру барысында олардың қалыптасуының бірқатар педагогикалық шарттарын қарастырып, қорытынды жасауға болады.:

1. Шығармашылық деп адамның немесе адамдар тобының қызметі ұғынылады, ол адам немесе адамзат үшін ешқашан құнды болған жоқ, инклюзивті оқыту идеясын қолдау үшін қолайлы фактор болып табылады.

2. Ғылыми әдебиеттерді талдау, бақылау және зерттеу нәтижелерін талдау нәтижесінде қазіргі бастауыш мектептегі білім беру үрдісінің бастауыш сынып оқушыларының шығармашылық қабілеттерін дамыту үшін көптеген мүмкіндіктері бар деген қорытынды жасауға болады.

3. Бұл үшін педагогқа бастауыш сынып оқушыларының шығармашылық қабілеттерін дамытудың барлық ықтимал шарттарын қарастыру және оларды әр баланың жеке қасиеттерін ескере отырып, инклюзивті оқыту жағдайында, жас ерекшеліктері туралы ұмытпай қолдану қажет.

4. Әрбір бала үшін оның жеке уәждемесі мен қызығушылығының пайда болуына ықпал ететін жағдайлар талап етіледі.

Соңғы кездері Қазақстанда дамуында ақыл-ойы және дене ауытқулары бар балаларды жалпы білім беретін мекемелерге оқыту тәжірибесі қалыптасқанын байқауға болады. Жалпы білім беретін бағдарлама бойынша мектептерде оқытылатын мүмкіндігі шектеулі балалар арнайы педагог, психолог, әлеуметтік педагогтің қолдауынсыз білім алуда. Жалпы мектептердің психологтары мен мұғалімдері мүмкіндіктері шектеулі балалардың олардың білім алу қажеттіліктеріне білікті көмек көрсете алмайды. Мұғалімдерді ЖОО - ның дайындық арнайы психологиямен педагогика білім алуды көздемейді. Нәтижесінде балалар оқытудың бірінші сатысынан ақ қиыншылықтарға тап болады. Мұғалімдер бұл қиыншылықтарды субъективті талдап дамуындағы кемістіктерін күрделендіреді. Мұндай интеграцияның салдарынан балалар жалпы білім беру процесі жағымсыз көрініске ие. Жалпы мектептерінде біріктіріп оқыту процесі өз бетінше, ретсіз дамуын жалғастырған.

Әдебиеттер тізімі:

1. Әлеуметтік экономикалық жаңғырту – Қазақстан дамуының басты бағыттары. ҚР-ның Президенті - Ұлт көшбасшысы Н.Ә.Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдауы // Егемен Қазақстан. 2012ж, 28 қаңтар.

2. 2011-2020 жылға арналған Қазақстан Республикасындағы білім беруді дамытуға арналған мемлекеттік бағдарламасы // Егемен Қазақстан, 2010, 18 – маусым.

3. Ананьев, Б.Г. Личность, субъект деятельности, индивидуальность. М., Директ-Медиа, 2008.

4. Бабкина, Н.В. Психологическое сопровождение детей с ЗПР в общеобразовательной школе/ Н.В. Бабкина// Дефектология. 2006. №4.

5. Битянова, М.Р. Организация психологической работы в школе/ М.Р. Битянова. М.: Совершенство, 2000.

6. Бобла, И.М. История становления и развития специального образования детей с особенностями психофизического развития в Беларуси: пособие/ И.М. Бобла, И.Ю. Макавичик. Мн.: БГПУ, 2010.

UDC: 378.18.2

Suyuberdieva A.A., Suyndikov A.A.

c.p.s., senior teacher, M. Auezov South Kazakhstan university, Shymkent, Kazakhstan
senior teacher, M. Auezov South Kazakhstan university, Shymkent, Kazakhstan

**LEXICAL PECULIARITIES IN TRANSLATION OF ABAI'S
«BOOK OF WORDS» INTO RUSSIAN AND ENGLISH LANGUAGES**

Abstract. This article shows practical application of lexical transformation of “The Book of Words” by great Kazakh poet A. Kunanbayev. Separate sentences and words have been taken from the Book of Words. Untranslatability theory and according to this theory, full value translation from one language into another is impossible as a result of significant divergence of different languages’ expressive means; translation becomes only weak and imperfect reflection of original, which gives quite distant notion. It is especially fair with respect to Kazakh language – one of the most developed and richest languages in the world. Translators’ practice proves that any work can be fully (adequately) translated into other languages keeping all the stylistic and other features, peculiar to author.

Key words: translation, language, grammatical, transformation, ‘Book of Words’, peculiarities, words.

All of the literary works appear on the national ground, reflect national problems, features and at the same time the problems general to all humankind. Having passed from one literature to another nation enriches and extends the idea of people about each other. Is it possible to render the ideas precisely and fully, expressed by means of other language? It is especially fair with respect to Kazakh language – one of the most developed and richest languages in the world. Translators’ practice proves that any work can be fully (adequately) translated into other languages keeping all the stylistic and other features, peculiar to author. Literary translation is very difficult, but owing to work of translators humanity can learn works of ancient philosophers, myths and legends of ancient civilizations, heritage of the European, Asian and other cultures, and also works of present-day writers. Reading the works translated into English and Russian, the reader perceives it as if it is initially have been written in English and Russian, thanks to diligent and hard work of translators who applied all methods of the translation to render what the author initially reflected. It is evident that following three languages (Kazakh, Russian and English) which are subject to comparison belong to different language families. We have already pointed out that Kazakh language has a certain grammar structure and is a rich and splendid one among Turkish languages. Russian is a Cyrillic language spoken by majority of people in the CIS countries and is the language of Pushkin. English is an international language, which belongs to the family of German languages and is used by many countries as a language of business and communication [1, p.32-35].

However, “Book of words” written by Abai Kunanbayev shows great philosophy and is being considered as a topic for comparison. Abai Kunanbaev, who was a great poet, writer, public figure and founder of the modern Kazakh written literature, culture reformer in spirit of rapprochement with Russian and European culture on the basis of the educated liberal Islam had presented many works to our world and his works were translated into different languages such as Russian, English and Persian languages [2, p.29-33].

Abai was a personality who could demonstrate the art and soul of Kazakhs to the whole world through his masterpiece “Book of words”. This work consists of forty five words and each of them indicates wisdom and clever advice to humanity by asking questions to mankind. It is definite that his works were first translated into Russian and through Russian they were translated into English. The idea is not lost in translations, but usage of terms, grammar structures and transfer of soul of the work can be different in target language.

Abai's first word starts with speech using philosophy and some kind of regret in speech, and we cannot see any pronouns in the Kazakh version, while the Russian and English versions are commenced with pronoun "I". First lines of his first word in Kazakh are used with verb in the past indefinite and nouns are used in the Russian translation, where he expresses the mode of life. As the translation was done through Russian into English, the same structure is used in the English version. Originally Abai expressed his idea in two sentences, but it was rendered in one sentence in Russian and English [3, p.25-28].

The verbs such as *"алыстық, жұлыстық, айтыстық, тартыстық"* are translated into target languages by nouns *"борьбе и ссорах, судах и спорах, страданиях и тревогах"* and *"struggles and quarrels, disputes and arguments, suffering and anxiety"*. The similarity of these three languages can be seen by use of plurals, for example, the ending *"-тық"* is used to express past tense plural form and in Russian and English the nouns are also expressed by plural forms, *борьбе – struggles, ссорах – quarrels, судах – disputes, спорах – arguments*, but only difference is in use of words *"страданиях и тревогах"*, which is plural in Russian but singular in English *"suffering and anxiety"*.

The Kazakh, English and Russian languages become similar in the following interrogative sentence *"Ал, енді қалған өмірімізді қайтіп, не қылып өткіземіз? - Чем теперь заняться, как прожить оставшуюся жизнь? - What shall I occupy myself with now and how shall I live out the rest of my days?"*, where the WH-word have identical translation in these languages *"не"* for Kazakh, *"Чем"* for Russian and *"What"* for English.

Abai was a person of nations and was grown up by his grandmother, who influenced his life more than other people. Kazakhs have a feature to criticize themselves showing bad sides more than good sides. And this very feature was reflected in Abai's third word, which was expressed mainly by adjectives.

We confess that a significant contribution to the study of the traditional culture and moral concepts of Kazakhs were made by Abai Kunanbaev "Adam bol" (Be a man) —this principle of Abai's philosophy nowadays is of great importance for the ethnic and moral awareness of young people, motivating them to self-development, self-knowledge, and self-purification. His fourth word invites people to work and earn life only by labour. As we mentioned above Abai was an honest person and hated laziness, slyness in people and the word combinations *"көз сүзіп, тіленіп, адам саумақ"* express poor human quality and they are also given with a verb, but in translation into Russian and English, they are used with a noun *"хитростью, обманом, попрошайничеством - lies, deceit and begging"*. The sentence order is also different in it.

Қулық саумақ, көз сүзіп, тіленіп, адам саумақ — өнерсіз иттің ісі.

Жить хитростью, обманом, попрошайничеством — удел бездарных проходимцев.

To live by lies, deceit and begging is the lot of good-for-nothing rogues.

In fact Abai meant people, but not an animal. Abai's last lines of word four *"Әуел Құдайға сыйынып, екінші өз қайратыңа сүйеніп еңбегіңді сау, еңбек қылсан, қара жер де береді, құр тастамайды."* call to be confident and work hard to be a human being, and its translation into other languages also express the same idea, but as it was written with Kazakh grammar where one sentence gives the idea, the translatr into and English used two sentences to interpret it.

'Веруй в Бога, надейся на свое умение и силы. На честный и самоотверженный труд даже твердь земная ответит всходами.' - *'Put your faith in the Lord, and trust in your own powers and abilities. Even the hardest earth will yield good crops to honest and selfless toil.'* So, in cases when it is difficult to express someone's idea, translators usually take the division of a sentence into several ones. Abai also used different proverbs in his 'Book of Words'. Specific complication for literary translation is carried by the set expressions, proverbs, phraseological units and idiomatic expressions. Writers often use certain technique at their works and translation is practically impossible without knowledge of it.

For example: *"Түстік өмірің болса, күндік мал жи"*. [Word Five, Abai]

«Если жить осталось до полудня, делай запасы на день».

«If you will live no longer than noon, make provision for the whole day».

‘Make provision’ is a neutral word in two languages, but Abai uses ‘*күндік мал*’, which is ‘*daily livestock*’. It may often occur when literary translation lost meaning of the written.

Sometimes the translator does the works word-for-word. When one deals with a proverb, saying, poem, novels of different languages, it is necessary to know the psychological peculiarities of each group as well as their traditions and ideals. It tells us about the reasons that caused such sad results, and maybe specify the means to breathe life in these arid steppes. From history we learn about those factors which contributed to the actual calcification of Islam, which we are witnessing today, and which is a significant obstacle to the further cultural development.

Word Ten People all around the world become familiar with other people’s culture, custom and tradition through good and precise rendering. Although, translation is difficult work, but it does not mean there won’t be any translations, because humanity is eager to have general idea of various nationalities and nowadays it is more actual than ever [4, p.25-28].

In conclusion, we would like to say that it is impossible to imagine our modern society without translation. People all over the world communicate with each other in different spheres: art, medicine, science, technology, politics, and music. First of all, any language develops; any society does it. Of course any translator must know the theory of translation, which differ him from any person who knows foreign language. The theory of translation is his main tool which gives him knowledge and strength. As the past century was famous for its communication boom, the theory of translation was also influenced. The communication among people made the theory develop in order to be more useful and helpful. If one knows foreign language very well, text translation will help in his/her work, making it faster and easier. Process of translation from one language into another has diverse and multiple-valued feature associated with majority of components included in it and multivariation of this process conditioned on difference of definitions, which are given by various authors and reflect its different sides.

References:

1. Komissar V.N. Lingvistika perevoda. -- M., 1980
2. Vinay, Jean-Paul and Darbelnet, Jean. “A Methodology for Translation.”
3. Abai. The Book of Words. Almaty, 1982. p. 123
4. Abdrahmanov C. Perevod poesy i poezya perevoda. – Astana: Audarma., 2008. – 472 s.

УДК 377.5.02:37.016

Абдуалиева М.А., Төрбек Е.Ж.

PhD., доцент, М.Әуезов атындағы ОҚУ, Шымкент, Қазақстан

PhD., доцент, М.Әуезов атындағы ОҚУ, Шымкент, Қазақстан

ФОРМИРОВАНИЕ МЕТОДОЛОГИЧЕСКИХ КУЛЬТУР БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ МАТЕМАТИКИ КАК ВАЖНЕЙШАЯ ЗАДАЧА ЦИФРОВИЗАЦИИ ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация: В статье поставлено цель определить место и значения формирования методологическую культуру учителей в применении информационных технологии обучения. Формирование системы методологических культур будущих учителей математики определяется знаниями моделях и технологиях, умениями и навыками применения средств и методов обработки и анализа информации в различных видах деятельности, умением использовать современные информационные технологии в профессиональной деятельности.

Ключевые слова: методологическая культура, школа, умения и навыки применения средств и методов, будущий учитель, учебный предмет, информационные технологии.

Одним из частых элементов, составляющее основу педагогического мастерства учителей математики является методологическая культура будущих учителей в применении информационных технологии. Методологическая культура – основная составная часть, слагаемое педагогической культуры учителей, характеризующее основательности овладения и степень глубины педагогом знаниями основ методологии психологической и педагогической науки, умение применять этих знания творчески и с высокой эффективностью в своей учебной деятельности и при организации учебно-воспитательного процесса в школе.

Основные вопросы педагогической методологии учителей разрабатываются педагогами: В.А.Сластениным, В.М.Полонским, В.В.Краевским, Ш.Т. Таубаевой, И.Я.Лернером, В.И.Загвязинским М.Н.Скаткиным, В.С.Гершунским и другими. Основное внимание ими уделяется методологии конкретных педагогических исследований, общей схеме педагогических исследований, методике применения в педагогике общенаучных подходов: структурного, системного, системно-деятельностного, кибернетического и т.д. Но несмотря на наличие глубоких научных разработок проблем методологической культуры рядовой учитель сегодня не обладает методологической культурой будущего учителя.

К анализу самого понятия "методологическая культура" и его содержания обратились лишь недавно. Существует лишь несколько работ, где специально анализируется методологическая культура. В разделе "Методологическая культура в контексте образования" монографии А.А.Касьяна "Контекст образования" (Нижний Новгород. 1996) методология рассматривается как способ взаимодействия философии и науки, а методологическая культура является показателем уровня развития методологии науки и характеристикой личности в сфере образования [1]. Содержание методологической культуры педагога раскрывается в ряде статей в научных педагогических журналах. В.К.Кириллов в статье "Методологическая культура учителя, ее формирование в учебном процессе педвуза" делает акцент на дидактическом аспекте методологической культуры.

Методологическая культура педагога включает в себя следующее.

1. Проектирование и конструирование учебно-воспитательного процесса.
2. Осознание, формулирование и творческое решение педагогических задач.
3. Методическая рефлексия. [2]

Методологические установки философского уровня определяют методологию следующим уровнем: общенаучного и педагогического. Таким образом, можно сказать, что высшим уровнем методологической культуры педагога является философский.

Общенаучный уровень методологической культуры педагога представляет собой применение в педагогике:

- 1) общенаучных принципов (эволюционизма, рационализма и др.);
- 2) приемов идеализации, универсализации;
- 3) различных подходов – системного, вероятностного, структурно-функционального и т. д.

На этом уровне происходит выдвижение гипотез, разработка педагогической теории и проверка ее в педагогической практике. Педагогический уровень методологической культуры педагога включает в себя следующее: 1) знания в области истории педагогики и современных педагогических теорий;

2) знания основных законов и признаков, используемых в качестве основополагающих установок в педагогике (например, принципы доступности, индивидуальности, единства обучения, воспитания и развития и т. д.);

3) навыки в применении различных методов ведения урока (словесные, наглядные, проблемные, поисковые и т. д.);

4) навыки практической работы в воспитательной деятельности преподавателя [3].

В. А. Сластенин считает, что кроме знаний и умений к методологической культуре относится следующее:

1. Установка на преобразование педагогической теории в метод познавательной деятельности.

2. Стремление выявить единство и преемственность психолого-педагогического знания в его историческом развитии.

3. Критическое отношение к положениям, аргументам, лежащим в плоскости обыденного педагогического сознания.

4. Рефлексия по поводу предпосылок, процесса и результатов собственной познавательной деятельности, а также движения мысли других участников обучения и воспитания.

5. Доказательное опровержение антинаучных позиций в области человекознания.

6. Понимание мировоззренческих, гуманистических функций педагогики и психологии» [4].

Понятие "методологическая культура" включает в себя такие родовые понятия, как "методология" и "культура". Для анализа специфики методологической культуры необходимо выделить самые существенные свойства культуры. Такими являются свойства, обеспечивающие выживаемость человека в изменяемом им мире. Культура пришла на смену биолого-генетического регулирования поведения, и она дает возможность иного взаимодействия со средой, она же требует от человека и способности взаимодействовать со средой по-новому, а следовательно, принуждает его развиваться. Во-первых, культура предстает в этом случае в виде "внебиологически выработанного способа человеческой деятельности", При таком подходе культура - это, "непреходящее прошлое", которое, сохраняясь, передается от поколения к поколению, а методологическая культура - это многообразные формы и методы познавательной и практической деятельности. То, что было использовано в прошлом опыте, что должно быть сохранено и использовано в будущей деятельности в качестве ее образца, способа.

Вторая сторона культуры, которая поможет нам приблизиться к пониманию сущности и специфики методологической культуры, связана с ценностным подходом к культуре. Следуя такому пониманию культуры, можно утверждать, что методологическая культура заключается не только в безудержном поиске новых способов деятельности (инновации), но и предпочтении уже оправдавших себя методов (традиции). Без традиций

культура распадется, так как остается только единичное, всеобщее же, смысл всего исчезает. В этом отношении культура является средством регулирования будущей деятельности.

Методологическая культура будущих учителей математики - это особая форма деятельности педагогического сознания, живая, т.е. пережитая, переосмысленная, выбранная, простроенная самим педагогом методология личностно-профессионального самоизменения. Развитая методологическая культура учителя определяет возможность порождения им новых идей в конкретных проблемных ситуациях, т.е. обеспечивает эвристичность педагогического мышления. Методологический поиск - это деятельность учителя по обнаружению смысла, основы, идеи учебного материала или педагогического явления как личностно значимых для своего саморазвития, так и для последующего развития личностных структур сознания своих учеников. Умения вести методологический поиск обеспечивают возможность самоформирования (самоорганизации) следующих методологических умений более высоких уровней:

- обнаруживать смысл, основу, идею учебного материала или педагогического феномена; устанавливать связи различных смыслов, выявлять неявные мотивы, обусловившие возникновение той или другой концепции, причины ее целеполагания;

- проводить сравнительный и феноменологический анализ педагогических феноменов: парадигм, систем, предмета, целеполагания, принципов, содержания, условий, средств воспитания и обучения в различных подходах к образованию; владеть проблемным видением; распознавать педагогические теории и системы на предмет их соответствия гуманистической парадигме; вычленять и сопоставлять разные по времени основания, послужившие тем или другим педагогам базой для разработки их подходов; определять явные и скрытые источники зарождения педагогического замысла, их противоречивость и порождаемые ею неявные смыслы, которые закладывались в ту или иную систему;

- устанавливать связи философско-педагогических замыслов с событиями исторической, социо-культурной и др. значимости эпохи его создания; давать разностороннюю оценку значения замысла - для времени создания и для современности; определять и преодолевать кризисные узлы в обучении и воспитании, перестраивать имеющиеся знания, конструировать на их основе культуросообразные и гуманные смыслы педагогической деятельности и т.д.

- устанавливать собственные смыслы альтернативных педагогических подходов; целеполагания, определения ведущих принципов, отбора и перестройки содержания, моделирования и конструирования условий и средств, формирующих и развивающих личностные структуры сознания учащихся; моделировать условия воспитания творческой личности; применять средства педагогической поддержки личностной самореализации, нравственной самоактуализации, самоопределения учащихся; использовать и создавать технологии прояснения личностных ценностей, вступления в педагогический контакт, предупреждения конфликтов, взаимодействия и объединения, смены ролей, преодоления барьеров на уроке, личностного обращения к ученику, выбора, кульминации и разрядки и т.д. Современное образование, являющееся источником социального прогресса, фундаментом развития культуры, нацелено на расширение возможностей, предоставляемых молодежи, которой предстоит жить и трудиться в условиях инновационного, информационного общества. Образовательные системы сегодня ориентируются на развитие интеллектуального потенциала обучаемых с точки зрения не только освоения содержания предмета, но и обработки, адаптации и использования существующей информации, генерирования новых идей. Возросшая значимость интеллектуального труда, основанного на использовании все увеличивающихся информационных ресурсов, требует от современного человека, вне зависимости от его

профессии и особенностей деятельности, умений работы с электронными средствами поиска, обработки, сохранения и передачи информации.

Следствием этих процессов является широкое проникновение информационных и коммуникационных технологий в различные сферы образовательной деятельности.

Дидактические электронные средства обучения играют ведущую роль в процессе образования. Обучение в новых условиях требует комплексного подхода к применению технических, методических и информационных средств обеспечения учебных занятий. Использование новых технических устройств, информационных и коммуникационных технологий ведет к новому пониманию педагогического процесса, установлению новых учебно-воспитательных задач и способов их решения, изменению требований к современному учителю.

Одной из важнейших задач информатизации образования является формирование системы методологических культур будущих учителей математики, уровень которой в обучении математики определяется знаниями об информации, информационных процессах, моделях и технологиях; умениями и навыками применения средств и методов обработки и анализа информации в различных видах деятельности; умением использовать современные дидактические средства обучения в профессиональной деятельности.

Различные аспекты процесса формирования информационно-коммуникационной компетентности раскрываются в работах Н.Л. Дашниц, Т.В. Капустиной, С.В. Панюковой и др., которые исследуют динамику и диалектику таких понятий, как «информатизация образования», «информационная культура», «педагогическая культура», «информационная компетентность», «информационная грамотность», «информационно-коммуникационная грамотность», «информационно-коммуникационная компетентность» и т.д.

При этом отмечается необходимость формирования информационно-коммуникационной компетентности на четырех уровнях: методологическом, теоретическом, методическом и технологическом.

Комплексная технология формирования методологической культуры у педагога представляет собой совокупность традиционных и инновационных технологий с использованием проникающих технологий, характер и многофункциональность которых позволяют выстроить динамику восхождения от адапционно-репродуктивного этапа к поисково-творческому и творческо-преобразующему этапу в течение всего периода обучения. Следует помнить, что методологическая культура учителя пронизывает все виды его профессиональной деятельности и носит «надпредметный», общеучебный, общеинтеллектуальный характер. Связано это, в первую очередь, с необходимостью и готовностью работать в новой информационной образовательной среде, принципиальное отличие которой от традиционной заключается в специфике ее технологической подсистемы. Ведь интеграция ИКТ в образовательный процесс любого образовательного учреждения сопровождается радикальными изменениями во всех других подсистемах (дидактической, организационной, экономической, теоретико-методологической) образовательной системы. Но для эффективного использования возможностей информационных технологии педагог сам должен обладать полным набором пользовательских, ориентировочных, инструментальных компетенций. Являясь участником единой дидактических электронных средств, учитель сам должен уметь формировать локальную образовательную среду на своем учебном занятии. Под информационной образовательной средой учебного занятия обычно понимается специально организованный комплекс компонентов, обеспечивающих системную интеграцию дидактических электронных средств в педагогическую систему учебного занятия с целью построения личностно ориентированной педагогической системы.

Понятие «информационная компетентность» не является однозначно определенным. Его рассматривают с разных сторон, и как составляющую

профессиональной компетентности, и как составляющую информационной культуры личности. К числу значимых признаков относят знание информатики как предмета, использование компьютера как необходимого технического средства, выраженность активной социальной позиции и мотивации субъектов образовательного пространства, совокупность знаний, умений и навыков по поиску, анализу и использованию информации. При исследовании проблем формирования методологическая культура в применении дидактических электронных средств обучения у учителя выделяются три уровня владения ИКТ-компетенциями :

- базовый - на данном уровне накапливаются базовые знания, умения и навыки, необходимые для знакомства с компьютерной грамотностью; применение дидактических электронных средств на данном уровне минимально (владение общими приемами создания, редактирования, сохранения, копирования и переноса информации в электронном виде, представление информации средствами презентационных технологий, освоение навыков поиска информации в сети Интернет и т.д., выбор способа сетевого взаимодействия (или их комбинации), наиболее соответствующего характеру проблемы и позволяющего выработать пути ее решения наиболее оптимальными способами);

- технологический (на данном уровне дидактических электронных средств становятся инструментом в осуществлении прикладной деятельности (оценка потенциала Интернет-ресурсов, степени их интерактивности и информативности с позиций целевой предметной области; анализ программных средств и ресурсов сети глобальной компьютерной сети с учетом основных технологических, экономических, эргономических и технических требований; оценка качества, средств и форм представления в глобальной сети Интернет программно-технологического и информационного обеспечения и др.);

- практический (профессиональный) - на данном уровне целесообразно говорить о создании новых инструментов для осуществления информационной деятельности.

В соответствии с трехуровневой моделью ИКТ-компетенции у учителя можно выделить: базовый уровень – инвариант знаний, умений и опыта, необходимый преподавателю-предметнику для решения образовательных задач средствами ИКТ-технологий общего назначения; предметно-ориентированный уровень – освоение дидактических электронных средств и формирование готовности к внедрению в образовательную деятельность специализированных технологий и ресурсов, разработанных в соответствии с требованиями к содержанию и методике того или иного учебного предмета;

педагогический (психолого-педагогический, методический, творческий) уровень – разработка собственных электронных средств учебного назначения, использование дидактических электронных средств для решения профессиональных и личных задач.

На основе анализа разработок в области повышения квалификации педагогических работников в сфере информатизации образования за последние пять лет, выделена общие для всех систем повышения квалификации направления повышения квалификации и переподготовки учителей в области дидактических электронных средств.

Согласно данной структуры базовые ИКТ-компетенции педагогических кадров включают два уровня: уровень 1. «Пользовательские ИКТ-компетенции педагога и уровень 2. «Специальные ИКТ-компетенции педагогических работников». Для ступени «Профессиональные ИКТ-компетенции педагогических кадров» характерно формирование профессиональных компетенций в области дидактических электронных средств так же на двух уровнях: формирование умения использовать в работе автоматизированное рабочее место педагогического работника (уровень 3); регулярное использование дидактических электронных средств в образовательном процессе (уровень 4).

Причем, уровни 3 и 4 могут быть представлены несколькими профильными направлениями. Так для уровня 2 предлагается рассматривать пять профилей подготовки

педагогических работников: учебно-предметный, дистанционно-методический, информационно-методический, учебно-административный, медиатечный. А для уровня 3 - предлагается выделять еще четыре специализации обучения: «Проектирование учебного процесса с помощью дидактических электронных средств», «Проектирование дистанционной поддержки конкретного учебного процесса», «Стратегическое планирование процессов и программ информатизации образования», «Основы педагогического дизайна».

В соответствии с этим набор базовых методологических культур учителей в применении дидактических электронных средств обучения для преподавателя может включать в себя следующие группы: наличие общих представлений в сфере дидактических электронных средств; наличие представлений об электронных образовательных ресурсах; владение интерфейсом операционной системы; наличие общих представлений в сфере мультимедиа; владение техникой подготовки графических иллюстраций на основе растровой графики; владение навыками пользователя офисных технологий в контексте подготовки дидактических средств по предметной области и рабочих документов; владение базовыми Интернет-сервисами и технологиями; владение основами технологии построения web-сайтов.

Таким образом, в представленном перечне указаны большинство возможных умений и навыков в использовании средств дидактических электронных средств, которые педагог может использовать в своей профессиональной деятельности. Причем очень важно при выделении набора базовых методологических культур учителей в применении дидактических электронных средств обучения и их последующего формирования не отождествлять данный процесс с "компьютерным всеобучем", поскольку ключевым моментом формирования культуры именно опыт деятельности, освоение преподавателем дидактических электронных средств общего назначения, что в свою очередь должно предполагать реализацию контекстного обучения, позволяющего преподавателю отработать различные приемы и навыки деятельности в информационной образовательной среде.

Не менее важной проблемой после выделения конкретного перечня методологических культур для педагогов является проблема формирования методологических культур в применении дидактических электронных средств обучения у педагогических работников..

Как правило, каждый раздел имеет набор модулей, в содержании которых есть базовая и углубленная части. В зависимости от базовой компьютерной подготовки, технического или гуманитарного образования учителей, результатов анкетирования, а также позиции учителя в образовательном процессе повышения квалификации строится соответствующая образовательная программа.

Процесс обучения может предполагать чтение установочных лекций, обучение начальным навыкам дидактических электронных средств обучения, дистанционного самостоятельного обучения, проведение практических занятий по темам, которые могут вызвать трудности при самостоятельном изучении, выполнении лабораторных работ, семинаров и практики.

Таким образом, содержательно наиболее распространенная модель формирования методологических культур педагога в применении дидактических электронных средств обучения предполагает последовательную реализацию процессов формирования базовой, повышенных и специальных ИКТ-компетенций, вписанных в контекст формирования профессионально-педагогической компетентности, и в итоге представляет их целостное единство.

Вхождение человеческой цивилизации в такое информационное общество предъявляет принципиально новые требования к системе образования. Новая образовательная парадигма предполагает:

- переход от усвоения значимых объемов информации, накопленных при изучении какой-либо дисциплины, к овладению способами непрерывного приобретения новых знаний и умения учиться самостоятельно;

- освоение навыков работы с любой информацией, с самыми разнородными данными и формирование на этой основе самостоятельного (критического), а не репродуктивного типа мышления;

- дополнение традиционной цели «формировать знания, умения и навыки» целью «формировать компетентность обучающегося».

Такие кардинальные изменения в системе образования необходимы для целенаправленной подготовки учащихся к жизнедеятельности в информационном обществе. Одним из путей решения данной проблемы является формирование методологических культур учителя в применении информационных технологии, так как именно они являются проводниками новых идей в массовой школе, функционирующей в условиях цифровизации.

Список литературы:

1. А.А.Касьяна "Контекст образования" Нижний Новгород. 1996
2. В.К.Кириллов "Методологическая культура учителя, ее формирование в учебном процессе педвуза". Новые исследования в педагогических науках - 1991, N 1
3. Ш. Таубаева «Методология педагогики», Алматы-2013
4. В. А. Слостенин Педагогика. Часть II, 2012
5. Леднев В.С. Содержание образования: сущность, структура, перспективы. М.: Высшая школа, 1991
6. Ж.Ш. Ахметова Математика пәні мұғалімдерін дайындаудың өзекті мәселелері. Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті хабаршысы журналы, Алматы, № 1 (37) 2012.-30б.
7. Д.И. Абдраимов, Н.Ж. Оспанбекова Современные требования к квалификационной характеристике преподавателей в условиях информатизации профессиональных школ и колледжей. Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті хабаршысы журналы, Алматы, № 1 (29) 2010.-3б.
8. Uteeva R.A., Ashirbayev N.K., Rakhymbek D., Abdaliyeva M.A., Altynbekov Sh.E. Formation of system of methodological knowledge and methodological culture of teachers in the application of teaching e- learning, ICITE-2016, Shymkent, SKSU

Маханова З.А., Ботаев Б.Б.

педагогика ғ.к., доцент, М.Әуезов атындағы ОҚУ, Шымкент, Қазақстан
педагогика ғ.к., доцент, М.Әуезов атындағы ОҚУ, Шымкент, Қазақстан
ЦИФРЛЫ ҚАЗАҚСТАНҒА КӨШУ - ІТ МАМАНДАРЫН ДАЯРЛАУ

Түйін: Цифрландыру – сәнге айналған үрдіске ілесу емес, ұлттың бәсекеге қабілеттілігін арттырудың негізгі құралы. Цифрлік сауаттылық – бұл адамзат өмірінің барлық салаларында цифрлік технологияларды сенімді, тиімді, сыни және қауіпсіз қолдануға дайындығы және қабілеті.

«Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы – бұл цифрлық технологияларды қолдану есебінен елдің әрбір азаматының тұрмыс деңгейін арттыруды көздейтін маңызды кешенді бағдарлама. Осы бағдарламаға сәйкес білім сферасындағы цифрландырудың ең басты міндеті – білім беру сапасын арттыру, яғни халықаралық дейгейде әртүрлі салаларда, оның ішінде «жасанды интеллект» және «ауқымды деректер» жасау саласында бәсекеге қабілетті Ел жастарын дайындау. Яғни, сапалы білімді және қазіргі қоғамға қажет ІТ мамандарды даярлау.

Кілт сөздер: Цифрлық Қазақстан, цифрландыру, цифрлік сауаттылық, цифрлық технология, мемлекеттік бағдарлама, ІТ мамандары, STEM-білім беру.

Цифрландыру – бәсекеге қабілетті экономиканы дамытуды және халқының тұрмыс сапасын жаңа деңгейге көтеруді мақсат тұтқан әлем мемлекеттері жаппай ұстанып отырған тренд. Аталған айтулы үрдіске ілеспеген, ең бастысы бел шешіп кіріспеген жағдайда, мемлекеттің болашағы бұлыңғыр болатындығы сөзсіз.

Цифрландыру – сәнге айналған үрдіске ілесу емес, ұлттың бәсекеге қабілеттілігін арттырудың негізгі құралы. Ең алдымен, цифрлы теңсіздікті жойып, барлық азаматты интернетпен және сапалы байланыспен барынша қамтамасыз ету керек. Цифрлік сауаттылық – бұл адамзат өмірінің барлық салаларында цифрлік технологияларды сенімді, тиімді, сыни және қауіпсіз қолдануға дайындығы және қабілеті. Цифрлік сауаттылық – ақпараттық қоғамдағы қауіпсіздіктің негізі, жаңа ғасырдың ең маңызды білімі.

«Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы инфрақұрылымды дамытуға, адам капиталын жақсартуға, экономика саласын цифрландыруға және мемлекеттік қызмет көрсету жүйесін жетілдіруге бағытталады.

«Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы – бұл цифрлық технологияларды қолдану есебінен елдің әрбір азаматының тұрмыс деңгейін арттыруды көздейтін маңызды кешенді бағдарлама.

Бағдарламаның негізгі мақсаттары Қазақстан Республикасының экономикасын дамытудың қарқынын арттыру және халықтың өмір сапасын жақсарту, сондай-ақ экономиканың негізінен жаңа траекториясы – болашақтың цифрлық экономикасына өту болып табылады.

"Цифрлы Қазақстан" бағдарламасының негізгі бағыттары бар.

Бірінші – ауыл-аймақты кең жолақты интернетпен қамтамасыз етіп, еліміздің транзиттік мүмкіндіктерін арттыру.

Екінші бағыт – экономиканың салаларына (көлік және логистика, денсаулық сақтау, білім беру, ауыл шаруашылығы және электронды сауда) цифрлы технологияны енгізу.

Үшіншісі – мемлекеттік органдар жұмысының сапасын арттыру.

Төртінші – ІТ мамандарды даярлау[1].

Әр дәуірдің өз талап-тілегі бар. Жаһандану дәуірі есік қаққалы жұрт жаңа технологияның тілін меңгеруге көшкен. Заманның көшінен қалмау – уақыт талабы. Осы тұрғыда қабылданған «Цифрлы Қазақстан» бағдарламасы технологиялық тұрғыда дамуға қол жеткізеді. Сонымен қатар, ІТ бағдарламалар шығындарды азайтып, уақытты

үнемдеуге көмектеседі, адамдар өзара ақпарат, тауар және қызмет түрлерін алмаса алатын болады.

«Бізцифрлытехнологиянықолдануарқылықұрылатынжаңаиндустриялардыөркендетугетиіспіз. Бұл – маңыздыкешендіміндет.

«Цифрлық Қазақстан» бағдарламасы шеңберінде іске асырылған барлық іс-шаралар мен жобалар мемлекеттік басқарудың тиімділігі мен ашықтығын арттыруды, халықтың жұмыспен қамтылуын қамтамасыз етуді, білім және денсаулық сапасын арттыруды мүмкін етеді.

Елбасымыздың рухани жаңғыруға, руханиятқа, білім, ғылымға маңыз беруі - үлкен көрегендік пен ұлттың алға ілгерлеуін жылдам қарқынмен жылжытатын қозғаушы күш. Бұл - тәуелсіз еліміздің бақытты болашағы мен алаңсыз келешегі үшін жасалып жатқан жұмыс. Өйткені, рухани байлықтың кемел болғаны бұл жеке азаматтарымыз үшін де, әрбір жеке тұлғадан құралған қоғам, туған еліміз үшін де өте маңызды үдеріс.

Қазақстанның білім беру жүйесін жаңғырту өзектілігі әлеуметтік функциясының маңыздылығы – білімді өндіру және түрлендірумен негізделеді, олар қазіргі қоғамдағы еңбек бөлінісінде шешуші рөлді атқарады. Қазақстанның білім беру жүйесін жаңғыртудағы барынша табыстылыққа тек егер білім беру саясатына негізделген барлық бағдарламалық қондырғылар әлем тәжірибесімен жиналған оң әлеуеттен барлық мүмкін болатынды өзіне жинай алса ғана қол жеткізуге болады. Әлемдік тәжірибе көрсеткендей, білім беру процесіне цифрландыру жүйесі өте қажет.

Білім сферасындағы цифрландырудың ең басты міндеті – білім беру сапасын арттыру, яғни халықаралық дейгейде әртүрлі салаларда, оның ішінде «жасанды интеллект» және «ауқымды деректер» жасау саласында бәсекеге қабілетті Ел жастарын дайындау.

Осылайша, көптеген жоғары оқу орындары білім беру жүйесінің ұзақ мерзімді тәжірибесін талдап, осы әдістің артықшылықтарын түсінді. Бұл жүйе білім беру сапасын жақсарту, жаңа ақпараттық технологияларды дамыту, заманауи қағаз процестерін жеделдету сияқты мәселелерді шешеді. Бүгінгі таңда студенттердің электрондық паспорты, сабақтар мен үй тапсырмасының кестесі, сынақ кітапшалары, жатақханалардан орынмен қамтамасыз етілуі және конкурстық оқуға түсуі цифрландыру арқылы жүзеге асырылып отыр. Аталған цифрлық ресурстар онлайн және оффлайн режимдерде қолжетімді.

Мұның бәрі халықтың бақуатты өмір сүруі үшін жасалып жатқан шаралар екенін түсінуіміз қажет. Тұрғындардың әл-ауқаты артып, еңсесі тік көтерілгенде ғана Қазақстан дамыған өркениетті елдердің қатарына, яғни алдыңғы «отыздыққа» қосыла алады. Ал, бұл мақсатқа жету үшін еліміз Үшінші жаңғыруды еңсеруі тиіс. Алдағы кезде замана көшінен қалғысы келмеген әрбір азамат, мамандар, ғалымдар мен студенттер ұялы байланыс, телекоммуникация, сандық ТВ, кеңжақты интернет, ақпараттық технологиялар, Е-үкімет, Е-сауда, интерактивті жарнама және әлеуметтік медиа саласындағы өзекті тақырыптардан тыс қалуына болмайды[2].

Бүгінгі күні ЖОО-да оқу үдерісін автоматтандыру процесі жүзеге асырылып жатыр. ҚР -ның ЖОО да студенттер электронды портал арқылы сабақ кестесін алады, барлық оқу-әдістемелік кешенді, тестілік және емтихан тапсырмаларды табады. Білім беру саласын цифрландыру үрдісінде белең алып отырған кемшіліктер де баршылық. Біріншіден, білім беру ақпараттық жүйелерінің мемлекеттік органдардың басқа да жүйелері мен интеграциялануы төмен деңгейде. Екіншіден, білім беру ұйымдарының жеткілікті түрде жарақ тандырылмауы, интернет желісіне қосылу жылдамдығының төмендігі өзекті проблемаға айналып отыр. Үшіншіден, білім беру жүйесін цифрландыруды қолдау бойынша бірыңғай оператордың жоқтығы келең сіздік тудыруда. Төртіншіден, ақпараттық-коммуникациялық технология инфрақұрылымын қамтамсыз ету үшін бірыңғай техникалық талаптардың болмауы, бесіншіден,

кәсібиқұзіреттілікдеңгейініңтөмендігікеріәсеретуде.

Заман ағымы бір орында тұрмайды, әрқашан өзгеріп, жаңарып отырады. Онымен бірге адамдардың тұрмыс-тіршілігі мен қажеттіліктері де өзгереді. Жаңа қажеттіліктерге сай мамандар даярлау үшін білім жүйесі де трансформацияланып, уақыт ағымына ілесіп отырады. Осы жағдайда білім беру технологияларының, форматтарының уақыт өткен сайын жаңарып, жаңғыруы қалыпты құбылыс. Бүгінгі таңда IT-мамандарды даярлау ісі өте маңызды. Қазақстанда осы мамандық бойынша жоғары білім беру гранттары жыл сайын артып келеді. Сондай-ақ, STEM бағыты бойынша кадрлар даярлауда өзекті болып тұр. STEM-білім беру артықшылықтары: білім алушының сыни тұрғыдан ойлауы, ғылыми-техникалық білімді күнделікті өмірде пайдалануы, командамен жұмыс жасау, жобаларға креативті көзқарас және сенімділігінің жоғарылауы. Бұл жүйеде STEM элементтерін, робототехника, виртуалды шындық, 3d-модельдеу қолдануды және бағдарламалау тілдерін меңгереді. Бұл мамандардың да цифрланған қоғамға әкелер пайдасы зор. Өйткені, қазіргі таңда оқу үрдісінде көптеген жаңа технологияларды қолданудамыз яғни интерактивті тақта, компьютерлік бағдарламалар, мобильді қосымшалар және виртуалды шындық технологиялары. Білім берушінің міндеті – жаңа оқу бағдарламаларын ұсынып, жаңа тәсілдерді уақытында пайдаланып, жақсы нәтижеге жету.

Сондықтан, осы салада жүйелі жұмыс атқаруға тиіспіз. Атап айтқанда, үдерістерді цифрландыру, мәлімет жинау және оны автоматтандыру, бір сөзбен айтқанда, сапалы маман даярлау шаралары. Сондықтан да бәріміз еліміз үшін еңбектенуіміз, халқымыз үшін қызмет істеуіміз керек. Тынымсыз ізденіп, ұдайы алға ұмтылуымыз қажет. Мен де еліміздің күннен күнге нығайып, дамуында әрбір қазақстандық аянбай еңбек ететін жас ұрпақты тәрбиелей білуіміз керек деп ойымды түйіндеймін.

Әдебиеттер тізімі:

- 1 Қазақстанның үшінші жаңғыруы: жаһандық бәсекеге қабілеттілік. ҚР Президенті Н.Ә. Назарбаев Қазақстан Халқына Жолдауы. Егеменді Қазақстан. 2017. 31 қаңтар
- 2 Игілігі мол цифрлы қоғам // Егемен Қазақстан. 2018. 2 ақпан. Б. 12.

Emkulova Z.A., Morozova V.Yu.

Masters, Senior teachers, M.Auezov SKU, Shymkent, Kazakhstan

Masters, Senior teachers, M.Auezov SKU, Shymkent, Kazakhstan

SOME PROBLEMS OF STYLISTICS IN THE CONTEXT OF DEVELOPMENT OF MODERN LINGUISTIC SCIENCE

Abstract: Stylistic researches in the context of development of modern linguistics gain more and more wide and complex character. Effective investigation of these problems according to the purposes and problems of the conducted researches assume the accounting of the key principles and materials of the general modern linguistic paradigm.

Keywords: linguistic, cognitive aspects, communicative aspects, pragmatist, community model, linguistic paradigm, pragmatical, traditional linguistic, extralinguistic, modern linguistic paradigm.

Development prospects in the near future, first of all, are distinguished from the linguistic directions which are in close connection with stylistics and substantially determine its current state of functional, pragmatically, communicative and cognitive aspects. If to speak about role of these directions in the development of stylistics as linguistic discipline, it should be noted what exactly they (directions) are more capable to confirm validity and fruitfulness of application of the "expansionist" principles and methods of modern linguistics and to designate their features of further functioning. Only through special consideration of the dominating approaches to stylistic problems, it is possible to carry out the fullest review of significant achievements in the field and to give an adequate assessment of development of all modern stylistics in general, at least, of stylistics of the last decades. [1, p.9]

Touching upon the topic of a leading role of interdisciplinary principles and anthropocentrism in stylistics and the need of attraction of extra linguistic factors for modern stylistic researches, it is necessary to consider the circumstance that "stylistics started loosening fundamentals of structural linguistics, forcing researchers to include in the sphere of the supervision the live forms of language which are not keeping within a strict framework of the formalized procedures" and also that "stylistics was the only section of linguistics which "legalized" the appeal to extra language reality, processes of communication and its participants" [1, p.29]. Also it is important in this plan that the stylistic theory based on the leading principles of modern linguistics (integrality, interdisciplinary, expansionism) is characterized by: "a) new approaches to the solution of the put-forward problems; b) interpenetration and mutual enrichment of some concepts, statements, terms from different fields of knowledge; c) reorientation of scientific views to traditional representations; d) introduction and development of new methods of research" [1, p.45].

Speaking about a role of the dominating approaches to stylistics and their theoretical principles, it is advisable to touch on a paradigm issue in linguistics. Expediency of consideration of this problem in the work is dictated by, first of all, that we suppose to enlighten the basic assumptions and achievements of stylistics in close interrelation with the actual linguistic directions which are components of a modern paradigm of research of language; secondly, general dynamic character of paradigms of research, i.e. change of paradigms, defines formation and further functioning of this or that linguistic direction; thirdly, ambiguity and multidimensionality of use of the term "paradigm" and absence of the uniform point of view concerning differentiation of paradigms in linguistics; fourthly, desire to define key features and advantages of application of a certain version of the name of this or that paradigm for the description of the main theoretical postulates of the dominating directions of modern stylistics.

A striking example of such linguistic discipline is stylistics as "complexity of the object of stylistics, reorientation of its researches from studying of a system of language (stylistically

marked units) to the speech (to the use of language in different spheres) promoted change of a paradigm of linguistic researches ..." [2,p.26]. Indeed, stylistics, first of all, as "above leveled" linguistic discipline owing to the scientific specifics in a bigger measure promoted expansion of borders of traditional linguistics that, undoubtedly, was expressed by the need of the accounting of the subjective beginning and a number of extralinguistic factors.

The term "paradigm" as model of the description of scientific knowledge was used by the American scientist T. Kuhn in 1962. Under the concept "paradigm" ("a paradigm of scientific knowledge") T. Kuhn, first of all, means "the scientific achievements recognized by all which during certain time give to scientific community model of statement of problems and their decisions" [2, p.57] i.e. if to consider this definition of paradigm in its interpretation to linguistic science, it is possible to conclude that the paradigm in linguistics is a set of scientific knowledge (these both linguistic, and other related humanitarian subjects) which allow researchers to develop a certain model of statement of a number of problems and their relevant decisions.

In the Big linguistic dictionary of linguistics, proceeding from assumptions of F. de Saussure, definitions of the term "paradigm" (from Greek *paradeigma* – an example, a sample) are given only in the aspect of its traditional meaning considering, first of all, "set of the language units connected with the paradigmatic relations" [2, p.66].

It is advisable for us to briefly consider "comprehensive and capacious" terms separate for designation of the general set of the directions according to which theoretical installations of modern linguistic researches are conducted. In this plan the most optimum decision, in our opinion, is the choice for the term "anthropocentric paradigm" offered by V.A. Maslova. This term is more neutral and very capaciously reflects the main core of development of modern linguistics – a key role of the person in language from which in fact other principles originate. The following term deserving special attention is cognitive discursive paradigm. This term for designation of a paradigm of modern linguistics is remarkable for us, first of all, that it very laconically combines two extremely actual and closely interconnected scientific directions (cognitive and communicative). However the range of modern linguistic researches is so wide that at the solution of a certain problem the scientist can capture in a complex various theoretical provisions and installations more than two directions. This fact is also capable to cause additional debatable questions. In that case as the best explanation can serve the application of the term "poliparadigm approach" (E.S. Kubryakova) which very successfully fits into the general system of terminological designations of paradigms of modern linguistics.

Follows from the above-stated the concept about poliparadigmality most accurately reflects the integrated nature of language researches and in respect of the characteristic of the general condition of modern linguistics possesses the special neutral status. However nevertheless it must be kept in mind the terms "anthropocentric paradigm" and "cognitive discursive paradigm". In our case these concepts can be especially significant, namely in aspect of consideration the linguacognitive problems of the text. [3, p.66].

So, it is necessary to emphasize that the problem of a paradigm of scientific knowledge in modern linguistics owing to the ambiguity in the long term will still remain the most essential and in the general-theoretical plan insufficiently solved. Thus, key points of this problem assume development of the universal point of view concerning quantity of the allocated paradigms and their compliance to real functioning of linguistics (the linguistic directions) as in synchronic and diachronic aspects.

Considering the purpose and problems of the focused research conducted in the cognitive aspect, it is necessary to consider the main prerequisites and theoretical installations, first of all, in pragmatically and communicative aspects of stylistics through a prism of functioning of the principles of interdisciplinary and anthropocentrism and subsequently to reveal key features of their communication with cognitive stylistics. Need of such consideration is explained by that these linguistic directions are closely interconnected and interdependent, have much in common as in the practical and theoretical plan, and find the most frequent integrated application at the

solution of many stylistic problems.

Considering the approach from cognitive to the pragmatic it is possible to conclude that cognitive research is an analysis of verbalization of concepts, categories, etc. which finds a logical continuation of the operation in the light of those or other objects of study in a pragmatic perspective. The feasibility and validity of this heuristic "chain" is the continuity of the basic functions of the language itself: the cognitive and communicative. [3, p.96].

Communication codes of human language are the phenomena of neurocognitive plan. However, the use of coding systems (grammar, phonetic and prosodic etc.) also depends on the context. The context of the discourse defines what a pragmatic focus the speech act is directed on, schemes of combining and the deployment of the scenarios of speech acts, speech moves in the speech event as a sequence of events in speech discourse. In particular, the observation of differences in cognitive characteristics of the concept "God" for the world view of the English in the different historical periods has revealed the dependence of cognitive characteristics of the concept and the potential set of speech acts which it can go in. A.V. Paulina on a large array of English-language material data confirms the existence of the historical changes of the concept, which affect its frame-based structure as a whole, as well as the frequency of the individual slots of the concept and its content. [3, p.166].

Survey conducted linguistic research in recent years shows the formation of a new paradigm - cognitive-communication, which is based on a philosophical interpretation of cognition on the basis of human experience and system understanding of concept sphere, linguistic consciousness, speech; it focuses on the integrated study of mental processes and speech acts using a wide range of methods and techniques of cognitive science and pragmatics, and other allied disciplines.

In practical terms, the research in line with the new cognitive-communicative paradigms enrich Semasiology, Semantics, Onomasiology, Lexicology, Psycholinguistics, functional and pragmatic approach, get closer to the creation of an integral understanding of the language and speech activity of human.

Concerning a question of correlation of communicative and pragmatic aspects of stylistics it is important to notice that linguapragmatics was formed under the auspices of the general communicative - activity approach to language and is one of the directions of communicative linguistics [4, p.13]. Owing to more and more narrow specialization and more accurate definition of the points of view and a perspective of research, communicative and pragmatic aspects are positioned as the independent directions, and this fact, certainly, is reflected in application of their provisions in separate linguistic disciplines, including stylistics (communicative stylistics and pragmastylistics).

Communicative approach to stylistics is generally characterized by research of texts of different functional styles. In the general system of researches of communicative aspect of stylistics the special place is taken by communicative stylistics of the text (the art text). Today intensive development of communicative stylistics of the art text. Theoretically communicative stylistics of the text go back to functional stylistics and stylistics of the text, its key assumption is the communicative - activity orientation which considers studying of the whole text as "a product of primary communicative activity of the author and object of secondary communicative activity of the reader" [4, p.112]. Being rather new direction, the communicative stylistics of the text has already defined the research specifics, including the object of studying, the purpose and task, research techniques, etc.

Directly as specifics of communicative stylistics of the art text as the "butt" direction, in its basis integrating a number of scientific disciplines serves the fact that it considers "the whole text (speech work) as a form of communication and the phenomenon of idiostyle" [5, p.6]. The main distinctive feature of communicative stylistics of the art text is that the text as the main material of research is considered in aspect of communicative and activity approach. As a difference of communicative stylistics of the art text from other directions founded on the theory

of speech activity according to N. S. Bolotnova serves the fact that within this direction the main attention is paid "to linguastylistic aspects of the esthetic sphere of speech communication in their text embodiment.

Thus research of the structural and semantic organization of the art text from the point of view of communicative effect is considered as caused by a number of factors, including stylistic usage and idiostyle of the author" [5, p.158]. Works of each writer anyway join in a context of development of literature of the time, become in various communications and the relations with the live literary directions of an era. It is caused by art achievements of literature of the past. Ways of literary and art reflection of reality, receptions of a trope, knowledge and an assessment of social life in works of fiction depend substantially on the saved-up experience of poetic reproduction of the world, on already created and actively operating arsenal of means of literary expression.

The problem of individual style of the writer is connected with allocation of that stylistic kernel, that system of means of expression which steadily is present at works of this author, at least within the separate period of his creativity.

1) with the literary language of its time as norm against which peculiar features of an originality come to light, and in a varying degree deviating it, and
2) with individual styles of other writers" [6, p.16].

The concept of individual style acquires the right for existence in connection with the repeatability creating a community of different works of one author. Considering all creative heritage of the writer as a certain unity, we distract from concrete works and we specify on that repeating the general that is found in all. After scrupulous researches it is possible to claim that, for example, in Dostoyevsky's works the polyphony is inherent, in Stendhal's analytism, in Faulkner's profound psychologism, frequent change of an existential continuum to Kurt Vonnegut, laconicism of a narration and dialogical skill to Hemingway, etc.

In the analysis of individual style of the story the attention of the researcher concentrates not only on personal peculiar signs of narrative style (the author or the story-teller), on different forms of the narrative speech in their movement, interaction and changes, on methods of construction and development of the dialogical speech, on structure of remarks of characters, but also on ways and rules of switching of style of the story or the narration in dialogue of characters, in the drama speech, on the principles of a ratio of an author's narration with the reproduced informal conversation of heroes, on "an image of the author", on his relation to the represented events and speeches of the represented persons, characters. In it the problem of disclosure of internal unity of style of prosaic literary and art work also consists.

Question of a dialogue structure, its functions and the traffic regulation in individual style of the prosaic literary work, about receptions and the principles of its ratio with forms of the narrative speech is one of the most important problems of studying of styles of belles-lettres prose. In this sphere the peculiar features of individual verbal and belles-lettres styles are especially strictly made felt itself. [6, p.46].

The analysis of individual style is thought as comprehensive, covering the phenomena relating to all spheres of language - phonetics, lexicology, phraseology, grammar, in that measure in what they characterize individual specifics of their selection and use by the author. Selection of certain grammatical means (preference of these or those types of the sentences, ratio between them) anyway always characterizes individual style of the writer. Further identity of the writer brightly and directly affects the selection of lexicon, also new creativity is possible here.

The art thinking of the writer is essentially constructed on figurative analogy. In the creation of a work of art the artist goes in essence in a metaphorical way, way of transfer: on the basis of a set of observed vital concreteness it builds considerably in subconsciousness the general clear model of this or that difficult vital complex, but embodies it in new concreteness – concreteness of figurative fiction.

As it was noted above, formation of pragmatistical stylistics, first of all, goes back to process

of integration of stylistics and pragmatics, to be exact, of linguapragmatics. The central problem of linguapragmatics is "the problem of effective use of language means and the related problem of their choice in the course of speech communication" [6, p.73]. Proceeding from it, the questions connected with a problem of interaction between the sender and the addressee of the message, features of the language means used by the sender in speech communication and various aspects of their impact on the addressee, situations of speech communication and many others make object of research of pragmatical linguistics. As for directly pragmatical stylistics, here questions of private, specialized character are put in the forefront and depending on it the stylistic phenomena are considered under the point of view. In this regard Yu.S.Stepanov, stating basic provisions of key aspects of modern stylistics, considers that "features of the speakers' use in different situations of communication of prerequisites of successful commission of speech acts, etc.; these questions join in the sphere of language pragmatics, and, therefore, it is possible to speak about pragmatical stylistics" [6, p.96].

Thus, being anthropocentric on character directions, communicative and pragmatical aspects of stylistics are in a complex used when studying a number of questions of functioning of language and speech, and this circumstance once again testifies to a priority role of interdisciplinary approach in modern linguistic researches. A key factor of complexity and integrity of communicative and pragmatical aspects is that they find broad application directly in the stylistic researches conducted in line with the cognitive theory of language i.e. in cognitive and stylistic researches.

As it was supposed above, in conclusion of this paragraph we will designate highlights of connections of communicative and pragmatical provisions with provisions of the cognitive direction of stylistics. That our research has the cognitive focused orientation, the detailed description and the analysis of basic provisions of cognitive stylistics will be presented separately in the following paragraph.

First of all, connection of communicative and pragmatical assumptions with cognitive aspect of stylistics is expressed in studying of a number of key problems, namely in consideration of such problems, as information, attention, processes of perception, understanding and interpretation of language signs, the sender, the addressee, a concept, activation of structures of knowledge, linguistic and extralinguistic factors, the text, the discourse, etc. Certainly, each of these problems is considered in a certain aspect according to the purposes and problems of this or that aspect of research.

The following key factor characterizing interrelation between communicative and pragmatical assumptions and cognitive stylistics is the fact that it became possible to allocate new cognitive discursive paradigms. As it was already noted above, this paradigm is integrated, i.e., according to the point of view of E.S. Kubryakova, it synthesizes installations of cognitivism and cognitive linguistics with starting positions of communicative paradigm [6, p.111].

As we see, communicative and pragmatical assumptions (communicative stylistics and pragmastylistics), on the one hand, and assumptions of cognitive stylistics, on another, have a strong theoretical basis for interrelation. However it should be noted that cognitive discursive orientation of stylistic researches considers, first of all, the complex analysis of discourse. In our work as research material we consider the text in its art (prosaic) version. In this regard it is necessary to explain that concerning a question of integration of various aspects of stylistics we consider possibility of additional attraction of separate starting positions of communicative stylistics, pragmastylistics and some other directions in the course of the linguacognitive analysis of text material (the art text).

References:

1. Problema kognitivnoj traktovki stilisticheskix priyomov. //Materialy' X Mezinardni vedecko-practicka konference" Chování moderní vědy -2015" 30.11.2015-07.12.2015. Filologicke vedy. Praha, Publishing House "Education and Science". pp. 44-46;

2. Osobnosti organizacii informacii v hudozhestvennom tekste // Materialy' XII Mezinarodni vedecko-practicka konference "Moderni vymozenosti vedy-2016" 22.01.2016-30.01.2016. Dil 9. Filologicke vedy. Praha, Publishing House "Education and Science". pp. 48-49.
3. Kubryakova E.S. Yazy'k i znanie. Moscow: Yazy'ki slaviyanskoj kultury', 2004. 560s.
4. Maslova V.A. Kognitivnaya lingvistika. Minsk: Tetra Sistems, 2004. 266s.
5. Bolotnova N.S. Fililogicheskij analiz teksta. Uchebnoe posobie. Moscow, «Flinta», «Nauka», 2009. 520s.

UDC: 314.778317

Morozova V.Yu., Emkulova Z.A.

Masters, Senior teachers, M. Auezov SKU, Shymkent, Kazakhstan
**TO THE ISSUE OF TEACHING FOREIGN LANGUAGES
IN THE CONTEXT OF TRILINGUAL EDUCATION**

Abstract. This article discusses the idea of trilingual education. The basic content of the renewed education is realized within the framework of the trilingual education policy. For the transition to learning in three languages, four subjects of the natural-mathematical cycle are identified, according to which in the senior classes the teaching will be conducted in English - physics, chemistry, biology, computer science.

Keywords: foreign language, trilingual education, multilingual education, competence, systematic approach, speech activity, innovation, subject in English, methodological principles, language system.

Today we can say with confidence that the idea of trilingual education is being implemented successfully, as evidenced by the numerous victories of our students at subject Olympiads.

So, in 2016, according to statistics, schoolchildren of Kazakhstan won 234 medals at international subject Olympiads in mathematics, physics, chemistry, biology, computer science, in the ranking of participating countries, the national team of schoolchildren of Kazakhstan ranks 11th.

And all this is the result of many years of painstaking work of specialists.

The basic content of the updated education is implemented within the framework of the policy of trilingual education. The Head of State noted in 2004: "I have repeatedly said and I will not be afraid to repeat: I would like to see a new generation of Kazakhstanis trilingual - fluent in Kazakh, Russian, English. This is one of the keys to the competitiveness of the state, the economy of the nation.[1]

Today, multilingual education is successfully implemented in specialized schools, educational innovation lyceums and others. To monitor the implementation of trilingual education, it is recommended to identify clear criteria for the status of a multilingual educational organization.

To switch to teaching in three languages, four subjects of the natural-mathematical cycle have been identified, in which in high school education will be conducted in English - physics, chemistry, biology, computer science. Teaching in English is planned to begin as early as 2019. At the same time, the need for teaching staff is 15,773 people.

For a gradual transition to trilingual education, the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan has intensified this year the training of existing subject teachers to teach them English and the methodology of teaching the subject in English.

At the same time, it should be noted that modern society needs not only teachers, but specialists with highly developed professional and moral qualities who are able not only to

reproduce the knowledge acquired at the university, apply professional skills and skills in familiar situations, but also creatively solve the tasks facing them.

Especially acute is the problem of forming a competent teacher of a foreign language in the field of monitoring the oral speech skills of students, the formation of which is one of the most important indicators of achieving the goal of teaching a foreign language – the formation of students' traits of a multicultural personality capable of taking full part in intercultural communication.

Currently, there are many methods of teaching a foreign language. However, teachers are still trying to find a method of teaching that would make the process of language acquisition qualitative and time-saving. To this day, in the process of mastering the language, there is a gap between theory and practice, there is no definite system of acquired knowledge.

According to experts, today communication cannot be called a holistic technique, rather it is a combination of several methods that unsatisfactory students with their results. Therefore, the communicative methodology aimed at acquiring communicative competence does not lead to such. Taking into account all of the above, we understand that modern methods should be replaced by another, scientifically-based one that would give the qualitative results necessary for the full use of a foreign language. All the above-mentioned problems explain the relevance of the problem of using a systematic approach in teaching a foreign language in the context of trilingual education.

The system approach as a general methodological principle is used in various branches of science and human activity.

The basic principles of the system approach include:

a) identifying the dependence of each element on its place and functions in the system, taking into account the fact that the properties of the whole are irreducible to the ability of the properties of its elements;

b) analysis of how much the behavior of the system is due to both the features of its individual elements and the properties of its structure;

c) the study of the mechanism of interdependence, the interaction of the system and the environment.

d) study of the nature of hierarchy inherent in this system.

e) ensuring the multiplicity of descriptions with the aim of multidimensional coverage of the system;

f) consideration of the dynamism of the system, its representation as a developing integrity.

In methodology and pedagogy, the system approach is understood as a set of general scientific methodological principles (requirements), which can be based on the consideration of objects as systems. The specificity of the system approach is determined by the fact that it focuses research on revealing the integrity of the object of its supporting mechanisms, on identifying diverse types of connections of a complex object and bringing them into a single theoretical picture.

A systematic approach to mastering a foreign language is associated with comparing the studied language system with the system of the native language. In this regard, the sequence of presentation and training of language tools is associated with a detailed analysis and training of elements and structures in which systemic language inconsistencies of the compared pair of languages are manifested.[2]

Researchers distinguish the following principles of a systematic approach:

1) The principle of purpose, which focuses on the fact that when studying an object, it is necessary, first of all, to identify the purpose of its functioning. First of all, we should not be interested in how the system is built, but what it exists for, what goal it has in front of it, what it is caused by, what are the means to achieve the goal.

The main purpose of the existence of any language is its use in communication. Such a goal is conditioned by the social nature of man.

2) The principle of integrity, which requires considering an object as a set of components in a set of connections between them and in interaction with the environment. Since in our case the object is language as a complex system in which smaller subsystems, structures and elements can be distinguished, the subjects of consideration are their interaction and functioning in contact with the external environment (in a communicative act).

3) The principle of hierarchical structure implies the presence of many elements located on the basis of subordination of elements of the lower level by elements of the higher level. In a foreign language, we can distinguish three aspects (grammatical, phonetic and lexical), which are studied as subsystems of a higher level than the subsystems of vowels and consonants, grammatical subsystems of articles, subsystems of lexico-semantic groups, etc.

4) The principle of duality, which draws from the previous principle and means that the system should be considered as part of a higher-level system and at the same time as an independent part acting as a whole in interaction with the environment. In turn, each element of the system has its own structure and can also be considered as a system.

5) The principle of structuring allows you to analyze the elements of the system and their interrelationships within a specific organizational structure. If we consider the vowel subsystem separately from the language system. Then we will see that this component of the system does not have the properties that ensure the functioning of the system as a whole. Such properties are possessed only by an integral system, which is something more than the sum of the properties of its constituent elements and qualitatively different from this sum.

Considerable attention is paid to the study of a systematic approach in teaching foreign languages in the works of Kamyanova T.G. In her opinion, a systematic approach to learning a foreign language can be applied at any age starting from adolescence, since abstract theoretical thinking (the ability to analyze, synthesize, generalize) is formed in a person by this stage of ontogenesis, intellectualization of memory occurs, as well as the development of phonological basal characteristics (phonological hearing, fine motor skills of fingers, articulation apparatus) is completed.

The application of a systematic approach to the study of foreign languages is due to the fact that each language as such is a system, and speech by definition F.de Saussure, is the product of a system of language in action.

The general system of the language lends itself perfectly to classification, and therefore to analysis and synthesis. Within the language system, smaller systems (grammar, phonetics and vocabulary systems) can be allocated, which are also served by classification.

The structural formality of the grouping and the saturation of the language material are also important when presenting according to the system methodology, which leads to the exclusion of the perceived material into the general language system and contributes to the generalization of linguistic knowledge based on and preceding meaningful and correlated information.

Currently, in the pedagogical and methodological literature on this problem, many methods of applying a systematic approach to teaching a foreign language are considered. Almost any author's technique is primarily a system of specifically selected techniques.[3]

One of the most important methodological techniques in the systematic approach is the implementation of indicative actions during the presentation of the material. When mastering foreign languages, in each of which systemic interactions are carried out in different directions, orientation activity manifests itself in progressive awareness and assimilation of ways of expressing spatio-temporal and other relations.

Therefore, when presenting any material, especially different from the established norms of the native language (for example, the use of articles, prepositions, gerund, complex complement, etc.), it is necessary to immediately outline guidelines as system conditions for conscious action.

Thus, the circumstances of time become the initial orienting markers, consistently and in each case differently defining the parameters of the use of species-modern structures. The presentation of lexical material, carried out with a systematic approach based on the partial

principle, makes it possible to consider the system of parts of speech at the initial stage as a reference point for syntactic analysis when constructing a sentence.

The systematic approach facilitates the possibility of using the relevant parts of speech in the sentence structure as a subject, predicate, definition, circumstance, complement.

At the same time, much less time is spent on the formation of skills with a systematic approach than with other types of training, since it takes several times more time to comprehend disparate facts that are not brought into the system than when mastering or systematically. And this means that with this approach, the ordering of speech experience and its creative manifestation in foreign language speech activity occurs more actively and dynamically.

References:

1. «Kazakhstan-2050: A new political course of the established state"» - The Message of the President of the Republic of Kazakhstan - Leader of the Nation N.A. Nazarbayev to the people of Kazakhstan dated December 14, 2012 - Kazakhstan Strategy truth. 2012. December 15
2. Bim I.L. Methods of teaching foreign languages as a science and problems of a school textbook - M.: Publishing house «Russian language», 2017. -546 p.
3. Kamyanova T.G. Successful English. A systematic approach to learning English. M.: Publishing House «House of Slavic Books», 2008. 352p.

UDC 37.894

Berdauletova Sh.Zh., Smatova A.E.

senior teacher, M.Auezov SKU, Shymkent, Kazakhstan

master teacher, M.Auezov SKU, Shymkent, Kazakhstan

IMPROVEMENT A FOREIGN LANGUAGE TEACHING THROUGH CREATIVE THINKING AMONG HUMANITARIAN STUDENTS

Abstract: An important condition for the preparation of highly important professionals who speaks a foreign language is working with the special literature in a foreign language. The issue of the foreign language practical course in high school is continued to improve the basic skills of foreign language communication through professionally-oriented education. We are all creative every day because we are constantly changing the ideas which we hold about the world about us and our relationship with it. Creative thinking does not have to be about developing something new to the world, it is more to do with developing something new to ourselves. If we change ourselves, the world will change with us. Creative thinking can be used to thoughts, processes and services better and it can be used to create them in the first place. It will be used to help you and your students become happier through improvements of their knowledge. Creative thinking is the process which we use when we come up with a new idea. It is the merging of ideas which have not been merged before. New ideas are formed by developing the current ones within our minds. Our brain is self-organizing system which organizes thoughts coming in developing on what is already there. That is, we can only think of new ideas within the context of what we already know.

Keywords: Creative thinking, improvement, development, education, abilities, knowledge, accidental way, discover, sociocentrism, investigation

Using special techniques, deliberate creative thinking can be used to develop new ideas. The techniques force a wide range of merging ideas to happen to spark of new thoughts and processes. Developments of products occur much more rapidly using these techniques than by accident. Many people who are known as being creative use these techniques but not aware that they are using them because they have not been trying to do it.

Nowadays is very actual talking about creative thinking. First of all, let's consider what

the creativity is. Creativity is bringing into being something which did not exist before, either as a product, a process or a thought. You will demonstrate creativity if you:

- Invent something which has never existed before.
- Invent something which exists elsewhere but you are not aware of.
- Invent a new process for doing something.
- Reapply an existing process into a new thing.
- Develop a new way of looking at something (bringing a new idea into existence).
- Change the way someone else looks at something.

We are all creative every day because we are constantly changing the ideas which we hold about the world about us and our relationship with it[1.p.34]. Creativity does not have to be about developing something new to the world, it is more to do with developing something new to ourselves. If we change ourselves, the world will change with us.. Creativity can be used to thoughts, processes and services better and it can be used to create them in the first place. It will be used to help you and your students become happier through improvements of their knowledge. Creativity should be beneficial to our students. Creativity in general is usually distinguished from innovation in particular, where the stress is on implementation. For example, Teresa Amabile and Pratt (2016) defines creativity as production of novel and useful ideas and innovation as implementation of creative ideas, while the OECD and Eurostat state that "Innovation is more than a new idea or an invention. An innovation requires implementation, either by being put into active use or by being made available for use by other parties, firms, individuals or organizations."

There is also an emotional creativity which is described as a pattern of cognitive abilities and personality traits related to originality and appropriateness in emotional experience.

So, the creative thinking is the process which we use when we come up with a new idea. It is the merging of ideas which have not been merged before. New ideas are formed by developing the current ones within our minds. Our brain is self-organizing system which organizes thoughts coming in developing on what is already there. That is, we can only think of new ideas within the context of what we already know. While this may seem to mean that we cannot have any really creative ideas, you will find that this is not really the case and that by combining computer techniques and our own minds we have the perfect combination of skills to create wildly creative, yet meaningful solutions. There are three types of creating thinking. There are accidental, deliberate or ongoing.

Without using special techniques, creative thinking still occurs but usually in the accidental way; a chance happening makes you think about something in a different way and you discover a beneficial change. Other changes happen slowly through pure use intelligence and logical profession process often takes a long time for products to develop and improve[2 p.108].

Ongoing creative thinking is the continuous investigation, questioning and analysis that develop through education, training and self-awareness. Ongoing creativity maximizes both accidental and deliberate creative thinking. It is guest for improvement which never ends. It is an acceptance of knowledge and a looking for continuous change that differentiates between ongoing creativity and mental inflexibility. Ongoing creativity takes time and practice to become skillful. Ongoing creative thinking soon becomes an attitude not a technique[3 p.78].

The student's first step is to learn the creative thinking techniques so that he can use them deliberately to come up with new ideas. He should practice them to increase his skill at ongoing creative thinking. With practice each student may even find it unnecessary to use specific techniques because each of them may soon have too many ideas without using them at all.

Peter Facione says that "Creative or innovative thinking is the kind of thinking that leads to new insights, novel approaches, fresh perspectives, whole new ways of understanding and conceiving of things. The products of creative thought include some obvious things like music, poetry, dance, dramatic literature, inventions, and technical innovations, but there are some not so obvious examples as well, such as ways of putting a question that expand the horizons of

possible solutions, or ways of conceiving of relationships that challenge presuppositions and lead us to see the world in imaginative and different ways” .

This type of thinking teaches students how to understand claims, follow or create a logical argument, figure out the answer, eliminate the incorrect paths and focus on the correct one. However, there is another kind of thinking, one that focuses on exploring ideas, generating possibilities, looking for many right answers rather than just one. Both of these kinds of thinking are vital to a success future of the students. We might differentiate these two kinds of thinking like this:

Critical thinking	Creative thinking
Analytic	Generative
Convergent	Divergent
Vertical	Lateral
Probability	Possibility
Judgment	Suspended judgment
Focused	Diffused
Objective	Subjective

In an activity like problem solving, both kinds of thinking are important for us. First, we must analyze the problem; next, we must choose and implement the best solution and finally, we must evaluate the effectiveness of the solution. As you can see, this process reveals an alternation between the two kinds of thinking, critical and creative. Critical thinking is the analysis of facts to form a judgment. The subject is complex, and several different definitions exist, which generally include the rational, skeptical, unbiased analysis, or evaluation of factual evidence. Critical thinking is self-directed, self-disciplined, self-monitored, and self-corrective thinking. It presupposes assent to rigorous standards of excellence and mindful command of their use. It entails effective communication and problem-solving abilities as well as a commitment to overcome native egocentrism and sociocentrism. In practice, both kinds of thinking operate together much of the time and are not really independent of each other.

Nevertheless, teaching creative thinking is rewarding work because we show everyone we come into contact with that creativity is a skill that anyone can learn. Creative thinking skills unleash incredible energy, unparalleled teamwork and a collective desire to keep changing for the better. Teaching Creative Thinking is thinking beyond the current limits to create what could be.

In order to encourage creative thinking, teacher must re-formalize the theory behind pedagogical instruction. More open ended questions, varied student responses should be encouraged and explicit skills should be taught. Creative thinking should not ruin intrinsic motivation by restricting certain types of thinking processes[5 p.369].

The truth is creative thinking needs to be developed in our country. How can you as teacher nurture creativity in your students? One of the ways to encourage student creativity is through understanding when motivates your students. What do they enjoy learning? If a student enjoys originality, he or she will make an effort to find and or create it. They also enjoy identifying originality in their studies. Therefore, lessons should embody a variety or learning and thinking styles in order to bring out the best of a student’s creative skills and abilities.

References

1. A.I. Savenkov. Children Endowment: development by means of art. –M. Pedagogical association of Russia, 1999.
2. E.E. Tunic. Physiological diagnostic of creative thinking. –Stb.: SPbuP, 1997.
3. M.R. Lvov. School of creative thinking Textbook. -M.: Didact, 1993.
4. MacKinnon D.W. Creative thinking in teaching.2000 p.25
5. Torance E.P. Causes for Concern. Creative thinking.Selected readings/ Edited by P.E.

УДК: 541.18

Торгаева Ш.А.

магистр экономических наук, Евразийский Технологический Университет. Алматы, Казахстан

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ СОВРЕМЕННЫХ ИНФОРМАЦИОННО-КОММУНИКАТИВНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ НА УРОКАХ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

Аннотация. Компьютеры учат нас тому, что нет совершенно никакого смысла запоминать все. Уметь найти необходимое - вот что важно. Дуглас Коупленд. В современных условиях наиболее актуальной задачей образования является формирование коммуникативной культуры. ИКТ становится наиболее эффективным средством, способствующим расширению образовательного пространства современной школы. Если мы обратимся к «Словарю методических терминов» (авторы: Э.Г. Азимов, А.Н. Щукин), то мы найдем следующее определение: информационные технологии – это «система методов и способов сбора, накопления, хранения, поиска, передачи, обработки и выдачи информации с помощью компьютеров и компьютерных линий связи». В настоящее время необходимо умение получать информацию из разных источников, пользоваться ей и создавать ее самостоятельно.

Ключевые слова: ИКТ, аудиоматериалы, мультимедийные программы, виртуальный словарь, медиа образование.

Широкое использование ИКТ открывает для любого учащегося новые возможности в самостоятельном изучении иностранного языка. Информационными технологиями, как правило, называют технологии, использующие такие технические средства как аудио, видео, компьютер, Интернет. В обучении самостоятельному иностранному языку широко применяются компьютерные технологии. Специфика компьютера как средства обучения связана с такими его характеристиками как комплексность, универсальность, интерактивность. Интерактивное обучение на основе мультимедийных программ позволяет более полно реализовать целый комплекс методических, дидактических, педагогических и психологических принципов, делает процесс обучения более интересным и творческим. Возможности учитывать уровни языковой подготовки учащихся являются основой для реализации принципов индивидуализации и дифференцированного подхода в обучении. При этом соблюдается принцип доступности и учитывается индивидуальный темп работы каждого ученика. Используя компьютер, можно организовать на уроке индивидуальную, парную и групповую формы работы. Однако необходимо помнить, что компьютер не может заменить учителя на уроке. Необходимо тщательно планировать время работы с компьютером и использовать его именно тогда, когда он действительно необходим.

Можно ли выучить английский самостоятельно? Выучить английский самостоятельно – это одновременно сложная и интересная задача, особенно для тех, кто привык добиваться в жизни поставленных целей. Если правильно организовать свои занятия, выбрать подходящую методику и приобрести нужные словари и учебники, обучение не просто будет эффективным, но и может превратиться в приятное развлечение. Это тот самый случай, когда поставленная цель оправдывает средства, ведь вместе со знанием языка человек приобретает ещё немало бонусов: расширение круга общения, возможность читать классиков в оригинале и ориентироваться в англоязычной стране без помощи переводчика, а также немало других преимуществ.

«Для чего я хочу [выучить иностранный язык](#)?». В современном развивающемся мире

знание нескольких языков будет значительным преимуществом при приеме на работу или в путешествиях, стоит учитывать эти факты.

Основными целями применения ИКТ на уроках английского языка являются:

повышение мотивации к изучению языка;

развитие речевой компетенции: умение понимать аутентичные иноязычные тексты, а также умение передавать информацию в связанных аргументированных высказываниях;

увеличение объема лингвистических знаний;

расширение объема знаний о социокультурной специфике страны изучаемого языка;

развитие способности и готовности к самостоятельному изучению английского языка.

В соответствии с поставленными целями определены следующие задачи:

1. Рассмотрение актуальности использования Информационно-коммуникационных технологий (ИКТ) на уроках английского языка.

2. применение ИКТ на уроках английского языка как средство повышения результативности обучения и развития креативности;

3. рассмотрение развития творческой деятельности на уроках английского языка посредством ИКТ

обобщение опыта использования информационно-коммуникационной технологии на уроках английского языка.

Современный учитель должен считаться с тем, что информационно-коммуникационные технологии (ИКТ) обучения прочно вошли в жизнь. Использование новых информационных технологий расширяет рамки образовательного процесса, повышает его практическую направленность, способствует повышению мотивации учащихся в образовательном процессе, развитию интеллектуальных, творческих способностей учащихся, их умений самостоятельно приобретать новые знания и созданию условия для их успешной самореализации в будущем.

ИКТ обучения на уроках английского языка являются эффективным педагогическим средством изучения иноязычной культуры и формирования коммуникативных навыков. Необходимо заметить, что применение ИКТ способствует ускорению процесса обучения, росту интереса учащихся к предмету, улучшают качество усвоения материала, позволяют индивидуализировать процесс обучения и дают возможность избежать субъективности оценки. Уроки иностранного языка с использованием ИКТ отличаются разнообразием, повышенным интересом учащихся к иностранному языку, эффективностью.

В современных источниках информационно-коммуникационные технологии представляют собой широкий спектр цифровых технологий, применяемых для создания, передачи и распространения информации и оказания услуг (компьютерное оборудование, программное обеспечение, телефонные линии, сотовая связь, электронная почта, сотовые и спутниковые технологии, сети беспроводной и кабельной связи, мультимедийные средства, а также Интернет).

Современная образовательная парадигма, строящаяся на компьютерных средствах обучения, берет за основу не передачу школьникам готовых знаний, умений и навыков, а привитие обучающемуся умений самообразования. При этом работа учащихся на уроке носит характер общения с преподавателем, опосредованного с помощью интерактивных компьютерных программ и аудиовизуальных средств.

К наиболее часто используемым в учебном процессе средствам ИКТ относятся:

1. электронные учебники и пособия, демонстрируемые с помощью компьютера и мультимедийного проектора

2. электронные энциклопедии и справочники

3. тренажеры и программы тестирования

4. образовательные ресурсы Интернета

5. DVD и CD диски с картинками и иллюстрациями

6. видео и аудиотехника
7. мультимедийные презентации
8. научно-исследовательские работы и проекты.

Преимущества в использовании информационно-коммуникативных технологий в обучении английского языка.

- Повышение мотивации изучения английского языка
- Графические возможности компьютера дают возможность делать обучение более наглядным
- Возможность выбирать уровень и темы выполняемых заданий
- Создание собственных мультимедийных и обучающих программ
- Использование ресурсов сети Интернет
- Создание презентаций

Мультимедиа как ведущее средство медиаобразования при обучении английскому языку.

При использовании видео уроков, мультимедийных презентаций учащиеся усваивают материал прочнее. Изучив лексику по определенной теме, школьники лучше запоминают слова, услышав их, посмотрев видео. Мультимедийные презентации привлекают внимание детей гораздо больше, чем учебник или доска. Компьютер является незаменимым помощником при проведении тестирования, подготовки дидактических материалов, при пополнении информационных средств для разработки компьютерных уроков; использование ресурсов и услуг сети Интернет оказывает огромную помощь в проектной деятельности учащихся

Аудиокниги на английском языке.

Аудиокниги на английском языке могут существенно повысить эффективность обучения.

1. Усовершенствуете свой разговорный английский
2. Узнаете много новых слов и выражений
3. Улучшите восприятие на слух английской речи

Аудиокниги на английском, при наличии соответствующего произносимой речи текста, дают возможность значительного расширения словарного запаса, повышают беглость чтения, а также способствуют прогрессу в области произношения и дикции.

Учебник по грамматике – это ещё один аспект, без которого самостоятельное обучение английскому будет попросту неполноценным. Он относится к нестареющей классике, а потому заменить его на данный момент ничем невозможно. Многие специалисты считают, что на протяжении многих лет доказал свою состоятельность учебник по грамматике Реймонда Мерфи. Он достаточно функционален и прост для понимания и до сих пор занимает лидирующие позиции среди учебных материалов. Учебник Мерфи представлен в виде грамматического справочника с закрепляющими упражнениями. По нему совершенно необязательно заниматься в определённой последовательности, можно закончить в одном месте, а начать совсем с другого. Явным преимуществом таких упражнений является то, что вместе с традиционными упражнениями здесь можно разместить тестовые задания и вопросы по теме. В онлайн-формате программы нельзя тем не менее использовать какую-либо маркировку (подчеркивания, записи), как это часто делают учащиеся (которых я взяла за исследование) при выполнении традиционных заданий в учебнике или рабочей тетради к учебнику.

Плюсом таких упражнений является также мгновенная обратная связь (учащиеся могут сразу же после выполнения задания или по ходу выполнения отдельных этапов упражнения получать информацию о правильности своих решений). В случае неправильных ответов в окне возникает подсказка. Интерес является важной движущей

силой человеческой деятельности, и переоценить его значение в изучении английского языка практически невозможно. Именно от этого аспекта зависит концентрация внимания, богатство ассоциаций и восприятие нового материала, ведь всё что доставляет удовольствие – дается легко и естественно. Человек, который занимается по внутреннему побуждению, способен достичь гораздо больших результатов, чем тот, кому это вменили в обязанность. Желание – это второй мощный фактор, который мотивирует обучение. Если он идёт в тандеме с интересом к языку или с профессиональной необходимостью, то даёт весьма неплохие результаты. Чтобы желание превратилось в действие, потребуется чётко сформулированная цель. Прежде всего, самостоятельно решите для себя, зачем вам нужен английский язык и в каком объёме вы должны его знать, а также определите для себя срок, в течение которого вы достигнете определённого результата. Теперь представьте себе, какие возможности у вас имеются для достижения этой цели. К ним могут относиться поездки в англоязычные страны, живое или виртуальное общение с носителями языка, новые методики и современные обучающие материалы.

Инструменты в ИКТ в обучении английскому языку.

1. Тест On-line - Изучение английского on-line альтернатива людям, не имеющим возможность ходить на курсы. Для понимания обычных текстов и речи на 90-95%, умения грамотно изъясняться.

2. Видеофрагменты, песни, караоке - отличный способ пополнить словарный запас новыми словами, интересными фразами, идиомами и сленгом. Применяя мультимедийные программы и электронные приложения к урокам, я не исключаю традиционные методы обучения, а гармонично сочетаю их с ИКТ на разных этапах обучения: ознакомление, тренировка, применение, контроль. Практическое использование ИКТ предполагает новый вид познавательной активности обучающегося, результатом которой является открытие новых знаний, развитие познавательной самостоятельности учащихся, формирование умений самостоятельно пополнять знания, осуществлять поиск и ориентироваться в потоке информации.

Список литературы:

1. Агапов С.В. и др. Средства дистанционного обучения / методика, технология, инструментарий / Под ред. З. Джалиашвили. СПб.: БХВ-Петербург, 2003.

2. Азимов Э. Г. Материалы Интернета на уроках англ. языка // Иностранные языки в школе 2001.

3. Владимирова Л. П. Новые информационные технологии в обучении иностранным языкам <http://virtlab.ioso.ru/method.htm#>.

4. Иностранные языки в школе №2, 2009. Разработка авторских учебных Интернет-ресурсов по иностранному языку.

5. Иностранные языки в школе № 2, 3 2001. Интернет на уроках иностранного языка.

6. Каспин И.В., Сегаль М.М., Новые технологии в обучении иностранным языкам

<http://linguact.hyperlink.ru/articles/kaspinandsegal.html>.

7. Полилова Т.А., Пономарева В.В. Внедрение компьютерных технологий в преподавание иностранных языков. // ИЯШ. - 2007. - №6.

8. Руденко-Моргун О. И. Компьютерные технологии как новая форма обучения.

9. Современные информационные технологии в образовании / И. Роберт / Школа-Пресс / 2004.

10. Якушина Е.В. Методика обучения работе с информационными ресурсами на основе действующей модели Интернета: Автореф. дис... канд. пед. наук. - М., 2002.

ӘОЖ: 33:004

Имаш Б.А., Сапарбаева Э.А.

аға оқытушы, М. Әуезов атындағы ОҚУ Шымкент, Қазақстан

аға оқытушы, М. Әуезов атындағы ОҚУ Шымкент, Қазақстан

«ЦИФРЛЫ ҚАЗАҚСТАН» МЕМЛЕКЕТТІК БАҒДАРЛАМАСЫНЫҢ ЭКОНОМИКАНЫ ДАМУДАҒЫ БӘСЕКЕГЕ ҚАБІЛЕТТІЛІК РӨЛІ

Аннотация: Основная цель государственной программы «Цифровой Казахстан» - улучшение качества жизни населения Республики Казахстан, а также цифровизация национальной экономики. В рамках реализации документа до 2025 года планируется увеличить количество пользователей интернета до восьмидесяти процентов и обеспечить цифровым вещанием девяносто пять процентов населения Республики Казахстан, повысить цифровую грамотность граждан Республики Казахстан до восьмидесяти процентов.

Ключевые слова: «Цифровой Казахстан», государство, экономика, технология, индустрия, программа, проект, грамотность, компьютер, интернет, информация

2017 жылдың 12 желтоқсанында «Цифрлы Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы іске қосылған болатын. Қазақстан Республикасының Тұңғыш президенті Н. Ә. Назарбаев өзінің жыл сайынғы Қазақстан халқына арналған Жолдауында «Цифрлы Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасында айрықша атап өткен болатын.

Қазақстан Республикасы Тұңғыш президенті Н.Ә.Назарбаевтың «Цифрлы Қазақстанды» ерекше атап өтуінің өз жөні бар. Себебі қазіргі таңда ІТ саласы дүниежүзі бойынша айрықша сұранысқа ие. Оның ішінде ақпараттық технологиялардың қарышты қадаммен жетіліп, күн санап дамып жатқан қазіргі заманда оны қолға алмасақ, дамытпасақ, дамыған, өркениетті отыз елдің қатарына ену Қазақстан үшін орындалмас жай арман болып қалары белгілі. Себебі, экономикасы, әлеуеті дамыған өркениетті, дамыған елдердің барлығы дерлік сандық жүйеге ойысып, өнеркәсібінің дамуына және халқының әл-ауқатын жылдан-жылға жақсартып келеді[1].

Қазақстан Республикасы Тұңғыш президенті Н.Ә.Назарбаев Қазақстан халқына арналған Жолдауында Қазақстанда үшінші жаңғырудың бастау алатыны ресми түрде жарияланды. Бұл дегеніміз Қазақстанда үлкен экономикалық және технологиялық дүмпу болуы қажет. Бұл ретте ІТ саласына ерекше басымдық беріледі.

«...Біз цифрлық технологияны қолдану арқылы құрылатын жаңа индустрияларды өркендетуге тиіспіз. Бұл – маңызды кешенді міндет.

Елде 3D-принтинг, онлайн-сауда, мобильді банкинг, цифрлық қызмет көрсету, денсаулық сақтау, білім беру ісінде қолданылатын және басқа да перспективалы салаларды дамыту керек. Бұл индустриялар қазірдің өзінде дамыған елдердің экономикаларының құрылымын өзгертіп, дәстүрлі салаларға жаңа сапа дарытты.

Осыған орай, Үкіметке «Цифрлық Қазақстан» жеке бағдарламасын әзірлеуді және қабылдауды тапсырамын...», - делінген Қазақстан Республикасы Тұңғыш президенті Н.Ә.Назарбаев Қазақстан халқына арналған жыл сайынғы «Қазақстанның үшінші жаңғыруы: жаһандық бәсекеге қабілеттілік» атты жолдауында[2].

Осылайша, маусымда Қазақстан Республикасы ақпарат және байланыс министрлігі «Цифрлық Қазақстан» бағдарламасын Үкіметке енгізеді.

Жалпы алып қарасақ, «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасының ең негізгі мақсаты – Қазақстан Республикасы тұрғындарының өмір сапасын жақсарту, сонымен қатар ұлттық экономиканы цифрландыру. Құжатты жүзеге асыру аясында 2025 жылға дейін интернет қолданушылардың санын 80-% ға дейін артып отыр және Қазақстан Республикасы тұрғындарының 95-% цифрлық хабар таратумен қамтамасыз ету, Қазақстан

Республикасы азаматтардың цифрлық сауаттылығын 80-% ға дейін арттыру жоспарда бар.

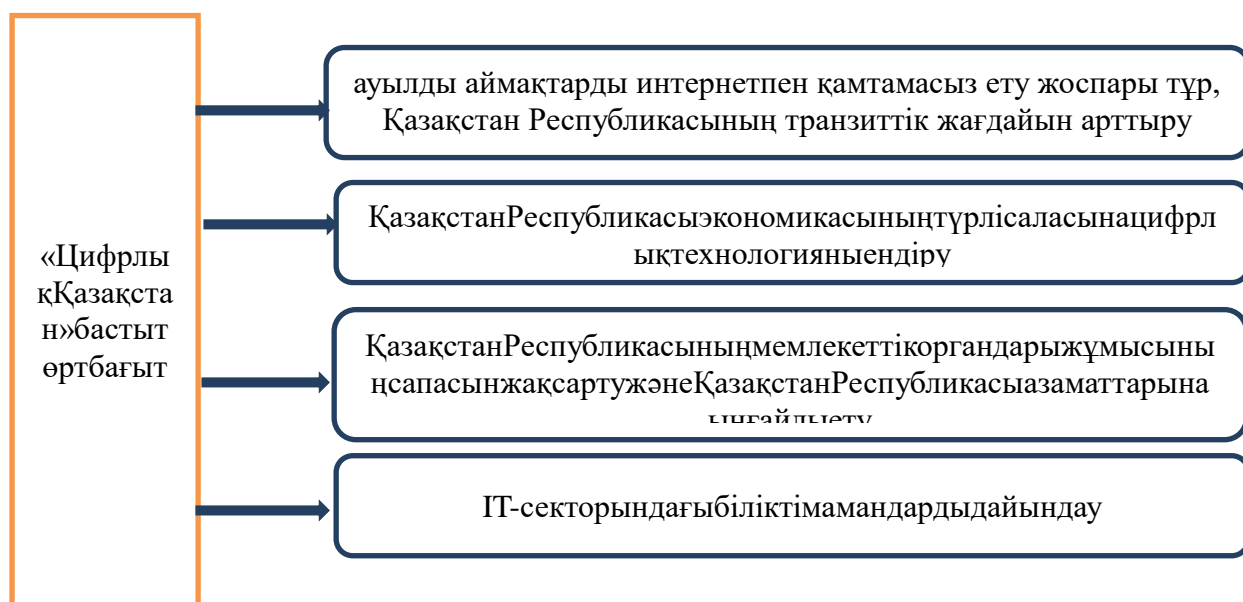
Сонымен бірге, тек 2019 жылдың өзінде “Цифрлы Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы аясында Қазақстан Республикасында 244 радио және телевизиялық станция салынатын болды. Жүзеге асқан жобалардың көптеген бөлігі мемлекеттік және жекменшік серіктестігі аясында іске асады.

«Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасының негізі 2016 жылы «Зерде» ұлттық холдингінің базасында дайындалғанын еске саламыз. «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы IT саласын ғана емес, Қазақстан қоғамындағы көптеген басқа салаларды өркендетуге арналған.

«Зерде» Холдингінің жоспарында «Біз ЖІӨ-дегі IT-секторының үлесін екі жыл ішінде, яғни 2022 жылға дейін бес пайызға жеткізуді көздеген. Сонымен бірге, IT саласында 150 мың бос жұмыс орнын ұсынады. Аталған саладағы еңбек өнімділігі 37-% ға жетті. Қазақстан Республикасы халқының цифрлық сауаттылығын 80-%ға дейін жеткізу жоспарда бар», - туралы айтылған.

Жобаның басты мақсаты – Қазақстан Республикасының экономикасын бәсекеге қабілеттілігін арттырып, халықтың әлеуметтік жағдайын жақсарту.

Жоба басты төрт бағыт аясында іске асатын болатын.

Сурет-1. «Цифрлық Қазақстан» басты төрт бағыты автормен құрастырылған

Бірінші бағыт – ауылды аймақтарды интернетпен қамтамасыз ету жоспары яғни Қазақстан Республикасының транзиттік жағдайын арттыру.

Екінші бағыт – Қазақстан Республикасы экономикасының түрлі саласына цифрлық технологияны ендіру. Олар - көлік және логистика саласы, денсаулық сақтау саласы, білім беру саласы, ауыл шаруашылығы мен электронды сауда саласын дамыту.

Үшінші бағыт – Қазақстан Республикасының мемлекеттік органдары жұмысының сапасын жақсарту және Қазақстан Республикасы азаматтарына ыңғайлы ету.

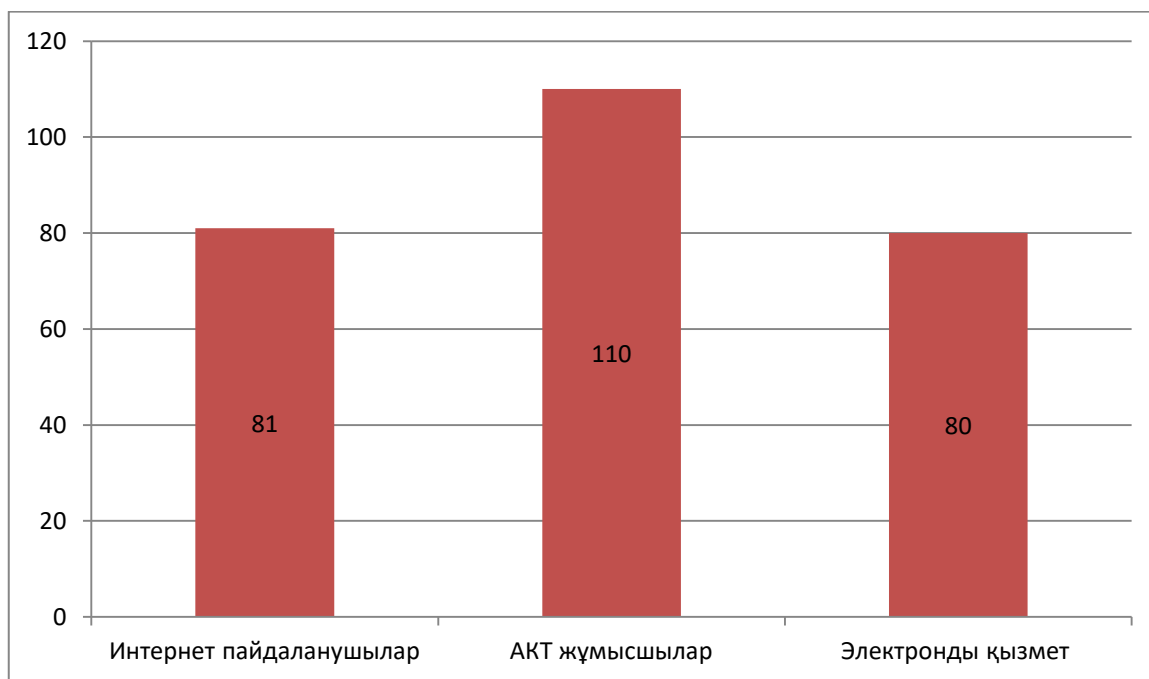
Төртінші бағыт – IT-секторындағы білікті мамандарды дайындау.

Әлемдік экономикалық дағдарыстар алдымызға жаңа сын-тегеуріндерді қойып, мемлекеттік саясаттың халықты қажетті әлеуметтік қорғаумен қамтамасыз етуге бағдарлануы салдарынан мемлекеттің экономикаға көбінше қатысуына әкелуде. Мемлекеттің жоғары белсенділігінің кері әсері – халық пен бизнестің тәуекелдер мен қазіргі заманның сын-тегеуріндері жағдайларында экономикалық агенттер ретінде өз мінез-құлқын өзгерту қажеттілігіне дайын болмауы. Дегенмен, көз алдымызда болып

жатқан цифрлық революция Қазақстанға цифрландыруды мемлекеттік саясат ретінде өзінің даму жоспарына енгізу қажет екендігін көрсетуде.

БҰҰ аясында есептелетін АКТ дамуының әлемдік рейтингінде – ICT Development Index, – Қазақстан 2015 жылдан бері өзінің жағдайын өзгертпей, 2016 жылы 175 қатысушы елдің ішінен 52-ші орынды алды. Бағдарламаны және өзге де стратегиялық бағыттарды іске асыру нәтижесінде еліміз жүргізілетін рейтингте 2022 жылға қарай 30-шы, 2025 жылға қарай – 25-ші, 2050 жылға қарай – 15-ші орынға дейін көтерілу болжамдары берілген.

Нәтижесінде, Қазақстан цифрландырудың қазіргі деңгейі тұрғысынан The Boston Consulting Group халықаралық консалтингтік компанияның e-intensity рейтингіне қол жеткізген ел болып отыр. Аталған мәртебелі рейтингке жету үшін Бағдарламада әлемдегі мемлекеттердің күн тәртібінде тұрған цифрландырудың барлық бағыттары бойынша революциялық, серпілісті іс-шаралардың болуын талап етеді.

Сурет -2. «Цифрлық Қазақстан» 2021 жылғы нәтижелері

Бұл бағыттар экономиканың дәстүрлі салаларының цифрлық трансформациялануын, адами капиталының дамуын, мемлекеттік органдар қызметінің цифрландырылуын, цифрлық инфрақұрылымның дамуын, сондай-ақ цифрлық технологиялар аясында кәсіпкерлік экожүйені дамыту серпілісінде қамтылады, нәтижесінде экономиканың нақты секторында өндіріс модельдерін өзгерту және қосылған құнды құруіске асырады.

90-шы жылдары үдемелі индустриялық-инновациялық дамыту жөніндегі мемлекеттік бағдарлама, "Болашақ" халықаралық білім беру бағдарламасы бастау алды, 2005 жылы "электрондық үкіметтің" қалыптасуы басталды. Сондай-ақ Қазақстанда инновациялық экожүйенің бірқатар элементтері құрылды, Алатау "ИТП" АЭА, "Назарбаев университеті" АҚБ жұмыс істеуде, Астана халықаралық технопарк іске қосылуда. Еліміздегі ересектердің $\frac{3}{4}$ цифрлық сауаттылықтың базалық деңгейіне ие, $\frac{3}{4}$ астамында интернетке қолжетімділік бар. Бұл бағдарламаны іске асыруда біздің басты назарымыз да болатындай аятарлықтай база.

2013 жылы бекітілген "Ақпаратты Қазақстан-2020" мемлекеттік бағдарламасы ақпараттық қоғамға көшу үшін жағдай жасаудағы қадамдардың бірі

болды.

Еліміздің экономикасын цифрлық трансформациялаудың іргетасы ретінде аталған бағдарлама мына факторлардың дамуына: ақпараттық қоғамға көшуге, мемлекеттік басқаруды жетілдіруге, "ашық және мобильді үкімет" институттарын құруға, ақпараттық инфрақұрылымның тек корпоративтік құрылымдарға ғана емес, сондай-ақ ел азаматтарына қолжетімділігін арттыруға септігін тигізді. "Ақпаратты Қазақстан-2020" мемлекеттік бағдарламасы іске асырылған үш жылдың нәтижесі бойынша қазірдің өзінде 70%-дық іс-шара орындалып, нысаналы индикаторлар 40%-ға артығымен орындалды. Алайда АТ жаһандық ауқымда қарқынды түрде дамуы өзережелеріне мәжбүрлеп, адекватты және уақтылы реакцияларды талап етеді. Сондықтан, Қазақстан үшін келесі қадам – Ұлттық экономиканың, білім берудің, денсаулық сақтаудың негізгі салаларын, сондай-ақ мемлекеттің қоғаммен және бизнеспен өзара іс-қимыл жасау салаларын түрлендіру процесіне дер кезінде бастамашылық етуін жалғастыру керек.

Мемлекет басшысы Тұңғыш президент Н.Ә. Назарбаев 2017 жылғы 31 қаңтардағы Қазақстан халқына жолдауында цифрландыру арқауы болып табылатын үшінші жаңғырту туралы,

цифрлық технологияны қолдану арқылы құрылатын жаңа индустрияларды өркендету қажеттілігін және "коммуникацияның дамуы мен оптикалық-талшықты инфрақұрылымға жаппай қолжетімділікті қамтамасыз ету керек.

Цифрлық индустрияның дамуы тубасқа барлық салаларға серпін береді" делінген.

«Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы Қазақстан Республикасы Тұңғыш президенті Н.Ә. Назарбаевтың «2050 Стратегиясы», «100 нақты қадам» Ұлт жоспары мен «Нұрлы жол» сияқты маңызы зор құжаттарда тасқа жазған таңбадай көрсетілген мақсат-міндеттерді іске асыруға басымдық беретін қосымша күш болады», - делінген.

Жалпы алғанда, Қазақстан Республикасының ақпараттық технологияларды мемлекеттік жүйеге ендіру, сәйкестендіру жұмыстары осыдан он жыл бұрын-ақ нәтижелі бастау алғанын айтып өткен жөн. Осы он жылдың ішінде Қазақстандағы цифрландыру жүйесі едәуір өскенін байқауға болады. Мәселен, қазіргі таңда eGov системасы электронды жүйеге ауысты. Қазақстанда онлайн сауда нарығы дамып келеді. Қазақстан халқының басым бөлігі цифрлы сауатты. Цифрландырудың нәтижесінде үйден немесе кеңседен шықпай-ақ түрлі операцияларды жасау бойынша жақсы нәтижелерге қол жеткізді. Бұрындары кезектетуіріп, уақыт сарпетіп, арнайы мекемеге бару керек болса, қазір Қазақстан халқы төлемді де, оның ішінде салық, айыппұл төлеу, коммуналдық қызметтерді жасау секілді тағы да басқатүлі операцияны орындай алады.

Кең байтақ Қазақстанның түкпір-түкпіріндегі, тіпті шалғай ауыл-аймақтарда интернетке қолжетімділігін арттыру. Қазақстан Республикасы бойынша орта білім беру мекемелерінде интерактивті тақта орнату, компьютермен жабдықтау қолға алынды.

«Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы аясында аталған жүйенің жұмысы оданда жоғары қызметтерді жетілдірілуге бағытталады.

«Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасын жасау барысында көптеген өркениетті, дамыған елдердің тәжірибесі қолданылды. Олар –

цифрлық технологияны іске асыру жолында толағай жетістіктерге қолжеткен Австрия, Дания, Аустралия, Канада мен Сингапур секілді елдерді мысалға келтіруге болады. Мысал, Австрия астанасы Вена қаласында қалалық қаржылық бюджетті дайындауда жоспарлаудың «цифрлық» принципі пайдаланылады. Соның нәтижесінде, Австрия астанасы Вена қаласының бюджетіндегі қаржының жыл сайын 2 миллион еуроның үнемдеуге көмектеседі. Ал, Америка Құрама Штаттарындағы Бостон коммуналдық қызмет түрлерін бақылауға арнайы мобильді қосымша енгізген.

Елбасымыздың «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты бағдарлама аясында «Цифрлық Қазақстан» сияқты бағдарламаны жүзеге асырудың маңыздылығы «Ұлтымызды,

яғни барша Қазақстандықтарды XXI ғасырдың талаптарына даярлау қамы деп айқынтүрде көрсеткен болатын.

«Рухани жаңғыру» жобасында көрініс тапқан ұлттық бірегейлік, ұлттық ішкі өзегі мен ұлттық рухтың сақталу мәселелеріне және білім алушылардың бойында сананың ашықтығы, өзіндік ұлттық код, ұлттық сана-сезім, рухани жаңғыру, бәсекеге қабілеттілік, реализм, прагматизм, сын ойлау, білімге ұмтылыс қасиеттерін қалыптастыруға, олардың әділдік, намыс, еркіндік және тағы басқа дүниетанымдық ұғымдарды игеруіне, сонымен қатар, толеранттық құндылықтарын, мәдениет аралық сұқбат пен бейбіт өмір сүру мәдениетін нығайтуға және дамытуға бағытталған, сана жаңғыруындағы, қазіргі жаһандық міндеттерді шешудегі рөліне айрықша көңіл бөлінген [3].

Біздің заманымыз жаңа мүмкіндіктер мен жаңа идеялар, заманауи технологиялардың қарыштаған кезеңі. Бұл дегеніміз ендігі кезекте біздің еліміздің тағдыры біздің тағдырымызбен айқындалады. Елдің бәсекеге қабілеттілігі, әрбір азаматтың бәсекеге қабілеттілігін арттыруға мүмкіндік туғызатын қолайлы жағдайлардың жиынтығымен анықталады. Олардың әзірлік деңгейі, білімі мен жеке басының дамуы, ғылым мен технологияны ұтымды пайдалануы барлығы дерлік жастардың бәсекеге қабілеттілігін сипаттайды.

Н.Ә. Назарбаев: «Жаңа құндылықтар жастардың жүрегіне тезірек жол табады» деген болатын. Ендеше жылдар бойы жасалынып келе жатқан өзгерістер мен заман ағымындағы технологиялар тікелей жастарға арналады және жастар өмірінде маңызы зор. Сондықтан мен заманауи технологиялардың жастар өміріндегі орнына тоқталғанды жөн көрдім.

Жалпы ауқымды және ғылыми техникалық прогресс процесі, әсіресе жаңа ақпараттық және телокommуникация технологиялардың дамуы бірегей мүмкіндіктер ұсынады. Бүгінде әлемде өте көп заманауи технологиялар пайда болуда, тіпті соңғы 15 жыл бұрын елестете алмаған жағдайға жетті. Бұл электрондық медицина және ғылымның барлық салаларындағы гаджеттер, бизнес, құрылыс және басқада көптеген нәрселер смартфондар, планшеттер т.б. Бұл технологиялардың ешқайсысы да Қазақстанды айналып өткен емес. Әр уақытта өзгерістерден қалыс қалмай дамып келеміз. Мәселен, 20 жыл бұрын адамдар аурулардан көп қайтыс болатын, ал қазір дамыған медицина арқылы көптеген мүмкіндіктерге қол жеткіздік. Заманауи технологиялар әрқайсысымызды айналамызда. Мысалы, компьютер, телефон, телевизор, кір жуғыш машина т.б. Ал бизнесте бұл жаңалықтар мүлде басқа сатыда. Дегенменде, барлық заманауи технологиялардың үлкен пайдасы және үлкен зияны болады. Соның ішінде қазір ең озық қарыштап тұрған технология-компьютер және интернет желісі [4, 216].

Әлеуметтік желіні озық қолданушылар, үлкен мүмкіншіліктерді жүзеге асырушылары жастар болғандықтан, жастар өміріндегі маңызына тоқтала кетейік. Қазірге кезде заманауи технология жастар өміріне берік еніп, жыл сайын сұранысы артып келеді. Ия, рас қазір барлығымыз үшін ең тиімді тұстары жұмысты мейлінше оңайлатып, өмірімізді жеңілдендіреді. Мысалы қашықтықтан онлайн оқу, қалаған тілдерінді меңгеру, әлемде болып жатқан соңғы жаңалықтар мен ақпараттарды естіп-көру, электронды кітаптар оқу, алыс-жақын достарыңмен туыстардың ара-қатынаста болуы, жарнамалау немесе қалаған затымызға тапсырыс беру, білім-ғылымдада басқа мемлекет жастарымен қарым-қатынас орнату, көптеген шетелдік гранттарға қол жеткізу, ойды сананы кеңейтуге, кәсіпте, бизнестіе тәжірибе алмасумен жылдам қол жеткізуге болады.

Білім беру жүйесіндегі «Цифрлы Қазақстан»: мәселелер, даму болашағы қандай деген сұраққа келсек, адамзат тарихы түрлі даму сатыларынан өтіп бүгінгі күнге жетті. Мысалға алатын болсақ сонау палеолиттен қола, темір дәуіріне жетіп қазіргі таңда өркендеген жаңа өндірістік төңкеріс дәуірінде өмір сүрудеміз. Жан-жағымызға қарасақ бірінен-бірі асып түсуге ұмтылған елдерді көреміз, цифрлы технологиялар әлемінде күнделікті сұраныста болмасаң дамыған елдер көлеңкесінде қалатының анық, сондықтан бәсекелестік бүгінгі күннің негізгі мәселесіне айналды [5, 336].

Бәсекелестік тек өзге елдерде қалыптасқан үдеріс емес, қазіргі таңда Қазақстанда да белең алып қалыптасқан. Қазақстан өз тәуелсіздігін алғанан бері 1991 жылдан 2021 жылға дейін түп-тура 30 жыл өтті. Осындай аз уақытқа қарамастан еліміз дамыған 50 елдің қатарына еніп, ендігі кезекте дамыған 30 елдің қатарына кіруді мақсат етіп отыр. Мақсатқа жету жолында Елбасымыз жыл сайын көгілдір экран алдында жолдау жолдаса, ал газет-журнал беттеріндегі мақалаларында еліміздің мақсатқа жету жолындағы бағыттарын айқындап берді. Елбасымыз ХХІ ғасырдағы Ұлттық сана туралы 1-ші бөлімінде негізгі 6 бағытты ұсынды. Оның ішінде ең негізгі бағытбәсекелестік.

Сол себепті, «Цифрлы Қазақстан», «Үш тілде білім беру», «Мәдени және конфессияаралық келісім» сияқты бағдарламалар ұлтымызды, яғни барша Қазақстандықтарды ХХІ ғасырдың талаптарына даярлаудың жаңа бағыты.

Нәтижесінде, 17 бастама мен 100-ден астам іс-шара қалыптастырылды, оларды іске асырудан түсетін қайтарылымды алдағы жылдардың ішінде айқын көруге болады, сондай-ақ болашақта экономиканың жаңа саласы ретінде цифрлық секторды қалыптастыруға негіз болатын ісшаралардың негізгі нәтижесі келесі онжылдықтан байқауға болады. Бағдарламаны іске асыру республикалық бюджет қаражатынан 141 млрд. теңге көлемінде қаржыландыруды тартуды болжайды. Сондай-ақ квазимемлекеттік сектор субъектілерінен 169 млрд. теңге қаражат тартылады деп күтілуде.

Қазіргі таңда жеке адам ғана емес, тұтас халықтың өзі бәсекелік қабілетін арттырса ғана табысқа жетуге мүмкіндік алатыны баршамызға мәлім. Елбасымыз «Бәсекелік қабілет дегеніміз ұлттың аймақтық немесе жаһандық нарықта бағасы, я болмаса сапасы жөнінен өзгелерден ұтымды дүние ұсына алуы. Бұл материалдық өнім ғана емес, сонымен бірге, білім, қызмет, зияткерлік өнім немесе сапалы еңбек ресурстары болуы мүмкін.» дегендей, болашақта ұлттың табысты болуы оның табиғи байлығымен емес, адамдарының бәсекелік қабілетімен айқындалады. Сандық компьютерлік сауаттылық, тілдік білім жетілдіру, мәдени ашықтық сияқты факторлар әркімнің алға қойған мақсатты алғышарттарының санатында болып табылады. Сондықтан, әрбір қазақстандық, сол арқылы тұтас Ұлт ХХІ ғасырға лайықты қасиеттерге ие болуы керек. [6,102б].

Әдебиеттер тізімі:

1. «Цифрлы Қазақстан» Мемлекеттік бағдарламасы, 09.12.2020 ж.
2. Назарбаев Н. Төртінші өнеркәсіптік революция жағдайындағы дамуының жаңа мүмкіндіктері // Экономика. 2018. № (540). С. 81-86.
3. А. Алмуханбет, Цифрлы Қазақстанның негізгі мақсаты- өмір сапасын жақсарту, Алматы 2020ж.
4. М.А. Джекебаева «Цифрлы Қазақстан», заманауи технологиялар және жастар / Хабаршы ҚазҰМУ, Алматы 2018ж.
5. Назарбаев Н. Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру // Егемен Қазақстан. 2017. 12 сәуір
6. Назарбаев Н. Тәуелсіздікдәуірі. Астана, 2017. 508 б.

ӘОЖ: 37.013.88

Керимбекова Ж.У., Омарова Ғ.А.

аға оқытушы, М. Әуезов атындағы ОҚУ, Шымкент, Қазақстан
оқытушы, М. Әуезов атындағы ОҚУ, Шымкент, Қазақстан

ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ ҮРДСІНДЕ ТҰЛҒАНЫҢ ИНТЕЛЛЕКТТІК ДАМУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Түйін: Инклюзивті білім ерекше қажеттіліктері бар балалар үшін ғана емес, сонымен бірге дені сау балалар үшін де дамыған, адамгершілікке негізделген және тиімді білім беру жүйесі ретінде танылады. Инклюзия мектеп жүйесіне критерийлерге сай келетін-келмейтініне қарамастан, бәріне білім алуға құқық береді. Мектеп тек білім беру қызметін ғана емес, сонымен бірге бала өмірінің басты бағыты болып табылады. Олардың әрқайсысының жеке тұлғасын құрметтеу және қабылдау арқылы өзіндік тәрбиелік траекториясы бар тұлға қалыптасады. Дамуында ауытқулары бар баланың қабылдауын дамыту мен интеллектуалды бұзылулары бар балалардың дамуы арасында айтарлықтай айырмашылықтар бар. Инклюзивті мектеп - бұл, ең алдымен, адамдарға және олардың өмір салтын құрметтеуге тәрбиелейтін демократиялық мектеп.

Кілт сөздер: Инклюзивті білім ерекше қажеттіліктері, инклюзивті білім беру, ерекше қажеттіліктері бар балалар

Қазақстан Республикасының әлемдік білім кеңістігіне кіруі педагогикалық қауымдастықтан кәсіби міндеттер мен оларды шешудің жолдарына жаңа көзқарасты талап етеді. Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011–2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы дамуында мүгедек балаларды қалыпты дамып келе жатқан құрдастарымен бірге интеграцияланған білім беру және даму мүгедек балаларды тәрбиелеу идеяларын іске асыруда жаңа тұжырымдамалық тәсілдерді ұсынады. Балалардың әртүрлі білім беру және оқыту бағдарламаларына тең қол жетімділігін қамтамасыз ету, мүгедек балалардың білім алуға тең қол жетімділігі басым міндеттердің бірі болып табылады. [1]. Қазіргі таңда инклюзивті білім беру үшін бірнеше кедергілерді атап көрсетуге болады: икемді білім беру стандарттарының болмауы; жалпы мектеп педагогтарының ерекше білім беру қажеттілігі бар балалардың ерекшеліктері туралы, білім беру және түзету үрдісін ұйымдастыру әдістемесі мен технологиясы туралы түсініктерінің болмауы; мектептің педагогикалық ұжымының арнайы даярлығының болмауы, коррекциялық педагогика мен арнайы психология негіздерін білмеуі, еңбекке оқытудың, жеке бағдарламасының, ерте кәсіби бағдарлаудың болмауы;

Қазақстан Республикасында инклюзивті білім беру мен осы жүйеде қызмет ететін педагогтерді арнайы даярлау – әлі де болса толыққанды игерілмеген тың сала. Осы саланың тұжырымдамалық негіздерін және оны іске асырудың білімдік, ғылыми, оқу-әдістемелік, практикалық және ағартушылық тетіктерін зерттеу - қазіргі күн тәртібіндегі өзекті мәселе. Қазіргі уақытта Қазақстан Республикасында мүмкіндігі шектеулі балалары бар балаларға арналған қазіргі заманғы білім беру жүйесі айтарлықтай өзгерістерге ұшырауда. Мүгедектігі бар балалармен білім беру интеграциясы кең таралды. Сонымен, бүгінде республикада орта мектептерде 1155 арнайы сынып, 129 психологиялық-педагогикалық түзету кабинеті, 558 логопедиялық пункт жұмыс істейді. Алайда тәжірибе көрсеткендей, «жаппай» мектептерде коучинг және арнайы сыныптар ашу мүмкіндігі сапалы білімнің қол жетімділігін қамтамасыз етудің жалғыз шарттарынан алыс.

Осыған байланысты мүгедек балалардың білім алу құқығын іске асыруды қамтамасыз ету білім беру саласындағы ғана емес, сонымен бірге Қазақстан Республикасының демографиялық және әлеуметтік-экономикалық дамуы саласындағы мемлекеттік саясаттың маңызды міндеттерінің бірі болып табылады» [2].

Қазіргі әлемде ерекше қажеттіліктері бар балаларды жаппай оқу орындарына біріктіру - барлық дамыған елдерге әсер ететін жаһандық әлеуметтік процесс. Оның негізі - қоғам мен мемлекеттің мүгедектер мен мүгедектерге қатысты барлық жүйені қайта қарастыруға дайындығы. Білім алу - әр адамның құқығы. Отандық білім беру жүйесінде мүмкіндігі шектеулі балалар ерекше орын алады. Осы санаттағы балалардың өмірлік белсенділігін қамтамасыз ету мәселелері Қазақстан Республикасының «Білім туралы», «Қазақстан Республикасындағы баланың құқықтары туралы», «Ерекше мақсаты бар балаларды әлеуметтік және медициналық-педагогикалық түзету арқылы қолдау туралы» заңдарында, сондай-ақ бірқатар нормативтік құқықтық актілерде белгіленген. Қазақстан Республикасының Конституциясы мен Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңына сәйкес барлық басқа балалармен бірдей білім алуға және шығармашылық дамуға тең құқықтарға ие бола отырып, мүгедек балалар өмірде бұл құқықты пайдалану мүмкіндігінен жиі айырылады. Негізгі міндет - жағдай жасау және оларды әлеуметтік оңалту мен бейімделуге, қоғамда толық өмір сүруге дайындау. [3]

Танымдық қабілеттерін дамыту. Отандық психология негізінде танымның негізгі құрылымдық бірлігі бағдарлаушы әрекет ретінде қарастырылады. Зерттеуші-психолог ақыл кітабының негізі - танымдық бағыттағы іс-әрекеттің түрлерін түсіну екенін көрсетеді. Тыңдау және сыдыру барлық еркектерге бірдей емес (олар жылдамдықты арттырады). Мектепке дейінгі мекемедегі жағдайға байланысты мәзір сенсорлары баланың мінез-құлқының дамуын жақсарту үшін стандарттар мен зерттеулерді (геометриялық пішіндер, кішкентай өлшемдер) өшіруі керек.

Белгілі бір заттарды қабылдау да күрт өзгереді. Жанашырлықтың ерекшеліктерін біліп қана қоймай, сонымен бірге күйеу баласы өзінің форма дризаларын қалай қабылдай алатынын біледі. Бұл балаларға галлийді анықтауға, айты толтыруға және оларды күні бойы жинауға мүмкіндік береді.

Интеллектуалды бұзылулары бар балалар үшін мектептегі кез-келген белсенді әрекет дамудың бастауы болды. Ақыл-есі кемістігі бар бала - қабылдаудың дамуы дем алу жасында өзгереді. Кесілген балалар тауда модель жасай алады. Кейбір жағдайларда қатысқандар аудиторияның өзара әрекеттесуіне әсер ететін тапсырманың орнында болды. Алайда, ханымның тренді ұрылды. Мектеп жасына дейінгі баланың соңғы бейнесінде ауылдағы ақыл-есінің дамуы тежелген балалардың кітабы даму деңгейіне жетеді, ал балалар үйінде - мектеп жасынан бастап балалар үйіне дейін. Аралық рамаларға қатысты бағдарлау ерекшеліктері[4]

Дамуында ауытқулары бар баланың қабылдауын дамыту мен интеллектуалды бұзылулары бар балалардың дамуы арасында айтарлықтай айырмашылықтар бар. Бұл балалар көптеген елдерден таңдай алмайды, оларды жақын судьялармен салыстыру қиын, дидактикалық ойындармен өзара әрекеттесудегі айырмашылықтарды ескере алмайды. Оларды бөгде заттардың сипаттамаларына сүйене отырып талдау, қатардан табу мүмкін емес. Есіңізде болсын, балалар негізінде таңдау жасаса да, іздеу әдісін пайдаланбайды. Егер олар сіздің мүдделеріңізді қолдаса, онда отандастардың қайсындары, олардың Женде алмаидары, пайдалы тәжірибесі мен бағдары. Олигофрениялық балаларда шаш біркелкі дамымайды, ал қисық стандарттармен бір тапсырмадан екіншісіне өту қиын. Балаларға сабақ берген кезде мұғалімдер өздері таңдай алмайды, олар ешнәрсе ойламайды, өз ісімен айналыспайды. Осылайша, ауылдық атаулары аз балалар үшін жедел даму баяулауымен сипатталады. Олардың басында кэш бар, ол сіздің сыртқы келбетіңіздің қоршаған орта мәселесі ретінде қалыптасуын тездетеді.

Қалыпты емес балалар пайда болатын ойлаудың бірінші түрі - визуалды ойлау. Ол тәжірибелік сюжетте пайда болды және оған қызмет етуге қуанышты болды. Көрнекі ойлау барлық ақыл-ой әрекетінің негізгі компоненттерінен тұрады: мақсат қою, әдістерді талдау, мақсатқа жету үшін әдістерді таңдау. Практикалық тапсырманы шешудегі танымдық-бағдарлық белсенділігі төмен сапалы ер адамдарда емес, ісіктердің

объектілермен байланысында көрінбейді[4].

Көрнекі ойлау - бұл ойлаудың ерте формасы ғана емес. Ол басында дұрыс форманы тапты, оның негізі алдымен кенкрек-профиль, содан кейін аюушаша-логикалық ойлау. Сондықтан визуалды-белсенділік ойлауды дамыту көбінесе баланың бүкіл танымдық іс-әрекетін қалыптастыру болып табылады.

Сонымен, ақыл есі кем балалардың ұжымда психикалық дамуы түзетіп оқытуынсыз үлкен ауытқушылықтармен жүретіндігін біз анықтадық[5].

1. даму темпінің баяулауы көрінеді: барлық психикалық процестер өте баяу және кеш қалыптасады;

2. Баланың барлық іс-әрекетінде белсенділіктің жетіспеушілігі байқалады. Бұл баланы қоршаған заттық әрекеттерге, айналадағы заттарға деген қатынасы сияқты, сонымен қатар әлеуметтік жағдайлар – баланың өзінің құрдастарына, үлкендерге және тіпті өз-өзіне деген қатынасында көрінеді;

3. Ақыл есі кем балалардың мектепке дейінгі жастың соңына қарай оларға тән әрекеттің қалыптаспағандығы білінеді: заттық, ойын, бейнелеу; танымдық процестері: қабылдау, ес, ойлау; сөйлеуі нашар дамығандығы; моторикасының едәуір жетілмеуі;

4. Дамуының артта қалуымен бірге сапалық ауытқушылық орын алады. Бұл кезде ауытқушылықтардың көбісі екіншілік дефект ретінде білінеді.

Инклюзивті білім ерекше қажеттіліктері бар балалар үшін ғана емес, сонымен бірге дені сау балалар үшін де дамыған, адамгершілікке негізделген және тиімді білім беру жүйесі ретінде танылады. Инклюзия мектеп жүйесіне критерийлерге сай келетін-келмейтініне қарамастан, бәріне білім алуға құқық береді. Мектеп тек білім беру қызметін ғана емес, сонымен бірге бала өмірінің басты бағыты болып табылады. Олардың әрқайсысының жеке тұлғасын құрметтеу және қабылдау арқылы өзіндік тәрбиелік траекториясы бар тұлға қалыптасады]. Мектептегі оқушылар топ болып, бір-бірімен әрекеттесуді, қарым-қатынас орнатуды, мұғаліммен тәрбиелік мәселелерді шығармашылық тұрғыда шешуді үйренеді. Инклюзивті білім барлық балалардың жеке мүмкіндіктерін кеңейтеді, адамгершілік, толеранттылық және көмектесуге дайын сияқты қасиеттерді дамытуға көмектеседі деп сеніммен айтуға болады. Инклюзивті білім - бұл студенттер мен оқытушылар ортақ мақсат - қол жетімді және сапалы барлық балалар үшін жұмыс жасайтын түбегейлі жаңа жүйе[5].

Инклюзивті білім беру мәселесін зерттеу бізге инклюзияның келесі қағидаларын атап өтуге мүмкіндік береді:

- барлық студенттер мен оқытушылар үшін қоғам үшін тең құндылықты мойындау;
- оқушылардың жергілікті мектептердің мәдени өміріне қатысу дәрежесін жоғарылату және сонымен бірге кейбір оқушылардың мектеп өмірінен оқшаулану деңгейін төмендету;

- мектептегі жұмыс әдістемесін мектеп жанында тұратын барлық оқушылардың әр түрлі қажеттіліктерін толығымен қанағаттандыра алатын етіп қайта құру;

- білім алуға кедергілерді алып тастау және мектептегі өмірге толық қатысу мүмкіндігі тек мүгедектерге немесе ерекше білім беру қажеттіліктері бар адамдарға ғана емес;

- кедергілерді жою және жекелеген оқушылар үшін мектептерге қол жетімділікті жақсарту әрекеттерін талдау және зерттеу, жалпы мектептің барлық оқушыларының пайдасына бағытталған реформалар мен өзгерістерді енгізу;

- студенттер арасындағы айырмашылықтар - бұл кедергілерді емес, педагогикалық процеске ықпал ететін ресурстар;

- оқушылардың тұрғылықты жерінде орналасқан мектептерде білім алу құқығын тану;

- жалпы мектептердегі жағдайды оқушылар үшін де, мұғалімдер үшін де жақсарту;

- оқушылардың оқу үлгерімін жақсартуда ғана емес, сонымен бірге әлеуметтік

құндылықтарды дамытуда мектептердің рөлін мойындау;

Мектептер мен жергілікті қоғамдастық арасындағы қолдау және ынтымақтастық қатынастарын дамыту; білімге инклюзияны қоғамға қосылу аспектілерінің бірі ретінде тану.

Әдебиеттер тізімі

1. Государственная программа развития образования Республики Казахстан на 2011–2020 годы, утвержденная Указом Президента Республики Казахстан от 07.12.2010 г. № 1118 //Казахстанская правда. 2010. № 153–154. С.10–12.

2. Письмо Минобрнауки РФ от 18.04.2008, No, АФ 150/06 «О создании условий для получения образования детьми с ограниченными возможностями здоровья и детьми - инвалидами» «Вестник образования» Закон Республики Казахстан «Об образовании» от 27 июля 2007 года № 319-III «Об образовании» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 18.02.2014 г.)

3 Инклюзивті білім беру жағдайында қызмет ететін мұғалімдердің кәсіби күзiреттiлiктерiне қойылатын талаптарды дайындау бойынша әдiстемелiк ұсынымдар.– Астана: Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, 2015. 32 б.

4 Нестерова А.А., Максименко Ж.А. Российский подход к инклюзии: междисциплинарность, комплексность, партнерство // Сборник материалов III Международной научно-практической конференции. М.: МГППУ, 2015. С.69 -74.

5 Ертанова О.Н. «Интеграция» и «инклюзия» в аспекте семантики // Инклюзивное образование: методология, практика, технологии: сборник материалов Международной научно-практической конференции. М.: МГППУ, 2011. С. 17 - 18.

ӘОЖ: 004.053

Момбекова С.С., Айхынбай К.Т.

аға оқытушы, М.Әуезов атындағы ОҚУ, Шымкент, Қазақстан

аға оқытушы, М.Әуезов атындағы ОҚУ, Шымкент, Қазақстан

ОТЫЗ ЖЫЛДА ОРДА БҰЗҒАН ҚАЗАҒЫМ!

Түйін: Ақпараттық коммуникациялық технология электрондық есептеуіш техникасымен жұмыс істеуге, оқу барысында компьютерді пайдалануға, модельдеуге, электрондық оқулықтарды, интерактивті құралдарды қолдануға, интернетте жұмыс істеуге, компьютерлік оқыту бағдарламаларына негізделеді. Ақпараттық әдістемелік материалдар коммуникациялық байланыс құралдарын пайдалану арқылы білім беруді жетілдіруді көздейді. Орта білім беру жүйесіндегі рөлі ақпараттық білімнің, ақпараттық орта мен адамның өзара қарым-қатынасын үйлесімді етуде.

Кілт сөз: Саяси-экономикалық реформа, рухани жаңғыру, технологиялық мәдениет, ақпараттық қоғам, ақпараттық технология, ғылыми-техникалық прогрес

Алтайдан Алатауға дейін ұлан – ғайыр жерді мекен еткен ата – бабаларымыз тәуелсіздікті арман еткен. Осынау кең даланы көк найзаның ұшымен, сом білектің күшімен қорғаған бабаларымыздың аманатын орындау үшін талай боздақтар жанкештілікке барған. Қаракерей Қабанбай, Қанжығалы Бөгенбай батырлардан бастап, Иса Досан, Шотан батырлар, беріректе Бауыржан, Мәншүк, Әлия сынды батырлар сол ел қорғауды ұран еткен, сол үшін құрбан болып, ел құрметіне бөленген батырлар.

Ресейдің езгісінде болып, тіліміз бен дінімізден безіп, орыстанғалы тұрғанда Қайрат Рысқұлбеков, Ләззат Асанова сияқты қыршын жастардың құрбандыққа баруы арқасында ғана тәуелсіздік алып, егеменді ел болдық. Тәуелсіздік ащы термен келген тәтті жеңіс. Төгілген қанның, өлмеген жігердің отымен келген ұлы күн.

Әрбір егеменді елдің өзіне тән мемлекеттік рәміздері болады. Оған Ту, Елтаңба және Әнұран жатады. Қазақстан Республикасының азаматтары сондай-ақ елімізде тұрып жатқан кез келген адам Мемлекеттік туды, Елтаңбаны және Әнұранды құрмет тұтуға міндетті. Олардың сипаттамасы және ресми пайдалану тәртібі Конституциялық Заңмен белгіленді.

“Біз алдымызға анық та айқын мақсат қойдық - біз жақсы өмір сүргіміз келді, біз еркіндікке ұмтылдық, біз бәрінен бұрын балаларымыз бен немерелеріміздің лайықты өмір сүруін қолдадық. Бұған сіздер мен біздер өз ғұмырымыздың біраз жылдарын арнадық. Еңбегіміз еш кеткен жоқ, біз бүгінгідей биікке көтерілдік.” Міне, осы ҚР Тұңғыш Президенті Н.Ә.Назарбаевтың жасаған жолдауының негізінде Қазақ елі 30 жыл бойы өзінің алдына қойған мақсатына табанды түрде әрекеті мен берекетін асырып қол жеткізіп келеді.

Дүниеде тәуелсіз Қазақ елі бар;

Әлемде Егемен Қазақстан бар;

Оның көпұлтты, тату, ынтымақшыл халқы бар;

Қуатты экономикасы, сенімді саяси жүйесі бар;

Ең бастысы – бүгіннен нұрлы, бүгіннен кемел болашағы бар;

Сол күнге берік сенімі бар!

Осы секілді кереметтей ұранды сөздерді өзіне пір тұтқан қазақ елі осынау 30 жылдың ішінде көптеген асулардан асып, өзінің білімі мен тәрбиесін дамытып, мәдениеті мен өнерін асқақтатып келе жатқаны айдан анық. Әрбір қазақтың өз еліне деген сүйіспеншілігі:

Мен - қазақтың мың өліп, мың тірілген,

Жөргегімде таныстым мұң тілімен.

Жылағанда жүрегім күн тұтылып,

Қуанғанда күлкімнен түн түрілген.

Мен - қазақпын, биікпін, байтақ елмін,

Қайта тудым, өмірге қайта келдім.

Мен мың да бір тірілдім мәңгі өлмеске,

Айта бергім келеді, айта бергім! – осы өлең шумақтарының кез-келген қазақ жастарының жүрегінің түбінде жаттанды болып қалғаны нақты дәлел.

Әрбір қазақпын деген азаматтың көкірегіңде “Отан” деген сөз ыстық сезіммен сәуле шашып тұрады. «Отансыз адам – қанатсыз құспен тең» демекші, әр адамның Отаны өзі үшін ыстық. Қазақ елінде тұратын адамдардың Отаны – тәуелсіз Қазақстан Республикасы.

Елбасының басшылығымен мемлекетіміздің нышандары белгіленіп, билік жүйесі қалыптасты. Ұлттық валютамыз айналымға енді. Қарулы Күштеріміз құрылды. Ата заңымыз қабылданды. Шетелдермен дипломатиялық қатынас орнатылды. Еліміз беделді халықаралық ұйымдарға мүше болды.

«Қазақстан – 2030» стратегиясын қабылдадық. Шығыстағы көршімізбен шекарамызды бекіттік. Басқа да іргелес мемлекеттермен шекара жөніндегі келіссөздер қарқынды жүргізіле бастады. Ел аумағын ядролық қарудан толық тазарттық. Елордамызды Арқа төсіне көшірдік. Нарықтық экономикаға өтіп, жекеменшік институтын берік орнықтырдық. Отандық бизнестің негізін қаладық. Жастар әлемнің маңдайалды оқу орындарында білім ала бастады. Түрлі дағдарыстардан аман өтуге мүмкіндік берген Ұлттық қорымыз құрылды. Дүние жүзіне тарыдай шашылған қазақ баласын атажұртқа шақырып, Ұлы көшке жол аштық. Соның нәтижесінде ел еңсесі тіктеліп, ұлттық рухымыз көтерілді.

Құрлықтағы барлық шекарамызды айқындап, заң жүзінде бекіттік. «Мәдени мұра» бағдарламасын жүзеге асырып, тарихымызды түгендедік. Солтүстік Аралды құтқарып, қашқан теңізді қайтардық. Әлемдік және дәстүрлі діндер көшбасшыларының съездерін, Еуропадағы қауіпсіздік және ынтымақтастық ұйымының, Азиядағы өзара іс-қимыл және сенім шаралары кеңесінің саммиттерін өткізуге және басқа да бірқатар маңызды халықаралық жобаларға бастамашы болдық. Елімізге шетелден қомақты инвестиция тарттық. Есілдің жағасында бой көтерген еңселі елордамыз ұлттық идеямызға айналды. «Батыс Еуропа – Батыс Қытай» халықаралық дәлізі сияқты ірі инфрақұрылымдық жобалар қолға алынды. Тұрғын-үй құрылысы да бұрын-соңды болмаған қарқынмен дамыды.

Шаңырағымыз биіктеп, өсіп - өркендеп, мерейлі мемлекетке айналдық. Шекара мәселесін біржола шештік. «Қазақстан – 2050» стратегиясын қабылдап, озық дамыған отыз елдің қатарына қосылуды межеледік.

Әр бағыт бойынша «Үдемелі индустриялық-инновациялық даму», «Нұрлы жол», «100 нақты қадам» сияқты ауқымды бағдарламалар жүзеге асырылды. Саяси және экономикалық реформалармен қатар рухани жаңғыруға баса мән бердік.

Осынау толағай табыстардың бәріне Елбасының дара көшбасшылығының һәм халқымыздың даналығы мен парасатының, бірлігі мен ынтымағының, отандастарымыздың қажырлы еңбегінің арқасында қол жеткіздік. Сондықтан, Елбасы Тәуелсіздігіміздің мәңгі символына айналды десек, ақиқатты айтқан болар едік.

Расында да арғы-бергі заманда адамзаттың қолынан шыққан қай мемлекетті алсақ та, оған үш тағдырдың бірі ғана бұйырады екен. Біріншісі – Тәңірі ел болатын жол да, ер болатын ұл да берген, бірақ тірлігі аз, тәлкегі көп, сөзі мол, бірлігі жоқ ел. Мұндай елдің бүгінгі бұлыңғыр, келешегі күңгірт. Екіншісі – Жаратқан терең тарих, танымды халық берген, бірақ билігі берекесіз, ғұмыры мерекесіз ел. Мұндай жұрттың жолы ауыр, жетер жағасы алыс. Ал үшіншісі – ғұмырын ұлт тағдырымен еншілеген жүректі Ері, астаналы Елі бар, алыс-жақын жақтаған, тұтастығын сақтаған саламатты мемлекет. Біздің мемлекет, міне, осындай мемлекет. Ал асқаралы Астана болса, дүбірлі дәуірдің дарабоз перзентіндей уақытпен бірге туып, заманынан озған, сол үшін де осындай күшті де құдіретті

мемлекеттің елордасы болу үшін жаралған жасампаз қала болып мәңгілікке қалмақ.

Осынау 30 жылдық ғұмыры бар мемлекетіміздің «Отызында орда бұзар» атты мақалаға сай ғұмыр кешкені жоғарыда айтылған әңгімемізге нақты дәлел.

XXI ғасыр – бұл ақпараттық қоғам дәуірі, технологиялық мәдениет дәуірі, айналадағы дүниеге, адамның денсаулығына, кәсіби мәдениеттілігіне мұқият қарайтын дәуір. Білім беру үдерісін ақпараттандыру – жаңа ақпараттық технологияларды пайдалану арқылы дамыта оқыту, дара тұлғаны бағыттап оқыту мақсаттарын жүзеге асыра отырып, оқу-тәрбие үдерісінің барлық деңгейлерінің тиімділігі мен сапасын жоғарылатуды көздейді. Біріккен ұлттар ұйымының шешімімен «XXI ғасыр – ақпараттандыру ғасыры» деп аталады. Қазақстан Республикасы да ғылыми-техникалық прогрестің негізгі белгісі – қоғамды ақпараттандыру болатын жаңа кезеңіне енді. Заманымызға сай қазіргі қоғамды ақпараттандыруда педагогтардың біліктілігін ақпараттық-коммуникациялық технологияны қолдану саласы бойынша көтеру негізгі міндеттерінің біріне айналды.

Ендігі біздің алға қойған мақсатымыз: өткенімізді білетін, бүгінді түсінетін, ертеңімізге сеніммен қарайтын азамат болу.

Осы жерде М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университетінің «Ақпараттық коммуникациялық технологиялар» кафедрасының оқытушылар ұжымы еліміздің осы кереметтей қуанышты туылған күнінде өзінің ерекше ой - тұжырымдамасын ортаға салуын жөн көрді.

Өткенге қарап басымызды иеміз, ертеңге қарап білек сыбанамыз демекші, бүгінгі бала – ертеңгі жаңа әлем.

XXI ғасырда қоғам қажеттілігін қанағаттандыру үшін білім беру саласында төмендегідей міндеттерді шешу көзделіп отыр. Олар: білім сапасын көтеру компьютерлендіру, интернет, компьютерлік желі, электронды және телекоммуникация, электронды оқулықтар даярлау. Бұлардың оқушылардың қазіргі заман талабына сай білім алуына, білік сапасын көтеруге тигізетін әсері мол. Жаңа электронды оқулықтардың дүниеге келуімен берілетін білім мазмұны да өзгерері сөзсіз. Болашақта әр оқушы компьютерлік технология арқылы интернет, электронды желі, электронды почта арқылы дүниежүзілік білім әлеміне еніп, онда өзінің қажетін өтейтін білімді толығымен алуға, қажетті ақпараттық мәліметтерді ғылым саласына байланысты озық тәжірибелерді, осы мәселенің шетелдегі жағдайымен танысуына толық мүмкіндік туады.

Ақпараттық бірліктердің білімге айналуы – әлемнің жүйелік-ақпараттық бейнесін оқушылардың шығармашылық қабілеттері мен құндылық бағдарларын дамыту арқылы қалыптастыруды көздейтін, адамның дүниетанымының құрамдас бөлігі болып табылатын интеллектуалды дамуды қалыптастырудың бір жолы.

Бүкіл әлем жаңа технологиялар ағымында өмір сүріп жатқаны айдан анық және сол ағымдағы ақпараттардың қазақ еліне қаншалықты әсер етіп жатқандығы да көз алдымызда. Жаңа заманауи технологиялар сағат сайын даму үстінде, сол технологияларды игеріп, өз білімін шыңдап, еліне деген сүйіспеншілігін арттыра отырып өз үлесін қосып отырған жас мамандарымыз қаншама. ҚР Президенті Н.Ә. Назарбаев: «Ұлттық бәсекелестік білімділік деңгейімен айқындалады. Қазіргі заманда жастарға ақпараттық технологиямен байланысты әлемдік стандартқа сай мүдделі жаңа білім беру өте қажет» деген ұстанымға сәйкес Тәуелсіздігіміздің тұғырын берік ұстап, одан ары терең дамыту үшін мектеп табалдырығында білім алып жатқан жас өрендеріміздің қазіргі заман талабына сай компьютерлік білімдерін шыңдауға арналған жеке шағын мектептер «Программалау тілі», «IT - технология» атты көптеген тілдер мен заманның қажетіне сай қолданылатын көптеген бағдарламаларды үйретуде. Бастауыш білім беру жүйесін ақпараттандырудың негізгі мақсаты оқушылардың ақпараттық мәдениетін қалыптастыру. Осы мақсатты орындау барысында оқушылардың ақпараттық мәдениетін қалыптастыруда жаңа әдістерді қолдану қажеттілігі туындап отыр. XXI ғасырда ақпараттанған қоғам қажеттілігін қанағаттандыру үшін білім беру саласында төмендегідей міндеттерді шешу

көзделіп отыр: компьютерлік техниканы, интернет, компьютерлік желі, электрондық және телекоммуникациялық құралдарды, интерактивті құралдарды, электрондық оқулықтарды оқу үдерісіне тиімді пайдалану арқылы білім сапасын көтеру.

Себебі, еліміздің басқа да шет мемлекеттерімен теңесуі ең алдымен еліміздің жас буындарының компьютерлік сауаттылығының артуы ең басты мақсат деп ойлаймын. Компьютерлік сауаттылықтың артуы мемлекетіміздің дамуына үлкен үлес қосары сөзсіз.

Себебі қазіргі таңда әрбір қызмет орыны, әрбір мекеме, әрбір жұмыс орыны компьютерді жақсы меңгеруін талап етеді. Сол жаңа технологияны игеріп, еліміздің жарқын болашақта, өзге дамыған елдердің қатарында өмір сүруіне де осы ақпараттық технологиялардың ықпалы күннен-күнге артып келеді. Компьютерлік сауаттылық заманның ең басты талабы.

Ақпараттандыру ісінде білім жүйесінің адамзат тіршілігінің барлық әлеуметтік аймақтармен әрекеттесуі және олардың бір – біріне әсер етуі толық бейнеленеді. Білім беру жүйесін ақпараттандыру ісі жаңа оқыту технологияларын дайындауды талап етеді. Білім беру жүйесін ақпараттандырудың теориясы мен әдістемесі мынадай зерттеу бағыттарынан тұрады:

- қазіргі ақпараттық қоғам мен ғаламдық коммуникация жағдайында студенттің тұлғасын дамыту міндеттеріне сәйкес оқытудың ұйымдық түрлері мен әдістерін, білім беру мазмұнын таңдаудың әдіснамасы мен стратегиясын жетілдіру;
- студенттің ақыл-ой әлеуетін дамытуды, оқу ақпаратын жинау, өңдеу, сақтау, беру, өндіру ісіндегі әртүрлі дербес әрекет түрлерін жүзеге асыра білуді қалыптастыру бойынша оқу әрекетін қамтамасыз ететін педагогикалық технологияны, оқытудың әдістемелік жүйесін жасау;
- бірлескен ақпараттық желілер мен ғаламдық коммуникациялар базасында жұмыс істейтін «виртуалдық» білім беру мекемелерін дүниеге әкелу, коммуникацияға қолжететін ашық білім беру жүйелерінің таратылған ақпараттық ресурстарының әлеуетін пайдалану;
- оқу-тәрбие ісін ақпараттық-әдістемелік қамтамасыз ету үрдісін және оқу орнын (оқу орындары жүйесін) ұйымдық басқаруды автоматтандыру негізінде білім беру жүйесін басқару механизмдерін жетілдіру, ғылыми-педагогикалық ақпараттық мәліметтер базалары мен банктерін, ақпараттық-әдістемелік материалдарды, коммуникациялық желілерді пайдалану;
- студенттің ақыл-ой қуатының деңгейін белгілеудің, оның білімі мен жетістігін бақылау және бағалаудың компьютерлік тестілеуші, диагностикалаушы әдістемелерін жасап пайдалану.

Қорыта келе оқу орындарын ақпараттандыру жұмысын жеделдету ақпараттық технологиялармен толық қамтамасыздандыруға және ақпараттандыру бойынша оқу-әдістемелік жүйені жетілдіруге тікелей байланысты. Білім беру жүйесін ақпараттандыру үдерісін дамыту отандық оқытуға бағытталған бағдарламалар дайындамайынша мүмкін емес. Олардың ауқымы кең. Бұлар - бақылау және тестілеу бағдарламалары, ақпараттық анықтама жүйелері, оқыту орталары, электрондық оқулықтар және мультимедиялық бағдарламалар. Компьютерлік сауаттылықты қалыптастырудан жеке адамның ақпараттық мәдениетін қалыптастыруға көшу қажет. Сонда ғана білім мекемелері ақпараттық қоғамда өмір сүре алатын жан-жақты дамыған қоғам мүшесін дайындап шығара алады.

Әдебиеттер тізімі:

1. <https://egemen.kz/article/260146-tauelsizdik-barinen-qymbat>
2. <https://articlekz.com/kk/article/28196>
3. <http://rmebrk.kz/bilim/boribekova-kazirgi.pdf>
4. <https://qamshy.kz/article/44249-imanghalidynh-qazaqqa-qatysty-aytqan-qanatty-sozderi>

Ерболат А.Ә., Мәлік И.

«Ғимараттар мен құрылыстарды салу және пайдалану» пәнінің оқытушысы
М. Әуезов ОҚУ колледжі, Шымкент, Қазақстан
«Құрылыс бұйымдары мен конструкцияларын өндіру» пәнінің оқытушысы
М. Әуезов ОҚУ колледжі, Шымкент, Қазақстан

ЦИФРЛЫ ҚАЗАҚСТАН: БІЛІМ БЕРУ САЛАСЫ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Түйін: «Цифрлы Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы, цифрлық технология, цифрлы дәуір, цифрлы эволюция, франчайзинг, рейтингтік көрсеткіш, мамандандыру сапасы, білім бәсекесіндегі қабілеттілік, адами капитал

Кілт сөздер: {Цифрландыру технологиялары дегеніміз } – бұл бұрын-соңды адамзат бастан кешпеген ғажайып әлемнің жаңа құралдары.

Цифрландыру – бәсекеге қабілетті экономиканы дамытуды және халқының тұрмыс сапасын жаңа деңгейге көтеруді мақсат тұтқан әлем мемлекеттері жаппай ұстанып отырған тренд. Аталған айтулы үрдіске ілеспеген, ең бастысы бел шешіп кіріспеген жағдайда, мемлекеттің болашағы бұлыңғыр болатындығы сөзсіз.

Ендеше ҚР Президенті Н.Ә.Назарбаев 2017 жылғы 31 қаңтардағы «Қазақстанның үшінші жаңғыруы: жаһандық бәсекеге қабілеттілік» атты Жолдауында «Цифрлы Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасын жасаудың қажеттілігін айқындап берді: «... Біз цифрлық технологияны қолдану арқылы құрылатын жаңа индустрияларды өркендетуге тиіспіз. Бұл – маңызды кешенді міндет. Елде 3D –принтинг, онлайн-сауда, мобильді банкинг, цифрлық қызмет көрсету секілді денсаулық сақтау, білім беру ісінде қолданылатын және басқа да перспективалы салаларды дамыту керек. Бұл индустриялар қазірдің өзінде дамыған елдер экономикаларының құрылымын өзгертіп, дәстүрлі салаларға жаңа сапа дарытты. Осыған орай, Үкіметке

«Цифрлы Қазақстан» жеке бағдарламасын әзірлеуді және қабылдауды тапсырамын. Цифрлық

индустрияны дамыту басқа барлық салаларға серпін береді. Сондықтан Үкімет ІТ саласын дамыту мәселесін ерекше бақылауда ұстауға тиіс».

2017 жылдың 12 желтоқсанында Үкімет тарапынан ұлттық компаниялардың, мемлекеттік корпорациялардың сарапшыларын, халықаралық консультанттарды тарта отырып әзірленген бағдарлама қабылданды.

2018-2022 жылдарға арналған «Цифрлы Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы бес бағытты қамтиды.

Біріншісі – экономика салаларын цифрландыру. Бұл бағыт еңбек өнімділігін өсіру және капиталдандыруды арттыруды мақсат тұтып, серпінді технологияларды пайдалану арқылы экономиканың дәстүрлі салаларын түрлендіруді көздейді.

Екіншісі – «Цифрлы мемлекетке көшу». Бұл бағыт мемлекеттік қызмет көрсету саласын жаңа сапаға көтеруді мақсат етеді; қағаз жүзіндегі жұмыстар электронды нұсқаға көшірілуімен ерекшеленбек.

Үшіншісі – «Цифрлы Жібек жолын жүзеге асыру». Бұл бағыт мәліметтерді беру, сақтау және өңдеудің жоғары жылдамдығына қол жеткізуді міндет етіп қойған.

Төртіншісі – «Адам капиталын дамыту». Бұл бағыт бойынша «білім экономикасына» көшу үшін креативті қоғам құру қолға алынады.

Бесіншісі – «Инновациялық экожүйені құру». Бұл бағытқа сәйкес бизнес, ғылыми орта және мемлекет арасында тұрақты байланыс орнатылып, технологиялық кәсіпкерлік пен инновацияны дамытуға қолайлы жағдай жасау мәселелері қамтылып отыр.

Білім саласындағы цифрландыру мәселесі «Цифрлы Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасының төртінші бағытына, АДАМ КАПИТАЛЫН ДАМУ ҮРДІСІМЕН

сабақтасады.«Адами капитал» ұғымын алғаш рет ғылыми ортаға енгізген Нобель сыйлығының иегері, экономист Теодор Шульц терминге

«Адам бойындағы барлық қабілет туа бітеді немесе өмірлік дағдымен қалыптасады. Тиісті қаржы бөлу арқылы дамытылатын адам бойындағы туа және жүре қалыптасқан құнды қабілеттерді адами капитал дейміз»сынды анықтама берген-ді. Ендеше капитал дегеніміз – табыс әкелетін құндылық. Табыс әкелмеген кез келген байлық капитал бола алмақ емес. Демек адами капиталға айналмаған жан бәсекелестікке қабілетті болмайтындығы түсінікті жайт.

Адам капиталын дамыту үшін Қазақстанда сапалы кадрлық әлеует құру керек. Сол себепті«Цифрлы Қазақстан» бағдарламасында орта, техникалық жәнекәсіби, жоғары білім беруде цифрлық сауаттылықты арттырушаралары қарастырылған:

- 2-сыныптан бастап «Бағдарламалау негіздері» пәні кезең-кезеңімен енгізіледі;
- жоғары сыныптардағы бағдарлама роботты техника, виртуалдышындық, 3D принтинг және басқа пәндермен толығады;
- талантты жастарды дамыту және қолдау мақсатында тұрақты түрде хакатондар, олимпиадалар мен конкурстар ұйымдастырылуда;
- роботты техника мен бағдарламалау бойынша түрлі үйірмелер ашылуда;
- елді мекендерде тұрғындар, оның ішінде жұмыссыздар, сұранысқа ие цифрлық машықтарға оқытылатын болады және т.б.

Демек,білім және ғылым саласын цифрландыруды дамыту бойынша елде үш бағытта жұмыс атқарылып жатыр. Біріншісі – орта білім жүйесін ақпараттандыруды дамыту, екіншісі – білім беруді және ғылымды басқару үрдісін автоматтандыру, үшіншісі – IT мамандарын даярлау.

Қазақстанның цифрлы қоғам орнатуға, соның ішінде білім саласы үрдісіне, қатысты анықтамалық мағлұматтарды сараласақ, төмендегідей міндеттер айғақталмақ.

Елде балаларға арналған тегін IT-сыныптар ашу қолға алынды. Жоба аясында ел бойынша 1 мың сынып ашылып, 150 мың бала бағдарламалау және робот техникасының негіздері жайында тереңдетілген білім алады. Бұл бастама мектептерге факультативті пән ретінде енгізіліп, үш айлық және алты айлық курс ретінде жүргізілу көзделуде.

Арнайы WEB-сайт арқылы бастауыш сынып оқушыларына арналған денсаулық сабағы оқытылады. Спорт алаңдары да қысқы және жазғы мезгілге сай қайта жабдықталып, сабақтан тыс уақытта ақылы негізде өзге азаматтарға пайдалануға беріледі. Осы бастамалар аясында елдің мектеп асханалары бірыңғай үлгі бойынша арнайы қондырғылармен жабдықталып, ас мәзірі де мемлекеттік стандарт бойынша дайындалады. Аталған жұмыстар жергілікті әкімдіктермен бірлесіп жүргізіледі. Сөйтіп, елдің 3 миллионға жуық мектеп оқушыларының салауатты өмір салтын ұстануына жағдай жасалмақ.

IT аясында адам капиталын дамыту бағытында орта және жоғары білім беру орындарының бағдарламасы қайта қаралмақ. Бастауыш сыныптарға арналған «Бағдарламалау» және «Робот техникасы» пәндері бойынша жаңа әдіс-тәсілдер енгізілді. Бағдарламалар тілі жаңартылды. Қазіргі таңда 3 мыңнан астам мектеп пен оқушылар сарайында роботты-техника бойынша элективті курс енгізілген.

Жоғары оқу орындарында студенттер Data Science, Enterprise Architecture сынды жаңа үлгідегі, сұранысқа ие бағыттар бойынша оқитын болады.

IT-мамандар даярлау ісі жүзеге асырылады. Бұл жоба бойынша елде жұмыс беруші IT-компаниялар мен жоғары оқу орындарының базасында 20 IT-орталық ашылып, жылына 35 мың адам білім алады. Олардың қатарына жұмыссыз және өзін-өзі жұмыспен қамтыған жастар да жұмылдырылады. Аталған орталықтарда бүгінде әлемдік деңгейде сұранысқа ие цифрлау тәсілдері мен Java, Python, PHP, Swift сияқты бағдарламалау тілдері оқытылады. Орталық түлектеріне бір жыл бойы қолдау көрсетіліп, олардың жұмысқа

орналасуына да мейлінше жағдай жасалады. Сыныптар мен орталықтар Astana Hub халықаралық IT-стартаптар технопаркімен бірлесіп жұмыс атқармақ.

IT-орталықтар жобасы барысында ең алдымен қазақстандықтарға фриланс-биржада жұмыс істеуді үйрететін 40 ментор-тәлімгер даярланады. «Атамекен» ҰКП-ның есебі бойынша, осы бастамадан кейін 20 мыңға жуық азамат аталған биржада жұмыс істеп, ондаған мың адам тұрақты жұмыспен қамтылады. Жоба жемісті іске асқанда, елдің аудан орталықтары тұрғындары да әлемнің ең ірі мегаполистерінде орналасқан компанияларға қызмет көрсетуге мүмкіндік алмақ.

IT-хабтың базасында Эколь бағдарламалау мектебі мен арнайы шеберхана жобасы ашылады. Мұнда елдің экожүйесінің инновациялық стартаптарын дайындайтын жастар оқитын болады. 2018 жылдың ақпан айында үздік IT-жобалары бар жастар мен компанияларға арналған бағдарлама іске қосылды.

Цифрландыру үрдісіне ілескен өңірлер санатынан Қарағанды, Қостанай Оңтүстік Қазақстан және т.б. облыстары табылуда. Мәселен, Оңтүстік Қазақстан облысында IT-технологияның көмегімен мектеп оқушыларының себепсіз сабақтан қалу көрсеткіші 22 мыңнан 2 мыңға дейін қысқарған, бұл, өз кезегінде, олардың оқу үлгеріміне де оң ықпалын тигізіп отырған игі қадам екендігі даусыз. Қолданысқа енгізілген электронды журналдар мен күнделіктер ата-аналарға балаларының үлгерімін бақылауға, оқу бағдарламасы мен үй тапсырмалары туралы ақпарат алуға мүмкіндік береді. Өңірде онлайн-сабақтар секілді жаңашыл үрдістер шалғайда орналасқан аудандар мектептеріндегі мамандар жетіспеушілігі мәселесін шешуге жол ашуда. Интернет байланысы арқылы оқушыларға сабақ немесе мұғалімдерге семинарлар өткізу қолға алынбақ.

Жалпы электронды журналдар мен күнделіктер жүйесі республика бойынша 6 мыңнан астам мектепте енгізілді.

ЖОО-да оқу үдерісін автоматтандыру процесі жүзеге асырылып жатыр. ҚР -ның ЖОО да студенттер электронды портал арқылы сабақ кестесін алады, барлық оқу-әдістемелік кешенді, тестілік және емтихан тапсырмаларды табады.

Білім беру саласын цифрландыру үрдісінде белең алып отырған кемшіліктер де баршылық. Біріншіден, білім беру ақпараттық жүйелерінің мемлекеттік органдардың басқа да жүйелерімен интеграциялануы төмен деңгейде. Екіншіден, білім беру ұйымдарының жеткілікті түрде жаратандырылмауы, интернет желісіне қосылу жылдамдығының төмендігі өзекті проблемаға айналып отыр. Үшіншіден, білім беру жүйесін цифрландыруды қолдау бойынша бірыңғай оператордың жоқтығы келеңсіздік тудыруда. Төртіншіден, ақпараттық-коммуникациялық технология инфрақұрылымын қамтамсыз ету үшін бірыңғай техникалық талаптардың болмауы, бесіншіден, кәсіби күзінеттілік деңгейінің төмендігі кері әсер етуде.

2017 жылдың қыркүйек айында цифрландыру мәселесі бойынша өткен республикалық кеңесте ҚР Президенті Н.Ә.Назарбаев: «Мен әркімнің цифрландыру мақсат емес екенін түсінуін қалаймын, ол жаһандық бәсекелестікке әкелетін біздің абсолюттік артықшылығымызға қол жеткізудің құралы. Онсыз өзін құрметтейтін ел қалыпты өмір сүре алмайды. Бәсекелестік болмаса, біз артта қаламыз және алда келе жатқан мелекеттердің шаңын жұтатын боламыз. Пайданың, өнімділіктің және капиталдандырудың күрт артуы – мәселе осында. Цифрлы экономика осыны береді», -деп ескертті.

Елбасының сөзінен шығатын қорытынды – Қазақстан цифрлы болашаққа қарышты да нық қадам басуы керек. «Цифрлы Қазақстан» бағдарламасының шешуші мақсаты – инновациялық экономиканы қалыптастыру, 2050 жылға қарай бәсекеге қабілетті 30 елдің қатарына қосылу және қоғам мен өндірісті жаңарту.

Білім сферасындағы цифрландырудың ең басты міндеті – білім беру сапасын арттыру, яғни халықаралық дейгейде әртүрлі салаларда, оның ішінде «жасанды

интеллект» және «ауқымды деректер» жасау саласында бәсекеге қабілетті Ел жастарын дайындау.

Қазақстанның үшінші жаңғыруы аясында экономиканың жедел технологиялық дамуына жол ашып, цифрландыру мәселесіне ерекше ден қою – Елбасы қойып отырған маңызды стратегиялық міндет.

Әдебиеттер тізімі:

- 1 Қазақстанның үшінші жаңғыруы: жаһандық бәсекеге қабілеттілік.- ҚР Президенті Н.Ә.Назарбаев Қазақстан Халқына Жолдауы.- Егеменді Қазақстан. 2017.31 қаңтар
- 2 Қастер Сарқытқан. Адами капитал мамандық таңдаудан қалыптасады // President & Haluq.- 2018. 29 маусым. Б. 6.
- 3 Игілігі мол цифрлы қоғам // Егемен Қазақстан. 2018. 2 ақпан. Б. 12.
- 4 Абай Асанкелдіұлы. Білім саласын цифрландыру мәселесі қаралды // Егеменді Қазақстан.- 2018. - 20 наурыз. Б. 21.
- 5 Жаңа әлемге бастайтын жаңа жобалар // Айқын. 2018. 24 сәуір. Б. 8.
- 6 Егеменді Қазақстан. 2018. 3 қазан. Б.20.

ӘОЖ: 48.13

¹Қалдыбекова Г.Ж., ²Жунисов А.Б.

¹магистр, информатика пәнінің 2 санаты оқытушысы, әдіскер
М.Әуезов ОҚУ колледжі. Шымкент, Қазақстан

²технология пәнінің мұғалімі, 88 ЖОБМ. Шымкент, Қазақстан
**БІЛІМДІ АҚПАРАТТАНДЫРУ ЖӘНЕ ЦИФРЛАНДЫРУ-
ЗАМАН ТАЛАБЫ**

Түйін: Бүгінгі күні Қазақстан әлемдегі ең дамыған 30 елдің қатарына кіру міндетін қойып отыр, ол жаңа инновациялық дамуды және жеделдетілген технологиялық жаңаруды талап етеді. Экономика дамып, студенттер жақсы үйреніп, білім сапасы бұрын-соңды болмаған биіктікке дейін көтерілді. Цифрландыру түрлі салаларға еніп, қоғамның маңызды қажеттілігіне айналууда.

Кілт сөз: ақпарат, мағлұмат, ақпараттық технологиялар, цифрландыру.

Цифрлық трансформациялау идеясын әлемдік тренд деуге болады. Цифрлық технологиялар көптеген елдердің экономикасын дамытуда маңызды рөлге ие.

Цифрлы жүйеге көшу - жаһандық бәсекеге қабілеттілік негізі. Оқыту – бұл жекеленген құбылыс немесе дағды емес, ол студенттердің оқуға қабілетін жақсартуға мүмкіндік беретін педагогикалық әдіс-тәсілдердің біртұтас кешені деп айқындалған. Еліміздің тұңғыш президенті Н.Ә.Назарбаев білім беру жүйесі еліміздегі саяси, экономикалық және әлеуметтік реформаларды жүзеге асыру ісінде ерекше рөл атқаратынын атап өтті.[1]

Қазақстан халқына арналған «Төртінші өнеркәсіптік революция жағдайындағы дамудың жаңа мүмкіндіктері» атты жолдауы мен «Рухани жаңғыру» бағдарламасында білім беру ісіне зор мән берілген. Қазіргі ақпараттық технологиялар дамыған заманда мемлекетіміздің болашағы жас ұрпаққа заман талабына сай білім беруде оқытудың озық технологияларын меңгеру қажеттілігі туып отыр. Ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдану оқыту сапасын арттыруға, сондай-ақ, білім мен ақпарат алмасу ауқымын кеңейтуге мүмкіндік береді.

Жаңа коммуникациялық технологияларды пайдаланудың басты мақсаты - студенттердің оқу материалдарын толық меңгеруі үшін оқу материалдарының практикалық жағынан тиімді ұсынылуына мүмкіндік беру. Бұл мақсаттарға жету жолында

электрондық оқулықтар, тексеру программалары, оқыту программалары сияқты программалық өнімдер қызмет етеді. Білім саласында компьютер студент үшін оқу құралы, ал оқытушы үшін жұмысшы болып табылады. Оның қолданылуы нәтижелі болуы үшін бағдарламалық құралдар толық түрде оқытушының және студенттің алдына қойған мақсатына жетуін және шығару жолдарын қамтамасыз ету керек.

Қазіргі ақпараттық технологияларды білім жүйесіне енгізгенде, оқыту материалдарының педагогикалық мазмұндылығы мен әркімнің өзінің үйренуіне жағдай жасаудың маңызы зор. Цифрлық оқыту ісінің тиімділігі мен сапасы көбінесе өздігінен оқып үйрену процесін тиімді ұйымдастыру мен пайдаланатын материалдардың сапасына тәуелді болады.

Ақпараттық технологияларды қолдану оқыту сапасын арттыруға, сондай-ақ, білім мен ақпарат алмасу ауқымын кеңейтуге мүмкіндік береді. Оқытушылар ақпараттық қоғамға қадам басар жолда «жол сілтеуіш» қызметін атқаруы тиіс. Мұнда базалық білім беруді жетілдірумен қатар, ақпараттандыру саласы бойынша жоғары білікті және тәжірибелі мамандар даярлауды қамтамасыз ететін ғылыми-техникалық пәндер саласында біліктілікті арттыру маңызды рөл атқарады. Ақпараттандыру білім беру процесінде маңызды ықпал ететін білімнің динамикалық құраушысы болып табылады. Студенттердің интеллектуалдық іскерліктерін қалыптастыруды қамтамасыз етеді.

Білім беру үрдісін ақпараттандыру – жаңа технологияларды пайдалану арқылы дамыта оқыту, дара тұлғаны бағыттап оқыту мақсаттарын жүзеге асыра отырып, оқу-тәрбие үрдісінің барлық деңгейлерінің тиімділігі мен сапасын жоғарылатуды көздейді.[3].

Қазіргі уақытта көптеген елдерде цифрландыру дамудың стратегиялық басымдығы болып табылады. Әлемдік жетекші сарапшылардың болжамдарына сәйкес, 2020 жылға қарай әлемдік экономиканың төрттен бір бөлігі цифрлық болмақ және мемлекетке, бизнеске және қоғамға тиімді өзара әрекеттесуге мүмкіндік беретін экономиканы цифрландыру технологияларын енгізу ауқымды және динамикалық үдеріске айналып келеді.

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңында: «Білім беру жүйесінің басты міндеті – ұлттық және азаматтық құндылықтар мен практика жетістіктері негізінде жеке адамды қалыптастыруға және кәсіби шыңдауға бағытталған білім алу үшін қажетті жағдайлар жасау, оқытудың жаңа технологияларын енгізу, білім беруді цифрландыру, халықаралық ғаламдық коммуникациялық желіге шығу» - делінген. [2] Осыған орай, бүгінгі оқытушының алдында студентке білім, білік, дағдыларын игертіп қана қоймай, қабылдауын, ойлауын, қиялын, сезімдерін, ерік-жігерлерін, яғни жан-жақты, азат, шығармашыл, өз бетімен жұмыс жасай білетін, бәсекеге қабілетті жеке тұлғаны дамыту міндеттері тұр.

Елбасы Қазақстан халқына жолдауында: "Біз бүкіл ел бойынша білімнің сапалы қызмет етуін әлемдік стандарттар деңгейінде ұсынуға қол жеткізуге тиіспіз. Онлайн режимінде оқыту практикасын дамыту, жаратылыстану - ғылыми бағдарлы арнайы дәрісханалар жүйелерін қарастыру қажет", - деген болатын. Білім және ғылым министрлігі білім саласын компьютерлендіру, оларды ғаламторға қосу мен телефондандыру бойынша үлкен жұмыс жүргізді. Цифрландыруға қол жеткізу соның айқын дәлелі.

ҚР Білім және ғылым министрі оқулықтарды да онлайн желісіне көшіру жобасын қолға алу жайында айтқан болатын. Білім беру саласын цифрландыру қандай жетістіктерге жетелейді? Және сандық оқыту жүйесі біздің дәрісханаға бейімделе ала ма? Елімізде электрондық оқулықтар пайда болып, қарапайым оқулықтардың орнын алмастыратыны жайында талпыныстар бар. Білім министрі оқулықтарды да онлайн жүйесіне көшіруді айтқан болатын. Цифрландырудың болашағы зор. Қашықтықтан оқыту, онлайн жүйесінде телекөпірлер арқылы сұхбаттасу да цифрландырудың жемісі.

Жаңа ақпараттық технология құралдарын кіріктірілген сабақтарда пайдалану, шәкірттердің шығармашылық, интеллектуалдық қабілетінің дамуына, өз білімін өмірде

пайдалана білу дағдыларының қалыптасуына әкеледі. Компьютерлік техниканың дидактикалық мүмкіндіктерін педагогикалық мақсаттарға қолдану, білім мазмұнын анықтауда, оқыту формалары мен әдістерін жетілдіруде жақсы әсерін тигізеді. Компьютермен жұмыс жасату шәкірттердің дүниетанымын қалыптастырады, өз әрекетін саналы түрде жоспарлайды, құбылыстарға модельдер құра біледі.

XXI ғасырда білімгерлердің жанын рухани жағынан кемелдендіріп, қызығушылығын арттыратын ақпараттық техникалық құралдар екені бәрімізге белгілі. Сондықтан барша оқытушыларға ортақ міндет – заман ағымына ілесе алатын жаңа тұлғаны тәрбиелеу болып табылады. Ұлы педагог Ушинский «Бала балқытылған алтын, оны қандай қалыпқа салып құям десе де оқытушының қолында» дегені, шәкіртті тәрбиелеп оқытуда, әр оқытушының шеберлігі мен әдіс-тәсіліне қойылатын көрсеткіші деп білемін. Ал, ақпараттық технологияларды пайдалану арқылы білім беру оң нәтижесін беріп отыр. Білім саласы - күрделі процесс. Үнемі дамуды, жаңаша деңгейді талап етеді. Өйткені бүгінгі білім алып жатқан білімгерлер, ертеңгі мамандар. Шәкірттерімізді заманауи қоғамға ілесе алатындай етіп цифрландырудың игілігін пайдаланудамыз. Теориялық ақпараттық технологиямен қаруланған жастар еңбек майданында еркін көсілетініне сенім мол.

Әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасында білім берудің және ғылым дамытудың 2016-2019 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы. Астана, 2016
2. «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы. 2018-2022 жылдар
3. 2011-2020 жылдарға арналған Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың мемлекеттік бағдарламасы. Астана 2010.

ӘӨЖ:1174

Джумагулова А.Б.
бастауыш сынып мұғалімі, №102 ЖОББМ, Шымкент. Қазақстан
**ОҚУ МОТИВАЦИЯСЫ ТӨМЕН ОҚУШЫЛАРДЫҢ САБАҚҚА ДЕГЕН
ҚЫЗЫҒУШЫЛЫҚТАРЫН ОЯТУ**

Аннотация: Мақалада мектеп жасындағы оқушылардың мотивациясын көтеру қазіргі мектептің өзекті мәселелерінің бірі, қоғамдық маңызы бар мәселе қарастырылған. Сонымен қатар «мотивация», «тұлғаның мотивациялық сферасы» ұғымы мәселелеріне, оқу іс-әрекетіндегі мотивацияның мәніне және сабақта оқушылар арасында мотивацияны қалыптастырудың әртүрлі әдістері мен тәсілдерін қолдану аясына арналған. Ежелгі даналық: сіз атты суаға апара аласыз, бірақ оны сусындата алмайсыз- дегендей. Оның өзектілігі білім беру мазмұнының жаңаруымен, мектеп оқушыларының бойында білім мен танымдық қызығушылықты өз бетінше меңгеру әдістемесін қалыптастыру міндеттерін тұжырымдау, олардың бойында белсенді өмірлік ұстанымды қалыптастырумен байланысты.

Кілт сөздер: мотив, мотивациялық сфера, қажеттілік, табыс, мотивациялық әдістер, қалыптастыру, нәтижелер.

Мотивация отандық және шет ел психологиясындағы іргелі проблемалардың бірі болып табылады. Қазіргі күнгі психологиядағы зерттеме үшін оның маңыздылығы адамның белсенділігінің көзін, оның іс- әрекетін, мінез-құлқын қозғаушы күшін талдаумен байланысты. Адамды іс- әрекетке не итермелейді, оның түрткісі қандай, ол оны не үшін жүзеге асырады деген сұрақтарға жауап оның сәйкес түсіндірмесінің негізі болып табылады. Ең жалпы түрде түрткі -бұл адамды осы түрткімен анықталатын іс-әрекетке енген қандай да бір әрекетке итермелеуші, ынталандырушы, анықтаушы.

Оқушылардың оқу үлгеріміне ең көп әсер ететіні оқу мотивациясы. Оқу мотивациясы – (латын тілінен “moveo” – қозғалтамын) – білім алушылардың білім мазмұнын белсенді меңгеруге, өнімді танымдық әрекеттерді оятатын процесс. Білім игеру процесі – белсенді процесс. Ол тек әрекет арқылы ғана жүзеге асырылады. Бұған қоса іс-әрекеттердің түрлері мен өзінділік дәрежесі неғұрлым көп және жоғары болса, білім игерудің тиімділігі де арта түседі. [Жұманбаева А.О.]

Кез келген елдің басты капиталы ол - үздік технология және қазіргі заманға сай білімді адамдар, инновациялық жаңалықтарға ашық, өзін-өзі дамыта алатын және шығармашылықты жүзеге асыра алатын тұлғалар. Осыған орай Президент Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауында бірінші міндет ретінде ұлттың бәсекеге қабілеттілігі факторы ретінде білімділік деңгейін жоғарылату ұсынылады. Жиырма бірінші ғасырдың маңызды міндеттерінің бірі - өмір сүру сапасын жоғарылату, оның ішінде тұлғаның даму шарттарын анықтайтын білім беру сапасын жақсарту болып табылады.

Әдетте сабақта оқушы көбіне-көп екі жұмыс атқарады, олар – тыңдау мен жазу (көшіру). Ал белсенді әрекеттер дегеніміз өздігімен түсіну, таңдау, талдау, шешім қабылдау, жаңа мазмұн құрастыру, өз білімінді бағалауға негізделген ойлану, талқылау, өз пікірінді қалыптастыру, оны дәлелдей және қорғай білу, пікір алмасу мен таластыру, өзгенің пікірін тыңдап, оны қабылдау, өз пікірінді жазу секілді жеке және бірлескен жұмыс түрлері. Осындай белсенді әрекеттер тұлғаны жан-жақты дамыта түсіп, оның білім игерудегі көкжиектерін кеңейтеді.

Оқушылардың оқу мотивациясын көтеру мәселесі бойынша ұсыныстар:

• *Тұрақты танымдық қызығушылықты қалыптастыру:* қызықтырып оқыту, оқу материалының жаңалығы, жаңа және дәстүрлі емес оқыту формаларын қолдану,

компьютердің көмегімен оқыту, интерактивті компьютерлік, мультимедиалық құралдарды пайдалану, өзара оқыту, эвристикалық оқыту, жарыс, проблемалық оқыту.

- *Сабақ барысында оқушының жеке ерекшелігін есепке алу* - бұл әрбір оқушының қызығушылығын, сапасын, талабын, мүмкіндіктерін ескере отырып, білім беруде педагогикалық әдіс, құрал, әдістемелердің барлығын пайдалану.

- *Оқушыларға жеке тапсырмалар беру*: реферат, өзіндік жұмыстар, жоба жасауға дағдыландыру.

- *Оқушылардан жауапкершілікті талап ету*. Сан-қилы кедергілерді өз батылдығы мен табандылығының арқасында жеңе білген кейіпкерлерді сабаққа енгізу.

- *Қарапайымнан күрделіге көшу принципін ұстану*: күрделілігі жоғары тапсырмаларды орындауға ынталандыру.

- *Қажетті білім көздерімен жабдықтау*: компьютер, т.б. құралдармен қамтамасыз ету

- *Оқушыларды ғылыми жұмыстарға араластыру*: ғылыми жобалар, олимпиадалар.

- *Логикалық ойлауын дамытып сенімдерін қалыптастыру*: аргументацияға, дәлелдерге және өз көзқарасын негіздеуге үйрету.

- *Интерактивті әдістерді қолдану*: Интерактивті оқытудың мәні оқыту үрдісінде мысалы: - «Өрмекшінің торы», «Аквариум», «Дебат», «Ыстық орындық», «Миға шабуыл», «Пікірталас жүргізу әдістемесі», «Рольдік пікірталас», «Уақыт шеңбері», «Алтын балыққа арналған аквариум», «Психологиялық-педагогикалық консилиум», «Мозайка», «Ақылдың алты қалпағы», топтық, жұптық және тағы басқа әдістерді қолдану арқылы оқушыларды таным үрдісіне тартып, өздері білетін және ойлайтын нәрселерін қайта қарауға, түсінуге мүмкіндік беретіндей етіп ұйымдастыру.

Сабағымды жоспарлауда нақты мақсат қоя отырып, күтілетін нәтижені анықтауға басты назар аударамын. Өз тәжірибеме оқытудың жаңа әдіс- тәсілдері мен оқыту үшін бағалауды енгізе отырып, алдыма мынандай мақсат қойдым: Оқушыларының пәнге деген ынтасы мен қызығушылығын оқыту үшін бағалаудың әртүрлі тәсілдерін ұйымдастыру арқылы арттыру және сабаққа деген көзқарастарын өзгерту. Осыдан «Оқушылардың пәнге деген қызығушылығы мен белсенділігін оқыту үшін бағалаудың түрлері мен тәсілдерін ұйымдастыру арқылы қалай арттыра аламын?»,- деген сұрақ туындады. Осы сұрақ негізінде жұмысымның нысанын «Оқыту үшін бағалаудың әртүрлі тәсілдерін ұйымдастыру арқылы оқушылардың пәнге деген қызығушылығы мен белсенділігін арттыру және сабаққа деген көзқарастарын өзгерте отырып, табысты оқуға қол жеткізуге бағыттау» деп қарастырып келемін.

Бүгінгі білім беру үрдісінде жеке тұлғаның қалыптасып, ой-өрісінің дамуы, өздігінен қоршаған ортаны танып білуі, белсенділігінің артуы, шығармашылық міндеттерді ойдағыдай шешуде мұғалім және мектеп психологының тарапынан көп жұмыс жасалуы тиіс.

Мектептегі оқытудың негізгі мәселелері- оқушылардың оқу үрдісіндегі танымдық қызығушылығын арттыру, танымдылық жан қуаттарының оятуына түрткі болу. Денсаулығы дұрыс дамыған кез келген оқушы мектеп бағдарламасын толық игеруі керек. Оқушылардың көпшілігі оқу бағдарламасын қиындықпен, ал кейбіреуі негізгі пәндерден ұзақ уақыт бойы үлгермейді.

Үлгермеуші оқушыларды зерттеу кезінде ғалымдар екі мәселеге тоқталады: біріншісі – Оқытушы қалай оқытады?, екіншісі – Оқушы қалай оқиды және осы кезде оның дамуы қалай жүзеге асады?

Дидактиктер бұның себептерін педагогикалық психологиялық жағдай, оқу- тәрбие үрдісі жағынан қарастырады. Ал психологтар үлгермеуші оқушылардың оқу үрдісіндегі оқу іс –әрекетінің жеке ерекшеліктеріне тоқталады.

П.П.Борисов үлгермеушіліктің себебін айқындауда оны ірі төрт топқа бөлген:

— Педагогикалық себептерге: жеке пәндердің берілуі, былтырғы білімінде қалыс қалушылықтар, келесі сыныпқа дұрыс көшірілуі;

— Әлеуметтік –тұрмыстық себептер: өмір сүрудің жағымсыз жағдайы. Ата-анасының дұрыс үлгі бермеуі. Отбасының материалдық қамтамасыздығы, отбасы тәртібінің жоқтығы, баланың бақылаусыздығы.

— Физиологиялық себептер: ауру, денсаулықтың жалпы әлсіздігі тыныс алу жолдарының ауруы. Жұқпалы аурулар, орталық нерв жүйесінің қимыл функциясының бұзылуы, нерв жүйесінің аурулары.

— Психологиялық себептер: зейін, есте сақтау, ойлаудың даму ерекшеліктері, түсінудің нашарлығы, сөйлеу қабілетінің дамуының жеткіліксіздігі, танымдық қызығушылықтың қалыптасуы, дүниетанымының тарлығы.

Қазақстан бойынша үлгермейтін оқушылардың 20% йод жетіспеушілік, 12% бастың ішкі қысымының жоғары болуымен тікелей байланысты.

Сонымен қатар үлгермеуші оқушыларды үш топқа бөлуге болады:

Барлық пәндерден үлгермейтін оқушылар.

Негізгі пәндерден ұзақ уақыт үлгермейтін оқушылар.

Кей кездерде үлгермейтін оқушылар.

Оқушылардың ұзақ уақыт үлгермеуінің себебі, психикалық функцияның әлсіз, нашар дамуында оқушылардың есте сақтау мен зейін ерекшеліктерінің айырмашылығы айқын көрініс алады.

Оқушының ойлау әрекеті сапасының жоғарылығы оқуға деген теріс қатынасының болуы және оқушының бағыттылығы толық емес жарым – жартылай болуы.

Оқушының ойлау әрекетінің сапасының төмендігін, оқуға деген теріс қатынастың болуы және оқушының бағыттылығы жарым- жартылай емес толық жойылуы.

Осы ерекшеліктер үлгермеуші оқушылардың типтерін анықтайды және үлгермеушіліктен құтылудың жолын көрсете алады.

Үлгермеуші оқушылардың танымдылық белсенділігін арттыруда мұғалім тарапынан шығармашылық пен ізденісті қажет етеді.

Оқушылардың таным үрдісін тиімді ұйымдастыру арқылы оқу белсенділігін және танымдық қызығушылығын дамыту жөнінде зерттеулер қатарына психологиялық тұрғыдан: С.Рубинштейн, Л.Эльконин, В.Давыдов педагогикалық жақтан Ю.Бабанский, Г.Щукина, ал әдістемелік тұрғыдан Н.Хмель, А.Әбілқасымова жатқызуға болады.

Үлгермеуші оқушыға көмек көрсетудің тиімді жолдарын айқындауда ең алдымен оқушының мектептегі проблемаларының себептерін және оқу – танымдылық іс –әрекеті мен жүріс – тұрысына тән ауытқулардың ерекшеліктерін түсіну қажет.

Осының нәтижесінде баланың жалпы дамуына, бағдарлама талаптарына танымдылық мүмкіндіктерінің сәйкестігі оқушыға кешенді бағалау психо-педагогикалық және медициналық көмек көрсету жолдарын айқындайды.

Оқудағы үлгермеушілікке апаратын ауытқушылықтар жеке дара дамуының бір немесе бірнеше аспектіде көрінуі мүмкін: физикалық және психикалық денсаулығы, баланың танымдылық деңгейінің қарқыны, оның эмоционалды- тұлғалық даму ерекшелігі. Сондықтан баланың даму қарқыны мен көмек көрсету бағдарламасын құруда көптеген мамандар қамтылуы керек (дәрігер, психолог, логопед, әлеуметтік педагог, пән мұғалімдері).

Мұғалім мен оқушының іс-әрекетіндегі өзара байланысының күрделі үрдісінде қалыптасатын оқуға деген субъект – объективтілік қарым – қатынасқа өтудің маңызы зор. Оқушының ойын ояту, түйінді сұрақ қою, оны таңғажайыптармен таңырқата білу, танымдық қызығуды тұрақтандыратын белсенді өзіндік іс-әрекеттерге қатыстыру шараларын ұйымдастырғанда мұғалім мен мектеп үлгермеуші оқушыны жоя алады.

Үлгермеуші оқушының негізгі принциптері:

Тиісті пән негізіндегі нақты және арнайы білімде қалыс қалулар, оның негізінде оқушы оқылатын түсініктердің, заңдылықтардың, теорияның негізгі элементтерін сипаттап бере алмайды және практикалық іс- әрекет орындай білмейді.

Оқу – танымдық іс-әрекетінде дағдылардың қалыс қалуының салдарынан, берілген уақыт ішінде оқушы білім, білік, дағды көлемін меңгере алмайды, жұмыс қарқыны төмендейді.

Даму деңгейі мен тұлғалық қасиеттердің тәрбиеленуінің жеткіліксіздігі негізінде, оқушы сәтті оқуға қажетті өзбетінділік, ұйымдастырушылық, шыдамдылық және басқа қасиеттерді көрсете алмайды.

Үлгермейтін оқушыға көрсетілетін көмектің тиімді жүйесі:

Оқу іс-әрекетін жоспарлау (қайталауды қалыс қалуды алдын алуға бағытталған жаттығуларды орындау, талдау және қатемен жұмыс жасау негізінде оқу іс-әрекетін жүйелеу);

Оқу іс-әрекеті барысында нұсқау келтіру;

Оқу іс-әрекетін ынталандыру (мадақтау, жетістік жағдаятын ұйымдастыру, белсенді еңбекке ұмтылдыру т.б.);

Оқу іс-әрекетін диагностикалау (оқушыны жиі сұрау, барлық үй тапсырмаларын тексеру, оқу іс-әрекет барысында өзіндік бақылауды белсенді ояту т.б.);

Өзара көмекті ұйымдастыру;

Н.Добролюбов былай деген: «...нағыз тәрбиеші бәрін білуге тиіс, сонымен бірге ол тәрбиеленушіні ойландыратын барлық сұрақтарды алдын ала шеше білуге, бала жанын мазалайтын барлық ойлар мен пікірлерді, қиындықтарды, тұжырымдарды талдап, талқылай білуі тиіс». Ол үшін мұғалім қазіргі заманғы ғылым негіздері жайлы жан-жақты, терең біліммен қарулануға, оқу пәнінің мазмұнын мүлтіксіз білуге, өз мамандығымен байланысты басқа ғылым салалары жайлы хабардар болуы тиіс.

Мектеп психологтарының бұл істегі атқаратын міндеті қандай? Енді соған қысқаша тоқталсақ, ең алдымен, психологтар мұғалім мен сынып жетекшісінің жұмысымен танысуы керек (үлгермеу себептерін айқындау, біліміндегі олқылықтар сипаты) Оқушылардың үлгермеушілігінің себептерін зерттеу мақсатындағы мектепте педагогикалық дөңгелек үстелдер, семинар, тренингтер өткізілуі тиіс. Олардың тақырыптары: «Нашар үлгеретін және үлгермейтін оқушыларға білім беру үрдісін белсендіру», «Үлгермеушілікті болдырмау және алдын алу жөніндегі ұстаздар қауымының іс-әрекеті», т.с.с. бұл шараларда оқушыны зерттеудің жалпы бағдарламасы қарастырылып, пікірлер тыңдалып, үлгермеушілік себептерінің айқындалуы және жеке оқушыны оқыту мен тәрбиелеуді жетілдіру шаралары қарастырылуы қажет. Бұл жұмыстар оқушы үлгермеушілігінің себептерін білуге, алдын алуға бағыт береді, көмектеседі.

Үлгермеушілікті болдырмаудың әдістері мен түрлері:

-бірінші жарты жылдық барысындағы мұғалімнің қойған бағаларын және олардың нормаларға сәйкестігін талдау (бақылау жұмыстарын, оқушылардың дәптерлерін, журналдағы, күнделіктердегі бағаларды талдау);

-мұғалімнің сабақ барысында үлгермеушілікті болдырмау жөніндегі жұмысының түрлері (сыныптағы және үй жұмыстарының саралық сипаты, қателерінің алдын алу);

-қателермен жұмыс жүйесі және оқушылардың жадынамаларымен саналы түрде жұмыс істей білу;

-оқушылардың үлгермеушілігінің болдырмау жөніндегі әкімшіліктің іс-әрекеті.

Нашар үлгеретін оқушылар үшін жеке тапсырмалар қарастырылған ба? Оқушының үлгеріміне ықпал етуші қоршаған орта дегенді кең мағынада қолдануға болады. Оған табиғат, жан-жағындағы жолдастары барлығымен орнатылған тығыз қарым-қатынас жақсы нәтиже береді. Сол сияқты денсаулықтың да сабақ үлгеріміне әсері зор.

Оқушылардың үлгерімін жақсарту бағытындағы жүргізілетін жұмыс түрлері

Әлеуметтік жағдайы төмен

Ата-ана баланың жағдайын жасауға көмектесе алмайды. Өзі күнде ішкілікке салынып жүреді. ГДН есебіне алып ата-аналық құқықтан айыру. Ішкіліктен арылу жолдарынан көмек көрсету. Мектеп тарапынан көмекке келу.

Мұғалім мен ата-ана байланысының төмендігі

Мектепте ата-ананы қызықтыратын іс-шаралар ұйымдастыру. Ата-анамен жиі қарым-қатынаста болу жолдарын қарастыру. Айына бір-екі рет ата-ананың сабақ қатысуына мүмкіндік жасау. Мұғалім мөзталаптарын жете білу. Баланың төмендеу себептерін ата-анаға баласының іс-әрекет барысында ашып көрсете білу

Денсаулығының нашарлығы

Денсаулық – зор байлық. Ендеше денсаулығы дұрыс бала болмаса, баланың сабақты қабылдау деңгейіне кедергі келтіреді. Мектепке бала қабылданғанда әр мұғалім өз алдындағы баланың денсаулығын жетік білуі қажет. Мектеп дәрігерлерімен бірлесе отырып, балалардың денсаулық куәлігімен таныса отырып, ауру себептерін білу. Диагностикалық карта жасап, ауруды алдын ала пән мұғалімдеріне мектеп басшыларына ескерту.

Еріншектік пен жалқаулықтың қалыптасуы

Бұл кемшілік ата-ана мен мұғалім тарапынан кетуі мүмкін. Бұл көбінесе ата-ананың тарапынан жиі қадағалаудың болмауынан туындайды. Мұғалім тарапынан баланың психологиялық жағдайын жетік білмегендіктен, пәнге белсенділік пен қызығуын жоғалтады. Сондықтан кемшілікті алдын алып тез жою үшін оқушы бойында ерінбей еңбек етуге, кітап оқуға, оқығаннан жазбаша түрде жазып беруге, өлең, мақал-мәтелдерді жатқа айтуға, жұмбақтарды шешуге бала кезден қалыптастыру керек. Жалқаулықты бала бойында болдырмау үшін үнемі жаса, аң істеріне баға беріп, еңбекпен келген нанның тәтті болатынын сездіру керек.

Ата-ана қадағалауының төмендігі

Ата-ана қадағалауының төмендігі оқушының оқу сапасының төмендеуіне әсер етеді. Ата-ана мен мұғалім арасындағы жиі қарым-қатынас ата-ана қадағалауына мүмкіндік ашады.

Сабақты себепсіз босатуы

Ата-ана қадағалауының аздығы, ата-ана мен мұғалім арасындағы қарым-қатынастың төмендігі баланың жаман қылықтарға әуестенуіне жол ашады. Сол себепті мұғалім баланың сабақтан қалу себептерін айқындап ашып, ата-анасымен кездесіп, пікір алысуы және мектеп басшысына осы жайында хабарлама түсіріп отыруы керек.

Қоғамдық ортадағы кері әсерлер

Оқушының мектептегі және үй ауласындағы достарын біліп отыру. Жас жағынан үлкендермен араласпауын қадағалау. Баланың басқа ортаның адамдарымен араласуын болдырмау. Бос уақытын көшеде не аулада өткізуіне жол бермеу, баланың мектептен тыс уақытында үйірмелерге, спорт түрлерінің секцияларын сынып балаларымен бірге баруын қалыптастыру.

Жұмыс түрлерін ұйымдастыруда оқушылардың үлгерімін жақсарту барысында үш түрлі бағытты атап көрсетуге болады. Осы үш бағыттың бірлігінде жұмыс үнемі орындалса, мұғалімдер қиыншылыққа ұрынбас еді. Олар: психо-педагогикалық, медико-биологиялық және әлеуметтік бағыттар.

Бұл бағыттар оқушының даму дәрежесіне, сабаққа қатысуына, оқу үрдісіне жеке оқушының өз қабілеті мен мүмкіншілігін пайдалану жолдарын ашуға көмек береді.

Қорытынды

Сонымен қорытындылай айтсақ, әртүрлі авторлардың мотивация түсінігіне берген анықтамаларына сүйене отырып, оқу мотивациясы дегеніміз - адамды білім алуға итермелейтін, жалпы бағыт - бағдар беретін, адам мінезіне энергетикалық импульстер беретін, психикалық үрдістер жиынтығы екенін анықтадық. Бүгінгі мұғалім, жаңа заман

қойып отырған талаптарға, керемет қарқынмен өзгеріп жатқан заман ағымына ілесетін, мұғалімге тән барлық мүмкіндіктерді игерген ұстаз. Ол тек кәсіби шеберлігі жоғары адам ғана емес, рухани дамыған, шығармашыл, мәдениетті, білім құндылығын, оқушының жан дүниесін түсінетін, олардың биік жетістіктерге жетуіне көмектесетін қолдаушысы, көмекшісі досы болуы керек. Ж.Аймауытов айтқандай баланың ақылы, сезімі, қайраты мұғалімнің жігерлі ықпалы арқасында жетіледі. Мұғалім балаларына салақ, селқос қараса, олардың жан қуатын кемітіп, тәрбие де бере алмайды. Сондықтан да бүгінгі күні біздер мұғалімдер оқушылардың оқуға деген мотивациясын көтеру мақсатында әр түрлі әдіс-тәсілдерді қолдана отырып, сабақтарды түрлендіріп өткізсек, жақсы нәтижелерге жетуге болады. Білім сапасын көтерудің бір үлкен көрсеткіші – бағалау. Бағалаудың белгілі екі түрі бәрімізге аян. Ол – оқушыны бағалау және оқушының өзін-өзі бағалауы. Бұл бағалаудың білім сапасын көтеруде мәні өте зор [Бегляров Э. 2010].

Әдебиеттер тізімі

1. Психология. Адамзат ақыл – ойының қазынасы ІУ. том Алматы, 2005ж. Алдамұратов Ә. Қызықты психология. А, «Қазақ университеті», 1992 ж
2. Жарықбаев «Жантану негіздері» Алматы, 2002 жыл.
3. Петровский А.В. «Педагогикалық және жас ерекшеліктер психологиясы» Алматы, 1987ж.
4. Алдамұратов Ә. Оқушылардың грамматикалық ұғымдарды меңгеру психологиясы. Алматы. «Мектеп», 1983 ж
5. Алдамұратов Ә., М. Мұқанов. Психология пәнінен лабораториялық практикалық сабақтар. Бірінші бөлім. Алматы, 1978

ӘӨЖ: 3054

Раджапова К.С. Карибаева К.Х.

математика пәнінің мұғалімі, №102 ЖОББМ, Шымкент. Қазақстан

математика пәнінің мұғалімі, №102 ЖОББМ, Шымкент. Қазақстан

ЦИФРЛЫ ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЦИФРЛЫҚ МЕКТЕПТІҢ ДАМУ ҮРДІСІ

Аннотация: Бұл мақалада Қазақстанда «Цифрлық Қазақстан» бағдарламасы әзірленді, ол республикадағы технологиялардың қарқынды өсуіне және қызмет көрсетудің электронды форматына қайта бағдарлануға негіз болуы тиіс. Тұжырымдаманы әзірлеушілер атап өткендей, «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасының мақсаттары орта мерзімді перспективада цифрлық технологияларды қолдану арқылы экономикалық даму қарқынын жеделдету және халықтың өмір сүру сапасын арттыру, сондай-ақ Цифрлық Мектеп жобасына түбегейлі көшу шарттары қарастырылған.

Кілт сөздер: цифрлы Қазақстан, цифрлық мектеп, интернет, технология, АКТ, жаһандық желі, реформа, үрдісі.

«Біз тәуелсіздік жылдары ішінде әлемнің бәсекеге қабілетті 50 елінің қатарына қосылдық. Қазір дамыған озық 30 елдің қатарына ену міндеті тұр. Ол Қазақстаннан жаңа инновациялық дамуды және жедел технологиялық жаңғыруды талап етеді. Сондықтан мен осы жылдың басында Қазақстан халқына арнаған Жолдауымда Үшінші жаңғыру жөнінде жарияладым. Оның негізі цифрландыру болып табылады», деді Президент.

Бүгінгі таңда Қазақстанға әлемнің ең дамыған 30 елінің қатарына қосылу міндеті қойылды, бұл жаңа инновациялық дамуды және жеделдетілген технологиялық жаңаруды талап етеді. Мемлекет басшысы Қазақстан халқына Жолдауында өзегі цифрландыру болып табылатын Үшінші жаңғыруды жариялады.

Цифрландыру жөніндегі республикалық кеңесте еліміздің цифрлық бәсекеге қабілеттіліктің 30-шы халықаралық рейтингіне ену мәселелері талқыланды.

Қазақстан Республикасының Президенті Нұрсұлтан Назарбаевтың төрағалығымен өткен кеңеске мемлекеттік органдардың, ұлттық компаниялардың басшылары, Қазақстан Республикасы Парламентінің депутаттары, шетелдік ірі кәсіпорындар мен ұйымдардың өкілдері қатысты.

Бағдарламаның мақсаты орта мерзімді перспективада цифрлық технологияларды қолдану арқылы республика экономикасының дамуын жеделдету және халықтың өмір сүру сапасын арттыру, сондай-ақ Қазақстан экономикасының іргелі экономикаға көшуіне жағдай жасау болып табылады. ұзақ мерзімді перспективада болашақтың цифрлық экономикасын құруды қамтамасыз ететін жаңа даму траекториясы.

Елбасы цифрландыру кәсіпорындар мен жалпы еліміздің бәсекеге қабілеттілігін, сондай-ақ халықтың өмір сүру сапасын арттыру үшін қажет екенін ерекше атап өтті. Елбасы сондай-ақ, цифрлық экономика үшін алдымен халықтың техникалық сауаттылығын көтеру қажеттігін айтты. Себебі, цифрлық экономиканы дамыту үшін халықтың техникалық жағынан сауатты болуы өте маңызды. Бұл тұрғыда осы салаға қатысты адамдардың дағдысын жетілдіру керек. Шара аясында Мемлекет басшысы өнеркәсіп, көлік, қаржы, білім беру, қала инфрақұрылымы және басқа да салалардағы 30-дан астам ІТ-жобасы қойылған арнайы көрмені аралады. «Көпшілік біз енгізбекші болып отырған технологияларды пайдалануды білмейді, оларға соны үйрету қажет. Смартфонды қалай пайдалану керектігін де үйреткен абзал. Сондықтан бізде атқаратын жұмыс көп және оны неғұрлым жиі айтып, насихаттауымыз керек», деді Нұрсұлтан Назарбаев.

Мектептің білім беру жүйесіндегі цифрландыру. Цифрландыру жаһандық трендке айналды. Дүние жүзінде 35 миллиард құрылғы жұмыс істейді, бұл деректерді үздіксіз генерациялауға және алмасуға мүмкіндік береді. Бұл көрсеткіш әлем халқының санынан 5 есе көп. Мұның барлығы цифрландыру процестеріне жаһандық қатысуды көрсетеді, ең алдымен бұл жастарға қатысты.

Білім беруді цифрландыру аясында мектептер компьютерлік техникамен қамтамасыз етілді. Оқушылар электронды күнделіктер мен журналдарды пайдаланады (7014 мектептен 6703-і). Мектептердің 90%-ы (6336 мектеп) жылдамдығы 4 Мбит/сек және одан жоғары Интернетпен қамтамасыз етілген. Мектепке дейінгі балаларға білім беру мекемелерінің 78,5%-ында қабылдауға кезекті электронды қою енгізілген, мектептердің 70,3%-ы оқушыларды онлайн қабылдайды. Мемлекеттік білім беру қызметтерінің 74%-ы автоматтандырылған. Жалпы, білім беру жүйесін цифрландыру ауыл мен қала мектептерінің білім беру сапасының арасындағы айырмашылықты 30%-дан астамға қысқартуға мүмкіндік берді. Мемлекеттік бағдарлама аясында ШОБ қолдауға және шағын және орта бизнес үшін қолайлы ахуал жасауға көп көңіл бөлінеді.

Қазақстанда мектептегі білім беруді цифрландыру оны реформалау үдерісіндегі жетекші үрдістердің бірі болып табылады. Болашақ мектептерінің болжамы көбінесе барлық пәндердің бұлтты оқыту жүйесіне кезең-кезеңімен көшуімен байланысты. Әңгіме онлайн оқулықтар мен виртуалды зертханалар, ашық білім беру мазмұны, әрбір студентке икемді және жеке көзқарас туралы болып отыр. Оқушылар онлайн режимінде үй тапсырмасын бірге орындай алады. Мектеп кітапханалары ақпараттық-компьютерлік орталықтарға айналууда. Бүкіл оқу процесі әрбір студенттің жеке куәлігіне байланысты болады деп жоспарлануда, бұл бағаларды қоюға және рейтингтерді қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Америка болашағының тарихы, 1584-2069» кітабының авторлары болып саналады. Олардың теориясы бойынша адамның мінез-құлқының жасөспірім кезінде өмір сүрген және тәрбиеленген жағдайларына байланысты, т.б. 12-14 жасқа дейін. Дәл осы кезеңде адамдардың тұлғасы мен мінез-құлқын қалыптастыратын ұрпақ құндылықтары қаланған.

Қазақстандықтардың күнделікті өміріне цифрлық технологияларды практикалық енгізудің нәтижелерінің бірі 17 жасар Иван Крепактың жобасы болып табылады, ол «Жарыс» мобильді қосымшасын жасаған – мектеп оқушылары мен оқушыларына арналған алдағы жарыстар мен олимпиадалардың ғайлы агрегаторы. Студенттер, қазақстандық жастардың бәсекеге қабілеттілігін арттыруға бағытталған.

Қазіргі қазақстандық жастар технологиялық тұрғыдан озық әрі белсенді. Нил Хоу мен Уильям Штраустың теориясына сүйене отырып, белгілі бір тарихи кезеңде туғана да марәлеуметтік-экономикалық, мәдени және саяси жағдайлар мен процестердің әсерінен қалыптасқан ұқсас құндылықтарды тасымалдаушылар болып табылады. Осы орайда білім беру жүйесінде жастарды оқытуға қолайлы әрі тиімді жағдай жасалғаны өте маңызды.

2017 жылдан бастап қазақ мектептері 40 000 бейне және интерактивті сабақтарды қамтитын цифрлық білім беру ресурстарына (ЦБ) қосылды. Әзірге барлық мектептерде интернетке қолжетімділік қамтамасыз етілмегенін ескере отырып, цифрлық білім беру ресурстары мектептердің арнайы серверлеріне орналастырылды.

Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің Ақпараттық-талдау орталығы жүргізген зерттеу нәтижесі бойынша Оңтүстік Қазақстан облысының педагогтары цифрлық білім беру ресурстарын барынша белсенді пайдаланады. Өлшем 2017 жылдың 1 қыркүйегінен 2018 жылдың 10 қаңтарына дейінгі кезеңдегі деректерге сәйкес құрастырылды.

Электрондық оқулықтарға көшу мектеп кезеңінің басында жыл сайын жаңартылатын ауыр мектеп сөмкесі мәселесін шешудің бір нұсқасы болуы мүмкін. Отандық стандарттарға сәйкес, мектептің ішінде жоқ рюкзактың салмағы 1 келіден аспауы керек. Оның барлық мазмұнымен салмағы баланың жалпы салмағының ең көбі 10% болуы керек, оның физикалық даму көрсеткіштері нормалар бойынша олардың жасына сәйкес келеді.

Сондай-ақ қазіргі таңда білімді жетілдіру бүкіл өмір бойғы қажеттілікке, нормаға айналғанын, бір кездердегідей «университетті бітірдің – диплом қалтада» деп жүре беретін уақыттың келмеске кеткенін тілге тиек етті. Адамның табиғатынан бейімделгіш келетінін, әсіресе қазақстандықтарды заманға бейімделгіш деп есептейтінін жеткізді. «Қазақстандықтардың математика мен физикадан мүмкіндіктері жоғары екендігін жиі айтады, оған дәлел көптеген отандастарымыздың халықаралық олимпиадаларда жеңіске жетуі», деді Президент бұл орайда.

Мемлекет басшысы одан әрі өкілетті органдар мен кәсіпорындар тарапынан ерекше мән беруді қажет ететін цифрландырудың жекелеген бағыттарына назар аудартты. Бұл ретте Елбасы мемлекеттің, жеке кәсіпорындар мен ұйымдардың өзара іс-қимылын жолға қою маңызды екенін айта келіп, бизнеске цифрлы технологияларды кең ауқымда енгізуі үшін жағдай жасау керектігін тілге тиек етті. Сонымен қатар, біліктілігі жоғары мамандарды даярлаудың маңыздылығына тоқталып, білім беру саласындағы саясатты қайта қарау қажеттігін атап өтті. Бұдан бөлек, Мемлекет басшысы ғылыми-зерттеу институттары мен жоғары оқу орындарының базасында, сондай-ақ инновациялық кластерлер аясында құзыреттілік орталықтарын дамыту мәселелеріне тоқталды.

Президент IT-стартаптар халықаралық технопаркінің жаңа технологияларды әзірлеу мен оларды енгізу мәселесінде басты рөл атқаратынын айтты. «Еліміздің қаржы секторы озық технологияларды мейлінше сергек сезінетін сала болғандықтан, цифрландыруға қатысты шешімдерді кеңінен қолдана бастады. Ол алдағы уақытта да осы үдерістің басында болуы керек. «Астана» халықаралық қаржы орталығының алдында жаңа қаржылық технологиялар мен құралдарды дамыту міндеті тұр», деді Елбасы. Белгіленген міндеттерді шешіп, ғылыми зерттеулер мен әзірлемелерді ынталандыру үшін нормативтік құқықтық базаны жетілдіруді тапсырды.

Мемлекет басшысы болашақтағы жаһандық сын-тегеуріндер мен технологиялық трендтерді зерттеу қажеттігіне назар аударды. Жиында айтылған мәселелердің барлығы еліміздің Үшінші жаңғыруы аясындағы маңызды міндеттер болып саналатынын, Үкіметтің оларды мемлекеттік бағдарламада ескеруі қажеттігін айтты.

«Президент жанынанарнайы комиссия құруқажет. Жұмыс органы Премьер-Министр мен оның Кеңесі болады. Бағдарламаны ескертпелерді қаперге ала отырып сонына дейінаяқтандар, оны нақтыландар және іскекөшіңдер. Жылдың сонына дейіңіздерге уақыт беріледі. Келесі жылдың 1 қаңтарынан жеке өзім ай сайын бақылауға алатын боламын», деді Нұрсұлтан Назарбаев. Сондай-ақ Елбасы ортақ мәселелерді шешу үшін Еуразиялық экономикалық комиссия аясында арнаулы комиссия құру керектігін айтты.

Жиында елімізде цифрландыру бағытында қолға алынған шаралар жөнінде Премьер-Министр Бақытжан Сағынтаев, сондай-ақ Қазақстанда қызмет ітп жүрген бір қатар шетелдік мамандар, ақпараттық-коммуникациялық технологиялар және инновациялар сала-сындағы сарапшылар баяндама жасады.

Үкімет басшысы «Цифрлы Қазақстан» бағдарламасы жобасын таныстырып, оның негізгі басымдықтарын атақталды.

«Бағдарламаны даярлау кезінде Үкімет тарапынан Қазақстан экономикасы үшін цифрлы дәуірдің қамтып отырған жаһандық сын-қатерлері мен мүмкіндіктері ескерілді. Осыған байланысты екі бағыт айқындалды.

Біріншіден, цифрландыру процесінің тұрақтылығы үшін инновациялық дамудың ұзақ мерзімді институттарын құру болса, екіншіден, нақты сектордағы белгіленген жобалардан тұратын бағдарламаның прагматикалық басталуын қамтамасыз ету көзделген», деп атап өтті

Екіншіден, еңбек өнімділігінің ауқымды өсіміне қажетті жағдай қалыптасады. Атап айтқанда, бағдарламаның басты мақсаттары айқындалды. 2025 жылға қарай Қазақстан цифрлы бәсекеге қабілеттіліктің халықаралық рейтингінде 30-шы орынды иеленуі тиіс. Бұл өз кезегінде стратегиялық маңызды көрсеткішке жетуге мүмкіндік береді, яғни жыл сайын экономика өсімінің үштен бірін цифрлы экономиканың есебінен құруға жол ашады», деді

Бүгінде Қазақстанның 77 пайыз ересек тұрғындары базалық цифрлы сауаттылықты игерген және интернетке қол жеткізіп отыр. Бұл көрсеткіш алдағы уақытта арта түспек. Мемлекеттің барлық өңірлерін интернетпен қамтамасыз ету цифрлы экономиканың көптеген секторларын үдемелі дамытуға жағдай жасайды. Олардың ішінде ең маңыздылардың бірі ретінде қашықтықтан білім беру, телемедицина, медицинадағы жасанды интеллект, электронды сауда бағыттары ескерілген. «Мәселен, соңғы 10 жылда Қытайда электронды сауда көлемі 100 есеге артты. Атап айтқанда, елде интернетпен толықтай қамтудың нәтижесінде үкіметке осы қызметтік секторлардың әлеуетін кеңінен ашуға мүмкіндік берді», деді Б.Сағынтаев. Оның пайымынша, еліміздегі ақпараттық технологияларға «Цифрлы Қазақстан» бағдарламасы тың серпін береді. Бұл шешімдер электронды үкіметке және киберқауіпсіздікке қатысты болады. Бағдарлама басымдықтарының бірі қоғам өміріндегі барлық салаларға цифрлы қызметті кеңінен енгізуге негізделген. «Қазақстан Үкіметі цифрлы қоғамның өтпелі жүйесін құруды жоспарлап отыр, яғни ол тұтынушыға қолайлы жағдай жасау мақсатын көздейді.

Ғаламшардағы цифрлы мегарендер елдердің алдына озық технологияларды қандай тәртіппен енгізу жайындағы мәселені қойып отыр. Өз кезегінде дұрыс таңдау жасаған мемлекеттер үлкен мақсаттарды шешудің жаңа салалары мен әдістерінің мүмкіндігіне ие болады», деді Премьер-Министр. Осы орайда Үкімет басшысы Қазақстанда нақты реттеуші шешімдер арқылы болашақ экономикасының жаңа секторларын құруда зор мүмкіндік бар екенін айтты.

Жаһандық «цифрлық қадамдар» Қазіргі уақытта цифрландыру көптеген елдерде дамудың стратегиялық басымдығы болып табылады.

Жетекші әлемдік сарапшылардың болжамдарына сәйкес, 2020 жылға қарай жаһандық экономиканың төрттен бірі цифрлық болады және мемлекет, бизнес және қоғамның тиімді өзара әрекеттестігіне мүмкіндік беретін экономиканы цифрландыру технологияларын енгізу барған сайын ауқымды және серпінді бағытқа айналуға процесс.

Әлемнің 15-тен астам елі цифрландырудың ұлттық бағдарламаларын жүзеге асыруда: Дания, Норвегия, Ұлыбритания, Канада, Германия, Сауд Арабиясы, Үндістан, Ресей, Қытай, Оңтүстік Корея, Малайзия, Сингапур, Австралия, Жаңа Зеландия және Қазақстан. Қытай өзінің Internet Plus бағдарламасы арқылы цифрлық және дәстүрлі салаларды біріктіреді.

Сингапур ақылды экономиканы қалыптастыруда, Канада Торонтода (Оңтүстік Корея) АКТ хабын құруда «Шығармашылық экономика» бағдарламасы адами капиталды, кәсіпкерлікті дамытуға және АКТ жетістіктерін таратуға бағытталған және Дания мемлекеттік секторды цифрландыруға назар аударады. «Көріп отырғанымыздай, әртүрлі елдер цифрлық трансформация саласында әртүрлі басымдықтарды белгілейді.

Қорытынды

Қазіргі таңда 2017-2021 жылдарға арналған «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы аясында Thesis.kz білім порталы «1 қыркүйек» республикалық ақпараттық-әдістемелік орталығымен 1september.kz бірлесіп «Цифрлық мектеп» жобасы – «Цифрлық Мектеп». Бұл жоба ең алдымен мұғалімдерге бағытталған: заманауи мектепте ақпараттық мәдениетті дамыту, цифрлық білім беру ортасын құру, жаңа электрондық білім беру өнімдерін танымал ету және тәжірибелік түрде дамыту.

Қазақстандық мектептерді цифрландыру осы процеске қатысатын барлық ойыншылар: оқушылар, олардың ата-аналары, мұғалімдер, білім беру жүйесінің әкімшілері үшін ыңғайлы және тиімді құралдарды құруды көздейді. Сонымен қатар, оқу процесін цифрландыруға талпынуда адамның жанды қарым-қатынасы мен виртуалды ортада болудың оңтайлы теңгерімін, нақты және цифрлық әлемнің синтезінің бір түрін сақтау маңызды. Тек осы жағдайда ғана біз «Қоғам 5.0» стратегиясының парадигмасында – супер интеллектуалды қоғамда дами аламыз.

Қолданылған сайттар тізімі:

1. <https://qamshy.kz/article/43728-tsifrlыq-qazaqstannynh-negizgi-maqsaty-omir-sapasyn-dgaqsartu>
2. <https://www.primeminister.kz/kz/news/reviews/2019-zhyly-cifrlыk-k-azak-stan-memlekettik-bag-darlamasyn-iske-asyru-ayasynda-8-myn-zhu-mys-orny-k-u-ryldy>
3. <https://profit.kz/articles/13397/I-eto-vse-o-nem-Cifrovoy-Kazahstan/>
4. https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=38537960

ӨОЖ: 82-31

Әділбекова Ж.Қ., Асылбекова А.А.

филолог.ғ.к., доцент, М.Әуезов атындағы ОҚУ, Шымкент, Қазақстан
магистрант, М.Әуезов атындағы ОҚУ, Шымкент, Қазақстан

М.МАҒАУИННИҢ «АЛАСАПЫРАН» РОМАН-ДИЛОГИЯСЫНДАҒЫ ШЕШЕНДІК СӨЗДЕРДІҢ БЕРІЛУ ЖОЛДАРЫ

Түйін. Ел-жұртты елеген, халқы қалаған азаматтарды ардақтаудың ана тілімізде атаулары мен дәріптеу, бейнелеу сөздерін айтып тауысу қиын. Оны қазақ теңеп те, бейнелеп те, асқақтатып та айта білген. Мақалада М.Мағауиннің «Аласапыран» роман-дилогиясындағы тарихтан белгілі ірі тұлғалардың сөз саптауын шешен де шебер көрсеткендігі сөз болады.

Кілт сөздер: шешендік өнер, сырлы сөз, сипаттау, параллель түзілімдер, сөз өнері

Халық ауыз әдебиетінің үлкен әрі күрделі бір саласы – шешендік сөздер. «Халық өмірімен бірге туып, біте қайнасқан халық тағдырының жыры мен сырын, қуанышы мен қайғысына ортақ, халық ішіндегі туып өскен от ауыз, жезтаңдай шешендер жағынан шығарылған мұра» [1, 243-б.]. Шешендік сөздер – сөз өнерінің жілігін шағып, майын ішкен шешендер аузынан шыққан, даналық ойды білдіретін, қиыннан қиыстыратын, таңдап, талғап алынған сөздер жиынтығы. Шешендік сөздер пернелі сөз және термелі сөздеп екі топқа жіктеледі. Пернелі сөз өлең ретінде беріліп, ұйқасқа құрылады. Ал термелі сөз көркем қара сөзбен беріледі. Мұнда ұйқас мүлдем болмайды деуге болмайды. Шешендер іш қайнаған уақытта айтар сөзін желдірмелетіп, жеделдетіп сөйлеген кезде ұйқастан гөрі шешеннің айтар ойының ұтымдылығына, сөздің мағыналық тұтастығы мен тұжырымдылығына баса мін беріледі. Қоғамдағы кез-келген адам шешен сөйлей алмайды. Шешен сөйлеу адамның, біріншіден, білім, ақыл-ой, санасының тереңдігін білдірсе, екіншіден, оның қоғамдағы рөлін, лауазымын көрсетеді. Шешендік сөзді көбінесе ханның уәзірлері, көмекшілері және ел арасындағы билер мен дана кісілер айтатын болған. «Шешендік – дарындылық. Ол – тілі ғана емес ойы да жүйрік кісілерге, тілдік сезімі күшті адамдарға тән қасиет» [2, 55-б.].

М.Мағауиннің «Аласапыран» роман-дилогиясы тарихи шығарма болып табылады. Бұл шығармада есімі тарихтан әйгілі талай ірі тұлғалардың аты кездеседі. Олардың бейнелері шынайы көрінуі үшін автор сөз өнерінің озық үлгісін қолданады және көбінесе шешендікті кейіпкерлердің аузына салады. Бұл шығарма – тіл кестесі анық өрілген, сан алуан ою-өрнегі мен түрлі-түсті бояуы бар шығарма. Шығарманың әр бетін оқыған сайын, автордың сөзді қолдану шеберлігіне қайран қаласыз. Ол кейіпкерлерге есімдер беріп қана қоймай, оларды айшықты эпитеттер арқылы оқырманмен таныстырады. «Төңіректің төрт бұрышына қылыш сермеген Хақназар», «берекесі кеткен елдің атының басын бір кермеге тіреген Тәуекел», «батырлығы мен байыптылығын бірдей атнытып үлгерген» Шығай-хан ұлы Шах-Мұхамед, «ерлігі елге әйгілі, тұлғасы таудай» Шығай-хан ұлы Ес-Мұхамед, «қазақтың қызыл күрең туына берік тұғыр болған» Тұрсын-Мұхамед (Аласапыран, 8, 14-беттер) сынды сәтті шыққан эпитеттер шығармада толып жатыр. Мұндай сөздер бейнелілігімен, сондай-ақ автор бейнелеген халықтың немесе адамдардың мінезін, сипатын әсем түрде білдіру қабілетімен ерекшеленеді. Мұндай сөздер, әрине, қаламгердің кез-келген еңбектерінде кездеседі. Дегенмен, біздің айтпағымыз осындай олжалар мен астарлы сұлу сөздердің М.Мағауиннің «Аласапыран» роман-дилогиясынан көптеп кездестіре алатынымызда.

Шығарма Тәуекел ханның ашқан құрылтайын суреттеумен бастау алады. «Марғасқалар мәжілісінде» сөз алған, шешен сөйлей білген Тәуекел хан сөзін автор былай береді: «Жетісу ата жеріміз еді. Әз-Жәнібек хан заманынан бері жағат-мағұлмен қырқысып келеміз. Әуелі жеңдік. Қойдай қырдық. Содан соң жеңілдік. Әдіктен тараған бес ұлдың ұрпағы – жиырма төрт сұлтан қатарынан шәйіт болған, отыз мың аламан өлген ойранды ұрыс ұмыттындар ма? Тоғым хан мен Бәшібек ағамыз бастаған отыз жеті сұлтан түгел қырылған, әрқайсысы онға

татыр елу мың аламан өлген сойқанды соғысты ұмыттыңдар ма?! Жиырма жылда оңалдың, қырық жылда қайтадан қара нор қол құрадың, өшкенің жанды, бірақ өлгенің – тірілгені қане? Жабығың бүтінделді – жараң жазылды ма?!» (Аласапыран, 12-бет). Автор тура осындай қуатты сөздерді Тәуекел ханның аузына салып, көркемдік тәсіл арқылы «деді» дегенмен аяқтап отырады. Өз кейіпкерінің тілін шешен де шебер құра білу, сөзсіз, автордың да тіл байлығынан хабар берсе керек. Әйтпесе, ол мұндай керемет сөз өрнегін жасай алмас еді. Автор кейіпкердің тілі шешен болу үшін қазақ тілінің кең мүмкіндіктерін жақсы қолдана білген. Біріншіден, М.Мағауин тіліне тән синтаксистік құбылыс парцелляцияларды жиі байқаймыз. Олар сөйлемнен бөлініп шығып, оқырман назарын аударады. Кей тұстарда олар бірінен соң бірі үдей түсіп, градация ретінде қолданылса, бір кезде екі парцелляция қарама-қарсы мағына беріп, оқырманға ой салу қызметін атқарады. Сонымен қатар, шешендік сөздерді беру кезінде біз салыстыруды, перифразаларды, эпитеттерді, теңеулерді сөздердің өзара ұйқасып жатуын, сондай-ақ риторикалық сұрауларды жиі кездестіре аламыз.

Шығармада Тәуекел ханнан басқа Қадырғали, Томан, Сүтемген сынды билер, Құл-Мұхамед сияқты елші, Ораз-Мұхамед сұлтан, ел анасы Әз-ханым да өте шешен жандар, олардың қоғамдағы өзі арқалаған ауыр жүк, биік беделіне қарай қарапайым сөйлемей де занды.

Шығарманың бас жағында аты кездескен «жеті атасынан бері билік кетпеген, өз басы қара халық алдында айрықша қадірлі» Сүтемген бидің ханның *«Менімен бірге туған деп, немере деп жақындатпа, шөбере деп, шөпшек, туажат деп алыстатпа – батыр інілерімнің, білікті бауырларымның бірін қалаңдар, қалаңдар да қалға сайлаңдар!»* (Аласапыран, 13-бет) деген тапсырмасына жауап бергендегі сөзін алайық. *«Бөрі боп туған баһадүр көп. Арыстан боп туған асылзада көп. Бәрі де жақын бауырың. Бәрі де сүйенішің»* (Аласапыран, 14-бет). Мұндай сөздерді айтып тұрған – би, яғни, шешен сөйлеуге міндетті адам. Ал билер аузынан шыққан шешендікке бірнеше талаптар қойылатыны белгілі. Ол талаптар: біріншіден, әлеуметтік мәні бар болуы керек, екіншіден, шаршы топ алдында айтылуы тиіс, үшіншісі әрі ең күрделісі, тыңдаушыға әсер ететін эстетикалық қасиеті болуы керек, яғни, тілі айшықты, астарлы, әуезді болуы шарт. Осы шарттар толық орындалғанда ғана ол сөз шешендік сөздің түпкі мақсаты – біреуді не бір топты белгілі бір нәрсеге ұмтылдыра алатын сөз болады. Сүтемген бидің сөздері бұл талаптарға толығымен жауап беріп тұр. Қалға болуға лайық үміткерлерді атағанда Сүтемген би ендігі сөзін Тәуекел ханға емес, барша жұртшылыққа арнай айтады. Себебі, хан қалға сайлауды көпшілікке тапсырған, Ал Сүтемген би көпшілік пен хан арасындағы көпір іспеттес, бүкіл көпшіліктің сөзін жеткізіп тұр. *«Өзіңе ізбасар, қазаққа – қалға болуға лайық інілеріңнің ішінде үшеуінің орны бөлек. Жас та болса бас, жиырмаға жаңа келсе де, батырлығы мен байыптылығын бірдей танытып үлгерген, өзіңнің кіші шешең Сұлу ханымнан туған бауырың – Шығай-хан ұлы Шах-Мұхамед сұлтан бар. Өзіңмен бір анадан туған, он сегіз жасында ерлігі елге әйгілі, тұлғасы таудай бауырың – Шығай-хан ұлы Ес-Мұхамед сұлтан бар. Он тоғызында тоқсандағы қарттың даналығына жеткен, өзінен мүшел үлкен жұрт аға тұтатын, атасы – атаңның алдына шықпаған, тұқым-тұяғымен қазақтың қызыл күрең туына берік тұғыр болып келе жатқан бауырың – Жалым сұлтан ұлы Тұрсын-Мұхамед сұлтан бар»* (Аласапыран, 14-бет). Бұл сөздің үлкен әлеуметтік мәні бар. Би сөзін Тәуекел ханға емес, өзге сұлтандарға, бектерге, батырлар мен оғландарға және қаумалаған қалың жұртқа қаратып айтқан. Сонымен қатар, әр сұлтанды сипаттаған кезде олардың ерекше қырларын әсем жеткізе отырып оқырман психологиясына, эмоциясына әсер еткен. Сөздің мұндай өрнекті болып шығуы біраз жылдық тәжірибиесі бар, талай жерде топжарған Сүтемген бидің өзіне тән көрсеткішін толық сақтай алған. Бұл көрсеткіш дыбыстық үйлесімдер, авторлық және дәстүрлі түрде берілген эпитет, метафора, метонимия, синекдоха, гипербол, теңеу сынды троп түрлері мен шендестіру, қайталама құрылымдар, градация, параллельдер сияқты толып жатқан фигура түрлері арқылы жүзеге асқан әрі күрделі етіп берілген. *«Бөрі боп туған баһадүр көп. Арыстан боп туған асылзада көп»* деген жолдардағы «бөрі, арыстан» сөздерін

метафора деп шатастыруға болмайды. Бұлар негізінен теңеулер. «**Бөрідей** боп туған баһадүр көп. **Арыстандай** боп туған асылзада көп» десе де болар еді. Демек, теңеуде қолданылуы тиіс «-дай, -дей» тұлғалы жұрнақ қолданылмаған, сонысымен де әсерлі болып шыққан. «Жас та болса бас», «заманында ел бастап көсем де болған, сөз бастап шешен де болған» деген сияқты ұйқасты сөз тіркестері, «жақындық – жан жарастығында», «Жетісуда жатқан жау», «ата салтында алтын тақ – ағадан ініге мұра», «кұрылтайға қатысушы қауым», «қылышпен қидаласып, сүңгімен сайысу» сынды дыбыстық үнділік те шешендік сөздердің мінсіз шығуына үлкен әсерін тигізген.

Сүтемген бидің әрі қарай айтқан сөзінде қалға болуға лайықты басқа да үміткерлер аты аталады. Баһадүр сұлтанды атау үшін қазақ халқының күнделікті сөйлеуінде де жиі қолданылатын құбылыс – метафораны пайдаланады: «*хан иемнің үзеңгісіне ілесіп, бүкіл түстікті тітіретті*» (Аласапыран, 14-бет). Бұл сөздерді қарапайым тілмен «ханмен қатар шабуылдар мен соғысқа қатысып, оңтүстікте жатқан жауларды жеңді» деп айтсақ, сөз өзінің алғашқы қуатын жоғалтады. Осыған қарап автордың сөз қолдану шеберлігіне тәнті боласың.

Ораз-Мұхамед сұлтанның әкесі, ерлігі елге аян Ұзын оқты Ондан сұлтанның еткен еңбегін айту барысында автор би сөзіне риторикалық сұраулы сөйлемдер мен пафосты лепті сөйлемдер салады. «... *бес-ақ мың қолымен жиырма мың жауға қарсы соғысқанда ертауыл мыңдықтың басында кім шауып еді?... Баба-сұлтанның басын шапқанда қасында тұрған кім еді? Бөлекей-Қоян сұлтан ұлы Баһадүр сұлтан!*» (Аласапыран, 15-бет). Осы сөздер арқылы қалға болуға лайықты үміткерді айтуға негізгі көпір салынады. «...*Хақ-Назар ханның қалың қолының алдындағы қара дауыл болған... Ондан сұлтанның аруағына кім бас ұрмас? Ораз-Мұхамед сұлтан сол Ондан сұлтанның өзі болмаса да көзі емес пе?*» (Аласапыран, 15-бет).

Шығармадағы тағы бір би – Томан ибдің сөздерінен тек көпшілік арасында ғана емес жеке адамдар арасында да кездесетін шешендік сөздің үлгілерін көруге болады. Мысалы, еруден соң Ораз-Мұхамед сұлтанның ордасында болған Қоянақ, Көкбөрі баһадүр, Томан би және Ораз-Мұхамед сұлтан арасында болған әңгімеде Томан би тарапынан мақал-нақыл сөз ретінде ұсынған даналық сөздер кездеседі: «...*хан билігінен ар бидігі зор, ханның құты – қарашаның күші, сұлтан ызғары – өткір сүңгінің жүзі, аламан жұрттың ызғары – үңірейген көрдің өзі ...тірі жүрген күннің бәрі тірлік пе, бірге жүрген күннің бәрі бірлік пе...*» (Аласапыран, 62-бет). Бұл нағыз қысқа қайырылған, теңеуге, балауға құрылған дидактикалық нақыл сөздер. Би сөзі диалог арасында айтыландықтан оның қысқа болуы да дұрыс берілген.

Ал мына бір тұста шешендік сөзді жасау кезінде қазақ шешендік өнерінде жиі қолданылатын, айтпақ идеяны тұспалдап жеткізуде аса әсерлі берілетін көріктеу тәсілдерінің бірі аллегория қолданылған: «*Хан ашуы – қара қылыш, қайтпай шапқанымен, қара орманды отап түгесе ала ма; халық ашуы – қаптаған өрт, жалыны жапандағы орданы шалса, оған адам жұғыса ала ма*» (Аласапыран, 64-бет). Халық қара орманға, халықтың ашуы өртке теңеліп, қара орманды отап түгесе алмау – халықты тегіс қырып біте алмау, орданы өрт шалу – халықтың ханға қарсылық көрсетуі, ордасын шауып алуы. Мұндай шебер қолданылған аллегорияның үлгілерін шығарманың кез-келген монолог пен диалогтарынан кездестіруге болады.

«*Әркім өз үйінің төбесіндегі тудың тұғырлы болғанын қалайды... ажал жетсе қабіріміз қатар болады; иір мүйізді арқардың топатай құлжасын күлге лақтырып, қолайына жаққан қой асығының өзін сақа сайлаған салуалы қауым*» (Аласапыран, 91-бет). Берілген микромәтіндегі сөздер сырттай күрделі болып көрінгенімен, ана тілмен ауызданған, астарлы, тұспалды, теңеулі сөздің мәнін түсінетін адам бұл мәтіннің мағынасын еш қиналыссыз түсіне алады.

Шешендік сөздерде жиі қолданылатын әдістердің тағы бір түрі – параллель түзілімдер. Параллелизм – екі түрлі нәрсені не құбылысты, ұғымды, сезімді қатар қойып салыстыра суреттеу. Мұндай параллель түзілімдер М.Мағауин шығармаларындағы диалог пен

монологтарда өте жиі кездеседі. *«Жазала! Аяма! Бейпіл ауызға қақпақ, ақылы азға тоқпақ болсын!; аузымнан жырып асымды берем, астымнан түсіп атымды берем; сен үшін аранға түсер биің, ажалға аттанар батырың болсын...; сұлтанымызға сүйеу, бізге тілеу болар деп...»* деген сияқты берілген тіркестерде параллельдік түзілімдерді байқауға болады.

Шешендік – сөз өнері, ал сөздің қазақ қоғамындағы маңызы айтпаса да белгілі. Қазақ қоғамында бұрыннан дамыған, шұғылданған өнер түрлері өте көп, ал соның ішінде ең қарқында жетіліп, шырқау шегіне жеткен өнер – сөз өнері. Ал бұл өнерінің биік деңгейі, сұрыпталған үлгісі көрінетін сөз майданы – шешендік өнер. Қазақ қоғамында белгілі бір лауазымы, беделі бар адамның қалай болса солай сөйлеуге қажысы жоқ. Әсіресе, көпшілікті аузына қаратқан ел-жұрт билеушілері, әмір-бұйрық берушілер, үкім мен жарлық шығарушылар, қысқасы, қоғам мен адам тағдырына қатысты тікелей сөз айтатындар билерше төгіліп тұрмағанымен, әсерлі де әдемі сөйлеуі керек болған. Сондықтан, тегі, хандық дәуірлердегі би, бек не әмірші адам бір жағынан ұлыс, ру басы болып танылса, екінші жағынан, ол шешен болмағы керек. Сірә, би сөзінің шешен сөзімен мағыналас болып келуі кейінгі уақыттарда қалыптасса керек. Би болу – адамның әуелі жететін статусы, би болған адам ғана шешен бола алады, себебі, доғарыда айтқанымыздай билер әсем сөйлеуге міндетті.

Шығарманы оқи отырып жо,арыда айтылған заңдылықты жазушының жақсы білетініне көз жеткізуімізге болады. Сол себепті де ол ханды, сұлтандар мен елшілерді, Әз-ханым мен Ай-Шешек сынды дана әйелдерді салмақты сөйлетеді. Әсіресе, Ораз-Мұхамед тілін жақсы орайластырған. Бастапқы берілген кездерде Ораз-Мұхамед ойы толық толыспаған, жас сұлтан ретінде сөйлесе, уақыт өте келе автор оның аузынан шыққан сөздері арқылы-ақ оның ержетіп, ақ пен қараны таразылап үйренгендігін көрсетіп отырады. Қызыл тіл мектебінен өткен жас сұлтан ұйқасты, мәнді, әлелді сөйлей алатын болады.

Ал, енді. Әз-ханының сөздеріне назар аударсақ. *«Егер Тәуекел хан алаш бегін қоңыраттан, ұлыс бегін жалайырдан қойса, бір қазақты тең тұтам деп жар салғаны емес пе? Бегін белге шығарып, еліне қоныс берсе, жау қолында қалған барлық руға ұран шашқаны емес пе? Жетім қозы тас бауыр, жат болып кетсе, қайтесің... Бірақ, балам, өкпе арты өкінішке ұласатын кеп бар, наз арты түңіліске ұласатын кез бар... Мен ақылы қысқа әйелмін, көсемдігімнен емес, көргендігімнен айтам»* (Аласапыран, 116-бет). Ақылды әженің бұлай шешен сөйлеген тұстары жетерлік. Дыбыстық үйлесімдер, параллель тізілімдер мен мақал-мәтелдердің қатысуы арқылы жасалған шешен сөз әже образын жақсы ашып тұр. Осындай даналықты айта отырып, соңында өзін «ақылы қысқа әйелмін» деуі оның немересіне деген жүк артуы, оның әр істі сараптай білуіне жол салуы болса керек.

Бізге еңбектері арқылы есімі таныс Қадырғали би атын шығармадан кездестіре аламыз. Автор Қадырғали биді көп сөйлетпейді. Дегенмен, сөздерін аса сұлу етіп шығарады: *«Тең азамат анда болмақ, текті ауылдар құда болмақ. Андалық – ақыл ісі, құдалық – құдай ісі. Бұл – кеңшілікке, кеңесті күнге лайықты сөз екен... Асауды ауыздықтайтын – бұғалық, алысты ағайындастыратын – құдалық...»* (Аласапыран, 87-бет).

М.Мағауин – тілі шебер, сөзі әсем жазушы. Ол шығармасындағы «Е, мінеки, не деген сөз десеніңші!» деп таңдай қағатындай сөз өнерінің үздік үлгісін жасаушы. Әнші мүсін соға алмайды, ал биші күй тарта алмайтыны сияқты, жазушы да шешен сөзді келтіре алмайды. Шешендік бөлек сала, ал ойды тербеп, жүрекке жететін шешендік сөзді тек шешен ғана шығарады. Осыған қарап, М.Мағауинді шешен жазушы деуімізге әбден болады. Бұл туралы Ә.Кекілбаев та «М.Мағауин алдымен өзі шешен, сондықтан, қажет жерде кейіпкерлерін де шешен сөйлете білген» деген пікірі өте орынды дер едік.

Әдебиеттер тізімі:

- 1 Райыс Ғ. Сөз өнерінің теориясы: Оқулық кітап. Алматы, 2010. 524 б.
- 2 Балақаев М., Серғалиев М. Қазақ тілінің мәдениеті. Алматы, 2004. 140 б.
- 3 Мағауин М. Аласапыран. Алматы, 1983. 456 б.

УДК: 15,98

Жумабаева Б.Ж., Есенгельди А.О.

преподаватель биологии. Шымкентский многопрофильный колледж.

Шымкент, Казахстан

преподаватель педагогики и психологии.

Шымкентский многопрофильный колледж. Шымкент, Казахстан

РАЗВИТИЕ ЦЕННОСТНЫХ ОРИЕНТАЦИЙ В ПРОЦЕССЕ САМОАКТУАЛИЗАЦИИ ПОДРОСТКОВ

Аннотация: Главной задачей среднего учебного заведения, согласно Закону Республики Казахстан «Об образовании» является реализация образовательно-профессиональных программ среднего образования путём создания необходимых для этого условий, направленных на формирование, развитие и профессиональное становление личности на основе общечеловеческих ценностей, достижений науки, практики.

Ключевые слова: ценности, ориентации, процесс самоактуализации

Современное реформирование системы образования Республики Казахстан в свете ускоренной социально - политической модернизации выдвигает в качестве приоритетной право на саморазвитие и самореализацию будущих специалистов. Н. Назарбаев в своём Послании народу Казахстана подчёркивает: «Одним из главных критериев образовательной реформы является достижение такого уровня, когда любой гражданин нашей страны, получив соответствующее образование и квалификацию, может стать востребованным специалистом в любой стране мира» [1].

Главной задачей среднего учебного заведения, согласно Закону Республики Казахстан «Об образовании» является реализация образовательно - профессиональных программ среднего образования путём создания необходимых для этого условий, направленных на формирование, развитие и профессиональное становление личности на основе общечеловеческих ценностей, достижений науки, практики [6].

Вопросы саморазвития личности освещались в работах казахских просветителей - педагогов, таких как Ч. Валиханов, Ж. Аймауытов, А. Байтурсинов, А. Кунанбаев, И. Алтынсарин. В их работах ярко выражена мысль о том, что человек должен всегда двигаться к поставленной цели, стремиться к знаниям, преодолевать препятствия, благодаря внутреннему потенциалу. Д. А. Леонтьевым, С. Л. Рубинштейном самоактуализация рассматривается как реализация – способ обозначения индивидуальности; самоосуществление – стремление к персонализации [7;8]. Самоактуализация определяется опредмечиванием ресурсов личности в социальной деятельности. Л. И. Анцыферова считает, что самоактуализируясь, человек строит планы на будущее в определённой конкретной деятельности [9].

В книге «Казахстанский путь» Н. Назарбаев пишет: «Кажется, что все проблемы появляются перед человеком лишь для того, чтобы он смог преодолеть эти трудности и найти оптимальный путь для достижения своих целей. Настоящее счастье, когда человек делает правильный выбор в каждое мгновение своей жизни и через это достигает гармонии с самим собой. Успех будет сопутствовать молодым, если они выберут гуманизм, знание, ответственность, справедливость и не будут эгоистичны» [2, с. 365].

В современных реалиях проблема духовных ценностей является одной из самых актуальных. Сегодня на всех ступенях образования остро ощущается необходимость в формировании личности, отличающейся высоким профессионализмом и чувством гражданской ответственности. Модернизация общественной жизни, определяющая цели образования с учетом духовно - нравственных, социальных и профессиональных

ценностей, вносит коррективы в совокупность требований к ключевым компетенциям специалиста. В Государственном образовательном стандарте среднего образования отражен эталон личности будущего специалиста, который включает в себя чувство собственного достоинства, высокую гражданственность, толерантность, ориентацию на социальное и профессиональное самоопределение и самореализацию, способность самостоятельно принимать решения и нести за них ответственность.

В контексте решения данной проблемы особая роль отводится системе общего среднего образования, которая, с одной стороны, призвана вооружить выпускника учебного заведения профессиональными компетенциями, а с другой - выступает в качестве важнейшего института социализации будущего специалиста, формируя духовно - нравственные, социальные и профессиональные ценностные ориентации, способствующие личностному и профессиональному становлению учащегося.

Анализ психолого - педагогической литературы показывает, что проблема формирования ценностных ориентаций учащихся средних учебных заведений в процессе образования раскрыта недостаточно полно. Недостаточность знаний по вопросам формирования ценностных ориентаций учащихся старших классов будет являться для нас научной проблемой.

Актуальность исследования объясняется тем, что большинство исследователей считают, что возрастной период, в котором находятся учащиеся средних школ, характеризуется наибольшей сензитивностью для формирования ценностной сферы будущего выпускника, поскольку именно в этом возрасте проявляется острая потребность в профессиональной ориентации, самоопределении, самоутверждении, самоактуализации, самосовершенствовании и развитие гражданской позиции личности. Иначе говоря, в этот период происходит формирование ценностных ориентаций личности, от которых зависит ее последующее профессиональное и личностное становление.

Цель исследования: изучить особенности проявления ценностных ориентаций в процессе самоактуализации учащихся старшего звена средней школы.

Объект исследования: процесс самоактуализации учащихся старших классов средней школы.

Предмет исследования: проявление ценностных ориентаций в процессе самоактуализации учащихся 8 - 11 классов.

Задачи исследования:

провести содержательный анализ понятия «самореализация личности» и ее исследование в зарубежной психологии;

проанализировать проблему типологии систем ценностных ориентации личности;

рассмотреть характеристики и ценности самоактуализирующейся личности учащихся 8 - 11 классов;

отобрать и обосновать методы и методики для эмпирического исследования;

провести количественный и качественный анализ результатов исследования, сделать соответствующие выводы;

составить рекомендации.

Методы исследования:

анализ научной литературы;

психодиагностический метод (методика диагностики самоактуализации личности А. В. Лазукин в адаптации Н. Ф. Калинина, методика М. Рокича «Ценностные ориентации»);
математико - статистический метод обработки данных.

Научная новизна исследования обусловлена тем, что данное исследование впервые проведено на базе Таманской средней школы района Магжана Жумабаева.

Практическая значимость исследования определяется тем, что полученные в ходе исследования результаты позволяют обогатить знания о психологических механизмах самоактуализации учащихся 8 - 11 классов, уточнить теоретические представления об

особенностях ценностных ориентаций учащихся 8 - 11 классов в процессе самоактуализации.

Развитие личности учащегося – диалектический процесс возникновения и разрешения противоречий, перехода внешнего во внутреннее, самодвижения, активной работы над собой и наиболее сензитивный для овладения навыками и умениями в области профессиональной деятельности.

Представляется, что далеко не каждый учащийся может встать на путь самореализации, однако существуют некоторые предпосылки, условия, которые способствуют этому процессу. По нашему мнению, среди факторов, обуславливающих формирование личности, способной к самореализации, центральное место принадлежит ценностным ориентациям, детерминирующим направление и уровень активности субъекта, становление его личности. В связи с этим, важнейшей задачей является изучение роли ценностных ориентаций личности, определение возможности управления деятельностью учащихся на базе проявления ценностных ориентаций.

Сравнительный анализ данных эмпирического исследования позволяет сделать следующие выводы:

– Потребность в познании, контактность, ценностные ориентации и гибкость в общении (по шкалам которых были получены наиболее высокие результаты) являются наиболее значимыми для учащихся старшего звена, что можно рассматривать в качестве особенностей их самоактуализации.

– Для юношеского периода характерна выраженная потребность в общении, развитие воображения, стремление к автономии, а также интенсивное формирование ценностных ориентаций, что позволяет предположить, что личность самореализующегося учащегося будет обладать такими особенностями, как демократичность в межличностных отношениях, креативность, самостоятельность и ответственность, стремление к формированию ценностных ориентаций. А сам процесс самоактуализации учащегося логично характеризовать как стремление к наиболее полному выявлению, развитию и использованию в деятельности своих возможностей. Другими словами, это процесс постепенно накапливаемых достижений, способствующих психологическому росту человека, переход из состояния возможностей в состояние действительности и самоактуализации в дальнейшем.

– Полученные результаты свидетельствуют о том, что в настоящее время у молодых людей значимыми являются ценности личностного характера, что обусловлено увеличением ценности индивидуалистического человеческого существования и уменьшением ориентации на широкую человеческую общность. Настораживает то, что в целом по выборке респондентов низкие ранговые места среди ценностей занимают творчество (реализация творческих возможностей, стремление изменить окружающую действительность), высокие запросы (высокие требования к жизни и высокие притязания), непримиримость к недостаткам в себе и других. Также наименее значимыми оказались такие ценности, как развитие (работа над собой, постоянное физическое и духовное совершенствование) продуктивная жизнь. Такие ценности служат основой для самоактуализации, саморазвития, самосовершенствования и являются необходимыми для развития произвольной активности. Ценности в структуре личности определяют направления активности личности, включаясь в структуры его самосознания.

– Качественный анализ полученных данных показал, что если в процессе самоактуализации учащихся 8-11 классов выражены в большей степени потребность в познании и контактность, то это возможно обусловит преобладание термальной ценности «познание» и инструментальной ценности «образованность» только частично.

Ценности и ценностные ориентации, наряду с другими социально-психологическими образованиями, могут выполнять регулятивную функцию, заключающуюся в структурировании и направлении поведения, проявляются во всех областях человеческой

деятельности. Выявление ценностных ориентаций учащихся старших классов позволяет зафиксировать действительное направление их активности и оценить сформированность потребности к саморазвитию и самоактуализации в учебной и дальнейшей профессиональной деятельности.

Ценности имеют огромное значение в жизни человека, они определяют мотивы поведения, а также направляют и предопределяют поступки человека в будущем. Люди с высокой самоактуализацией являются более счастливыми, они изначально ощущают себя здоровыми, обладают семейным счастьем, любовью и друзьями, и являются общепризнанными. Эти люди устремляют свои взгляды и силу на творческую реализацию себя в продуктивной жизни и развитии себя. У этих людей больше появляется возможности помогать другим людям, что они охотно делают. Счастье других людей постепенно, по мере реализации себя, выходит у них на передний план.

Под самоактуализацией личности мы понимаем ее стремление к раскрытию и осознанию своих профессионально значимых личностных особенностей, адекватному и активному их использованию в учебно-профессиональной деятельности.

Самодвижение, саморазвитие, самоактуализация свойственны любым открытым самоорганизующимся системам. Понимая самоактуализацию личности как адекватный для человека, наделенного сознанием, способ саморазвития, мы считаем ее имманентным, инвариантным признаком, присущим всей природе, а не только природе человека. Но полагаем при этом, что система ценностных ориентаций оказывает решающее значение на направления активности личности. Только в этом случае самоактуализация начинает определять образ жизни личности, а многомерный мир человека выступает в своих ценностных координатах как пространство для самоактуализации, самоосуществления и самосозидания

Самоактуализация учащегося – это находящий свое отражение в целенаправленном и осознанном поведении процесс его развития как личности, субъекта своей жизни и деятельности, основанный на саморегуляции и самоподкреплении, и проявляющийся в принятии им во все возрастающей степени ответственности за свою жизнь и последствия своих действий. Акты самоактуализации позволяют ему проявлять в поведении, общении, взаимодействии с другими людьми качества, соответствующие все более высоким стандартам и требованиям, предъявляемым к нему жизнью и обществом, проявляя себя в качестве субъекта самовоспитания, самообучения и саморазвития. Самоактуализация учащегося происходит, прежде всего, в учебно-воспитательном процессе, разворачивающемся в современном образовательном пространстве, которое должно выступать в качестве питательной среды процессов развития и саморазвития, быть, по своей сути, развивающим.

Овладение опытом личностной самоактуализации – сложный и противоречивый процесс. Поэтому важным является включение в технологию организованного обучения способов внешнего управляющего воздействия, основными компонентами которого являются:

- 1) побуждение личности учащегося старшей школы к самоактуализации;
- 2) стимулирование личности учащегося к овладению рациональными приемами осознания своей самооценки и уникальности;
- 3) усиление мотивационно-значимого фона самоактуализации; создание предпосылок для накопления и сохранения максимального объема информации, способствующего самоактуализации в будущей профессиональной деятельности;
- 4) организация усвоения молодым специалистом способов деятельности по технологическо-инновационной готовности к самоактуализации его личности в учебной и профессиональной деятельности;
- 5) отслеживание результатов личностной самоактуализации молодого специалиста с целью предупреждения отклонений;

б) организация деятельности педагогов по включению результатов личностной самоактуализации в систему профессионально-педагогической культуры.

Список литературы

- 1 Послание Президента Республики Казахстан Н. Назарбаева народу Казахстана «Новый Казахстан в новом мире». Петропавловск, 2007. 80 с.
- 2 Назарбаев Н.А. Казахстанский путь. Караганда, 2006. 372 с.
- 3 Назарбаев Н.А. К экономике знаний – через инновации и образование /Материалы сборника «Евразийский университет и мир Евразии» / Составители: С.А. Абдыманапов, С.В. Селиверстов. - Астана. ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, 2006.Издание 2-е. С. 89-90.
- 4 Маслоу А. Мотивация и личность. СПб.: Питер. 2006. 352 с.
- 5 Оллпорт Г. Личность в психологии: Пер. с англ. М.: КСП; СПб.: Ювента, 1998. 345 с.
- 6 Закон «Об образовании» Республики Казахстан. Алматы: Юрист, 2005. 212 с.
- 7 Леонтьев Д. А. Ценность как междисциплинарное понятие: опыт многомерной реконструкции // Вопр. философ. 1996. № 5. С.25-26.

6.СЕКЦИЯ
ТӘУЕЛСІЗ ҚАЗАҚСТАННЫҢ ХХІ ҒАСЫРДА
ӨЗЕКТІ САЛАЛАР ДАМУЫНДАҒЫ ЖАҢА БЕЛЕСТЕРІ
НОВЫЙ КУРС НЕЗАВИСИМОГО КАЗАХСТАНА,
РАЗВИТИЕ АКТУАЛЬНЫХ ОТРАСЛЕЙ В ХХІ ВЕКЕ

УДК: 332.02:(574)

Джунусбаев С.М., Джолдыбаев Ж.Т.

к.ист.н., доцент, заведующий кафедры «История Казахстана»,
старший научный сотрудник Научного центра «История и этнология».

ЮКУ им. М.Ауэзова. Шымкент, Казахстан

к.ист.н., доцент кафедры, «История Казахстана»,
старший научный сотрудник Научного центра «История и этнология»

ЮКУ им. М.Ауэзова. Шымкент, Казахстан

КЛЮЧЕВЫЕ ПРИНЦИПЫ В ВЫСТУПЛЕНИИ ЕЛБАСЫ

Аннотация: В статье рассмотрены основные принципы обращения Первого Президента Казахстана – Елбасы Н.А.Назарбаева «Семь столпов государственности» 23 ноября 2021 года. Авторами проанализированы все основные моменты заключившие 30 лет развития Казахстана и новый курс общественно-политического и социально-экономического развития страны в 4-м десятилетии, акцентируя внимание на ценностные ориентации и принципы семьи и общества.

Ключевые слова: единство, государственность, суверенитет, ценности, Казахстан, Елбасы

23 ноября 2021 года в столице, состоялось расширенное заседание Политического Совета партии «Нур Отан»с участием Первого Президента Казахстана Н.А.Назарбаева.

В своем выступлении Елбасы особо подчеркнул достижения, успехи, и вклад многонационального народа Казахстана в укреплении основ независимости и суверенитета Республики. За эти 30 с лишним лет в нашей многонациональной Республике произошли кардинальные позитивные перемены во всех сферах общественной жизни и в том числе в сфере науки и образования. Нурсултан Абишевич выделил тот факт, что «...усилиями народа Казахстана, было выстроено сильное и крепкое государство, сформировано единое и сплоченное общество. За годы Независимости Казахстана на свет появилось более 9,5 миллионов детей. В скором времени это креативномыслящее поколение казахстанского общества должна» - по предположению председателя партии Н.А.Назарбаева, «...внести достойный вклад в укреплении основ Независимости и дальнейшего процветания нашей страны»[1].

В ходе заседания Н.А.Назарбаев ознакомил представителей общественности с семью ключевыми принципами «Семь столпов государственности», которые, по его мнению, должны стать ключевым ориентиром для казахстанцев в новую эпоху.

Независимость – фундаментальная ценность каждого гражданина. Безусловно, долг каждого гражданина Казахстана заключается в особом почитании и уважении памяти тех национальных героев Отечества, которые пожертвовали своей жизнью во имя свободы и процветания народа. Мы должны чтить и помнить историю своей страны, истоки которой уходят своими корнями в седую древность. Она насыщена важными историческими событиями, борьбы наших предков за свободу и независимость Родины. Поэтому, как справедливо подчеркнул Н.Назарбаев, созидательный и творческий труд каждого казахстанца за прошедшие 30 лет, достойно впишется в летопись Отечественной истории. Сокровенные мечты наших предков успешно воплотились в жизнь только в

условиях суверенного развития.

Единство и согласие – незыблемая основа государственности. Важным элементом разрешения межэтнических проблем является функционирование такого общественного органа как Ассамблея народа Казахстана». Данная объединение представляет собой уникальный общественно-политический институт, позволяющий реагировать на запросы в области этнической политики. Благодаря деятельности АНК и взвешенной политике Елбасы, Республике в целом удалось сохранить межнациональный баланс, гармонизировать интересы национальных меньшинств и народов, проживающих бок обок вместе.

После распада бывшего Советского Союза, во всех бывших союзных Республиках проживают представители различных национальностей, которые имеют реальные возможности для дальнейшего этнокультурного развития. Суверенному Казахстану, удалось, во многом благодаря усилиям Елбасы, выработать сбалансированную этническую и межконфессиональную политику, не допустить серьезных конфликтов и противоречий.

Деятельность АНК направлена на укрепления межэтнического и межрелигиозного согласия, между представителями различных этнических групп населения многонационального Казахстана. Как справедливо подчеркнул Н.А.Назарбаев, «...только бережно приумножая наши духовно-нравственные ценности, единство народа, мы сможем укрепить независимость и государственность». Разделяем точку зрения Елбасы, и считаем, что в условиях глобальных вызовов современности мы граждане Республики Казахстан, должны почитать и обновлять величайшие ценности и достижения, которые были переданы нам нашими предками.

Земля – бесценное наследие предков, достояние народа. Главным достоянием любого народа является его родная земля, на которой он появился на свет. Страна и земля – являются главными неотъемлемыми атрибутами современного общества. На протяжении всей многовековой истории наши предки для защиты своей Родины вели многочисленные и изнурительные войны против иноземных завоевателей. Так как земля и есть основа Отечества, долг каждого гражданина оберегать и защищать наши территориальные рубежи и не допустить ее раскола. Такова была цель на протяжении всей своей истории наших предков[2].

Семья и традиции – основополагающие опоры общества. Как отмечает Н.А.Назарбаев, истоки истинного патриотизма начинаются с любви и уважения к семье и ее традициям, Отечеству, месту где ты родился, живешь и создаешь.

Оценка Елбасы, достаточно объективна и аргументирована с любой точки зрения. Ибо истоки патриотизма начинаются с любви к родной земле, на которой рождаются будущие патриоты страны, любви к семье, национальным традициям и обычаям. Несмотря на природные катаклизмы, экспансию, колонизацию, наши предки, бережно хранили и преумножали на протяжении ряда веков свое историко-культурное наследие. Ведь именно в национальной самобытности казахского народа, отражены важные элементы социального уклада жизни, как уважение, почтение к старшему поколению. Забвение или утрата национальных ценностей, может привести к падению нравственности и государственности, того или иного народа в целом. Только любя, сохраняя и приумножая наши достижения, укрепляя национальную и культурную идентичность народов, мы можем занимать достойное место в мировом сообществе.

Национальная культура – духовная опора народа. Мы являемся достойными потомками и продолжателями идейных начинаний наших предков, обладая богатейшей историей, колоритной и неповторимой культурой. И чтобы быть конкурентоспособными в современном мире, необходимо выработать свой отличный национальный дух и характер, безусловно, они формируются в процессе познания исторических корней, изучения культурных и духовных ценностей казахского народа. Поэтому глубокое и всестороннее изучение нашего наследия, и его выдающихся личностей, сыгравшие судьбоносную роль

в обретении Независимости, являются главным приоритетным направлением в научной деятельности казахстанских исследователей.

Стремление к знаниям и трудолюбие – ключ к благополучию. В условиях суверенного развития, в нашей Республике сложились благоприятные предпосылки, и возможности молодым исследователям успешно реализовывать свои научные и творческие способности. Ведь как отмечал Н.А.Назарбаев, только здоровая, мыслящая аналитически и креативно, казахстанская нация сможет достойно конкурировать и реализовывать как на практике, так и в теории свои потенциальные возможности и начинания. Безусловно, достигнуть намеченных целей и задач возможно только при условии труда и освоения научных отраслей знаний.

Прагматизм - залог конкурентоспособности. Как отмечал Нурсултан Абишевич «...для успешной реализации намеченных планов и задач, необходимо усиленно трудиться, при этом рационально и экономно использовать имеющиеся ресурсы и возможности. Государство создало благоприятные возможности молодому поколению для получения знаний, занятия своим делом, поэтому придерживаясь принципа прагматизма, надо стремиться к умеренности, быть экономными, эффективно использовать свое время»[3].

Таким образом, со слов экс Президента страны, необходимо укреплять Независимость и территориальную целостность нашей страны, поддерживать ценностные ориентации и принципы семьи и общества, уверенно продвигать и обновлять культурно-нравственные и духовные ценности, уделять внимание к получению систематических знаний молодежи.

В заключении, хотелось бы подчеркнуть роль и вклад Первого Президента Республики Казахстан Н.А.Назарбаева в укреплении основ суверенитета.

Список литературы:

1. <https://go.mail.ru/redir>
2. Назарбаев Н.А. «В потоке истории» Алматы 1999, с. 87
3. Назарбаев Н.А. «Критическое десятилетие» А. 2003, с. 43

UDC: 745/749

Beysenbayev S.K., Kunzhigitova G.B.

doctor of pedagogical science, academician, M.Auezov SKU. Shymkent, Kazakhstan
chief instructor. M.Auezov SKU. Shymkent, Kazakhstan

PROOFS OF KAZAKH DECORATIVE ARTS

Annotation: This manuscript covers and gives detailed information about the Decorative Art materials. The given paper also demonstrates what hides behind the actual meaning of the Decorative Art's Directions.

One could argue that there are different origins of the one unique trend – Decorative art. They could be attributed to sentimental traditionalism, national essence, eclecticism, as well as romanticism. On the basis of this sort of Art lies rich historical background. It has been present during many centuries, and people who worked on this field saw the manifestation, and they themselves helped the art to develop.

One particular example of Decorative Art is ethnic figures. For instance, Kazakh nation has been always able to give realistic structures, colors, lifelike comfort and warmth to their art design.

Keywords: national design in Kazakhstan, traditional Kazakh crafts and their types, Kazakhstani artists, historical background of traditional arts and crafts.

In XX century, a number of artists had a very innovative viewpoint. They had expressed their opinion and inner thought through fresh and beautiful spectrum. These artists' style differed from other era's style. Style is a phenomena, with which an artist could show originality of their art work. In other words, style is a separate unique manner of each individual master. [1]

Some historical styles has become a tradition in creating an art work and we can see it's patterns in modern visual cultural pieces. (Mikhalkova 1)

That is a fact that artists know the way to create artistic styles through changing the world around them. The artists do it via the manner in which he or she portrays the work, the subject; the way an artist uses form, structure, composition, and color. Another approach to determine an artist's style is to see what technique, method he/she used in order to finish her masterwork. All of the above mentioned details adds up to compose one final aspect – the unique style of an artist. [2]

Among many decorative art works, we can boldly say that Kazakh decorative art is one of a kind. It has long, rich history. It has traditional beauty elements, which many common people would perceive as aesthetic as well, versus modern beauty features which are understandable to few. Kazakh decorative art can be seen in every walks of life, such as traditional crafts, ornamental felts, embroidery, artistic processing of metal, wood, stone, bone, leather; textile art - tapestry, carpet, carpet weaving, hand-woven carpets, ceramics (clay, ceramics), artistic wood decoration and finish, works of metal and leather, as well as jewelry, felt printing; whipping cream; reed making, weaving, batik, etc. An applied art of Kazakh nation has handicraft patterns in wide variety of techniques, forms, and full of amazing ornamentation.

Nowadays, Traditions and innovations in arts, crafts are in close relationship with Kazakh nation's viewpoint. Doctor G. D. Gadamer studied, and later explained a connection between history and cultural traditions, while his research was primarily focused on this area. [3]

Modern decorative and applied art of Kazakhstan have come to lives of common people mostly through spiritual values. And later, through national and international, cultural experience. Due to this fact, people who can not afford themselves to travel, are being exposed to the culture and traditions of other nations; and thanks to this – people are being educated about international arts. Stable trends that determine modern domestic art development in globalization era - stylized ornaments, Kazakh felts and carpets, the trinity of jewelry preserved from ancient

times. They became a direct source of modern Kazakh decorative and applied art. Artists and craftsmen learn from color laws, the principles of fashion, referring to the traditional heritage. Monuments of ancient Turkic art and crafts are individuality evidence of the outstanding values of material and spiritual culture. The evidence also the peculiarities of Turkic culture and contribution of Turkic ethnic groups to world civilization.

One way to understand that Kazakh decorative art had been publicly acknowledged is via international recognition. Kazakh artists have been using cultural heritage, new solutions in creating sensational compositions [4] and innovative combinational techniques, traditional and new materials, as well as modern technologies in their work.

In arts, the “brand” exhibits cultural aspect, national image and economical stability of the nation. Furthermore, in addition to economical-commercial side, the “brand” also bears cultural and ethnic points. Hence, it can effectively alter or affect the traditional culture and community, society’s life in itself.[5]

R. J. Collingwood wrote a scientific report about arts in ‘Principles of Art’. It is considered as an experiment in reality and individuality [6]. Collingwood’s work explains in detail dark dependence on culture and focuses on the possibility of self-expression, rather not on cognitive reflection, through self-knowledge. It is an actual finding, as the paper goes through experience of people’s lives as understanding all conditions for the presentation/perception of the truth, but also as its transformation into self-realization.

Trends in modern decorative arts can be described by two main directions: traditional Kazakhstani arts and crafts, enriched by centuries of national experience of arts and crafts and world-class art. Additionally, there are active developments in classical methods, which contribute to the further development of national school.

It is a fact that arts and crafts have a special significance in global social changes, social progress, intellectual and cultural prosperity. Many activists agree that the process of expressing creative ideas depends on tolerance of nation, national development.

There are two directions developing simultaneously in folk art. They represent tradition that is coming through ancestors and tradition of understanding deep meaning of stability.

In XX century, the relationship between innovation and tradition was not well defined, and only slightly understood by many activists at that time. It is important to be aware that the priority was not on arts or art works, rather it was spiritual meaning, and its perception by common people. Therefore, “structural integration” is the form artists used to express their composition in order to be seen by majority, by wealthy society members. Their work could be classified as ‘innovative’, the one that has traditional integrity and has national artistic consciousness.

Professional artists had learned to modify their compositions, hence, it was “easier” to perceive national identification (‘national in content’) in their work. It was accomplished through artists’ consciousness. This step could be differentiated as “modification” and “developing” stages. The first being the ‘hereditary’ and ‘explanatory’ where traditions prevail, whereas the following is where new style types are being developed and forgotten technologies are being updated, such as batik, Altai painting, roasting, stone processing, etc.

Leather vessels had played important roles in national, traditional and cultural hereditary significance. It is not surprising that the vessel’s shape has been repeated independently throughout the history numerous times. The sophisticated technology of making tools has allowed to develop the ancient traditions of artistic woodworking. C. Baldano decorative jars contain traditional methods of wood-working, the plastic volume is close to the natural shape of root or growth.

“Interpretive” tradition was one of the many types of new iconic compositions. It contains unique tapestry patterns, figurative images on felt, decorative elements, romantic images in design and clothing. Correlation between traditions and innovations has expanded tremendous possibilities in creative art works for the artists around the world.

Convergence is very spread in tapestry industry. It stores the true value of conventional textile design, the value of machine work. For instance, ‘Harvest’ – an art work by artist L. Kalimova, and ‘Youth’ – a work by artists S. and A. Bapanovs (1988). These works show more than the common individual sees from the first impression, it has “more” in everything than just a “plot” of an art work.

Compositions of both A. Bapanovs (1988) - ‘Space’ and H. Miro’s tapestry simultaneously represent the same idea, although they had been created very much apart. They have intertextual references and features as national symbols, and have deep figurative meaning.

Other artists, such as J. Krupko in ‘First shoots’ (1984), work with felt using collage method, combining different materials and techniques. E. Kuznetsova transfers the painting experiments of abstractionists to felt plane. ‘Hereditary’ and ‘successive’ traditionalism and assimilation of the compositional practice can be noted in patterned mats – ‘shim shi’.

Female jewelry had been acquiring more from plastics rather than just the metals. With the help of more materials, artists had been able to create more decorative and easel art’s properties. The combination of various materials, dynamic forms, appeal to the experience of fine art contributed to new vibe in jewelry art of Kazakhstan.

Trinity as a symbol has been always present in Kazakh women jewelry. These symbols emphasized not only women’s beauty, but also testified to the wealth of the clan, played the role of amulets, amulets, generic signs, set off and diversified clothing, indicated her position in society, carried a sacred function, etc. These were unknown to the modern artistic critics. As a rule, temples, the frontal part of the face, chest, wrists, and solar plexus were decorated (protected). At that time, decorations that women used were very festive. And despite that fact, Kazakh women wore them for everyday use, and they wanted to look nice and beautiful in their lives.

Leather has become very interesting material, and many people started to use them at the beginning of 1980s. Craftsmen and artists, Umbetov Zh. (1983), made traditional vessels as torsyk, zhantorsyk, saba etc. It also showed the natural common sense to study and use heritage. In D.Chokparov’s work, the manufacture of traditional cases – kesekap - for bowls, horse harnesses, saddles, vessels, torsos and jantors occupies an important place. D.Chokparov studied methods to process leather. He also used to teach his students different ways of handling the leather material.

In the beginning of 1980s, there was a tremendous boom in clothing style dedicated to folk tradition. The pioneers in this field were artists Zhugralina B. and O. Vereykina. What they did is they used to create folk style designed fabrics using techniques in traditional manner. These trends have become very prominent in Turkish style creations as well.

In Kazakh nation’s lives, fabrics and textiles have played many roles. On the one hand, they used stylish decorations to furnish their housing, on the other hand, fabrics had a specific sacral and symbolic meaning. Having a nice and beautiful composition was well correlated with health, harmony, well-being of a family, close bonding, friendly tribes, healthy childbirth.[4]

By the time passing, there came a next – more complex and complicated level in folk traditions in clothing. That means that artists and designers used to work with mainly wealthiest heritage of the Kazakh costume. Later, they switched to working with people as well.

Decorative and applied arts has become closely related to historical traditions, archaic and mythological folklore art. That in order gave new wave of national-romantic tendencies. Such ‘historical pluralism’ took place during European romanticism era, mainly in the 1/3 of the 19th century. At the 19th and early 20th centuries, there was a new wave in national-romantic revival, which happened in Northern Europe state and the Slavic world. Both of these occasions affected and at the same time developed cultural traditions and historical heritage. Examples could be that European romanticism gave a new life to Middle Ages and folklore, Shakespeare and Bach, whereas national-romantic movement of Kazakhstani artists provided a novel spectra for mythological and creative heritage of ethnic groups of historical epochs - Andronovites, Saks,

Huns, Turks and medieval Kazakhs. It could be concluded that romanticism took a new approach for describing naturalism and idealism in artistic unity. National romanticism, in Kazakhstan particularly, has grown in terms of national spirit and modern artistic language.

Kazakh artists had learned about sentimental traditionalism, which was present in Australian, Mexican states, however, in Kazakhstan that new pattern was barely present. That difference in arts' development in different creative styles of applied art is also very prominent: the other cultures develop more efficiently in clothing design, jewelry, felt, tapestry, less often in ceramics, shim shi, and partly in embroidery. There are some art styles that are least interesting to artists, such as processing of wood, stone, bone, metal.

In modern art science, ornament can not be defined with one scientific term, rather an ornament is perceived as an order of various elements in terms of both figurative and non-figurative language. Ornament usually used to decorate a surface. In addition, ornament is a component of culture, and it is connected with different life spheres. Cultural ornament reflects the peculiarities of management, ideological attitudes, social status. Some people may prefer the ornament to be connected with artistic signs, pictorial or abstract, which conveys architectonic order of a real surface. That particular subject does not require a viewer to feel another spatial/spiritual environment in imagination world. An artistic essence of ornament has its own specifics: "formal"-mathematical principles applied in organizing objects over the strictly pictorial ones; generalization trend - decorative stylization of natural motives; developing in close interaction and exists almost exclusively with the arts. An ornament has functional organizational character, being used in the real life environment – applied art and architecture. [7]

Traditionally, a person subconsciously or consciously expresses his belonging to the specific culture through using national motives in the image. He/she also shows admiration, his/her attitude of friendship and love for the country and patriotism. An artist returns to national origins and to the mysterious principles of human existence, because he/she has interest of modern world man. [8]

During creating a composition – also called “artistic process”, the most significant technique an artist needs to have is creative handwriting. Morris type (craftsman) is an accepted creative style. "Expression" of the personal principle is an important aspect for artists, although reflection is also significant part important. Manual technique and identification of material properties have been found to be determining spectras in artist's creations. A number of artists work in different fields at the same time and they find various genres of fine art to be interesting to work. That feature stimulates and assimilates the ‘essence’ of applied art to some extent, and also assists to interpret and interact with trends.

The modern trends have been analysed. In decorative and applied art, the analysis showed in order to successfully develop, the artists have to try to accomplish three important tasks. The first task is be involved with culture and pass on national traditions in their works. The second task is to educate people in their inner aesthetic feelings, to teach them to give a correct assessment of art compositions. The third task for successful and accomplished artists is to apply different subjects, additionally to create art works that are unique in content and interesting in shape. Innovation and creativity can be used to generate new ideas in their professional activities. Artists could use these above mentioned patterns in order to respond accurately for the strategic and situational cases. [9]

One of the main requirements for modern artists is that they reflect people's lives, set educational value both for a citizen and for a person in global world who is conscious about planetary problems (natural disasters, fragile life of less fortunate, a world without war, etc.).

The ancient artisan art has been in great demand recently. People have come to conclusion that their origins have a deep meaning. [10]

In market economy and modern socio-cultural practice, applied arts hardly try be commercialized subject. The contemporary applied artist often becomes the owner of an art

salon/museum, gallery, antique dealer, and sometimes an organizer of a workshop, etc.

Nowadays ethnic identity is increasing in the world. It has led to a surge in interest in national and cultural traditions. Globalization process erases ethnic differences, it encourages many countries to make alive disappearing cultural values. Manufacture of decorative applied art products is affecting self-awareness of the ethnic groups, and an indicator of nationality. [11]

Traditional applied art is the quintessence of national culture. Accepting traditional issues changed at various levels of applied art development in Kazakhstan. Hence, it influenced the artistic images, tendency patterns of their subject matter.

In order to become and stay as an active creator of life, a person needs to 'relate himself to the world in an artistic sense'. [12]

According to Roerich: "Culture is the veneration of light, Culture is the love of man. Culture is fragrance, a combination of life and beauty. Culture is a synthesis of sublime and refined achievements. Culture is the weapon of Light. Culture is salvation. Culture is an engine. Culture is the heart. If we gather all the definitions of culture, we will find the synthesis of the effective good, the center of enlightenment and the dream of beauty." [13]

CONCLUSION

In Kazakhstan, development of applied arts has been reviewed using a correlation of traditional methods and innovative search, as well as development periods of decorative and applied arts analyzed from innovative features' viewpoint.

References list:

1. Torebaev, Borizhan P. Myrhalykov, Zhumahan U. Kaldybaev, Rashid T. Botabayev, Nurzhan E. Alimova, Halima A. Kaldybaeva, Gulbostan Yu. Manap N. K. 2017. Fashionable and eclectic style in the design of textile and clothing. *Technologiya tekstilnoy promyshlennosti*. [Technology of the Textile Industry]. № 6 (372). P. 226-230 (In Russian)
2. Mudrova, Natalya V., Mizonova, Natalya G. 2017. Stylistic changes in the appearance of an urban resident as a result of the influence of street fashion and the urban environment. *Molodye uzhentye – razvitiye textilno-promyshlennogo klastera*. [Young Scientists - Development of textile-industrial cluster] (Search-2017), April 25-28, 2017 (IGPU, Ivanovo), pp. 530-532 (In Russian)
3. Gadamer, Hans-Georg, 1988. *Pravda i metod*. [Truth and method]. M.. 532 p. (In Russian)
4. Kunzhigitova, Gulnur B. Sarsen, Akerke D. Burkitbaev, Talgat S. Auelbekov, Erzhan B. Ofitserova, Nina R. Mameshov, Muhit Zh., 2020. Color Harmony Textile Compositions in Ethnic Style. *Technologiya tekstilnoy promyshlennosti*. [Technology of the Textile Industry]. №5 (389). P. 135-142 (In Russian)
5. Khazbulatov, Andrey. R. Sultanova, Madina E. Shaygozova, Zhanerke N. 2017. *Animalistizheskaya vseleynaya Kazakhskoy kultury v diagramme epoch*. [The animalistic universe of Kazakh culture in the diagram of eras]. – Astana: KazRIC, P. 538...551.
6. Collingwood, Robin. J., 1999. *Prinzipy iskusstva* [Principles of Art] / trans. from English A.G. Raklina. M.: 'Languages of Russian culture'. 325p. (In Russian)
7. Gerchuk, Yuriy Ya., 1998. *Shto takoe ornament. Struktura i znazhenie ornamentalnogo izobrazheniya*. [What is an ornament? The structure and meaning of the ornamental image] M.: Galart. 328 p. (In Russian)
8. Mussayeva, Natalya R. Mussayev, Rinat A. Mussayev, Ravil A., Yessimova, Anarkul E., Tankish, Nazira P. 2017. New life of national ornaments in textiles of Kazakhstan. *Technologiya tekstilnoy promyshlennosti*. [Technology of the Textile Industry]. № 6 (372). P. 220-225 (In Russian)
9. Smanova, Akmaral. Alzhanov, Gadilbek. Rsmahanbetova, Shahrizada. Kunzhigitova, Gulnur. Dzharthybaeva, Zhamila. Nebessayeva, Zhanar. 2020. Efficient implementation of Educational programs in the Pedagogical university. *Nuances: estudos sobre Educacao*,

Presidente Prudente-SP. [Nuances: studies on Education, Presidente Prudente-SP]. ISSN: 2236-0441. DOI: 10.32930/nuances.v31i0.8221. v. 31, e-012020, Jan. / Dez. p. 01-17

10. Torebaev, Borizhan P. Ilhamova, Malokhat U. Maxudova, Dilshoda T. Abuova, Mira A. Makhanbetova, Nazerke A., Saynanov, Bagdat A. Kim I. S. 2020. Embroidery and using its traditions in developing a modern design of t-shirt, shoes and handbags. *Technologiya texstilnoy promyshlennosti*. [Technology of the Textile Industry]. №5 (389). P. 128-134 (In Russian)

11. Torebaev, Borizhan P. Djakipbekova, Mahabat. Zh. Kenzhibayeva, Ainur N. Khanazarova, Karlygash O. Karibaev, Sarsenbay U. Ibragimova, Laura T. 2020. Manufacture of felt products of Eurasian Nomads as a Phenomenon of the world culture. *Technologiya texstilnoy promyshlennosti*. [Technology of the Textile Industry]. №5 (389). P. 122-127 (In Russian)

12. Fromm, Erich, 2006. *Zdorovie obshestva*. [Healthy society]. M.: AST: Moscow: Hranitel. (In Russian)

13. Roerich, Nikolay. 2001. *Novaya era. Puty blagosloveniya*. [New era. Path of Blessing]. M.: Publishing office: EKSMO-Press. 800 p. (In Russian)

УДК: 338.465.620.97

Агенова А.М., Даурбаева М.У.

к.экон.н., ЮКУ им. М Ауэзова, Шымкент, Казахстан

к.экон.н., ЮКУ им. М Ауэзова, Шымкент, Казахстан

МОДЕРНИЗАЦИЯ ЭНЕРГЕТИКИ КАЗАХСТАНА И ЕЕ ПЕРСПЕКТИВЫ

Аннотация: Ключевым шагом в современном развитии Казахстана стала третья модернизация по созданию новой модели экономического роста. В период до 2025 года необходимо добавить новые факторы для ускоренного развития страны. Три основных драйвера заработают в полную силу: первый – это технологическая экономика. Второй драйвер – экспортноориентированная экономика. Третий драйвер – новая экономика. Новыми "точками роста" экономики должны стать отрасли, например, транспорт и логистика, аэрокосмические услуги, инжиниринг, ИКТ, образование, медицинский туризм. Благодаря третьему драйверу мы растем ввысь.

Ключевые слова: третья модернизация, технологичная, экспортноориентированная, новая экономика, транспорт и логистика, аэрокосмические услуги, инжиниринг.

В этом году независимости Казахстана исполняется 30 лет. Для каждой нации и страны независимость является бесценным даром. Однако для нас 30 лет суверенитета – это этап, связанный с новым самоопределением, идентификацией казахского народа, определением его места, роли и миссии в мировом пространстве. Принятие стратегии «Казахстан-2030» послужило стартовой точкой в успешное будущее. Проводя многовекторную внешнюю политику, Казахстану удалось сохранить баланс в сложной мозаике геополитических процессов, постепенно укрепляя и проясняя позицию государства по многим актуальным вопросам на международных площадках высокого уровня. Для современного *третьего этапа*, с начала 2010 года по настоящее время, характерны прагматизм и высокая адаптивность к турбулентности. Так, в условиях, когда у некоторых соседей возникал один за другим политический кризис, нам удалось безболезненно пройти политический транзит и избрать нового Главу государства в 2019 году. Главой государства был избран Касым-Жомарт Токаев. Приоритет «сначала экономика, затем политика» эволюционно перешел к приоритету социально-политических преобразований. Это особенно подчеркивал Елбасы в своих программных статьях «Руханижаңғыру» и «Семь граней Великой степи», на это также обратил внимание Глава государства в своей статье «Независимость превыше всего».

Например, четко прослеживается ориентированность на экологичное развитие. Если пару десятков лет назад – это являлось неким трендом будущего, то на сегодняшний день это мейнстрим, реальность настоящего времени. Европейские страны поставили амбициозную цель по достижению углеродной нейтральности к 2050 году, вместе с ними достигнуть нулевого уровня выбросов планирует и Китай к 2060 году.

К настоящему моменту в Казахстане наработаны хорошие практические инструменты, позволяющие реализовать и достигать поставленные цели.

Ключевым шагом в современном развитии Казахстана стала *третья модернизация по созданию новой модели экономического роста*. Она призвана обеспечить глобальную конкурентоспособность страны, представляет собой «надежный мост в будущее, навстречу целям Стратегии-2050». Модернизационный курс определяет приоритеты продвижения Казахстана в число 30-ти конкурентоспособных стран мира. Актуально современное прочтение модернизационных процессов, повышение экономического потенциала на основе применения высоких инновационных технологий, всестороннее и своевременное решение социальных задач.

Модернизационный курс в контексте Программы «Руханижаңғыру» поддерживает и

развивает систему обновленных, креативных, инновационных преобразований во всех сферах жизнедеятельности общества. Обращение к социокультурным ценностям исторического наследия способствует укреплению национального самосознания и позитивного мировоззрения, развитию целостной системы духовного обогащения казахстанского общества.

Для того чтобы Казахстан стал действительно неотъемлемой и динамичной частью мировых рынков товаров, услуг, трудовых ресурсов, капитала, современных идей и технологий, Президент поручил Правительству решить одну из *главных задач*:

Повысить эффективность энергетической отрасли.

Подтверждена линия проведения дальнейшей ответственной и взаимовыгодной энергетической политики. Сделан акцент на то, что развитие углеводородного сектора, привлечение иностранных и местных инвесторов напрямую должно увязываться с диверсификацией экономики и через эту призму решать важнейшие задачи по созданию новых перспективных производств. Поручено разработать целостную стратегию дальнейшего укрепления позиций Казахстана в региональном, а затем и в мировом энергетическом пространстве. При этом главным вопросом развития энергетики и нефтехимии Казахстана указывается повышение прибыльности этих секторов через увеличение добавленной стоимости энергопродуктов.

Стратегический план до 2025 года представляет собой среднесрочный план развития на реализацию долгосрочной стратегии "Казахстан-2050". Поэтому в период до 2025 года необходимы опережающие изменения, чтобы защитить экономику от возможных внешних потрясений и добавить новые факторы для ускоренного развития страны. *Три основных драйвера начинают работать в полную силу: первый-это технологическая экономика.* Это технологическое обновление и цифровизация базовых отраслей и усиление их позиций на мировых рынках. Сюда относятся агропромышленный, горно-металлургический и топливно-энергетический комплексы. Мы не отказываемся от наших базовых отраслей. Они составляют основу экономики и остаются двигателем для других отраслей в среднесрочной перспективе. Ориентирами для их развития являются повышение операционной эффективности, максимальное углубление обработки, включение в глобальную цепочку поставок. Благодаря первому драйверу мы растем вглубь. *Второй драйвер - экспортоориентированная экономика.* Это дальнейшая индустриализация обрабатывающей промышленности с акцентом на вывод новых казахстанских товаров на внешние рынки. Мы сосредоточимся на реализации системообразующих проектов, способных производить товары высокотехнологичных переделов. Эти «центры тяжести» позволят сформировать критическую массу индустриального предпринимательства. Основой станет внедрение технологий "Индустрия 4.0".

Благодаря второму драйверу мы растем вширь. *Третий драйвер-новая экономика.* Это формирование новых индустрий и развитие сферы услуг. Цифровизация и технологическая революция создают возможности для появления новых индустрий на базе и вокруг традиционных отраслей экономики. Новые индустрии появляются как в производстве товаров, так и в сфере услуг. Экспортоориентированные и высокопроизводительные услуги должны стать новыми "точками роста" экономики. Это, например, транспорт и логистика, аэрокосмические услуги, инжиниринг, ИКТ, образование, медицинский туризм. Благодаря третьему драйверу мы растем ввысь. Главное-не сырье, не накопленные производственные запасы, не финансовый капитал, даже не сами инновации. В инновационной экономике главным источником развития являются люди, их навыки, способности и компетенции.

Достижению этой цели соответствует рост национальной экономики в среднем на уровне не менее 4,5-5% ВВП в год, что позволит Казахстану обеспечить к 2025 году достижение ВВП на душу населения на уровне \$ 46 100 (по паритету покупательной

способности). За 30 лет ВВП Казахстана вырос в три раза, что позволило выйти из категории бедных стран на средний уровень развития. В XXI веке средние темпы роста экономики Казахстана превышают темпы роста мировой экономики.

Для решения проблем сегмента производства электроэнергии будет внедрена модель оптового рынка электроэнергии и мощности (целевая модель). Тарифы на электроэнергию и цены на мощность должны быть сформированы таким образом, чтобы полностью покрывать все обоснованные затраты производителей. Для эффективного развития энергетической отрасли будут усовершенствованы подходы к тарифообразованию. В энергопроизводящих организациях будет осуществлен поэтапный переход на централизованную модель торговли электрической энергией и внедрены механизмы прозрачности тарифообразования.

Развитие экономики любого государства во многом зависит от состояния энергетики и ее ресурсов: нефти, газа, угля, урана, других видов энергоносителей. Применительно к Казахстану, не случайно в качестве ключевых индустриальных трендов в стране и мире сегодня выдвигаются такие понятия, как ресурсосбережение, высокий передел, комплексная переработка сырья.

В стране одобрена концепция перехода к «зеленой» экономике, базирующейся на «зеленой» энергетике. Проблеме энергии будущего была посвящена состоявшаяся в казахстанской столице Международная специализированная выставка «ЭКСПО-2017».

Приняты законы и подзаконные акты для всеобщей и повсеместной реализации планов развития и строительства объектов ВИЭ, в том числе Закон РК «О поддержке использования ВИЭ (возобновляемых источников энергии)» (2009 г.), новый Закон РК «Об энергосбережении и повышении энергоэффективности» (2012 г.). Определены целевые индикаторы развития сектора ВИЭ, предполагающие доведение доли ВИЭ к 2030 году до 10%, а к 2050 году – до 50% от совокупного энергопотребления страны.

Первым шагом к экологически чистой и ресурсосберегающей энергетике стала программа по развитию ВИЭ – возобновляемых источников энергии. Уже имеются действующие проекты солнечных и ветряных электростанций в Туркестанской, Восточно-Казахстанской, Алматинской, Жамбылской областях.

В настоящее время началась разработка предТЭО строительства каскада ГЭС на среднем течении реки Угам в Кызылгурском районе Туркестанской области.

В августе 2019 года также была запущена малая ГЭС «Кенес-1» мощностью 2,5 МВт (проектная 3,75) на реке Сайрамсу в Төлебииском районе. Ведутся проектные работы для МГЭС «Кенес-2» и ряда других проектов малых ГЭС на реках Аксу, Арысь, Каскасу. Осуществляется строительство Отрарской солнечной электростанции.

Здесь уместно напомнить, что технически возможный гидропотенциал альтернативной энергетики Казахстана оценивается в 62 млрд кВт·ч в год, а ветроэнергетики даже больше – около 92 млрд кВт·ч. Того же порядка потенциал солнечной энергии, особенно на юге.

По данным Минэнерго РК, проектная мощность всех генерирующих источников электроэнергии в республике на сегодня составляет около 20 тыс., а располагаемая мощность – около 15 тыс. МВт, чего на сегодня и среднесрочную перспективу более чем достаточно. Особенно если учесть тенденцию к внедрению энергосберегающих технологий в промышленности.

Так, в производстве рудных концентратов и металлов наблюдается постепенный отказ от экологически опасных пирометаллургических переделов в пользу гидрометаллургии.

Однако не следует забывать, что до 70% всех генерирующих источников в Казахстане работает на угле. В основном они используют низкоэффективные по нынешним меркам советские котлоагрегаты, КПД которых не превышает 30%. Это оборудование проектировалось под конкретные угольные месторождения.

Так, самые крупные в республике электростанции ЭТЭКа (Экибастузского топливно-энергетического комплекса) были предназначены для работы на высокозольном экибастузском угле, дающем большие выбросы парниковых газов и двуокиси углерода, которых на порядок меньше в зонах с низкозольными параметрами каменного топлива.

В результате Казахстан очутился на 22-м месте в мире по выбросам углекислого газа в атмосферу с ежегодным объемом в 293 мегатонн, из них 180 мегатонн дает сжигание угля. В какой-то мере создавшее положение предопределено минерально-сырьевой базой республики, в которой реальных угольных запасов достаточно для их добычи в нынешнем объеме еще в течение 300 лет.

При таком раскладе процесс декарбонизации казахстанской экономики представляется достаточно длительным – до 20–30 лет – этапом технологической трансформации. Однако фактически он уже начат строительством магистрального газопровода «Сарыарка» и планами по переводу ряда крупнейших ТЭЦ на голубое топливо. Однако это только первый шаг.

Необходимо продолжать разработку и внедрение технологий, связанных с обогащением угля, его глубокой переработки, позволяющей получать из этого ценного химического сырья спецкокс, каменную смолу, угольный газ.

Помнится, на исходе 90-х годов прошлого века в павлодарском Прииртышье шли опыты по созданию так называемого экювута – жидкого экологичного топлива для ТЭЦ на основе угля и отходов нефти. Заявлялись также масштабные проекты китайских инвесторов по созданию в Карагандинском регионе предприятий, которые на основе местных углей будут выпускать моторное горючее. Полагаю, к этим инициативам нужно вернуться и поддержать их, возможно, в рамках ГЧП.

А в среднесрочной перспективе необходимо принять стратегию постепенного отхода от угля как топлива, оставляя за ним роль сырья для коксохима, нефтехимической и химической промышленности. И хорошо бы этот процесс увязать с программами внедрения ВИЭ, чтобы не остаться в стороне от общемирового технологического развития.

Наконец, третий момент. Сегодня мы просто обязаны заняться вопросами энергосбережения, которое является важной составляющей диверсификации всей экономики страны, охватывает отрасли с высокой энергоемкостью. Кстати, по данному показателю республика двукратно превышает среднемировые индикаторы, в четыре раза – страны ОЭСР, а в СНГ находится на пятом месте.

То есть у Казахстана огромный потенциал энергосбережения, есть все предпосылки законодательного плана. Принят, как уже было упомянуто выше, новый Закон РК «Об энергосбережении и повышении энергоэффективности».

Утверждены необходимые нормативно-правовые акты, сформирован Государственный энергетический реестр, (ГЭР), включающий около 12 тыс. субъектов, создан Институт развития электроэнергетики и энергосбережения, внедрены Карта энергоэффективности, энергетический аудит и другие энергосберегающие инструменты и механизмы.

Каждый год в Карту энергоэффективности включаются проекты на общую сумму около 40–45 млрд тенге. Реестр отечественных производителей и поставщиков энергосберегающих материалов, оборудования и технологий регулярно пополняется и на сегодня состоит из 182 субъектов.

Заключаются меморандумы о сотрудничестве с энергосервисными компаниями, исследовательскими институтами и другими организациями в сфере энергосбережения и повышения энергоэффективности. На сегодня по результатам принятых мер энергоемкость ВВП (за 2018 г.) снижена на 21,6 % к уровню 2008 года. При поддержке Всемирного банка, Германского энергетического агентства Dena, ЕБРР, АБР и Программы развития ООН осуществлен ряд пилотных проектов, связанных, в частности, с

повышением энергоэффективности объектов социального значения (школ, больниц, детских садов), внедрением энергоменеджмента в регионах, включая стандарты, сертификацию и маркировку энергоэффективности электрических бытовых приборов и оборудования.

Перечисленные выше меры позволят практически каждой из отраслей казахстанской экономики добиться снижения энергоемкости и достичь ее уменьшения в ВВП на 25% к 2025 году.

Поскольку энергосбережение и энергоэффективность являются одними из основных индикаторов развития и диверсификации экономики страны, необходимо определить их как категорию экономическую.

На сегодня экономика страны претерпевает непростые времена, связанные с распространением коронавируса и его последствиями, что требует пересмотра целевых показателей для каждой отрасли, актуализации планов и программ на среднесрочную и долгосрочную перспективу.

В связи с этим Главой государства Касым-Жомартом Токаевым четко определены основные направления развития экономики, обозначены приоритеты, один из которых касается развития «зеленой» экономики и его базового элемента – экологически чистой энергетики. В связи с этим видится целесообразным повсеместное, по отраслям и регионам, исполнение ранее разработанных и ныне актуализированных программ энергосбережения с проведением энергоаудита и других плановых мероприятий, которые приведут нас к достижению высоких целевых показателей экономического развития страны.

Список литературы:

1. <https://e-history.kz/ru/news/show/23823/>
2. Стратегии-2050: Стратегия инновационного развития независимого Казахстана
3. [https://primeminister.kz](https://primeminister.kz/ru/documents/gosprograms/stratplan-2025)
4. <https://www.nur.kz/nezavisimost/1939467-samoopredelenie-preemstvennost-i-novatorstvo-cto-iz-sebya-predstavlyayet-razvitie-nezavisimogo-kazahstana/>

ӘОЖ: 541.18

Мусаева С.Т., Мирзамсеитова Г.Е.

педагогика ғ.к, доцент, М. Әуезов атындағы ОҚУ. Шымкент, Қазақстан
аға оқытушы, М. Әуезов атындағы ОҚУ. Шымкент, Қазақстан

МУЗЕЙ ҚЫЗМЕТІНДЕ ТАРИХИ-МӘДЕНИ ЖӘНЕ ТАБИҒИ МҰРАНЫ ӨЗЕКТЕНДІРУ ӘДІСТЕМЕСІ

Түйін: Зерттеу пәні музейлердің тарихи-өлкетану коллекциясы болып табылатын тарихи-мәдени және табиғи мұра объектілерін өзектендіру жөніндегі қызметі болып табылады. Музейдің мәдени-білім беру қызметі аясында мұраны өзектендірудің ерекшеліктері және музей әдістері негізінде заманауи әлеуметтік-мәдени кеңістікке коллекцияларды қосу кезінде осы қызметті оңтайландыруға ықпал ететін тәсілдердің, әдістер мен ұсыныстардың негіздемесі қарастырылады. Жүйелі әдістемелік тәсілге негізделген этномәдени және табиғи мұраның ерекшеліктерін ескере отырып, музей жинақтамасын өзектендіру процесіне талдау жүргізіледі

Кілт сөздер: музей, коллекциялар, мәдени мұра, өзектендіру, әдістер, қайта құру, модельдеу, фиксация, мәдени-білім беру қызметі, презентация

Тақырыптың өзектілігі қазіргі қоғамда болып жатқан тарихи-мәдени және табиғи мұраға қатысты дүниетанымның өзгеруіне, музей қызметіндегі жаңа мәдени нысандардың даму үрдісіне байланысты. Музейде тарихи-мәдени және табиғи мұраны сақтау дәстүрлі түрде нормативтік құжаттарда бекітілген музей тәсілдер мен әдістері негізінде жүзеге асырылады [1]. Музей қорларында жинақталған материалдың заманауи музейдегі тұсаукесері инновациялық тәсілдерді әзірлеуді көздейді. Музей кеңістігінің өзгеруіне байланысты «музей парадигмасының» ауысуы дәуірінде музей заттарын жаңа «оқу» мүмкіндіктерін зерттеу және оларды қазіргі заманғы мәдени кеңістікке енгізу әдістемесін анықтау өзекті болып табылады.

Музей ісін ұйымдастыруға және нақты музей міндеттерін шешуге ықпал ететін музей әдістерін анықтаудың маңыздылығын қазіргі заманғы зерттеушілер атап көрсетеді. Сонымен қатар, музейтану әдебиетінде әдіс мәселесі аз зерттелетіні атап өтілген. Теориялық базаның болмауы музейдің практикалық қызметіндегі кемшіліктерге және музей жұмысының принциптерін бұзуға әкелуі мүмкін [2].

Тарихи-мәдени мұраның төлнұсқа объектілері негізінен елдің музей жинақтарында фото және бейнематериалдарды қамтитын коллекциялар мен архивтер түрінде сақталады. Табиғат пен экологияның музей бөлімдерінің коллекциялық бөлігі туралы да айтуға болады.

Қазіргі музейтану ғылымында музей жинақтарын зерттеудің ерекше маңызы көрсетілген. Сонымен, әйгілі словак музеологы З. Странскийден кейін О.С. Сапанжа музейде осы мәдениетке қажет әлеуметтік-мәдени тәжірибенің актуализациясы жүретініне назар аударады, метасистеманың қажеттіліктері осы актуализацияның бағытын орнатып, шынайы музей қатынасының ерекшелігі музей феноменінің бірегейлігін анықтайды. «Адам – музейлер (музей тасымалдаушылары) – музей» жүйесіне кіретін музей затына – музей затына деген адамдардың көзқарасы маңызды. Бастапқыда адамға тән идеалды тәртіптің идеяларын материалдық заттар түрінде жүзеге асыруға деген ұмтылыс (заттың мағынасын идеалды мағынамен салыстыру) өзін үй жинауында, кейінірек музей жинауында және музейден тыс жинаудың әртүрлі формаларында көрінеді.

Музей бастапқыда мәдени кеңістікпен байланысты. Бұл материалдық заттарда идеалды ұғымдарды сақтау мүмкіндігін білдіреді. Кез келген музейдің мұраның сақтаушысы және трансляторы ретіндегі міндеті осы материалдық заттарды сақтау ғана емес, сонымен қатар мұраға қалдырылған әлеуетті, оның ішінде қазіргі заманғы мәдениет

кеңістігіне ену мүмкіндіктерін ашу, яғни оларды өзектендіру болып табылады. Өзектілендіру, оның объектілерінің әлеуметтік-мәдени рөлін жандандыру және оларды түсіндіру арқылы мәдени мұраны сақтау және қазіргі заманғы мәдени кеңістікке енгізу жөніндегі қызмет бола отырып, екі бағытқа ие: мұраны сақтау және таныстыру, яғни оны музейдің әлеуметтік-мәдени кеңістігіне енгізу.

Негізгі қызметі әртүрлі қызмет салаларында жоғары білікті мамандарды даярлауға бағытталған оқу-ғылыми бағыт болып табылатын университет музейінде тарихи-мәдени және табиғи мұраны өзектендіру әдістемесін жасау қажеттілігі туындайды. Облыстық тарихи-өлкетану музейі, оның жинақтарында мыңнан астам сақтау бірлігі бар, археологиялық, этнографиялық және табиғи мұраны сақтауға мамандандырылған, оның мәдени-білім беру қызметі аясында түрлі әлеуетке ие мұраны өзектендірудің бірқатар нысандары бөлінеді: экскурсия, интерактивті сабақ, музей бірлестігі, музей бағдарламасы. Қазіргі уақытта музей оқу-тәрбие үрдісіндегі, идеологиялық жұмыстағы маңызды буын болып табылады. Студенттер мен бүкіл университет ұжымына адамгершілік, эстетикалық, этикалық тәрбие беру орталығы болып есептеледі [3].

Археологиялық, этнографиялық және табиғи мұраны таныстыру үшін дәстүрлі және өнімді мәдени және табиғи мұра объектілерін заманауи музей ортасына қосу тақырыптық және театрландырылған экскурсиялар болып табылады. Отырар өңірінің 202 тарихи-мәдени ескерткішінің сақталуына бақылау жасау музей жұмысының негізгі бағыты болып табылатын Отырар музей-қорығының тәжірибесі материалдық емес мәдени мұраны өзектілендіру жөніндегі қызмет бағытында прогресшіл болып саналуы мүмкін. Оның ішінде 3 Республикалық маңызы бар ескерткіш, 73 жергілікті маңызы бар ескерткіш. 126 ескерткіш алдын ала есепке алу тізіміне енгізілген. 63 ескерткішке мемлекеттік акт алынды, қорғау аймағы 11,546 га құрайды, ескерткіштерді көму және сақтау бағыты бойынша жергілікті атқарушы органдармен, жер иеленушілермен және меншік иелерімен тығыз байланыста жұмыс жүргізіледі. Археологиялық зерттеулердің тұсаукесерлері тек музей әдістеріне негізделген: бекіту және қайта құру. Бекіту әдісін музейлер дәстүрлі түрде мұра объектілерін тұрмыстық ортадан материалдық заттарды алып тастау арқылы ғана емес, сонымен қатар фотофиксация, эскиздер арқылы да қолданады. Материалдық емес мұра объектілерін музейде бекіту екі тәсілмен жүзеге асырылады: материалдық емес мұраның тасымалдаушысы болып табылатын (материалдық емес мәдени мұра объектілері туралы ақпарат беретін) материалдық заттарды жинақтау және материалдық емес объектілерді материалдық тасымалдағыштар арқылы тіркеу [4].

Тіркеу процесінде формалардың бірінде: аудио-, бейнежазбаларда, жазбаша мәтіндерде, графикалық материалдарда бейнеленген материалдық емес мұраның формальды объектісі жасалады. Музейдің экология бөлімінің энтмологиялық материалдарына қатысты Бекіту әдісі бірқатар нақты әдістерді қамтиды, мысалы: графикалық бейнені қабылдау, қылқаламды ауыстыру, сурет салу аппаратын ауыстыру, жедел фотофиксацияны қабылдау, сканерлеуді қабылдау, компьютерлік графиканы қабылдау. Осылайша, тірі организмдерді (шаян тәрізділер, сулы жәндіктердің личинкалары) қарастырған ыңғайлы. Көрсетілген шарттарды сақтай отырып, препараттан алынған сурет бұрмалаусыз үстелге назар аударады. Қағазды қою арқылы сіз барлық бөлшектерде дәл сурет жасай аласыз. Микроскопиялық ұлғайтуды қажет етпейтін объектілермен қиындықтар аз: үлкен қанаттарын (құмырсқалар, айдаһарлар, шаян шыбындары және т.б.) Фото үлкейткішке немесе заманауи аналогқа салып, контурларды қажетті үлкейтуге айналдыру жеткілікті. «Көзге» сурет салу кезінде мұндай дәлдікті қолдану мүмкін емес [4].

Лездік фотофиксацияны қабылдау (бұл препаратты микроскоппен басып шығаруға да қатысты) әдеттегі фотопечат сияқты қызыл жарықта жүргізіледі. Сурет теріс болып шығады, өйткені екі жақты емдеу жоқ, алайда ол визуалды қабылдауға кедергі келтірмейді, бірақ көбінесе бөлшектерді жақсырақ анықтауға көмектеседі (жәндіктердің

қанатының венасында және т.б.). Мұндай жоспардың суреттері мен фотосуреттері энтомологиялық материалдар бойынша экспозицияларды жеке-жеке пайдалану кезінде немесе қанаттарын бөлу кестелеріне (жәндіктер отряды, диптера тұқымдасы және т.б.), жәндіктердің құрылымы (жәндіктердің ауыз мүшелерінің түрлері, қос түрді ажыратуға арналған жыныс аппараттары) үшін өте құнды. Қажет болса, фото редакторлардағы кескінді сканерлеу және инверсиялау арқылы табиғи бояуды қалпына келтіру және сақтау оңай.

Суретке түсіру және сканерлеу (жәндіктердің көлемді үлгілері) заманауи технологиялардың болуын білдіреді. Компьютерлік графиканы қабылдау Adobe Photoshop графикалық редакторын және т.б. қолдануды қамтиды. Осылайша, белгілі бір түрлердің жәндіктер үлгілерінің болуы энтомологиялық экспозицияларға, сондай-ақ ғылыми және басқа да басылымдарға иллюстрациялық материалдарды енгізу үшін энтомолог-суретшінің нақты суреттерін жасау міндетінің қажетті шарты болып табылады. Музейде үлкен суреттер сериясы ғылыми мақалаларға, анықтамалық әдебиеттерге, танымал ғылыми биологиялық энциклопедияларға арналған әдістерді қолдана отырып дайындалды) [5].

Музейде жаңарту процесіне қажетті мұра нысандары болмаған жағдайда, қайта құру әдісі қолданылады: сақталмаған объектінің бастапқы келбетін қалпына келтіру. Материалдық емес мұраларға қатысты қайта құрудың екі түрі бөлінеді: тікелей және жанама. Тікелей қайта құру дәстүрдің респонденттерін зерттеу барысында алынған материалдар негізінде салт – дәстүр құрылымын қалпына келтіруді қамтиды. Мұндайлар болмаған кезде салттар далалық зерттеулерге негізделген мұрағат көздеріне немесе ғылыми әдебиеттерге жүгіну арқылы қайта құрылады. Музей заттары мен фотоматериалдар жанама қайта құрудың тағы бір көзі болып табылады, бірақ оларды мұрағаттар мен ғылыми әдебиеттермен бірге қолдануға болады.

Музейдегі қалпына келтірілген салт-дәстүрлердің құрылымына да, шеберлік сабақтарына да енгізілген мәдени мұраның материалдық этнографиялық объектілеріне қатысты музей қызметкерлері оларды қайта құрудың технологиялық әдістерін қайта жасады. Музей әдісі ретінде қайта құру энтомологиялық материалдарға да тән, бұл жағдайда компьютерлік графиканы қабылдау негізінде фрагменттері бүлінген немесе жоғалған объектілер үшін «виртуалды қалпына келтіру» жүргізіледі. Музейде іске асырылатын музейлік интерактивті сабақ және интерактивті акция сияқты нысан тарихи-мәдени және табиғи мұраны өзектендіру шеңберінде үлкен әлеуетке ие.

Этнографиялық бөлімнің негізінде салт-дәстүрлердің материалдандырылған компоненттерін, дәстүрлі мәдени заттарын дайындаудың технологиялық процестерін тарта отырып, мастер-класс түрінде материалдық емес мәдени мұра жаңартылады. Қайта құру әдісін қолдану музей, мұрағаты мен ғылыми әдебиеттер негізінде салт-дәстүрлердің тұтастығын қалпына келтіруді ғана емес, сонымен қатар рәсімнің материалдандырылған компоненттерін де қамтиды, олардың ішінде: салт-дәстүр атрибуттары (рәсім жасау үшін арнайы жасалған, ерекше семантикасы бар) және салт-жоралар кезінде қасиетті мәнге ие заттар.

Заманауи технологияларды пайдалану энтомологиялық коллекцияларды виртуалды набойкалар мен виртуалды қалпына келтіру сияқты интерактивті әдістерді енгізуге мүмкіндік береді.

Музейде жинақталған тарихи-мәдени және табиғи мұраны өзектендіру тәжірибесі осындай сабақтарды кешенді сипатқа ие музей бағдарламаларына біріктірудің орындылығын көрсетеді. Бағдарлама экскурсия, конкурс, мастер-класс, театрландырылған қойылым және т.б. сияқты нысандарды қамтуы мүмкін.

Музей қызметкерлері М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университетінің «Жалпы тарих және музей ісі» кафедрасының студенттерімен бірлесіп тарихи-мәдени мұраны өзектендіру әдістерін меңгеру. Музейдің студенттік бірлестігін құруға заңды түрде

алып келді, оның мүшелері музейдың мәдени-білім беру қызметі аясында дәстүрлі мәдениетті, әртүрлі материалдардан жасалған заттардың дәстүрлі өндірісінің технологиясын жаңарту бойынша іс-шараларды дайындауға белсенді қатысады, салттық атрибуттарды қайта құрумен айналысады, халықтық дәстүрлерді зерттейді және оларды тіркеумен айналысады. Ұжымның қызметі музейдің мұраны өзектендіру бойынша басқа жұмысы сияқты қағидағарға негізделеді.

Бүгінгі таңда тарихи-мәдени ескерткіштер арасында археологиялық ескерткіштердің жойылу қаупі жоғары. Әсіресе олар әртүрлі шаруашылық және құрылыс жұмыстарын жүргізу барысында зардап шегуі мүмкін. Археология ескерткіштері негізінен дала және таулы аудандарда орналасқан. Жаңа заң жобасына сәйкес ескерткіштің сақталуына олар орналасқан жер учаскесінің иесі жауапты болады, бұл өз кезегінде олардың сақталуына оң әсер етеді. Халықтың тарихи-мәдени мұрасын қорғау мен танымал етуді заңнамалық қамтамасыз ету мәселелері, сондай-ақ Қазақстан Республикасы Заңдарының жобалары талқыланды «Тарихи-мәдени мұра объектілерін қорғау және пайдалану туралы» және «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне тарихи-мәдени мұра мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» заң жобаларында тарихи-мәдени мұра объектілерін анықтауға, оларды есепке алуға, тарихи-мәдени сараптама жүргізу, объектілерді паспорттау мәселелеріне ерекше назар аударылған. Бүгінде тарих және мәдениет ескерткіші мәртебесі берілген көптеген анықталған объектілердің сақталуы тиісті деңгейде қамтамасыз етілмеген. Бүгінгі таңда Қазақстанда 25 мыңнан астам тарихи-мәдени мұра объектілері бар, олардың 11 мыңға жуығы жалпыұлттық мәдени игілік болып табылатын тарих және мәдениет ескерткіштері мәртебесіне ие, олар тиімді пайдалануды, ұтымды басқаруды және оларды қорғау мен қорғау жөніндегі заңды, әкімшілік шараларды қамтамасыз етуді талап етеді [6]. Бұл мақаланың ғылыми жаңалығы зерттеу мәселесінің өзі – музейдің қазіргі заманғы кеңістігіне мұраның әр түрін енгізу мүмкіндіктерін анықтау және музей практикасына қатысты осы мұраны өзектендірудің теориялық базасын жетілдіру қажеттілігінде авторлар этнографиялық мұраны өзектендіру әдістемесін нақты музей мысалында негіздейді, бұл тек музей әдістерінің жиынтығы: бекіту, қайта құру, модельдеу.

Музей қызметіндегі мұраны өзектендіру әдістерін негіздеу, мәдени және табиғи мұра объектілерін қазіргі заманғы музей ортасына сақтау және енгізу ерекшеліктерін анықтау қазіргі музей қызметінің маңызды мәселелерінің бірін шешуге – музейдің мәдени-білім беру қызметін қоғам үшін талап етуге мүмкіндік береді. Зерттеу этнографиялық материалдарды ғана емес, сонымен қатар басқа да коллекцияларды да жаңартып отырудың кең мүмкіндіктері мен перспективаларын ашады, бұл кезде коллекциялар жәндіктердің түрлері мен топтары бойынша жүйеленген статикалық көрмелер мен витриналармен ұсынылмауы мүмкін, бірақ қазіргі заманғы музей кеңістігіне мәдени мұра объектілері ретінде енгізілген.

Әдебиеттер тізімі:

1. Мұражай қызметін қамтамасыз ету бойынша нормативтік және әдістемелік материалдар: жинақ = Нормативные и методические материалы по обеспечению музейной деятельности: сборник /Жалпы ред. басқ. А.С. Сағынғали, К.Қ. Ақтаева. – Астана: ҚР Тұңғыш Президентінің Музейі, 2013.– 186 б.

2. Сапанжа О.С. Технология и методология в современном музееведении: к вопросу о методе науки [Электронный ресурс]. Режим доступа: http://lib.herzen.spb.ru/text/sapanzha_117_335_340.pdf.

3. <https://auezov.edu.kz/rus/stranitsy-ru/811-muzey>

4. <https://otrarmuseum.kz>

5. Кимеева Т.И., Полевод В.А. Методика актуализации историко-культурного и природного наследия в деятельности вузовского музея // Человек и культура. 2017. № 1. С. 72-79.

ӘОЖ: 547,26

Бектаев Е.А., Тастемір Т.М.

тәрбие ісі жөніндегі орынбасары. Жоғары «Мейір-Бейс» колледжі.

Ленгер, Түркістан облысы

2 курс студенті. Жоғары «Мейір-Бейс» колледжі. Ленгер, Түркістан облысы

АРАЛ ТЕҢІЗІНІҢ НЕГІЗГІ ПРОБЛЕМАЛАРЫ ЖӘНЕ ОНЫҢ ШЕШУ ЖОЛЫ

Түйін: ғылыми жобада Арал теңізінің негізгі проблемалары және оның шешу жолы жайында жазылған. Негізгі проблема Арал теңізінің суының тартылып кетуі және тұздардың ауаға таралуы осының салдарынан, тұрғындарда тері ауруларының көбеюін анықталған. ең маңыздысы су деңгейі көтерілуі. Бұл проблема ауылшаруашылығын дұрыс жоспарламауынан және су қорын есепке алмау салдарынан «Арал теңізінің проблемалық мәселелерін шешу» тақырыбын алды.

Кілт сөздер: Арал теңізі, табиғи апаттар, тұздар, ауа, су деңгейі

Кіріспе.

Арал теңізі, Кайнозой дәуірінің орта шетінде, яғни бұдан 21 млн. 1200 жыл бұрын Каспий теңізіне қосылып жатқан. Бұған теңіздің терістік бетіндегі қазіргі Сарышығанақ, Ақеспе тұсынан 80 метр тереңдіктен Олигоцен уақытында өмір сүрген қызыл балықтың, ірі ұлудың, киттің омыртқа сүйектерінің тасқа айнала бастаған күйінде табылуы дәлел болмақ. Бұл теңіздің кезінде мұхитпен қосылып жатқандығын көрсетеді. Сондай-ақ Арал маңынан акуланың тісі мен сүйегі табылды. XIX ғасырдың орта кезіндегі Арал-Каспий ойпатының пайда болуы жөніндегі болжамдардан Арал бассейнінің геологиялық ерте кезеңде Жерорта теңізімен тұтасып жатқан су айдыны екенін, оның кейінгі Альпілік дәуірлерде жер қыртысының көтерілуіне байланысты ұсақ су айдындарына бөлінгенін білеміз. Сондай-ақ, Арал теңізінің көлемі жайлы, Арал теңізі жайлы ұғымдар сонау ерте дүние әдебиеттерінде де кездеседі. Арал теңізі – Қазақстанның інжу-маржаны, шөл белдеміндегі бірден-бір көгілдір су айдыны еді. Оның апатқа ұшырағанға дейінгі көлемі - 1066 км², тереңдігі - 30-60 метр, тұздылығы - 10-12 % болған. Қойнауы кәсіптік бағалы балықтарға бай, жағасы қоға мен қамысты теңіз еді. Сол кездерде жылына 50-150 мың балық ауланса, теңіз жағасынан едәуір мөлшерде бұлғын терісі игерілген. Арал өңірінің тұрғындары 1970 жылдарға дейін әлеуметтік-экономикалық тұрғыда жақсы қамтамасыз етілген. Теңіз өңіріндегі елді мекендерде 17 балық колхозы, 10 балық өңдейтін зауыт және 2 балық комбинаты тұрақты жұмыс істеген.

Мақсаты:

- Арал теңізінің құлдырауы туралы мәлімет жинақтау;
- Арал теңізінің мәселелерін шешу жолдарын табу және ұсыну;
- Ғалымдармен саясаткерлермен кездесу, сұхбат алу;

Негізгі бөлім.

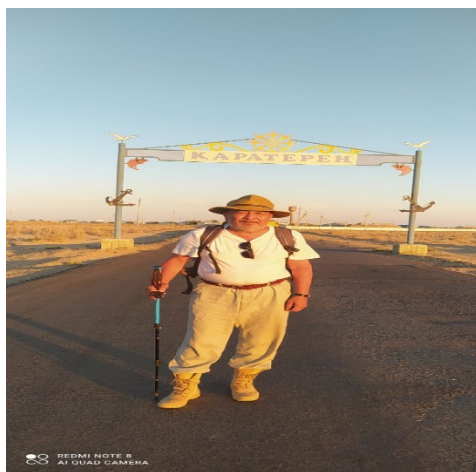
Арал теңізі құрғаған сайын жыл сайын айналаға, адамға, жануарға зияндылығы өте жоғары болатын 2 млн тұзды шаңдар көтеріліп желмен тарап жатыр. Арал теңізі әлемдік проблема болып жатыр. Күннің қатты ысуынан буланып, ауаға көтеріліп желмен ұшқаны мұздардың еруіне әсер етіп теңіз деңгейін көтеріп жатыр

Бұл суретке қарап отырсақ Арал теңізінің соңғы 50-55 жылдан бастап қалай өзгергенін байқауға болады. Зметрлік платина соғуына байланысты суды екі арнаға бөлінді. Үлкен және кіші Арал болып. Судың деңгейі төмендеп, судың тапшылығы байқалып, тұздардың ауаға қарай ұшуына байланысты, сол аудандағы тұрғындар арасында тері ауруымен бүйрек ауларының саны арта бастады. Антропогендік факторлардың әсерінен Арал теңізі экологиялық апатқа ұшырады. Бұл шаралардың теңізді бұрынғы қалпына келтіре алмайтыны анық. Әрине Сібір өзендерінің бір бөлігін Аралға тартуға болар еді, бірақ ол біріншіден қымбатқа түседі, екіншіден Ресей оған келісе қоймайды.

Зерттеу жұмыстары:

Саясаткер Дос Көшім Қалмаханұлы құлдырап бара жатқан арал теңізін кесіп өтуге, мақсат ете жаяу арал теңізіне, зерттеу жұмысын жүргізді. 270км арал теңізінің ортасынан кесіп өтті. Сұхбат барысында арал теңізіне құйылатын Сырдария өзені кіші аралда төменгі деңгейде судың, балықты өз көзімен көрді. Сол жағындағы Әмудария ұлы аралда түбегейлі судың жоқтығы байқалды. Проблемалық сұрақ туындады. Неге? Тарихқа үңілсек, мақта өсіретін Сыр бойындағы Өзбекстан, Қырғызстан, Түрікменстан өзені жоғары жағында арнадан суды тартуда. Түркістан қаласында Венеция саябағының ашылуына байланысты суды бұрып алуда. Арал теңізіне жан-жақтан қысым көрсетілуде.

"Жүз рет естігенше, бір рет көрген артық" демекші, Дос ағайдың сұхбатынан проблемалық сұраққа жауап алдым

АҚШ, Жапония, Канада ғалымдарының Арал теңізінің суын бұрынғы деңгейіне жеткізу үшін 200 миллиард доллар қажет дейтін көрінеді. Аралды бұрынғы қалпына келтіру үшін іргелі зерттеу жолымен Каспий-Арал каналының ғылыми-техникалық дәлелдемесі жасалынады. Сол жоба бойынша Арал апатын шешу үшін 300 млн доллар жеткілікті екеніне көз жеткізген.

Арал бүкіл планетаның жанды жарасы. №1 экологиялық апат. Орталық Азия мен

Қазақстанның және т.б. елдердің тағдыры Арал мәселесін дұрыс шешуге тікелей байланысты.

Жоғарыда айтылғандардың тоқ етер түйіні, ортақ іске қатысы бар мемлекеттер бірігіп, керекті 300 млн доллар қаржы жинап, орасан күрделі екі экологиялық ахуалдың шиеленісуін шешпесе болмайды

Арал теңізі	1960 жылы
ауданы	17,160
Тереңдігі	37-40
тұздылығы	10-12%

Жаңашылдығы:

- Сыр және Амудария өзендерінің суларын мөлшерімен тиімді пайдалануды бақылау орталығын ашу;
 - Кіші Аралдан тұз өндіруді күшейту барысында жеке , шағын кәсіпорын ашуды ұсыну.
 - Экология, жасыл ел бағдарламасын басшылыққа алу .
- Қортындылай келе, Қазіргі кезде Арал теңізін құтқарып қалу мақсатында көптеген ғылыми жобалар жасалуда.”Арал тағдыры-адам тағдыры”- болғандықтан су қойманы, теңізді сақтап қалу қазіргі ұрпақтың алдындағы борышы.

Әдебиеттер тізімі:

1. «Зерде» республикалық ғылыми-көпшілік журнал. №9. 2002 ж.
2. Аралдың ақ алтыны-Ақтөбе 2001-160б
3. Ш.Дәрмағанбетов. Арал арайы// Алматы. «Қайнар» баспасы. 1980-126б

УДК: 541,78

Джумалиева Г.Н.

преподаватель истории

Шымкентский многопрофильный колледж, Шымкент, Казахстан

РАЗВИВАЮЩЕЕ ОБУЧЕНИЕ НА УРОКАХ ИСТОРИИ И ОБЩЕСТВОЗНАНИЯ

Аннотация: В статье исследуются актуальные методики в преподавании истории и обществознания. В развивающем обучении акцент переносится с изучения учебного материала на учебную деятельность ученика по развитию теоретического мышления и на всестороннее развитие личности учащегося.

Ключевые слова: обучение, история, методика, учебный процесс, познавательные игры

Эти слова являются актуальными на современном этапе развития общества, когда основной акцент в образовании делается на развитии компетентностей и компетенции, на воспитании инициативных, творческих, смелых в принятии решений, людей.

Для того чтобы воспитать такую личность, необходимо развивать у учащихся способность к самостоятельному мышлению.

А это возможно при использовании на уроках обществознания технологий развивающего обучения.

В развивающем обучении акцент переносится с изучения учебного материала на учебную деятельность ученика по развитию теоретического мышления и на всестороннее развитие личности учащегося. При этом знания все равно передаются ученикам, но с применением дедуктивного подхода. Оно основано на формировании механизмов мышления, а не на эксплуатации памяти. Учащиеся должны овладеть теми мыслительными операциями, с помощью которых происходит усвоение знаний и оперирование ими.

Это обучение пришло на смену объяснительно-иллюстративному способу. Учащийся из объекта педагогического воздействия превращается в субъекта познавательной деятельности. Учебный процесс строится таким образом, чтобы в ходе его учащийся как бы «переживал» весь познавательный цикл полностью, осваивал его в единстве эмпирического и теоретического познания.

В развивающем обучении педагогические воздействия опережают, стимулируют, направляют и ускоряют развитие наследственных данных личности.

Технологии развивающего обучения имеют специальные методы, которые включают детей в коллективный поиск : метод проектов, исследование, кейс-технологии, проблемные ситуации и т. д.

Уделим внимание некоторым методам развивающего обучения.

Например, кейс-технологии (обучение на основе реальных ситуаций), которые российская система образования в 80-х гг. XX в. заимствовала из США, а именно, Гарвардской школы бизнеса.

Технология работы с кейсом в учебном процессе включает в себя следующие этапы:

- индивидуальная самостоятельная работы обучаемых с материалами кейса (идентификация проблемы, формулирование ключевых альтернатив, предложение решения или рекомендуемого действия);
- работа в малых группах по согласованию видения ключевой проблемы и ее решений;
- презентация и экспертиза результатов малых групп на общей дискуссии (в рамках учебной группы).

Метод case study развивает следующие навыки: аналитические, практические,

творческие, коммуникативные, социальные и самоанализ.

Структура процесса обучения по КТ

1. учащимся предлагается случай (реальный, вымышленный)

- он должен быть проблемным

- имеющий прецеденты,

- должен допускать альтернативные варианты решения

- кейсы могут быть как вербальные, так и использующие таблицы, диаграммы, символы, фотографии, рисунки, карикатуры, сценарии ролевых и деловых игр и т. д.

Разновидности кейс-технологии:

1. Анализ ситуационной задачи:

Учащимся предлагается текст, с готовой информацией. Ее необходимо проанализировать и найти самостоятельно информацию для решения задачи.

Например, при решении правовых задач перед учащимися лежит описание ситуации (кейс), пакет документов и вопросы, которые помогут найти реальный выход из создавшейся ситуации.

Задача. Семнадцатилетний ученик намеревался устроиться на работу в период летних каникул на завод «Азот». Но в отделе кадров ему в этом отказали, ссылаясь на несовершеннолетие и отсутствие разрешения родителей на трудоустройство. Правомерный ли отказ? С какого возраста и при каких условиях граждане могут быть субъектом трудового права?

Задача. Работник завода обратился к председателю профсоюзного комитета завода с просьбой осуществить представительство и защиту его интересов в районном суде по поводу трудового спора. Но председатель профсоюзного комитета отказал ему в этом, ссылаясь на то, что работник не является членом профсоюзной организации. Правомерный ли такой отказ? Каким нормативным актом регулируются эти вопросы.

2. Ситуационно-ролевых игры

В форме инсценированной деятельности учащиеся создают историческую, правовую, социально-психологическую ситуацию и затем дают возможность оценить поступки и поведение участников игры, способствуют формированию умения персонифицированной интерпретации прошлого.

Например, урок-суд над Лжедмитрием эпохи Смутного времени. Или политические дебаты по поводу развития государства между Сталиным, Хрущевым и Брежневым. В центре внимания должны быть возможности хода событий. Что было возможным при том или ином стечении обстоятельств? Какие действия мог бы предпринять тот или иной исторический деятель для достижения данной цели, или от каких действий воздержаться? Отражала ли цель действительные интересы представителей им социальной группы? Были ли возможны альтернативные действия?. Урок-экскурсия, когда учащиеся погружаются в определенный исторический период с помощью презентаций, видеофильмов и выступают как участники этого периода или события, например, декабристы 1825 года. Здесь учащиеся перевоплощаются в людей из прошлого, применяют на себе роль взрослых людей, через понимания мыслей, чувств и поступков моделируют историческую реальность. При изучении Конституции в основной школе можно использовать ролевую игру, когда участники обыгрывают ситуации нарушения прав, а учащиеся должны определить и сформулировать эти права и обязанности человека по Конституции РФ.

Учащиеся при этом овладевают следующими компетентностями: ораторские умения, искусство доказательной полемики, способность отстаивать свою точку зрения, возможность встать на место конкретного исторического лица, а также навыками источниковедческой работы.

3. Проектирование

Основная задача – создать новый объект.

Например, проект по обществознанию "Безработица как социальная проблема молодежи

Урок был построен по алгоритму и включал несколько этапов.

- организационный, где основная нагрузка ложится на учителя, который должен организовать проектную деятельность, научить последовательности действий, сформировать группы, уточнить конкретные задания для индивидуальной, групповой и коллективной работы, согласовать ответственных и старших группы, оговорить риски и проблемы.

• «бурные дебаты». В классе были сформированы 4 группы. Каждая представляла свою точку зрения на проблему, что имело непосредственный выход учащихся на работу с социумом, так как учащиеся, собирая информацию, проводили социологический опрос родителей, учителей, сверстников, выпускников. Группы применяли ИКТ, показывая и комментируя рекламные ролики, составляя презентации.

- итоги. Коллективный конечный продукт был получен. Каждая группа подготовила свой информационный буклет: «Пути решения проблемы безработицы среди молодежи».

В ходе данной проектной деятельности формируются следующие компетенции: опыт работы с большим объемом информации, проведение презентации; умение оценивать ситуацию и принимать решения, работать в коллективе, структурировать полученную информацию, планировать работу индивидуально и в команде.

Итак, методика кейс-технологии эффективно сочетается с различными методами развивающего обучения, дополняет многие известные педагогические технологии (лично- ориентированного образования, проблемную технологию, интерактивную технологию и другие) . Например, методы моделирования, описания, мысленного эксперимента, проблемного метода, метода игры, «мозгового штурма», дискуссии интегрированы при организации работы по кейс- технологии.

Использование данной технологии развивает и активизирует учащихся. На уроках они не просто «изучают» исторические факты и явления, как нечто не связанное с ними и с современной жизнью, а становятся полноправными участниками истории и даже её творцами.

Таким образом, процесс обучения, благодаря использованию технологий развивающего обучения, приобретает характер сотрудничества обучающего и обучающегося. Учащиеся увлекаются самим содержанием обучения и учиться становится им просто интересно!

Список литературы:

- 1.Вяземский Е.Е., Стрелова О.Ю. Методика преподавания истории в школе. М., Владос, 2000.
- 2.Нестеренко А.А.Игры по развитию творческого воображения. М., Педагогика, №7, 2000.
- 3.Сальникова Т.П. Педагогические технологии: Учебное пособие. М. 2018
- 4.Шрагина Л.И. Психологические аспекты использования ТРИЗ в учебном процессе.- М., Педагогика, №6, 2019.

ӘОЖ: 370.15: 307.85

Лауланбеков А.Б.

докторант, Қ.А.Ясауи атындағы ХҚТУ, Түркістан, Қазақстан

БОЛАШАҚ ДЕНЕ ТӘРБИЕСІ МАМАНДАРЫНЫҢ ДЕНСАУЛЫҚ САҚТАУШЫ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЖҰМЫСТАРЫНЫҢ КЕЙБІР АСПЕКТІЛЕРІ

Түйін. Қазіргі әлемдегі нарықтық қарым- қатынастар жүйесінде денсаулық адамның негізгі сапасы, оның субъективті құндылығы және экономикалық факторы болып табылады. Қазіргі жоғары оқу орнының қабырғасынан шыққан жас маманның дені сау адам мәртебесін мүмкіндігінше ұзақ ұстап тұруға ықпал ететін құзыреттіліктері болуы керек, бұл, өз кезегінде, оған өз кәсіби міндеттерін ұзақ уақыт бойы сапалы атқару мүмкіндігін береді.

Кілт сөздер: дене тәрбиесі, маман, денсаулық, құзыреттілік, студент, кәсіптік дайындық, дене шынықтыру, әдістеме, технологиялар.

Қазіргі әлемдегі нарықтық қатынастар жүйесінде денсаулық - бұл адамның басты сапасы, оның субъективті құндылығы және экономикалық фактор. Заманауи университет қабырғасынан шыққан жас маман сау адам мәртебесін мүмкіндігінше ұзақ сақтау құзыретіне ие болуы керек, бұл өз кезегінде оған өзінің кәсіби міндеттерін ұзақ уақыт орындауға мүмкіндік береді [1, с. 258.].

И.А. Винтер университет түлектерінің бірыңғай әлеуметтік және кәсіби құзыреттіліктерін қарастыра отырып, адам, іс-әрекет және қарым-қатынас субъектісі ретінде байланысты құзыреттер тобы шеңберінде денсаулық сақтау саласындағы құзыреттілікке баса назар аударады. Мұнда денсаулық сақтау саласындағы құзыреттерге мыналар жатады: білім және салауатты өмір салтының нормаларын сақтау; темекі шегудің, алкогольизмнің, нашарлықтың, жүре пайда болған иммунитет тапшылығы синдромының (СПИД) қауіптілігі туралы білім; күнделікті өмір, жеке гигиена ережелерін білу және сақтау; адамның дене мәдениеті, өмір салтын таңдаудағы еркіндік пен жауапкершілік.

Бұл аспект кәсіптік мектептер студенттерінің дене тәрбиесіне байланысты жаңа идеяларды тұжырымдаудың негізгі алғышарты болып табылады. Мұнда дене тәрбиесінің жаңа тұжырымдамасы дене шынықтыру құндылықтарын басқаша түсінуге, сонымен қатар студенттердің жүйелі дене шынықтырумен айналысу ынтасын қалыптастыру мен нығайтуға негізделген принципіалды жаңа бағыттарды қамтуы керек [2, б. 171.].

Бүгінгі күні бұл болашақ түлектерде медициналық құзыреттілікті қалыптастыру үшін шұғыл және әлеуметтік маңызды педагогикалық процесс.

Осылайша, осы мәселе бойынша жүргізілген зерттеу жұмыстарының нәтижелері бойынша біршама қорытынды жасауға мүмкіндік туды.

Болашақ мұғалімнің денсаулық сақтау саласындағы құзыреті - студенттің денсаулығына арналған білім берудің кешенді бағдарламасын қабылдау қажет ақ. Олардың қатарында мынандай жұмыстарды ұйымдастырудың мүмкіндігі бар.

Демалыс күні және өзінің білім беру бағдарламасында өзінің білім беру саласы бойынша өзінің жалпы білім беру бағдарламасы күні, денсаулық пен өмірдің өзгеру уақыты; сау білім беру ортасын құру мүмкіндігі;

- сауықтыру және алдын алу шараларын ұйымдастыру.
- студенттердің денсаулығын жақсартуға бағытталған білім беру
- студенттердің денсаулығын жақсартуға бағытталған технологияны енгізу керек; денсаулық сақтау саласындағы білім[3, б. 251].

- профилактикалық іс-шараларды ұйымдастыра және жүргізе білу.

Бірқатар ғылыми-педагогикалық зерттеулерде болашақ мұғалімнің денсаулықты сақтау құзыреттілігі әр түрлі позициялардан қарастырылады.

Болашақ мұғалімдерді даярлаудың заманауи жүйесіндегі құзыреттілік тәсілі Болон декларациясының ережелерін Ресей Федерациясының жоғары кәсіптік білім беру жүйесінде (2005 ж.) Іске асыру жөніндегі мәжіліс материалдарында келтірілген. Н.А. Селезнева.

Кәсіби білім беруде құзыреттілік тәсілін жүзеге асырудың тұжырымдамалық негізі ретінде А.А.Вербицкий маманның іс-әрекетінің моделі түрінде, оның негізгі кәсіби функциялары, мәселелері мен жүйесі ретінде ұсынылған контексттік оқыту технологиясын ұсынды. тапсырмалар.

Құзыреттіліктің түрлері мен компоненттік құрамының жалпы сипаттамалары И.А.Зимняяның еңбектерінде көрсетілген. Ол құзыреттілік әлеуетті, жасырын психологиялық неоплазмалар: білім, іс-әрекеттер алгоритмдері, белсенділік көріністерінде ашылатын құндылықтар мен көзқарастар жүйесі екенін көрсетеді. И.А.Зимняяның пікірі бойынша денсаулықты сақтау құзыреттілігіне салауатты өмір салтын, гигиеналық және дене шынықтыру мәдениетін, өмір салтын таңдау еркіндігі мен жауапкершілігін білу және кіру жатады. Сонымен, денсаулықты сақтау құзыреттілігі - бұл адамның денсаулығын сақтайтын мінез-құлқында көрінетін жеке сипаттама[4, б. 125].

Біздің ойымызша, денсаулық сақтаушы құзыреттілік болашақ дене тәрбиесі мұғалімдерінің бірқатар кәсіби құзыреттіліктерінде маңызды.

Дене тәрбиесінің теориясы мен практикасы, сондай-ақ психология мен педагогика саласындағы әдеби дереккөздерді талдау болашақ дене тәрбиесі мұғалімдерін кәсіби даярлау процесінде сау құзыреттілікті қалыптастырудың дамымаған мәселесін анықтады.

- білім беру процесі субъектілерінің денсаулығын сақтау мен нығайтудың басымдығына және дене шынықтыру мұғалімдерінің денсаулығы туралы жеткіліксіз білімге бағытталған қоғамның әлеуметтік тапсырысы. мектептегі дене тәрбиесі көбінесе ойын-сауық емес, спорт болып табылады;

- болашақ дене тәрбиесі мұғалімдерін даярлауда құзыреттілік әдісін енгізу қажеттілігі және медициналық құзыреттілікті қалыптастыру технологияларының жеткіліксіз дамуы.

Университеттің қазіргі жас маманы (әсіресе педагогикалық) сау адам мәртебесін мүмкіндігінше сақтауға мүмкіндік беретін құзыреттерге ие болуы керек [4, 124 б.].

Университет жұмысындағы кемшіліктер осы кезеңнің қазіргі кезеңдегі өзектілігіне ықпал етеді. Медициналық құзыреттілікті қалыптастыру - бұл пәнаралық өзара әрекеттесуді қажет ететін күрделі мәселе. Құзыреттіліктің құрылымы мен мазмұны оқу пәндері мен кәсіби модульдерге бөлінетін оқу және тәжірибелік сегменттер арқылы ашылады. Денсаулық сақтау саласындағы құзыреттіліктің компоненттері базалық кәсіптік білім беру бағдарламасының пәндері мен кәсіби модульдеріне бағытталған, бұл өз кезегінде студенттің өз деңгейін бағалауды қиындатуына жол бермейді. Денсаулық - білім берудің кәсіптік бағдар ұстанымын іске асыратын маңызды бағыт. Бұл қағида жалпы және кәсіби құзыреттіліктерді жүйелі қалыптастыру арқылы түсініледі және жүзеге асырылады.

Болашақ мамандардың медициналық құзыреттіліктерін дамыту үшін мыналар қажет:

1. Барлық студенттер үшін дене салмағын даралау. Қазіргі уақытта физикалық және техникалық дайындық деңгейіне байланысты бір жаттығуды бір студент оңай орындай алады, ал екінші студент жаттығу кезінде белгілі бір қиындықтарға тап болуы мүмкін. Бұл мәселені студенттердің жеке жаттығуларын әзірлеу және мұғалімнің олардың орындалуын міндетті бақылау қажеттілігі арқылы шешуге болады.

2. Гемодинамиканың негізгі параметрлерін бүкіл жаттығу сабағында дене салмағымен дененің физикалық-функционалдық тепе-теңдігін толық және сапалы бақылау мақсатында міндетті түрде тіркеу.

3. Дене тәрбиесінің оқу жоспарына салауатты өмір салтының мотивациялық және

құндылық принциптерін қалыптастыру мен тәрбиелеуге байланысты бөлімдер енгізіңіз.

4. Келесі тақырыптар бойынша әдістемелік және практикалық сабақтар мен семинарларды ұйымдастыру және өткізу: дене тәрбиесінің әлеуметтік-биологиялық негіздері, дене тәрбиесінің құралдары, студенттердің төзімділігін, ақыл-ой және дене тәрбиесін, психофизикалық тәрбиені қамтамасыз ету.

5. Санитарлық құзыреттілікті қалыптастыру үшін (сауықтыру іс-шараларына дайындық) педагогикалық жоғары оқу орындарының студенттері келесі шарттарға сай болуы керек:

- құзыреттілік білім беру саласындағы мамандар арасында қалыптасуы керек, ол өз кезегінде, ең алдымен, арнайы мамандандырылған білімдерді (медициналық немесе биологиялық) және ғылыми қызметті жүзеге асыруды болжайды;

- денсаулық сақтау саласындағы құзыреттер құрылымы интегративті болуы керек, ол биомедициналық циклдің бір-бірімен байланысты ақыл-оймен біріктірілген пәндер жиынтығы арқылы жүзеге асырылуы керек;

- медициналық құзыреттіліктердің мазмұны мамандандырудың білім беру бағдарламаларында көрсетілген жалпы және кәсіби құзыреттіліктермен үйлесуі керек.

Коммерциализация - бұл біз нарықта енгізуге тырысатын кез-келген өнім немесе қызмет үшін рәсім ғана емес, сонымен қатар дұрыс шығару жоспары мен өнімнің маркетингін құру үшін көптеген стратегиялар мен бизнесті дамыту айла-шарғы.

Бұл оның қызмет ету мерзіміне кепілдік беріп қана қоймай, оның экономикаға түрлі пайда әкелуін қамтамасыз етеді. Нарыққа жаңа өнім немесе қызмет шыққан сайын, бұл коммерциализацияға әкеледі.

Жоғарыда талқыланғандай, ол өндіріс, тарату, сату, маркетинг, сату және тұтынушыларды қолдаудан тұрады.

Зерттеу нәтижелері келесі тұжырымдарға алып келді:

1. Зерттеу міндеттерін ойдағыдай шешу үшін «денсаулықты сақтау құзыреттілігі» ұғымы нақтыланды - бұл дене тәрбиесі мен педагогикалық білім, білікті, дағды мен мотивтің денсаулықты сақтауға бағытталған педагогикалық қызметі мен салауатты өмір салтын сақтауға бағытталған мотивтері. Денсаулықты сақтау құзыретінің құрылымында мыналар ажыратылады: интеграцияланған биомедициналық, психологиялық, педагогикалық және дене тәрбиесі білімдерінің жиынтығы ретінде когнитивті компонент; денсаулықтың құндылығын түсінуге психологиялық қатынасты анықтайтын аксиологиялық компонент; кәсіби іс-әрекетке идеологиялық қатынастарды экстраполяциялау ретінде жалпы педагогикалық шеберлік пен рефлексивті компонентті қамтитын белсенділік компоненті.

2. Денсаулықты сақтау құзыреттілігін қалыптастыру процесін ұйымдастырудың негізі денсаулық сақтау құзыреттілігін қалыптастыру критерийлері мен деңгейлерінің психологиялық-педагогикалық диагностикасы болып табылады. Қалыптасу критерийлері дегеніміз - білім, білік және дағды, денсаулыққа деген көзқарас, денсаулықты сақтайтын мінез-құлық. Жетілудің келесі деңгейлері анықталды: тұтынушылық (төмен), кәсіптік бағдарланған (орташа), құндылық-семантикалық (жоғары).

3. Жүргізілген зерттеулердің нәтижелері денсаулық сақтау құзыреттілігін қалыптастыру үшін педагогикалық технологияны қолдану денсаулық сақтау құзыреттілігін қалыптастыру деңгейінің оң динамикасына ықпал етеді деген болжамымызды растады [5, 225 б.].

Ғылыми шеберлік деңгейін көтерудің екінші жолы - оқыту мен оқудың жаңа байланысын орнату, атап айтқанда студенттердің білетін іс-әрекеттерін кеңейту және проблеманың шешімі қалай түсінілетінін түсіну тұжырымдамасын түсіндіру. ... мұғалім. Бұл ең маңызды тәсіл. Шынында да, проблемалық оқыту процесінде студенттер өздері өнімді шығармашылық іс-әрекет процесінде (мұғалімнің көмегі мен басшылығымен) жаңа ұғымдардың мәнін ашады, ал іс-әрекет дағдылар мен зерттеу дағдыларын дамытады.

Сонымен, мұғалім бір жағынан күрделі және өз бетінше оқуға қабілетсіз жаңа ұғымдарды түсіндіру сапасын жақсартады, екінші жағынан жеке интерпретацияны азайтады және өз бетімен оқу процесін ұйымдастырады. Бұл үрдіс сапалы және ұзақ мерзімді есте сақтау үшін оқу материалын жеңілдету арқылы емес, қайталап оқыту үдерісінің біртіндеп күрделенуіне байланысты интеллектуалдық қиындықтар жүйесін құрумен қатар жүруі керек. Бұл дамыта оқытудың басты бағыты және білімді саналы, терең және ақпаратпен игерудің негізгі шарты. Проблемалық оқыту - бұл адамның танымдық және практикалық іс-әрекетін реттейтін, нақты адамға деген субъективті көзқарас ретінде түсінілетін ғылыми дүниетанымды қалыптастырудың негізгі тәсілі. Дүниетаным теориялық білімнің, практикалық тәжірибенің, идеялық-эмоционалдық құндылықтардың жоғары синтезі ретінде анықталады.

Алған білім студент ның дүниетанымын қалыптастыруға әсер ете ме? Сөздер жұмыс істемейді. Студент білім мазмұнына, тұжырымдама мазмұнына сенеді, мұғалімнің, кітап авторының сөзіне сенеді. Бірақ бұл сенімдерге қатысты бұл сенімдер жойылуы мүмкін, өйткені студент олардың шындық екенін дәлелдей алмайды. Ол мұны дәлелдеуді үйренбеді. Терең, табанды білім алған білімін теориялық, идеялық қорыту негізінде ғана қалыптасады. Проблемалық оқыту бір жағдайда бірдей тиімді бола алмайды.

Проблемалық оқыту теориясының негізін қалаушылар проблемалық оқытудың белсенділігін арттыру мақсаты тек белгілі бір ойлау тәсілдерін меңгеру мен игеру деңгейін арттыру ғана емес, сонымен қатар келесі нәтижелерді жақсарту деп санайды. ... Бұл жағдайда студент жаңа материалдарды талдау, салыстыру, жүйелеу, синтездеу, жалпылау, нақтылау әдістерін қолдана отырып алады. Басқаша айтқанда, жаңа зерттеулер арқылы бұрынғы білім қорын кеңейтеді. Кітап та, мұғалім де алған білімді жаңа әдіспен қалай қолдануға болатынын үйрете алмайды. Студент нақты жағдайға тек өзінің ізденісі арқылы жете алады.

Шығармашылық ойлау жүйесін біртіндеп игерудің арқасында студенттің ғылыми, сыни, диалектикалық ойлау қабілеті дамиды. Университеттегі оқу процесінде мәселені шешу процесінің ерекшелігі қандай? Проблемалық оқыту бірнеше кезеңдерде жүзеге асырылады: а) проблемалық жағдайды талдау; ә) мәселенің мәнін түсіну - проблеманы көру; б) тапсырмаларды тұжырымдау.

Дене тәрбиесі арқылы салауатты өмір салтын қалыптастыру білім беру жүйесінің маңызды міндеттерінің бірі болып табылады. Осыған байланысты, 1998 жылғы 18 мамырдағы Қазақстан Республикасы Президентінің «Халық денсаулығы» мемлекеттік бағдарламасы, Қазақстан Республикасының үздіксіз білім беру жүйесіндегі «Денсаулық» бағдарламасы сияқты көптеген құжаттар бар. Бұл құжаттардағы басты мәселелердің бірі - дене тәрбиесі, жастарды тәрбиелеу арқылы салауатты өмір салтын қалыптастыру. Сондықтан болашақ мұғалімдерге жаңа талаптар мен өзгерістер ұсынылады. Себебі, қазіргі кезде дене шынықтыру пәнінің мұғалімі жеке тұлғаның әлеуметтік және әлеуметтік маңыздылығын ұмытпауы керек. Дене шынықтыруда сауықтыру, тәрбиелік және тәрбиелік міндеттермен қатар мұғалім өзінің кәсіби жұмысын жүзеге асырып қана қоймай, студенттердің рухани тұлғасын қалыптастыруы керек.

Болашақ мұғалімнің жеке тұлға ретінде маман ретінде қалыптасуы үшін оның кәсіби сапасына қойылатын негізгі талаптардың бірі - оның жалпы ғылыми-әдістемелік дайындығы. Бүгінгі күні күн тәртібіне студенттердің өзін-өзі басқаруын дамыту кіреді және болашақ мұғалімдердің дербестігі мен белсенділігі дағдыларын тәрбиелеу мен дамыту қажеттілігі өсуде. Жоғары оқу орындарының алдында кәсіби міндеттерін орындай алатын, қажетті педагогикалық шеберлікке ие және өз елін сүйетін болашақ мұғалімдерді оқыту және дайындау міндеті тұр. Осы мақсатта жоғары оқу орындарында болашақ мамандарды даярлау сапасын арттыруға ерекше көңіл бөлінеді. Тәрбиенің әсер ету өрісі де кеңейді.

Жеке тұлғаны қалыптастыру идеясы, тарихи кезеңдердегі әр түрлі елдердің алдыңғы

қатарлы тәжірибесінің мазмұны философтар, мұғалімдер және психологтардың тұжырымдарына негізделген.

Егер біз дене тәрбиесі теориясы мен әдістерінің бастауларын, тарихи даму кезеңдерін талдайтын болсақ, онда олардың келесі жағдайларда туындайтындығын анықтай аламыз:

- дені сау және сау адамдардың қажеттіліктерінен туындайтын әлеуметтік өмір тәжірибесі;

- әр түрлі тарихи кезеңдердегі ойшылдар мен мұғалімдердің толыққанды тұлға тәрбиелеу туралы ойлары мен идеялары;

- үйлесімді дамыған, жан-жақты, білімді және білікті ұрпақ тәрбиелеу бойынша озық педагогикалық тәжірибелер мен ұсыныстар;

- дене тәрбиесінің теориясы мен әдістемесі саласындағы зерттеулер мен ғылыми негізделген тұжырымдамалар;

- дене тәрбиесінің теориясы мен әдістемесін құруға қойылатын мемлекеттік талаптар.

Дене тәрбиесі адамның іс-әрекетінің жан-жақтылығымен, ойлау және даму заңдылықтарының ерекшеліктерімен, өзара байланыста және өзара әрекеттесу кезінде қалыптасатын сипаттамалармен, даму әдістерімен қалыптасады. Нәтижесінде дене тәрбиесі теориясы оның мәні мен мазмұнын анықтауға мүмкіндік беретін ғылым ретінде қалыптасады (1-сурет).

Тарихи тұрғыдан адамзат қоғамы өмірдің алғашқы күндерінен бастап дамыды, дене тәрбиесіне еңбек пен өмірдің шарты ретінде ерекше көңіл бөлді. Бастапқыда дене тәрбиесі ұйымдастырылған ойындар мен ойын қимылдары түрінде көрініс тапты. Бұл кезеңдегі ойындар мен дене жаттығулары қарапайым болғанымен, адамның қалыптасуы мен тәрбиесі үшін олардың маңызы зор болды.

Дене тәрбиесінің басқа формациялармен сабақтастығы туралы мәселе Орта Азия мен Ұлы Дала ғалымдарының еңбектерінде де қамтылған. Солардың ішінде әл-Фараби білім беру проблемасына тоқтала отырып, өзінің «Әлеуметтік-этикалық трактаттар» атты еңбегінде баланың денесін үнемі жетілдіріп отыру, ондағы ең жақсы қасиеттерді тану, жақсы мінез-құлық пен өзін-өзі дамытуды дамыту қажеттілігіне баса назар аударады. «Денсаулық денсаулығы» ұғымын енгізе отырып, ол әр адамның тәрбиесінде келесі үш қасиет болуы керек деп санайды: олардың күш-қуат, рухани және ақыл-ой, олардың үйлесімді дамуымен ғана қалыптасуы мүмкін.

Жүсіп Баласағұн «Құтты білік» дастанында біздің ұлттық психологиямызға және этникалық ерекшеліктерімізге тоқталып, «идеалды адам» ұғымын енгізіп, идеал адамда келесі қасиеттер болуы керек дейді: жомарттық, денсаулық, білімділік, ақылдылық, жүйелілік, көңілділік.

Дене тәрбиесі мен ақыл-ой тәрбиесі үйлескенде ғана барлығы сымбатты және жан-жақты болады деген ойды ұлы ұстаз Абай дәлелдейді. Мысалы, «Сегіз аяқ» өлеңінде дененің күші - белсенді өмір сүру, ойланбаған, ақымақтық әрекеттердің күшіне жол бермейді.

Бұл дамып, жақсарып жатқан нәрсемен өзіңізді теңестіруді ескертеді. Атап айтқанда, «Сөздер» - бұл адам тәрбиесіне бағытталған бағдарлы әлем, ол тек бағыт емес, сонымен қатар өмірлік жағдайлардан алынған философиялық тұжырымдар мен тұжырымдардан тұратын ғылыми негіз.

4. Зерттеу барысында болашақ дене шынықтыру мұғалімдері арасында денсаулықты сақтау құзыреттілігін қалыптастырудың педагогикалық моделі жасалды. Ол дене тәрбиесінің негізгі мақсаттарын жүзеге асыру бойынша мұғалімнің іс-әрекетін жүзеге асырудың теориялық, әдістемелік және практикалық негізі бола алады. Педагогикалық модель денсаулық сақтау құзыреттілігін қалыптастыру процесінің мазмұнының, логикасының және нәтижелерін болжаудың мақсатты сипатын қамтамасыз етеді. Оған

денсаулық сақтау құзыреттілігін қалыптастырудың мақсаттары, принциптері, компоненттері, критерийлері мен деңгейлері кіреді; ол білім беру процесінің негізгі кезеңдерін, сонымен қатар денсаулықты сақтау құзыреттілігін қалыптастырудың педагогикалық шарттарын қамтиды.

5. Болашақ дене шынықтыру мұғалімдері арасында денсаулықты сақтау құзыреттілігін ойдағыдай қалыптастыруға білім беру процесін белсендіретін бірқатар педагогикалық шарттардың сақталуы ықпал етеді: денсаулықты сақтау құзыреттілігін қалыптастыруды кәсіби-педагогикалық индикаторы ретінде тануға бағыттау дене тәрбиесі мұғалімінің құзыреттілігі; педагогикалық технология арқылы денсаулықты сақтау құзыреттілігін қалыптастыру; тұлғаның эмоционалды, танымдық, практикалық және прогрессивті салаларын белсендіру негізінде білім беру процесінің мазмұны мен құрылысын таңдау; әзірленген бағдарламаның пәндер арасындағы пәнаралық байланысты орнату[6, б. 88].

Әрі қарайғы зерттеулердің перспективалық бағыттары: болашақ дене шынықтыру мұғалімін кәсіби даярлаудың оқу үдерісіне педагогикалық технологияны және денсаулықты сақтау құзыреттілігін қалыптастыру моделін кеңінен енгізу; болашақ дене тәрбиесі мұғалімдері арасында денсаулықты сақтау құзыреттілігін қалыптастыру кезеңдерін одан әрі саралауды зерттеу.

Әдебиеттер тізімі:

1. Hoekstra, S. P., Bishop, N. C., & Leicht, C. A. (2017). Can intervals enhance the inflammatory response and enjoyment in upper-body exercise? *Eur J Appl Physiol*, 117(6), 1155-1163. <https://doi.org/10.1007/s00421-017-3602-4>
2. Ivarsson, A., Andersen, M., Johnson, U., & Lindwall, M. (2013). To adjust or not adjust: Nonparametric effect sizes, confidence intervals, and real-world meaning. *Psychol Sport Exerc*, 14(1), 97-102. <https://doi.org/10.1016/j.psychsport.2012.07.007>
3. Jung, M. E., Bourne, J. E., & Little, J. P. (2014). Where Does HIT Fit? An Examination of the Affective Response to High-Intensity Intervals in Comparison to Continuous Moderate- and Continuous Vigorous-Intensity Exercise in the Exercise Intensity-Affect Continuum. *Plos One*, 9(12). <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0114541>
4. Kellogg, E., Cantacessi, C., McNamer, O., Holmes, H., von Bargen, R., Ramirez, R., Astorino, T. A. (2019). Comparison of Psychological and Physiological Responses to Imposed vs. Self-selected High-Intensity Interval Training. *J Str Cond Res*, 33(11), 2945-2952. <https://doi.org/10.1519/jsc.0000000000002528>
5. Kendzierski, D., & Decarlo, K. J. (1991). Physical-Activity Enjoyment Scale - 2 Validation Studies. *J Sport Exerc Psychol*, 13(1), 50-64. <https://doi.org/10.1123/jsep.13.1.50>
6. Kunutsor, S. K., Kurl, S., Khan, H., Zaccardi, F., Rauramaa, R., & Laukkanen, J. A. (2017). Oxygen uptake at aerobic threshold is inversely associated with fatal cardiovascular and all-cause mortality events. *Ann Med*, 49(8), 698-709. <https://doi.org/10.1080/07853890.2017.1367958>

УДК: 21,69

Бертаев Н.Д.

заместитель директора по учебно-воспитательной работе

Шымкентский транспортный колледж имени М.Тынышпаева. Шымкент. Казахстан
ОСОБЕННОСТИ ТРАНСПОРТНОЙ СФЕРЫ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Аннотация: В данной статье рассматриваются особенности транспортной сферы в Республике Казахстан, которая нуждается в дальнейшем реформировании.

Ключевые слова: транспорт, Казахстан, грузоперевозки, тарифы, магистральная железная дорога

Вхождение Республики Казахстан в клуб наиболее развитых государств мира предполагает опережающее развитие транспортного комплекса республики, т.к. он обеспечивает стабильное удовлетворение транспортных потребностей народного хозяйства и населения. Ключевые слова: транспорт, тариф, пассажирские перевозки, железнодорожный транспорт, транспортная инфраструктура. В действующей бюджетной политике предусмотрено частичное субсидирование пассажирских перевозок, и никак не предусмотрены обязательства государства по субсидированию субъектов железнодорожного транспорта как поставщиков социально значимых услуг (объекты малодеятельной железнодорожной инфраструктуры).

С 2005 года в Республике Казахстан введена практика государственного субсидирования пассажирских перевозок. В период с 2010 по 2015 годы ежегодная сумма выделяемых субсидий составила в среднем 9 миллиардов тенге. Кроме этого, убытки пассажирских перевозок частично покрывались за счет предоставления АО «НК «КТЖ» (национальная компания «Қазақстан темір жолы») временного понижающего коэффициента к тарифам на услуги МЖС (магистральная железнодорожная сеть) в размере 0,01, а также установления тарифа на услуги локомотивной тяги для пассажирских перевозок ниже себестоимости. Таким образом, покрытие убытков от пассажирских перевозок и малорентабельных грузовых перевозок происходит за счет сокращения финансирования капитальных вложений в воспроизводство основных средств железнодорожного транспорта. Согласно законодательству ценовое регулирование основывается на балансе интересов поставщиков услуг и потребителей и, как следствие, должно обеспечить максимальное приближение к «справедливым» рыночным ценам. 2009 2010 2011 2012 2013 2014 2015 Примечание – Составлено автором на основе литературного источника [1] Рис.1. Индексы тарифов на перевозки В соответствии с рисунком 1 в период с 2009 по 2015 годы динамика роста железнодорожных тарифов составила, в среднем, 5,8% в год, тогда как индекс потребительских цен ежегодно увеличивался, в среднем, на 9,1%, а индекс цен промышленности – на 13,3% (Рис.1). Отставание темпов развития железной дороги от современных потребностей экономики и населения обусловлено следующими проблемами: Экономическая политика, допускающая на протяжении многих лет перекрестное субсидирование пассажирских перевозок за счет грузовых, а также других отраслей экономики (горнодобывающая, строительная и агропромышленный комплекс), за счет падения железнодорожных тарифов относительно роста цен, приводит к «вымыванию» активов отрасли и ухудшению качества транспортной инфраструктуры государства. Накопленный износ основных фондов отрасли создает опасность потери технологической устойчивости железнодорожного транспорта. Эффективность железнодорожного транспорта, существующий ассортимент, доступность и качество услуг, предоставляемых пользователям, уровень внедрения инноваций в деятельность не в полной мере отвечают современным требованиям рынка. Для обеспечения развития отрасли и экономики в целом, повышения эффективности и

качества услуг, привлечения инвестиций в обновление активов необходимо реализовать комплекс мероприятий по реформированию экономической модели и институциональной структуры отрасли. Открытие границ и либерализация национального законодательства республики в сфере транспортного регулирования обусловили широкий доступ к отечественному рынку транспортных услуг иностранных субъектов транспортного процесса, расширили использование транспортных путей международной торговли через сухопутную территорию, воздушное и морское пространство Республики Казахстан. Транспортная сфера постепенно становится стабильным источником пополнения национального бюджета, что в значительной степени определяет социально-экономическое развитие регионов, расположенных на важных и узловых точках страны, т.е. по территории которых пролегает основной массив транспортно-магистральных путей и грузовых потоков. Темп роста транспортной отрасли экономики на январь 2015 года к январю 2014 года составляет 106,9%. В настоящее время железнодорожный транспорт Республики Казахстан является одним из наиболее стабильно развивающихся секторов экономики страны. Перевозка грузов на дальние расстояния осуществляется в Казахстане в основном железнодорожным транспортом, характеризующимся высокой провозной способностью при сравнительно невысокой стоимости перевозок, большими капиталовложениями при строительстве железных дорог, которые окупаются только при значительном привлечении транспортных потоков. Железнодорожный транспорт в настоящее время выполняет 11,7% всего объема перевозимых грузов и 57,7% грузооборота [1].

Основными направлениями развития железнодорожной отрасли являются: 1) либерализация рынка и реформа государственного регулирования; 2) разработка и практическое внедрение механизмов взаимодействия субъектов отрасли, с предоставлением равного доступа независимых перевозчиков к услугам МЖС; 3) формирование нормативной правовой и методологической базы, обеспечивающей функционирование железнодорожной отрасли в новых условиях; 4) организационное разделение перевозочной деятельности и МЖС и реорганизация корпоративной структуры группы компаний АО «НК «КТЖ»; 5) создание эффективного механизма и обеспечение государственного субсидирования социально значимых перевозок пассажиров и грузов; 6) привлечение на казахстанский рынок пассажирских перевозок стратегических инвесторов из числа квалифицированных международных пассажирских операторов на условиях государственно-частного партнерства; 7) создание условий для развития ремонтных мощностей; 8) разделение участков магистральной инфраструктуры, объектов локальной инфраструктуры, пассажирских маршрутов на категории и соответствующая дифференциация нормативных требований и стандартов; 9) реализация инфраструктурных проектов; 10) оптимизация и организация работы малолетельных объектов магистральной и локальной инфраструктуры на принципах государственно – частного партнерства и закрытие отдельных объектов. В то же время, отечественный транспортный комплекс сегодня столкнулся с рядом объективных сложностей. Во-первых, это касается ограниченных возможностей для активного развития транзитного потенциала государства из-за «несовершенства в Республике Казахстан как транспортно-коммуникационной и транспортно-логистической инфраструктуры, так и отлаженной системы транспортно-экспедиционного обслуживания [2, с. 17].

Во-вторых, в структуре транспортной отрасли республики наблюдается явное доминирование государственных национальных компаний. В наиболее значимых транспортных отраслях это предполагает монопольное поведение транспортных предприятий, которое в свою очередь, может вызвать неоправданное повышение тарифов и получение дополнительных прибылей. Современная структура транспортной отрасли практически выглядит как естественная монополия, за исключением автомобильного транспорта, поскольку доминирование национальных транспортных компаний является,

по сути, их монопольным положением. К примеру, на железнодорожном транспорте страны монополистом является акционерное общество «Қазақстан темір жолы», на воздушном транспорте – компания «Эйр Астана», на трубопроводном – «ҚазМұнайГаз»[3, с.22]. В-третьих, в целом ухудшилась ценовая конъюнктура казахстанского экспорта и импорта из-за увеличения транспортных издержек, которые непосредственным образом отражаются на транспортной составляющей контрактных цен. Эффективное государственное управление транспортной сферой решает широкий круг задач. В их числе значатся следующие задачи. Во-первых, сохранение единой государственной транспортной инфраструктуры при одновременном создании условий для активного привлечения частного сектора в развитии конкурентоспособных секторов транспортной системы. Во-вторых, создание благоприятных предпосылок для повышения конкурентоспособности казахстанских транзитных путей. В-третьих, активное использование транзитного потенциала Республики Казахстан.

В-четвертых, выработка механизмов антимонопольного регулирования процессов слияния предприятий, действующих в потенциально конкурентной среде с предприятиями естественно-монопольного сектора, например, в рамках Транспортной стратегии Республики Казахстан до 2016 года. В-пятых, обеспечение финансовой прозрачности всех видов хозяйственной деятельности предприятий транспорта и транспортного комплекса. Будет проведена работа по совершенствованию действующего законодательства с целью его адаптации к текущим и перспективным процессам реструктуризации в транспортном комплексе, введению новых форм экономических взаимоотношений. Формирование Национальной транспортной инфраструктуры будет осуществляться самыми различными методами, главными из которых будут политическая и прямая финансовая поддержка, обеспечение инвестиций государственными гарантиями, реализация государственных и региональных программ комплексного развития коридоров, составленных на основе секторных программ развития, которые в свою очередь будут разрабатываться на основании комплексного прогноза развития транспортного комплекса.

Список литературы:

1 <http://www.stat.gov.kz> (сайт Агентства Республики Казахстан по статистике)
Н.Титюхин, 2 Н.Овчаренко. Модель транспортно-логистической системы Казахстана //Логинфо.- № 3.2015.

3 Абдимомынова А.Ш., Ким В.В. Анализ современного состояния транспортной системы Республики Казахстан. Наука и Мир. 2015. Т. 1. № 3 (19). С. 61-63.

УДК: 94,98

Жумадилаева Г.И.

преподаватель истории высшей категории, заместитель директора по учебной части.

Шымкентский многопрофильный колледж. Шымкент, Казахстан

ПРАГМАТИЗМ КАК ОСНОВА - КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ КАЗАХСТАНСКОЙ МОЛОДЕЖИ

Аннотация: В статье исследуется принцип прагматизма – как одного из важных компонентов ресурсосберегающего потенциала страны, и влияние на казахстанскую молодежь

Ключевые слова: прагматизм, казахстанская молодежь, модернизация сознания, культура, сохранение национальных традиций

Современный Казахстан в качестве адекватной вызовам современности стратегии своего цивилизационного развития избрал путь модернизации важнейших сфер не только общественного бытия, но и общественного сознания. При этом заявлено, что модернизация общественного сознания должна не только сопровождать масштабные преобразования в экономике и политике, не просто дополнять их, но должна выступать их сердцевинной, опережать их в своем стремлении определить верные, соответствующие вызовам времени, ориентиры дальнейшего развития.

Фундаментальным требованием предлагаемой модернизации является необходимость изменения «модели сознания и мышления», взяв лучшее из того, что несет эпоха. Однако, как показывает опыт XX века, основная проблема заключается в том, что передовые достижения определенного цивилизационного типа (главным образом, западного) механически переносились на все народы и цивилизации без учета их особенностей. Поэтому сохранение своей культуры и собственного национального кода является первым условием модернизации нового типа. При этом речь идет не о консервации всего в национальном самосознании – и того, что дает нам уверенность в будущем, и того, что ведет нас назад. Новая модернизация не должна, как прежде, высокомерно смотреть на исторический опыт и традиции. Наоборот, она должна сделать лучшие традиции предпосылкой, важным условием успеха модернизации.

Одним из приоритетов предлагаемой модернизации назван прагматизм, который определяется следующим образом. «Прагматизм означает точное знание своих национальных и личных ресурсов, их экономное расходование, умение планировать свое будущее. Прагматизм есть противоположность расточительности, кичливости, жизни напоказ. Культура современного общества – это культура умеренности, культура достатка, а не роскоши, это культура рациональности. Умение жить рационально, с акцентом на достижение реальных целей, с акцентом на образование, здоровый образ жизни и профессиональный успех – это и есть прагматизм в поведении. И это единственно успешная модель в современном мире... Век радикальных идеологий прошел. Нужны ясные, понятные и устремленные в будущее установки. Такой установкой может быть ориентация на достижение конкретных целей с расчетом своих возможностей и пределов как человеком, так и нацией в целом. Реализм и прагматизм – вот лозунг ближайших десятилетий».

В прагматизме вырабатывается представление о мире как о постоянно усложняющейся и трансформирующейся структуре, в которую встроен человек в качестве одного из элементов, наделенного специфическими возможностями по созданию самостоятельных стратегий деятельности в условиях нестабильности и непредсказуемости. Основными институтами, отвечающими за создание указанных стратегий, в человеческом обществе на современном этапе развития являются наука и

образование, от которых ожидают концептуальную революцию, открытие нового смыслового горизонта, кардинальное улучшение ментальных способностей человека и общества, а на этой базе обеспечения экологически ориентированного развития технологий и техники, обеспечивающих перманентное улучшение качества жизни.

Определяя исходным пунктом своих методологических усилий действия человека, прагматизм предлагает уделять основное внимание формированию эффективной технологии действия в любой новой для человека ситуации, которую можно охарактеризовать как проблемную. И здесь важно не столько обладание уже готовым, устоявшимся знанием, сколько обретение собственного опыта по применению имеющихся знаний или формирование знания о возможностях самостоятельного получения необходимых знаний. При прагматическом методе смысл реализуется как истолкование (интерпретация), совершаемое посредством знания предпочтений (ценностей) людей, различного рода чувств, эмоций, мыслей, идеалов, верований, мотивов, устремлений, целей, интересов и экзистенциалов. Соответственно, одно из ключевых требований методологии прагматизма заключается в формировании критического мышления, направленного против любых форм авторитаризма в научных суждениях и социально-политической практике. Критическое мышление предполагает устранение такого типа социального управления, в котором людям спускаются сверху и навязываются силой почти исключительно задачи-средства.

Методологической основой эффективного решения вопросов социальной практики в прагматистском подходе является признание за человеком статуса полноправного субъекта деятельности, участвующего в созидательно-творческом процессе преобразования мира, социальной действительности, собственного несовершенства, раскрывающего в этом процессе все новые собственные возможности. При этом основная цель цивилизационного развития заключается не столько в ускорении темпов экономического развития и совершенствовании механизмов получения финансовой прибыли, сколько в обеспечении возможностей каждому человеку реализовать свой потенциал и вести здоровую, творческую, активную жизнь, когда совершенствование качеств личности становится залогом и содержанием прогресса всего человечества.

Другими словами, все более очевидным становится тот факт, что дальнейшая перспектива современного мира, равно как и будущее развитие любого социального организма, в первую очередь, зависит от того, сумеет ли человечество найти оптимальный баланс между экономическими успехами и обеспечением общественных благ. В современном мире это коренной вопрос социально модернизации.

Соответственно, одной из главных задач социальной модернизации является формирование такой индивидуальной и общечеловеческой культуры, которая позволит человеку выходить за рамки упрощенного восприятия и понимания мира в результате рациональной интерпретации и смыслового принятия многообразия человеческих интересов.

Таким образом, человек должен приобрести своеобразный духовный иммунитет по отношению к навязываемым ему агрессивно-односторонним способам его конкретной деятельности в той или иной ситуации и выйти на более высокий уровень личностного развития, где принцип критического мышления становится органичной жизненной установкой.

Список литературы:

1. http://ekaraganda.kz/?mod=news_read&id=80317
2. Ангелина Белоконь. Прагматизм и бережливость: как пандемия повлияла на сознание казахстанцев» Nur.kz 19.05.2021
3. «Рухани жаңғыру»: Прагматизм в модернизации сознания. Газета [«Вечерний Алматы»](#) 17.07.2021

МАЗМҰНЫ СОДЕРЖАНИЕ

4. СЕКЦИЯ

ЕЛБАСЫ - ТӘУЕЛСІЗДІГІМІЗДІҢ МӘҢГІ СИМВОЛЫ ЕЛБАСЫ - СИМВОЛ НЕЗАВИСИМОСТИ

- 57 **Бибулова М.А., Насриддинов Б.П.** 3
магистр, оқытушы, «Абайтану» ғылыми орталығының қызметкері,
М.Әуезов атындағы ОҚУ, Шымкент, Қазақстан
магистр, аға оқытушы, «Абайтану» ғылыми орталығының қызметкері,
М.Әуезов атындағы ОҚУ, Шымкент, Қазақстан
ЕЛБАСЫ - ТӘУЕЛСІЗДІГІМІЗДІҢ МӘҢГІ СИМВОЛЫ
- 58 **Далдекеева А.Б.** 7
учитель русского языка и литературы
школы-гимназии №65 им.Б.Алтынсарина Шымкент, Казахстан
ЕЛБАСЫ-СИМВОЛ НЕЗАВИСИМОГО КАЗАХСТАНА

5. СЕКЦИЯ

ЦИФРЛЫ ҚАЗАҚСТАН: БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМНЫҢ ДАМУ СЕРПІНІ, ҚОҒАМДЫҚ САНАНЫҢ ЖАҢҒЫРТУ ҮДЕРІСІ ЦИФРОВОЙ КАЗАХСТАН: ДИНАМИКА РАЗВИТИЯ ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ, ПРОЦЕСС МОДЕРНИЗАЦИИ ОБЩЕСТВЕННОГО СОЗНАНИЯ

- 59 **Искакова М.С., Сахиева Ф.А.** 10
д.психол.н., профессор ЮКУ им.М.Ауезова. Шымкент, Казахстан
доктор PhD, доцент ЮКУ им.Ауезова. Шымкент, Казахстан
**СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ И
ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ЛИЧНОСТНЫЙ РОСТ**
- 60 **Голубев В.Г., Садырбаева А.С.** 14
техн.ғ.д., профессор, М.,Әуезов атындағы ОҚУ, Шымкент, Қазақстан
техн.ғ.к., доцент, М.,Әуезов атындағы ОҚУ, Шымкент, Қазақстан
**ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ҒАЛЫМ – ОРАЗАЛЫ САТИМБЕКОВИЧ
БАЛАБЕКОВТЫҢ ҮЛЕСІ**
- 61 **Сырманова К.К., Дауренбек Н.М.** 17
д.техн.н., профессор, ЮКУ имени М.Ауэзова, Шымкент Казахстан
к.техн.н., доцент, зав.кафедрой «Нефтепереработка и нефтехимия»,
ЮКУ имени М.Ауэзова Шымкент Казахстан
КАЧЕСТВЕННОЕ ОБРАЗОВАНИЕ- БУДУЩЕЕ НАЦИИ
- 62 **¹Калкабаев А.М., ²Калкабаева С.А.** 23
¹Шымкент қаласының туризм және сыртқы байланыстар басқармасы
туризм саласын дамыту бөлімінің басшысы, экономика
ғылымдарының магистрі, Шымкент, Қазақстан
²медицина ғ.д., профессор, М.Ауэзов атындағы ОҚУ, Шымкент,
Қазақстан

**БІЛІМ БЕРУДІ ЖАҢҒЫРТУДА
ЦИФРЛЫҚ ПЕДАГОГИКАНЫҢ ЖАҢА ДАМУ БАҒЫТЫ**

- 63 ¹Адырбекова Г.М., ¹Кулбаева А.О., ²Әбдіғали П.Қ. 27
¹химия ғ.к., доцент, М. Әуезов атындағы ОҚУ, Шымкент қ., Қазақстан
¹МЕР -20-4нр тобының магистранты, ОҚУ, Шымкент қ., Қазақстан
²химия пәнінің мұғалімі, физ.-мат.бағытындағы Назарбаев Зияткерлік мектебі, Шымкент, Қазақстан
**БІЛІМ БЕРУ ДЕҢГЕЙЛЕРІ БОЙЫНША
ОҚУ БАҒДАРЛАМАЛАРЫНЫҢ САБАҚТАСТЫҒЫ**
- 64 Адырбекова Г.М., Мамасалиева Б.А., Жұрқабаева Л.Ә. 32
химия ғ.к., доцент, М.Әуезов атындағы ОҚУ, Шымкент, Қазақстан
МЕР -20-4нр тобының магистранты, М.Әуезов атындағы ОҚУ,
Шымкент, Қазақстан
**ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЗЕРТТЕУЛЕРДЕГІ
ОҚУШЫЛАРДЫҢ ӘМБЕБАП ОҚУ ІС-ӘРЕКЕТІ**
- 65 Бакирова Г.А. 37
педагогика ғ.к., доцент, М.Әуезов атындағы ОҚУ, Шымкент, Қазақстан
**КӘСІПКЕ БАЛУДА ЭЛЕКТРОНДЫ ОҚУЛЫҚТАРДЫ
ҚОЛДАНУ МҮМКІНДІКТЕРІ**
- 66 Дарибаева Р.Д., Ақылбаева А.Т. 41
педагогика ғ.к., доцент, М. Әуезов атындағы ОҚУ, Шымкент, Қазақстан
аға оқытушы, М. Әуезов атындағы ОҚУ, Шымкент, Қазақстан
**ЖЕКЕ ТҮЛҒАНЫҢ САЛАУАТТЫ ӨМІР САЛТЫН
ҚАЛЫПТАСТЫРУ -ӘЛЕУМЕТТІК МӘДЕНИ ФЕНОМЕН
РЕТТІНДЕ**
- 67 Дарибаева Р.Д., Мекенбай Ә.А. 46
педагогика ғ.к., доцент, М. Әуезов атындағы ОҚУ, Шымкент, Қазақстан
магистрант, М. Әуезов атындағы ОҚУ, Шымкент, Қазақстан
**ОТБАСЫНДАҒЫ ЗОРЛЫҚ-ЗОМБЫЛЫҚҚА ҰШЫРАҒАН
БАЛАЛАРМЕН ЖҮРГІЗІЛЕТІН ӘЛЕУМЕТТІК ЖҰМЫСТЫҢ
ӨЗЕКТІЛІГІ**
- 68 Дарибаева Р.Д., Тутқабаева М.А. 51
педагогика ғ.к., доцент, М. Әуезов атындағы ОҚУ, Шымкент, Қазақстан
магистр, аға оқытушы, М. Әуезов атындағы ОҚУ, Шымкент, Қазақстан
**ӘЛЕУМЕТТІК ЖОБАЛАРДАҒЫ АҚЫЛ – ЕСІНДЕ КЕМІСТІГІ
БАР БАЛАЛАРДЫ ТҮЗЕТУ – ТӘРБИЕЛЕУ ПРОЦЕСІНДЕГІ
ДИДАКТИКАЛЫҚ ОЙЫНДАРДЫҢ МАҢЫЗЫ**
- 69 ¹Стыбаева А.Ш., ²Мадалиева С.Л. 56
¹к.педагог.н., доцент, Таразский региональный университет
им.М.Х.Дулата, Тараз, Казахстан
²учитель высшей категории начальных классов, «педагог-зерттеуші»,
сш. №23, Шымкент, Казахстан
**ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ЦИФРОВЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ
РЕСУРСОВ В ДЕТСКОМ САДУ**

- 70 **Өмірзақов С.Ө., Насирдинов Б.** 60
филология ғ.к., доцент, «Абайтану» ғылыми орталығының басшысы.
М.О.Әуезов атындағы ОҚУ, Шымкент, Қазақстан
магистр, «Абайтану» ғылыми орталығының аға ғылыми қызметкері
М.О.Әуезов атындағы ОҚУ, Шымкент, Қазақстан
**ҚАЗЫҒҰРТ-ҚАРАТАУ АЙМАҚТЫҚ ӘДЕБИЕТ МЕКТЕБІНІҢ
ҚАЛЫПТАСУ НЕГІЗДЕРІ**
- 71 **Примбетова С.К., Турекулова Н.А.** 65
п.ғ.к., доцент, М. Әуезов атындағы ОҚУ, Шымкент, Қазақстан
оқытушы, М. Әуезов атындағы ОҚУ, Шымкент, Қазақстан
**ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ
ПСИХИКАЛЫҚ ДАМУЫ ТЕЖЕЛГЕН БАЛАЛАРДЫҢ
ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ДАМУ
ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ**
- 72 **Suyuberdieva A.A., Suyndikov A.A.** 69
с.р.с., senior teacher, M. Aueзов South Kazakhstan university, Shymkent,
Kazakhstan
senior teacher, M. Aueзов South Kazakhstan university, Shymkent, Kazakhstan
**LEXICAL PECULIARITIES IN TRANSLATION OF ABAI'S
«BOOK OF WORDS» INTO RUSSIAN AND ENGLISH
LANGUAGES**
- 73 **Абдуалиева М.А., Төрбек Е.Ж.** 72
PhD., доцент, М.Әуезов атындағы ОҚУ, Шымкент, Қазақстан
PhD., доцент, М.Әуезов атындағы ОҚУ, Шымкент, Қазақстан
**ФОРМИРОВАНИЕ МЕТОДОЛОГИЧЕСКИХ КУЛЬТУР
БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ МАТЕМАТИКИ КАК ВАЖНЕЙШАЯ
ЗАДАЧА ЦИФРОВИЗАЦИИ ОБРАЗОВАНИЯ**
- 74 **Маханова З.А., Ботаев Б.Б.** 79
педагогика ғ.к., доцент, М.Әуезов атындағы ОҚУ, Шымкент, Қазақстан
педагогика ғ.к., доцент, М.Әуезов атындағы ОҚУ, Шымкент, Қазақстан
**ЦИФРЛЫ ҚАЗАҚСТАНҒА КӨШУ - ІТ МАМАНДАРЫН
ДАЯРЛАУ**
- 75 **Emkulova Z.A., Morozova V.Yu.** 82
Masters, Senior teachers, M.Aueзов SKU, Shymkent, Kazakhstan
Masters, Senior teachers, M.Aueзов SKU, Shymkent, Kazakhstan
**SOME PROBLEMS OF STYLISTICS IN THE CONTEXT OF
DEVELOPMENT OF MODERN LINGUISTIC SCIENCE**
- 76 **Morozova V.Yu., Emkulova Z.A.** 87
Masters, Senior teachers, M. Aueзов SKU, Shymkent, Kazakhstan
**TO THE ISSUE OF TEACHING FOREIGN LANGUAGES IN THE
CONTEXT OF TRILINGUAL EDUCATION**
- 77 **Berdauletova Sh.Zh., Smatova A.E.** 90
senior teacher, M.Aueзов SKU, Shymkent, Kazakhstan

master teacher, M.Auezov SKU, Shymkent, Kazakhstan

IMPROVEMENT A FOREIGN LANGUAGE TEACHING THROUGH CREATIVE THINKING AMONG HUMANITARIAN STUDENTS

- 78 **Торгаева Ш.А.** 93
магистр экономических наук, Евразийский Технологический Университет. Алматы, Казахстан
ИСПОЛЬЗОВАНИЕ СОВРЕМЕННЫХ ИНФОРМАЦИОННО-КОММУНИКАТИВНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ НА УРОКАХ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА
- 79 **Имаш Б.А., Сапарбаева Э.А.** 97
аға оқытушы, М. Әуезов атындағы ОҚУ Шымкент, Қазақстан
аға оқытушы, М. Әуезов атындағы ОҚУ Шымкент, Қазақстан
«ЦИФРЛЫ ҚАЗАҚСТАН» МЕМЛЕКЕТТІК БАҒДАРЛАМАСЫНЫҢ ЭКОНОМИКАНЫ ДАМУДАҒЫ БӘСЕКЕГЕ ҚАБЛЕТІЛІК РӨЛІ
- 80 **Керимбекова Ж.У., Омарова Ғ.А.** 103
аға оқытушы, М. Әуезов атындағы ОҚУ, Шымкент, Қазақстан
оқытушы, М. Әуезов атындағы ОҚУ, Шымкент, Қазақстан
ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ ҮРДІСІНДЕ ТҮЛҒАНЫҢ ИНТЕЛЛЕКТТІК ДАМУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ
- 81 **Момбекова С.С., Айхынбай К.Т.** 107
аға оқытушы, М.Әуезов атындағы ОҚУ, Шымкент, Қазақстан
аға оқытушы, М.Әуезов атындағы ОҚУ, Шымкент, Қазақстан
ОТЫЗ ЖЫЛДА ОРДА БҰЗҒАН ҚАЗАҒЫМ!
- 82 **Ерболат А.Ә., Мәлік И.** 111
«Ғимараттар мен құрылыстарды салу және пайдалану» пәнінің оқытушысы
М. Әуезов ОҚУ колледжі. Шымкент, Қазақстан
«Құрылыс бұйымдары мен конструкцияларын өндіру» пәнінің оқытушысы
М. Әуезов ОҚУ колледжі. Шымкент, Қазақстан
ЦИФРЛЫ ҚАЗАҚСТАН: БІЛІМ БЕРУ САЛАСЫ МӘСЕЛЕЛЕРІ
- 83 **¹Қалдыбекова Г.Ж., ²Жунисов А.Б.** 114
¹магистр, информатика пәнінің 2 санаты оқытушысы, әдіскер
М.Әуезов ОҚУ колледжі. Шымкент, Қазақстан
²технология пәнінің мұғалімі, 88 ЖОБМ. Шымкент, Қазақстан
БІЛІМДІ АҚПАРАТТАНДЫРУ ЖӘНЕ ЦИФРЛАНДЫРУ-ЗАМАН ТАЛАБЫ
- 84 **Джумагулова А.Б.** 117
бастауыш сынып мұғалімі, №102 ЖОББМ, Шымкент. Қазақстан
ОҚУ МОТИВАЦИЯСЫ ТӨМЕН ОҚУШЫЛАРДЫҢ САБАҚҚА ДЕГЕН ҚЫЗЫҒУШЫЛЫҚТАРЫН ОЯТУ

- 85 **Раджапова К.С. Карibaева К.Х.** 122
математика пәнінің мұғалімі, №102 ЖОББМ, Шымкент. Қазақстан
математика пәнінің мұғалімі, №102 ЖОББМ, Шымкент. Қазақстан
**ЦИФРЛЫ ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЦИФРЛЫҚ МЕКТЕПТІҢ ДАМУ
ҮРДІСІ**
- 86 **Әділбекова Ж.Қ., Асылбекова А.А.** 127
филолог.ғ.к., доцент, М.Әуезов атындағы ОҚУ, Шымкент, Қазақстан
магистрант, М.Әуезов атындағы ОҚУ, Шымкент, Қазақстан
**М.МАҒАУИННИҢ «АЛАСАПЫРАН»
РОМАН-ДИЛОГИЯСЫНДАҒЫ ШЕШЕНДІК
СӨЗДЕРДІҢ БЕРІЛУ ЖОЛДАРЫ**
- 87 **Жумабаева Б.Ж., Есенгельди А.О.** 131
преподаватель биологии. Шымкентский многопрофильный колледж.
Шымкент, Казахстан
преподаватель педагогики и психологии.
Шымкентский многопрофильный колледж. Шымкент, Казахстан
**РАЗВИТИЕ ЦЕННОСТНЫХ ОРИЕНТАЦИЙ
В ПРОЦЕССЕ САМОАКТУАЛИЗАЦИИ ПОДРОСТКОВ**
- 6.СЕКЦИЯ**
ТӘУЕЛСІЗ ҚАЗАҚСТАННЫҢ ХХІ ҒАСЫРДА
ӨЗЕКТІ САЛАЛАР ДАМУЫНДАҒЫ ЖАҢА БЕЛЕСТЕРІ
НОВЫЙ КУРС НЕЗАВИСИМОГО КАЗАХСТАНА,
РАЗВИТИЕ АКТУАЛЬНЫХ ОТРАСЛЕЙ В ХХІ ВЕКЕ
- 88 **Джунусбаев С.М., Джолдыбаев Ж.Т.** 136
к.ист.н., доцент, заведующий кафедры «История Казахстана»,
старший научный сотрудник Научного центра «История и этнология».
ЮКУ им. М.Ауэзова. Шымкент, Казахстан
к.ист.н., доцент кафедры, «История Казахстана»,
старший научный сотрудник Научного центра «История и этнология»
ЮКУ им. М.Ауэзова. Шымкент, Казахстан
КЛЮЧЕВЫЕ ПРИНЦИПЫ В ВЫСТУПЛЕНИИ ЕЛБАСЫ
- 89 **Beysenbayev S.K., Kunzhigitova G.B.** 139
doctor of pedagogical science, academician, M.Auezov SKU. Shymkent,
Kazakhstan
chief instructor. M.Auezov SKU. Shymkent, Kazakhstan
PROOFS OF KAZAKH DECORATIVE ARTS
- 90 **Атенова А.М., Даурбаева М.У.** 145
к.экон.н., ЮКУ им. М Ауэзова, Шымкент, Казахстан
к.экон.н., ЮКУ им. М Ауэзова, Шымкент, Казахстан
**МОДЕРНИЗАЦИЯ ЭНЕРГЕТИКИ КАЗАХСТАНА И ЕЕ
ПЕРСПЕКТИВЫ**

- 91 **Мусаева С.Т., Мирзамсеитова Г.Е.** 150
педагогика ғ.к, доцент, М. Әуезов атындағы ОҚУ. Шымкент, Қазақстан
аға оқытушы, М. Әуезов атындағы ОҚУ. Шымкент, Қазақстан
**МУЗЕЙ ҚЫЗМЕТІНДЕ ТАРИХИ-МӘДЕНИ ЖӘНЕ ТАБИҒИ
МҰРАНЫ ӨЗЕКТЕНДІРУ ӘДІСТЕМЕСІ**
- 92 **Бектаев Е.А., Тастемір Т.М.** 154
тәрбие ісі жөніндегі орынбасары. Жоғары «Мейір-Бейс» колледжі.
Ленгер, Түркістан облысы
2 курс студенті. Жоғары «Мейір-Бейс» колледжі. Ленгер, Түркістан
облысы
**АРАЛ ТЕҢІЗІНІҢ НЕГІЗГІ ПРОБЛЕМАЛАРЫ ЖӘНЕ ОНЫҢ
ШЕШУ ЖОЛЫ**
- 93 **Джумалиева Г.Н.** 157
преподаватель истории высшей категории
Шымкентский многопрофильный колледж. Шымкент, Казахстан
**РАЗВИВАЮЩЕЕ ОБУЧЕНИЕ НА УРОКАХ ИСТОРИИ И
ОБЩЕСТВОЗНАНИЯ**
- 94 **Лауланбеков А.Б.** 160
докторант, Қ.А.Ясауи атындағы ХҚТУ, Түркістан, Қазақстан
**БОЛАШАҚ ДЕНЕ ТӘРБИЕСІ МАМАНДАРЫНЫҢ
ДЕНСАУЛЫҚ САҚТАУШЫ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН
ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЖҰМЫСТАРЫНЫҢ КЕЙБІР АСПЕКТІЛЕРІ**
- 95 **Бертаев Н.Д.** 166
заместитель директора по учебно-воспитательной работе
Шымкентский транспортный колледж имени М.Тынышпаева.
Шымкент. Казахстан
**ОСОБЕННОСТИ ТРАНСПОРТНОЙ СФЕРЫ В РЕСПУБЛИКЕ
КАЗАХСТАН**
- 96 **Жумадилаева Г.И.** 169
преподаватель истории высшей категории, заместитель директора по
учебной части.
Шымкентский многопрофильный колледж. Шымкент, Казахстан
**ПРАГМАТИЗМ КАК ОСНОВА -
КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ КАЗАХСТАНСКОЙ
МОЛОДЕЖИ**

2021 жылы 3 желтоқсанда өткен
Қазақстан Республикасы Тәуелсіздігінің 30 жылдығына арналған
«ТӘУЕЛСІЗДІКТІҢ ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ЖОЛЫ:
ЖАСАМПАЗДЫҚТЫҢ 30 ЖЫЛЫ» атты
халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференцияның
ЕҢБЕКТЕРІ

ТРУДЫ

Международной научно-практической конференции
«КАЗАХСТАНСКИЙ ПУТЬ НЕЗАВИСИМОСТИ:
30 ЛЕТ СОЗИДАНИЯ» проведенной 3 декабря 2021 года
приуроченной 30-летию Независимости Республики Казахстан

II - том

Редакцияның мекен жайы: Шымкент қ., Тәуке-хан даңғылы, 5, корпус В, 205 кабинет.
М.Әуезов атындағы ОҚУ-н баспаханасы, Т.Рысқұлбеков көшесі, 3 корпус, 1 қабат.
Баспаға қойылған күні: 26.11.2021, Формат 60x80^{1/8} Тираж 2 том x 120 - 240 дана
Көлемі: 16:1000. Тапсырыс № 3747
Шымкент қаласы, Қазақстан Республикасы, 2021 © М.Әуезов атындағы ОҚУ